

ACA SINGER

SEĆANJA

1994

2007

**JEVREJSKI KULTURNI I HUMANITARNI FOND
SABITAJ BUKI FINCI**

Aca Singer

SEĆANJA

na vreme kada sam bio predsednik Saveza (1994-2007)

I deo

Izdavač

Jevrejski kulturni i humanitarni fond „Sabitaj Buki Finci“
Zemun, Karađorđev trg 10

Za izdavača

Branko Šnap

Urednik

Aleksandar Gaon

Recenzent

Filip David

Lektura i korektura

Gorjana Pavlović

Dizajn korica

Aleksandar Ajzinberg

Likovno-grafički urednik

Miroslav Bojković

Štampa

Štamparija KLASA, Vinogradski venac 15, Beograd

Tiraž

500 primeraka

Aca Singer

SEĆANJA

na period kada sam bio predsednik Saveza (1994-2007)

I deo

Beograd 2012.

SADRŽAJ

PREDGOVOR IZDAVAČA	7
UVODNIK	9
I ANTISEMITIZAM U JAVNOSTI	12
Formiranje Odbora za praćenje pojava antisemitizma	12
„Protokoli sionskih mudraca“ i knjiga „Poziv na genocid“ Normana Kona	14
„Logos“, glasilo studenata Bogoslovske fakulteta u Beogradu	17
„Jevrejski bal vampira“	18
Zajednička izjava srpskih pisaca akademika	24
Vladika Nikolaj Velimirović	26
Antisemitska literatura, knjige i napisi u novinama	31
Napad na Ljubu Tadića i mene	36
Međunarodno savetovanje o položaju manjina, SANU, 10. januara 1995, referat „Položaj jevrejske zajednice u Jugoslaviji“	39
Neki istaknuti antisemiti i događaji vezani za njih	45
- „Vojvoda“ Siniša Vučinić	45
- Ljotićevci	45
- Protojerej dr Žarko Gavrilović	47
Zvaničan stav SPC i reagovanja	51
Knjige antisemitskog sadržaja, tužba Saveza, novi napad na mene	52
Reagovanje na antisemitske pojave	54
Provokacije i falsifikati u štampi	58
Neki primeri reagovanja i nereagovanja državnih organa	60
Učešće na međudržavnim konferencijama	63
Međunarodni forum u Stokholmu: obrazovanje o Holokaustu i antisemitizmu i moje učešće	68
„Obraz“ i druge antisemitske organizacije	72
Šešelji i slučajevi u Zemunu	75
Vandalizam na Jevrejskom groblju	78
Zemunska sinagoga	80

Pojačan antisemitizam 2004. i 2005. godine i reakcije na te pojave85
Moje učešće na međunarodnim skupovima gde su na dnevnom redu bili antisemitizam i ljudska prava91
II DRUŠTVO SRPSKO-JEVREJSKOG PRIJATELJSTVA92
III OBELEŽAVANJE JOM HAŠOA, DANA SEĆANJA NA ŽRTVE HOLOKAUSTA U SRBIJI99
IV JAVNO OBELEŽAVANJE ZNAČAJNIH DATUMA HOLOKAUSTA U SVETU I REAGOVANJA106
Komemoracija povodom 50. godišnjice od oslobođenja Aušvica i nastali problemi106
Obeležavanje 60. godišnjice od oslobođenja Aušvica i dešavanja kod nas114
Reakcije u vezi učešća i neučešća Srbije na komemoraciji u Aušvicu118
Rezolucija OUN da se 27. januar proglasi za Međunarodni dan sećanja na žrtve Holokausta i događaji kod nas124
Svečana akademija u Beogradu126
V OBEŠTEĆENJE OD NEMAČKE ZA PREŽIVELE HOLOKAUSTA I POMOĆ ZA ODREĐENE PROJEKTE PREKO KLEJMS KONFERENCIJE128
Sredstva odobrena Savezu za investicije134
Depo Muzeja135
VI ŠVAJCARSKI FOND138
VII RESTITUCIJA JEVREJSKE IMOVINE140
Prva inicijativa za povratak imovine, 7. aprila 1996.godine140
Susret sa predsednikom Miloševićem142
Zahtev vladi Srbije, podnet 18. novembra 1996. i obećanja sa raznih strana146
VIII ZAKON O POVRAĆAJU IMOVINE CRKVAMA I VERSKIM ZAJEDNICAMA152
IX RATNO STANJE155
Krizni štab, evakuacija u Budimpeštu, aktivnosti u zemlji i inostranstvu155
X SARADNJA SA JEVREJSKIM ORGANIZACIJAMA185
XI DŽOINT (JOINT) I DELATNOST JEHIELA BAR HAJIMA187

Sohnut193
Američki jevrejski komitet194
XII „SLUČAJ BIJELJINA“, OD INSINUACIJE I KLEVETE DO	
IZVINJENJA I POHVALE197
XIII AKTIVNOSTI U VREME PREKIDA DIPLOMATSKIH ODNOSA	
SA IZRAELOM217
Vize217
„Pravednici“217
Komemoracija za Jichaka Rabina218
Pismo predsednika Šimona Peresa220
Događaji u vezi zgrade ambasade221
XIV NESPORAZUMI OKO BROJA JEVREJA U SRBIJI224
XV STATUT SAVEZA I IZMENE226
PRILOG: Izveštaj predsednika Saveza, podnet na Skupštini 18. marta 2007.228
POGOVOR Davida Albaharija235
RECENZIJA Filipa Davida238

PREDGOVOR IZDAVAČA

Jevrejski kulturni i humanitarni fond „Sabitaj Buki Finci“ osnovan je 1994. godine. Od tada do danas sredstvima Fonda pomognuto je objavljivanje brojnih knjiga jevrejskog sadržaja, dodeljivane su nagrade na godišnjem konkursu Saveza jevrejskih opština za dela sa jevrejskom tematikom, 1995. godine izdata je knjiga sećanja Bukija Fincija koju je priredio David Albahari na osnovu niza razgovora sa njim. Pomognuto je više kulturnih manifestacija, pružana je pomoć horu „Braća Baruh“ koji neguje jevrejsku duhovnu muziku... Po članu 6. Pravila svoga rada, Fond pruža pomoć i „istraživanjima istorije Jevreja na tlu Jugoslavije“.

Imajući u vidu činjenicu da se samo zapisanim možemo braniti od zaborava, Upravni odbor Fonda odlučio je da izda knjigu sećanja Ace Singera na događaje i vreme kada je bio predsednik Saveza, od jula 1994. do marta 2007. godine. Pomenuti period, naročito u prvom delu, bio je vreme teških i velikih iskušenja za sve građane Srbije: izolacija zemlje, ratovi, dotad nezabeležena inflacija, masovna izbeglištva, povećano iseljavanje, bombardovanje... Posebni problemi nastali su za jevrejsku zajednicu, što je u tekstu naveo i sam autor. Opis tog vremena objavljen je kao autentični iskaz učesnika nekadašnjih događaja.

Upravo tu činjenicu imali su u vidu članovi Upravnog odbora Fonda - u to vreme bili su i članovi Izvršnog odbora Saveza - kada su odlučili da podrže izdavanje ove knjige. Potvrdom opredeljenju doprineo je i stav iz pisma, napisanog novembra 2009. godine, kojim je autor ovlastio Fond da „odlučuje o publikovanju pojedinih poglavlja ili celokupnih zapisa kako za vreme moga života tako i posle“. Svu dokumentaciju korišćenu tokom pisanja i dokumenta od značaja za vreme koje obuhvata ova knjiga, Aca Singer je ostavio Fondu.

Tekstovi pred čitaocima objavljeni su po redosledu koji je napravio autor. Izdavač se držao istine da je čovek kao i sama reč koju kazuje pa su zato, da bi se očuvala puna verodostojnost napisanog, izvršene samo nužne jezičke ispravke. S tim u vezi, treba istaći da je reč o zapisima svedoka i učesnika

istorijskih zbivanja u delu stvarnosti koja se, pre svega, odnosi na Jevreje u Srbiji, a ne o radu profesionalnog istoričara.

Smatramo da su ova sećanja značajan prilog novijoj istoriji jevrejske zajednice u Srbiji i da sve što je objavljeno može biti predmet interesa onih koji nastoje ili će nastojati da se upoznaju sa pojedinim događajima vezanim za ovdašnje Jevreje, pri kraju prošlog i početkom ovoga veka. Neka poglavlja bave se internim pitanjima jevrejske zajednice i kao takva mogu biti zanimljiva pre svega članovima zajednice - dok druga, naročito ona u kojima se piše o pojavama antisemitizma u našoj zemlji, o restituciji jevrejske imovine, o Zakonu o povraćaju imovine crkvama i verskim zajednicama... svakako jesu teme od šireg značaja.

SEĆANJE NA PERIOD KADA SAM BIO PREDSEDNIK SAVEZA (1994-2007)

I deo

Povodom štampanja prvog dela mojih "Sećanja na period kada sam bio predsednik Saveza", smatram za potrebno da ukažem na sledeće...

U pisanom izveštaju koji sam podneo na Godišnjoj skupštini Saveza jevrejskih opština Srbije, 18. marta 2007. godine, posle skoro trinaest godina na funkciji predsednika Saveza, obavezao sam se: "Detaljna sećanja o brojnim događajima iz prošlosti napisaću za istoriju naše zajednice ako budem imao snage i zdravlja".

Pored ove obaveze, jedan broj nekadašnjih članova rukovodstva Saveza, koji su bili upoznati sa mnogim značajnim zbivanjima iz tog perioda i mojim angažovanjem, insistirali su da ispunim datu obavezu kako mnogi događaji ne bi pali u zaborav. Toga sam i ja bio svestan dok sam bio na dužnosti predsednika tako da sam prikupio i kopirao brojne dokumente i raspolagao sa blizu stotinak isečaka iz štampe i desetinama snimljenih kaset sa emisijama u kojima sam učestvovao za domaće (RTS, B92, BKTV, TV Politika) i inostrane rtv stanice (RAI, ZDF, Izraelska televizija). Od posebne važnosti, kao izvori podataka, bili su "Bilten - Jevrejski pregled", koji je izlazio za sve vreme opisanih događaja, i brojna pisma upućena meni ili kopije dopisa koje sam ja uputio određenim ličnostima ili ustanovama - što sam takođe koristio.

Ovo ističem zato što je poznato da samo sećanje na događaje nije uvek najpouzdaniji izvor. Zato sam, gde je bilo moguće, pisanim dokumentima ili sadržajem snimljenih emisija potvrdio autentičnost napisanog.

Period koji obuhvata ovo izdanje je najznačajniji period za naše društvo u celini (promena političkog sistema - sa jednopartijskog prešlo se na višepartijski, ekonomske sankcije i blokada, ratno stanje, bombardovanje, inflacija). Ti događaji pogodili su sve građane Srbije, a time i članove naše zajednice. Međutim, u okviru ovih događaja, nastali su i specifični problemi za jevrejsku zajednicu, a posebno za Savez.

Trebalo je naći rešenja za brojne probleme kao što su: prihvatanje jevrejskih izbeglica iz Bosne, finansiranje Saveza i opština u vreme sankcija, pripreme za ratne sukobe (formiranje kriznog štaba), evakuacija naših sunarodnika u Budimpeštu, složena politička situacija i pritisci, pojačani antisemitizam, teškoće u realizaciji obeštećenja za preživjele Holokausta od Nemačke i iz Švajcarskog fonda, deobni bilans zajedničke imovine jevrejskih zajednica bivše Jugoslavije, otežani kontakti sa jevrejskim organizacijama, nesporazumi sa JOINT-om, odnosno njegovim predstavnikom za Srbiju, sukobi u zajednici, izmišljene afere...

Nastojao sam da svoja sećanja razvrstam po određenim temama kako bi se dobila zaokružena slika o konkretnim događajima. Međutim, tokom pisanja, dolazilo je do određenih odstupanja koja nemaju veze sa naznačenom temom. Setio sam se drugih važnih događaja i određenih ličnosti i to sam želeo da odmah zabeležim kako na njih ne bih zaboravio. Neke događaje opisao sam i u drugim poglavljima, tj. već napisano ponovio sam u celosti ili samo delimično.

Pisao sam i o nekim možda nevažnim detaljima kojih sam se setio i događajima koji mogu biti interesantni samo mojoj porodici i određenom krugu ljudi, ili onima koji su meni ostali u posebnom sećanju.

Namerno sam često citirao celokupan tekst ili delove određenih dokumenata umesto da sam se samo pozvao na izvore koje sam koristio. Znao sam da su mnogi od navedenih dokumenata tada bili teško dostupni čitaocima, a još teže sada i ubuduće.

Pojedina preopširna poglavlja trebalo je skratiti. Međutim, redigovanje je zahtevalo dosta vremena i rada, što moje zdravstveno stanje ne omogućuje. Zato sam predložio izdavaču (obzirom da ovo nije komercijalno izdanje već prilog istoriji) da sećanja objavi u obliku u kojem sam ih u originalu rukom napisao. Najvažnije je da sam nastojao da događaje istinito prikazem kako bi knjiga služila cilju zbog kojeg je napisana.

Na kraju, ističem da ova sećanja nisu sveobuhvatna istorija naše zajednice u opisanom periodu, ali sigurno mogu da služe kao autentičan prilog

istoriji. Ova sećanja sam ustupio Fondu "Sabitaj Buki Finci" jer je jedan od osnovnih ciljeva delovanja Fonda "pružanje pomoći u istraživanju istorije Jevreja na tlu Jugoslavije" (član 6. stav 1. Pravila Fonda).

Pored sećanja, na moju inicijativu, ovom izdanju je priložen originalni pismeni izveštaj koji sam podneo na Godišnjoj skupštini Saveza, po završetku mog poslednjeg mandata. U tom izveštaju ukazao sam na mnoge događaje i probleme o kojima sam opširnije pisao u "sećanjima". Ali, ovoga puta, dopunjene objašnjenjima koja u to vreme nisi bili data. Istina, u ovom izdanju, nisu objavljeni svi događaji na koje sam ukazao direktno ili indirektno u podnetom izveštaju.

Nadam se da će, pored ostalih, ove teme naći mesto u nagoveštenom drugom delu mojih sećanja. Bez obzira da li će doći do objavljivanja drugog dela rukopisa, sve već napisano, zajedno sa obimnom dokumentacijom, ustupam Fondu "Sabitaj Buki Finci" jer sadržajem daje zaokruženu sliku događaja za opisani period.

Aca Singer
Januara 2012.

I ANTISEMITIZAM U JAVNOSTI

Formiranje Odbora za praćenje pojava antisemitizma

Antisemitizam uopšte i konkretne pojave i događaji bili su neizbežna tema u mojim brojnim istupima, izjavama za štampu, radio i televiziju. Posebno kada je tema bila sećanja na Holokaust, isticao sam da je Holokaust logični i krajnji cilj antisemitizma. To je razlog što sam bio veoma osetljiv na ovu temu. Na tu moju osetljivost ukazali su neki "branioci" pojava koje sam ocenio kao antisemitizam.

U oceni antisemitizma u Srbiji postoje dva suprotna mišjenja: da antisemitizma kod nas nikada nije bilo i nema i da ga je bilo i u prošlosti i sada ali da je, po obimu i posledicama, u odnosu na druge države znatno manje ispoljen.

Sociolog Laslo Sekelj koji se kod nas najviše bavio pitanjem antisemitizma, u svom naučnom radu "Antisemitizam u Jugoslaviji", objavljenom u časopisu "Nova srpska politička misao" (br.1.2/2001.) ocenio je antisemitizam po periodima:

- od oslobođenja 1945. do 1976. - potpuna odsutnost iz javnog života
- od 1968 do 1988. - ponovno pojavljivanje antisemitizma u javnom životu pod nazivom "anticionizam"
- od 1988. do danas (2.000. godine Sekelj je umro) - intenzivnija pojava u javnosti (dopunio bih da je "danas" 2010. godina)

Sekelj je, u pomenutom naučnom radu, istakao intenziviranje antisemitizma posle raspada Jugoslavije i naveo primere za to. Između ostalog, više puta se poziva na moja istupanja u javnosti citirajući moje izjave i ocene u štampi ili druga reagovanja.

Moje posebno angažovanje protiv antisemitizma došlo je do izražaja kada je Savez formirao Odbor za praćenje antisemitizma i ksenofobije, novembra 1993. godine, u sastavu: David Albahari, Lavoslav Kadelburg, Joža Druker, Miša David, Luci Petrović i ja. Zabeleženo je da je ovaj odbor, na

sednici održanoj februara 1994. detaljno razmotrio sve do tada uočene pojave antisemitizma i reagovanja na te pojave.

U martu 1994. godine pojavilo se u prodaju četvrto reprint izdanje "Protokola sionskih mudraca". Na osnovu ranije zabrane i rešenja Okružnog suda u Beogradu KP-74/84, od 5. jula 1984. godine, knjiga "Tajanstveni svet masona", gde su objavljeni i "Protokoli sionskih mudraca", Savez je podneo zahtev da se zabrani rasturanje ovog reprint-izdanja i knjiga je zabranjena.

Posle mog izbora za predsednika, prva sednica Izvršnog odbora održana je 29. jula 1994. Na moj predlog, prva tačka dnevnog reda bila je: Antisemitski napisi u štampi, aktuelna politička situacija i njen odraz na bezbednost naše zajednice. Na sednici je zaključeno da se ne menja dotadašnja politika Saveza, da se reaguje na antisemitske napise u štampi, da se ponove prijave protiv izvršilaca i da se traži objašnjenje šta je učinjeno sa prethodnom prijavom, da se ukaže vlastima na uočene antisemitske pojave i posebno na antisemitske tekstove u štampi, da se o pojavama obaveste jevrejske organizacije, da se nastavi rad Saveta, odnosno Komisije za praćenje pojava antisemitizma. Obzirom da se dotadašnji predsednik Joža Druker spremio da se iseli u Izrael, komisijom je rukovodio Miša David. Izmenjen je i sastav komisije: pored Miše Davida, tu su bili Lavoslav Kadelburg, Aca Singer, David Albahari, Filip David, Aleksandar Demajo i Hugo Rot, i po jedan član jevrejskih opština Subotice i Novog Sada. Ovom komisijom je od 23. februara 1997. rukovodio Aleksandar Lebl. Radi boljeg razumevanja događaja o kojima ću kasnije pisati, ukazujem da je patrijarh Pavle, 26. aprila 1994, na poziv rabina Cadika Danona i predsednika Jevrejske opštine Beograd Braneta Popovića, posetio Opštinu. Tom prilikom je osudio pojave antisemitizma a naročito neistine u objavljenim "Protokolima".

Interesantno je da su, u to vreme, skoro sve političke partije (tada su na vlasti bili Socijalistička partija Srbije i Savez komunista - pokret za Jugoslaviju), kao i opozicione partije (Demokratska stranka, Demokratska stranka Srbije i druge) osudile pojavu "Protokola".

Koliko je meni poznato, protiv zabrane "Protokola" oglosio se predsednik Konzervativne stranke Živan Haravan, inače jevrejskog porekla, koji je

smatrao da bi zabrana bila kontraproduktivna za Jevreje. Istovremeno, Milan Mladenović, vlasnik i urednik izdavačkog preduzeća "Sfairos", zalagao se za novo izdanje "Protokola" sa komentarom Saveza jer, navodno, nije demokratski zabraniti knjigu. Naš osnovni argument za zabranu "Protokola" je bio da ona ima jedini cilj da izaziva mržnju prema Jevrejima, da se koristi lažima i izmišljotinama, da su "Protokole" koristili a koriste i danas pisci antisemitskih pamfleta, uključujući svojevremeno Adolfa Hitlera i "Mein Kampf".

"Protokoli sionskih mudraca" i knjiga "Poziv na genocid"Normana Kona

Antisemiti u svetu smatrali su "Protokole" za navodni zapisnik sa tajnog sastanka rabina kao dokaz o zaveri Jevreja. Međutim, u sudskim presudama donešenim u više zemalja utvrđeno je da se radi o falsifikatu, tj. da takvog savetovanja rabina i odluka nije bilo.

Početkom 1996. godine pozvala me je Judita Šalgo, poznata književnica i saradnik Matice Srpske, iz Novog Sada, i saopštila da žele da izdaju knjigu "Poziv na genocid" od Normana Kona ali da, bez finansijske pomoći sponzora, to ne bi mogli. Predložila je da Savez bude sponzor i pomogne izdavanje te knjige. Počela je da govori o sadržaju knjige koja se bavi istorijom "Protokola", o dokazima da se radi o falsifikatu. Sećam se da sam je prekinuo rečima da mi je poznato šta sadrži pomenuta knjiga jer sam jedan prikaz o knjizi slušao na nemačkom radiju i rekao da Savez ne može da bude sponzor tog izdanja iz određenih razloga.

Obećao sam da ću nastojati da se nađe rešenje da se knjiga svakako štampa i da ću je obavestiti. Samo dan-dva posle razgovora sa Juditom Šalgo, došla je do mene Simha Kabiljo, vrlo uporni zagovornik aktivnosti na širenju jevrejske kulture. Istakla je da je svaka knjiga važnija od nekih naših zaključaka, pogotovu kada se radi o antisemitizmu. Urgirala je da nađemo finansijska sredstva i da odgovorim Juditi.

Moja ideja je bila da Savez (ovde sam mislio na Fond "Buki Finci" koji je u najvećoj meri davao finansijska sredstva Savezu za kulturnu delatnost)

otkupi veći broj knjiga i da tako izdavač ima interesa da štampa "Poziv na genocid". Znači, bićemo "sponzori" na određeni način.

Matica Srpska je prihvatila predlog da otkupimo 150 primeraka s tim da Savez iste ne prodaje već poklanja određenim ustanovama, bibliotekama, novinarima, jevrejskim opštinama itd.

U drugoj polovini 1996. "Poziv na genocid" je odštampan. Načinili smo spisak organizacija i pojedinaca kojima ćemo poslati knjige kao naš poklon. U propratnom pismu dao sam kratak sadržaj knjige i ukazao da će ona biti korisna za upoznavanje istorije "Protokola" jer to našoj javnosti nije dovoljno poznato. Knjige su poslate bibliotekama, fakultetima, Patrijaršiji i svim episkopima Srpske pravoslavne crkve, pojedinim javnim ličnostima, književnicima, novinarima, pa i pojedinim ličnostima za koje smo znali da im antisemitizam nije stran. Među njima, i Vojislavu Šešelju, Dragošu Kalajiću...

Većina primalaca knjige se zahvalila. Ovde bih naveo samo neke pisane komentare.

Predsednik Demokratske stranke Srbije, dr Vojislav Koštunica je naveo "da će knjiga u našoj sredini biti korisna i neobaveštenima i da su DSS i on lično u više navrata javno negodovali povodom pokušaja da se naopake ideje iz tzv. Protokola sionskih mudraca ožive i zloupotrebe".

Dušan Mihajlović, tada predsednik Nove demokratije i ministar unutrašnjih poslova, između ostalog piše: "... Nisam imao nikakvih predrasuda ko je nametao pamflet Protokole..."

Izražavajući zahvalnost za dobijene knjige, vrlo pozitivno su reagovala mnoge ustanove, pojedini intelektualci, među njima i sveštena lica kao što su rektor Bogoslovije Sveti Sava prof. Dušan Dašić. Sveštenik Vladimir Zama-hajev piše da "Protokoli nanose veliko zlo čovečanstvu, razvijaju mržnju prema jednom narodu..." Nadalje, u svom pismu predlaže da uz sledeće izdanje "Poziva na genocid" objavimo i posebnu knjižicu o istorijatu "Protokola" i njegovom uticaju na društvo u našoj zemlji.

Samo dva-tri dana pošto smo poslali knjige, pozvao me je telefonom Dobrica Ćosić. Zahvalio se na knjizi i rekao da je istu pročitao "u jednom

dahu" i da se, pored toga što je to najdokumentovanija istorija Protokola, knjiga čita kao "najuzbudljiviji roman".

Usledilo je više prikaza ove knjige u novinama i časopisima. Posebno ukazujem na članak profesora Bogosloviye Sveti Sava SPC Gorana Radenkovića, objavljen u listu "Politika" 18. januara 1997. pod naslovom "Odgovor na falsifikat". Navodim deo tog članka: "Nesumnjivo je da je Hitleru ovo delo dalo inspiraciju da u svom zloglasnom sočinjeniju "Mein Kampf" krajnje prosto i pojednostavljeno prikaže celokupnu istoriju kao istoriju jevrejskog beščašća, što će rezultirati stvaranjem koncentracionih logora i genocidom stravičnih razmera."

Bilo je još pozitivnih komentara u štampi od strane čitalaca knjige. Međutim, jedan događaj, posle prikaza knjige "Poziv na genocid" održanog 31. marta 1997. dao je razloga za zabrinutost. I to ne zbog vanredno dobrog prikaza knjige već zbog reakcije jednog broja slušalaca kod kojih su neka predubedenja o Jevrejima bila jača od argumenata iznetih u prikazu knjige. U okviru "Male škole pravoslavlja", održano je predavanje i rasprava o toleranciji. Bilo je predviđeno da se tom prilikom da prikaz knjige "Poziv na genocid". Rukovodilac pomenute škole, prof. Goran Radenković obavestio me je da će, pored njega, govoriti i episkop bački Irinej i pitao da li bih i ja ili neko iz Saveza učestvovao u prikazu knjige. Smatrao sam da je celishodnije da o knjizi govori, pored vladike Irineja i njega, neko ko ne pripada jevrejskoj zajednici. Predložio sam akademika Ljubu Tadića koji je u više prilika pisao o štetnosti "Protokola" - što je prihvaćeno.

U izlaganju, episkop bački Irinej, akademik Ljuba Tadić i prof. Radenković dali su vanredan prikaz knjige. Posle njihovih izlaganja, umesto pitanja na temu o toleranciji i sadržaju knjige, diskusija se usmerila u drugom pravcu. Tako je kritikovan "neprijateljski stav Jevreja prema Srbima", navedeno je da su "Jevreji nosioci antisrpske kampanje u svetu" i tome slično. Na ove reči nekih učesnika iz publike, reagovao sam i negirao istupe pojedinih diskutanata. Ukazao sam na stavove Svetskog jevrejskog kongresa i tome slično.

Moje reči izgleda nisu bile prihvatljive jednom broju slušalaca jer su i ostali diskutanti, uglavnom studenti bogoslovije, buduća sveštena lica, iznosili neverovatne izmišljotine kao: da su Jevreji u Nišu "namamili" hrišćane u radnje, gde su ih pobili a leševi su nađeni u podrumu, da je Hitler bio oruđe u rukama Jevreja kako bi se stvorio Izrael, da Jevreji ubijaju pravoslavne kaluđere i slično. Vladika Irinej i prof. Tadić pokušali su da se argumentovano suprotstave ovim izlaganjima ali bez uspeha. Iznete predrasude bile su jače. Aleksandar Lebl je pokušao da demantuje iznete gluposti, ali u tome nije uspeo jer je ova grupa klevetnika napustila salu.

"Logos" - glasilo studenata Bogoslovskog fakulteta u Beogradu

Istupanje i blaćenje Jevreja a posebno od strane studenata bogoslovije nije usamljen slučaj, što najbolje ilustruje članak objavljen u listu "Logos" (br.1-4/1994) pod naslovom "Jevrejska igra iza kulisa svetske pozornice". Navodim deo iz tog članka koji se odnosi na "Protokole": "Nakon histerične dreke i buke koju su ovde podigli ovdašnja sinagoga i jevrejski intelektualci i politički moćnici, knjiga je zabranjena". U vezi posete patrijarha Pavla Jevrejskoj opštini Beograd, u pomentom članku doslovno piše: "Ono što najviše zaprepašćuje u celoj priči je ponašanje patrijarha Pavla i vrha Srpske pravoslavne crkve. Njegova svetost je 26. 4 1994. u pratnji neizbežnog portparola Irineja Bulovića, žurno otišla pred noge jevrejskim starešinama... A patrijarh, koji očigledno nije pročitao Protokole, stao je da se izvinjava svojoj jevrejskoj "braći" zbog štampanja ove knjige".

Ne znam da li su autori članka, koji su u to vreme bili apsolvanti Bogoslovskog fakulteta, imali posledice ne za vredanje Jevreja već SPC-a, patrijarha i episkopa Irineja. Znam da sam se, prilikom razgovora sa patrijarhom Pavlom u vezi antisemitskih istupanja sveštenika Žarka Gavrilovića, osvrnuo na pisanje "Logosa" i opisani slučaj. Patrijar Pavle je tom prilikom osudio antisemitizam koji se povremeno javlja u pravoslavnoj crkvi i rekao "da u svakom žitu ima kukolja". Na odnose sa SPC osvrnuću se kasnije ali tvrdim da su odnosi sa

vrhom SPC, patrijarhom i episkopom Irinejom bili pozitivni i korektni. (Podsećam da pišem samo o događajima i mom neposrednom angažovanju u vreme dok sam bio na čelu Saveza. Pored toga imam iskustva iz ranijih perioda.)

Kratko vreme nakon što sam izabran za predsednika Saveza, "Politika" od 31. jula 1994. objavila je članak pod naslovom "Iskustvo nas uči oprezu". U uvodnom delu članka predstavljen sam kao "Aca Singer, poznati jevrejski aktivista i svojevremeno ugledni bankar, između ostalog i osnivač Ljubljanske banke u našem glavnom gradu". Iz ovog prvog intervjua, gde sam govorio o mnogim pitanjima jevrejske zajednice a posebno o antisemitizmu (objavlji- vanje "Protokola", slučaj "vojvode" Vučinića i podnete prijave vlastima zbog huškanja protiv Jevreja...) citiram deo izjave: "Mi stariji ovim izjavama i eks- cesima pridajemo veći značaj nego mnogi koji nisu preživeli ratni užas. Jer imamo jedno iskustvo... zbog tog iskustva smo možda osetljiviji od drugih."

"Jevrejski bal vampira"

Prvih dana avgusta dobio sam nedeljnik "Monitor" (od 26. jula 1994.) koji izlazi u Crnoj Gori, gde je objavljen članak pod naslovom "Jevrejski bal vampira". Kasnije sam saznao da je isti prenet iz lista Srpske narodne odbrane, broj od 15. jula 1994.

Ceo tekst je pun takvih kleveta, izmišljotina i laži da je neverovatno da se tako nešto može objaviti u štampi. Navodim neke delove: "Danas Jevreji u udaljenim pravoslavnim i katoličkim provincijama otimaju, muče i kolju malu decu prinoseći ih na žrtvenik davola... U svojim laboratorijama čudovišnim, proizveli su i pustili u opticaj virus AIDS-a... Jevreji su izmislili Jasenovac preko svojih ljudi u NDH". Nadalje: "Premalo je riječi kojima bi se iskazala sva njihova neverstva, odstupništva i zločinstva protiv svete crkve Hristove i pravoslavlja i njenih vjernih..." Nastavlja se navodnim citatima Hrista protiv Jevreja: "Judejci - hristoubice, bogoubice su uzročnici i vinovnici svih zala ovoga svijeta - svo zlo je od njih."

Mislim da nije potrebno navoditi dalje izmišljotine a dosta ih ima. I onih koje možemo uvrstiti u tzv. verski ili religiozni antisemitizam (skoro istovetne sa objavljenim tekstovima iz napisa vladike Nikolaja Velimirovića.). Kao autor članka potpisan je "Luka Sarkotić".

Izgleda da je "Monitor" imao dosta čitalaca u Beogradu jer sam sa više strana upoznat sa sadržajem tog članka. Zato sam 5. avgusta uputio pismo predsedniku Republike Crne Gore Momiru Bulatoviću sledeće sadržine:

"Pre nekoliko dana pročitao sam tekst u "Monitoru" (fotokopiju prilazem) koji me je u najmanju ruku šokirao. Dugo pamtim ali se ne sećam da je sličan tekst ikada i igde objavljen, uključujući i period nacizma.

Neverovatno je da se u slobodarskoj Crnoj Gori objavi ovakav pamflet. A još je nerazumljivije da niko od zvaničnih organa ili poznatih ličnosti (barem po našim informacijama) nije reagovao.

Zar vam se, g. Predsedniče, ne čini da se ovde radi, između ostalog, i o klasičnoj povredi Zakona o rasnoj, verskoj i nacionalnoj mržnji? Pored toga, takav napis narušava ugled vaše republike."

Pismo slične sadržine sa fotokopijom članka iz "Monitora", zbog po mojoj oceni religijskog sadržaja, uputio sam 12. avgusta 1994. neposredno patrijarhu Pavlu. Priložio sam i kopiju pisma koje sam uputio predsedniku Bulatoviću.

Kada sam video da nema nikakve reakcije na pismo, iako sam fotokopiju članka i pisma Bulatoviću uputio i ministru informacija Crne Gore i nadležnim saveznim ministarstvima u Beogradu, odlučio sam da sa istim upoznam javnost putem dnevne štampe.

Raspoložem velikim brojem isečaka iz štampe koje koristim da na osnovu njih opišem događaje koji su sledili. "Borba" 18. avgusta 1995, naslov "Reagovanje Saveza jevrejskih opština na pamflet objavljen u Informativnom biltenu bjelopoljskog SNO"... Skandalozni antisemitski ispad. U pismu predsedniku Bulatoviću, Aca Singer kaže da dugo pamti ali da se ne seća da je sličan tekst ikad igde objavljen, uključujući i vreme nacizma."

Na istoj strani objavljena je informacija od dopisnika lista iz Podgorice pod naslovom "Javni tužilac još razmišlja", tj. da li da podnese prijavu.

Sledećeg dana, 19. 8. 1994. "Borba" je objavila reakciju na tekst od prethodnog dana. Citiram samo naslove: "Mihajlo P. Ilić podneo ostavku na političku funkciju u SNO: Stidim se (Ilić je bio šef Informativne službe Srpske narodne obnove)", "Reakcija crnogorske javnosti na antisemitski pamflet iz Bijelog Polja", "Duhovni oci mržnje sede u Akademiji".

"Pamflet je posledica i sastavni deo sistema etničke mržnje koji su uspostavili vladajuće političke i kulturne elite", naveo je Milan Popović, docent na podgoričkom Pravnom fakultetu, i dodao da "kade je riječ o Srbiji, misli na grupu oko Memoranduma SANU".

Ova izjava služila je za "politizaciju slučaja". Takvih tendencija bilo je i u drugim slučajevima, na šta ću još ukazati. Treći članak u ovom broju lista objavljen je pod naslovom "U kabinetu ne znaju za pismo". U tekstu citiraju reči šefa kabineta predsednika Bulatovića koji objašnjava da je sekretarica predsednika na odmoru a da on ne zna za pismo (reč je o pismu koje sam ja uputio).

Posle "Borbe" i ostala štampa počela je da se bavi "Balom vampira". I ovoga puta citiram samo naslove objavljene u listu "Politika" od 23. avgusta 1994. "Povodom teksta "Jevrejski bal vampira" Srpska narodna obnova razume zabrinutost Jevreja". U podnaslovu piše: "Ističući da antisemitski članak nije stav bjelopoljskog odbora niti stranke u celini, traži se sastanak sa čelnim ljudima jevrejske zajednice." "SNO za Crnu Goru se izvinjava Jevrejima", "Tužilac prikuplja obaveštenja".

Potpisnik teksta je izvesni Luka Sarkotić, ali je pitanje da li lice pod tim imenom i prezimenom postoji, kaže Milan Radović, viši tužilac.

Istoga dana posetio me je Mirko Jović, predsednik Srpske narodne obnove. Ponovo se izvinio i izjavio da je on srpski nacionalista i pripada političkoj desnici ali da nije antisemita, da je naklonjen Izraelu. Zamolio je da ga povežem sa nekom sličnom jevrejskom nacionalističkom strankom u Izraelu.

Odgovorio sam da je Savez nepolitička organizacija pa prema tome ne može da preko nas uspostavi kontakt sa nekom političkom partijom u Izraelu. Prihvatio sam njegovo objašnjenje da je bila greška što je u njihovom biltenu

objavljen pomenuti tekst, ali ne i njegovu primedbu da nije trebalo da obavestim štampu o skandaloznom sadržaju objavljenog teksta već je trebalo da se sastanemo jer moje izjave u štampi mogu da budu štetne za srpski narod. Na to sam reagovao malo ironično: "Analogno tome, vaši u Bijelom polju trebalo je da se pre objavljivanja teksta sastanu sa mnom."

U međuvremenu, po pozivu Patrijarha, 24. avgusta delegacija Saveza u sastavu: Cadik Danon, Aca Singer, Lavoslav Kadelburg i Aleksandar Gaon posetila je patrijarha Pavla. Cilj sastanka bila je predstojeća poseta patrijarha i delegacije Sinoda SPC Izraelu. Pitanje antisemitizma nije bilo na dnevno redu i nije bilo reči o tome. Zato sam smatrao da treba da iskoristim priliku i pokrenem ovo pitanje a posebno u vezi članka "Bal vampira", o čemu sam pisao i patrijarhu a do tog časa nisam dobio odgovor.

Interesantno je bilo reagovanje crnogorskog vladike Amfilohija koji je odgovorio da je to samo marginalna pojava i napomenuo da patrijarha i njega vrlo često napadaju u Crnoj Gori. Odgovorio sam da se on može braniti od napada a da se Jevreji u Crnoj Gori ne mogu braniti jer ih tamo nema. Izrazio sam sumnju, ceneći sadržaj i stil, da je tekst napisalo neko svešteno lice koje se krije pod imenom potpisnika. Na ovo je vladika Amfilohije reagovao da ne veruje da je autor svešteno lice. Odgovorio sam da mislim da nije problem da se utvrdi ko je autor pomenutog članka jer se u Crnoj Gori zna ko je i šta ručao a kamoli ko je de facto autor članka.

Posle sastanka, međusobno smo analizirali o čemu se i kako govorilo. Rabin Cadik Danon je primetio da sam svojom diskusijom na određeni način doveo u pitanje istinitost objašnjenja i izlaganje vladike Amfilohija. Suprotno stavu Danona, Lavoslav Kadelburg je smatrao da sam dobro reagovao jer je i on mislio da je autor članka neko iz pravoslavne crkve u Crnoj Gori i ne slaže se sa objašnjenjem vladike Amfilohija.

Posle "objašnjenja" Amfilohija, još više sam bio ubeden da se radi o sveštenom licu čiji se identitet krije. Ovu pretpostavku izneo sam novinaru "Borbe" što se vidi u objavljenom tekstu pod naslovom "Izvinjenje izvire iz stida": "Aca Singer, predsednik Saveza jevrejskih opština Jugoslavije,

pretpostavlja da bi pisac antisemitskog pamfleta u Informativnom biltenu SNO moglo da bude svešteno lice". Ponavljam razlog zašto sam još 12. avgusta uputio pismo i patrijarhu Pavlu: pretpostavio sam da autor potiče iz crkvenih krugova i očekivao sam da usledi preduzimanje određenih mera od strane SPC.

Odgovor Patrijarha pod brojem 2335, od 20. avgusta, primljen posle sastanka održanog 24. avgusta, vrlo opširno, sa religijskog stanovišta kritikuje sadržaj tog članka. Sinod je osudio antisemitizam. Ovoga puta citiram poslednji stav iz pisma: "Smatramo da i ovaj napis može samo da posluži neprijateljima koji žele da se u jevrejskom narodu i celom svetu srpski narod predstavi kao narod mržnje, zločinaca i neljudi."

Posle već citiranih napisa iz štampe, bilo je i nekih službenih reagovanja. Republički sekretarijat za informacije Crne Gore svojim dopisom upućenim meni (pov. 04/01-596) osuđuje objavljeni članak s tim da demantuje da u Crnoj Gori od "nadležnih organa nije reagovao niko". Kao dokaz pozvali su se na njihov dopis navodno upućen još 1. avgusta 1994. javnom tužiocu Crne Gore i pri tome istakli da je postupak u toku i da "pravosudni organi Republike Crne Gore treba da završe svoj deo posla".

Kada se napred izneto uporedi sa izjavom javnog tužioca, što je objavljeno u citiranom broju "Borbe" od 18. avgusta, gde je javni tužilac iz Bijelog Polja Milan Radović izjavio da nema svrhe da se sada zabrani pomenuti broj Biltena - a hoće li nešto drugo biti preduzeto, ostaje da se sačeka do petka, 19. avgusta. Do tada je viši javni tužilac rekao da će "razmisliti šta mu valja činiti".

Po pitanju ko je autor članka, u dopisu Sekretarijata doslovno piše: "Poštovani gospodine Singer, Republički sekretarijat za informacije se nada da ispoljeni nacionalizam izvesnog palanačkog filozofa kojem je, na žalost, od strane jednog javnog glasila omogućeno da svoj antisemitizam širi posredstvom javne riječi, neće umanjiti vaše poverenje u doslednost osude ovakvog čina od strane zvaničnih organa u republici Crnoj Gori."

Istovremeno, sa datumom 22. 8. 1994. primio sam pismo od Srpske narodne obnove za Crnu Goru pod naslovom "Otvoreno pismo izvinjenja

Savezu jevrejskih opština Jugoslavije". U pismo, pored izvinjenja, ukazuje se veliko poštovanje državi Izrael. Međutim, meni je bio posebno interesantan deo koji glasi: "I molimo da tekst objavljen u našem Informativnom biltenu u Bijelom Polju ne shvatiti tako tragično opasno. To je samo jedan, koliko se mi sećamo, krik mladića mučenika koji se oseća izgubljenim, usamljenim, bez igdje ikoga."

Dopisom upućenim lično meni, glavni i odgovorni urednik Biltena Slavko Fuštić piše: "Žalim što je došlo do ovako skandaloznog propusta u uređivanju Biltena... Želim da vas i čitav jevrejski narod uvjerim da se ne radi ni o kakvoj mržnji prema jevrejskom narodu niti o namernom objavljivanju ovako skandaloznog teksta, čija je sadržina ispod svakog nivoa, kako bi se posejalo sjeme mržnje."

Brzo sam se uverio da je vrlo sumnjivo izvinjenje upućeno Savezu i meni od strane ustanova i pojedinih funkcionera iz Crne Gore. Naime, kako sam saznao iz lista "Vreme" od 28. novembra, gde se prenosi tekst iz pisma listu "Monitor" (br.213) o promociji najnovijeg broja Biltena SNO, objavljeno je napred navedeno "Otvoreno pismo" sa izvinjenjem. Za tekst "Jevrejski bal vampira", na toj promociji konstatovano je da je "nepotrebno digao preveliku medijsku buku, itd"!

Gost na promociji novog broja Biltena, pesnik Ranko Jovović rekao je da smatra da je "devedeset posto ovoga što je onaj čovjek napisao o Jevrejima istina i da to, ako treba, može lako braniti." Niko nije reagovao na ovu izjavu tako da je, prema tome, izvinjenje bilo samo formalno, "za sudske potrebe". Do nagoveštenog suđenja nije došlo niti je slučaj okončan "sudskim putem", kako je u pismu obećala vlast u Crnoj Gori.

Kao posledica "medijske buke" i mnogih izjava i osuda, konačno je javni tužilac podigao tužbu protiv glavnog urednika Slavka Fuštića. Do suđenja nije došlo jer je glavni urednik za tekst "Jevrejski bal vampira" aboliran od tadašnjeg predsednika Crne Gore Momira Bulatovića. Ovim aktom je sa crnogorske strane ovo pitanje skinuto sa dnevnog reda, bez obzira na brojne osude. Isto tako, nikada javnost nije upoznata ko je autor teksta koji se potpisao kao Luka Sarkotić.

U Srbiji je na objavljivanje teksta bilo određenih reagovanja. Navodim samo neka...

Mihailo Simić, novinar i publicista, objavio je članak i listu "Politika" 28. septembra 1994. pod naslovom "Kuca li antisemitizam na srpska vrata?" kao reagovanje na tekst "Jevrejski bal vampira". U tom članku autor daje osvrt na odnose Srba i Jevreja i posebno polemíše sa nekim tezama antisemita da su "Jevreji protiv Srba ili zašto bi Srbi bili protiv Jevreja. Razloga za tako nešto i nema. Zbog toga ne treba brinuti da će antisemitizam uhvatiti korena među Srbima ali ne treba ni ćutke prelaziti preko antisemitskih istupa i najava."

Zajednička izjava srpskih pisaca-akademika

Pored pojedinačnih osuda antisemitizma, posebno je zapažena zajednička izjava osam poznatih srpskih pisaca, članova SANU. Objavljena je u štampi 18. januara 1995. Želim da ostane zabeležen istorijat ove izjave. Značaj i važnost izjave uvek sam isticao u izjavama za štampu, kao veoma pozitivan čin u osudi antisemitizma. Istini za volju ja sam, na neki način, bio inicijator sastavljanja ove izjave i možda sam i podstakao da se već pripremljeni tekst objavi. Poznati srpski pisac, član a jedno vreme i potpredsednik SANU, Antonije Isaković bio je u najužem srodstvu sa mojom suprugom Milicom (majke su im bile rođene sestre) tako da smo godinama održavali rođačke i prijateljske odnose. Često smo razgovarali na temu antisemitizma.

Ukazao sam mu da srpski intelektulac demokratske orijentacije treba da se angažuje protiv sve češćih pojava antisemitizma. Smatrao sam da bi zajedničko istupanje jednog broja poznatih srpskih intelektualaca u osudi antisemitizma bilo za javnost značajnije od formalnog saopštenja neke institucije kao što su SANU ili Udruženja pisaca. Rekao sam da bi takvu izjavu sigurno potpisali, između ostalih, moji prijatelji, akademici Dragoslav Mihajlović i Predrag Palavestra.

Prihvatio je inicijativu. Posle pojave antisemitskog članka u listu "Logos" "Jevrejska igra iza kulisa svetske pozornice" rekao mi da je to možda dobar povod da se izda zajedničko saopštenje - što nije učinjeno.

U međuvremenu dogodilo se da je SANU zakazala Međunarodno savetovanje o položaju manjina koje je održano 10. januara 1995. godine. Na poziv SANU, tog dana sam podneo referat sa temom "Položaj jevrejske zajednice u Jugoslaviji". O sadržaju i publikovanju moga izlaganja pisaću detaljnije a ovoga puta ukazujem samo na tač. 8 zaključaka iz podnetog referata: "Jedino što zabrinjava Jevreje u Jugoslaviji su pojave izvesnih manifestacija antisemitizma u štampi, izdavačkoj delatnosti i u istupanjima pojedinih ličnosti. Na žalost, reakcije na ove pojave su vrlo retke od strane organa vlasti, pojedinih organizacija i srpskih intelektualaca."

Pošto je tema savetovanja bila položaj manjina, još sam ukazao:

"Mišljenja sam da stav prema negativnim pojavama u odnosu na Jevreje može da predstavlja neku vrstu lakmus hartije za odnos šire zajednice i vlasti prema nacionalnim manjinama i etničkim grupama."

Na moje najveće iznenađenje, agencija "Beta" je 18. januara objavila zajedničku izjavu protiv antisemitizma pisaca akademika, potpisnika saopštenja. To su: Matija Bečković, Antonije Isaković, Dragoslav Mihailović, Milorad Pavić, Predrag Palavestra, Slobodan Selenić, Ljubomir Simović i Dobrica Ćosić. U tom dokumentu, potpisanom od napred navedenih, najoštrije se osuđuje pomenuti članak u "Logosu" gde se između ostalih, napada i patrijarh Pavle. Kao krivce za srpsku popustljivost prema Jevrejima, mladi bogoslovi, autori članka, optužuju samog patrijarha Pavla i vrhove Srpske pravoslavne crkve. Imedu ostalog i zato što su jevrejskoj zajednici u Beogradu i rabinu Cadiku Danonu izrazili više puta osvedočenu naklonost i prijateljstvo Srba.

Saopštenje je u celini vrlo pozitivno u osudi antisemitizma i posebno tada aktuelnoj osudi izdanja "Protokola", članka "Jevrejski bal vampira" i napisa u "Logosu". Ukazujem na deo izjave gde se pominje ime vladike Nikolaja Velimirovića.

"Novim primerima potkrepljuju se stare rasističke optužbe protiv Jevreja i to uz pomoć istrnutih navoda iz davnih spisa vladike Nikolaja Velimirovića i nekoliko prigodnih novinskih vesti i članaka - uz odbranu i zabranjenih Protokola sionskih mudraca".

Formulacija u zajedničkoj izjavi u vezi sa Nikolajem Velimirovićem na neki način bila bi možda pravdanje njegovog izrazitog antisemitizma. Smatrao sam da je, verovatno pod uticajem nekih od potpisnika, napisan ovaj deo "izjave" i data ova formulacija. Bilo mi je poznato da su neki od potpisnika visoko cenili vladiku Nikolaja i želeli da ga na neki način opravdaju zbog napisanog u "Reči srpskom narodu kroz tamničke prozore".

Istini za volju, nikada o tome nisam tražio objašnjenje od mog prijatelja Antonija Isakovića jer bi to zadovoljilo samo moju znatiželju, pogotovu zato što je pomenuta izjava, gledajući u celini, bila pozitivna i korisna i često sam je citirao.

Nikako nisam mogao da se složim sa rečenicom da se radi o "istrgnutim navodima iz davnih spisa vladike Nikolaja Velimirovića", ali sam tada mislio da bi bilo necelishodno da polemishem oko ove rečenice iz vrlo korisne izjave poznatih srpskih intelektualaca.

Želeo sam da saznam od Antonija Isakovića kako je došlo do toga da se zajednička izjava objavi osam dana posle moga izlaganja na savetovanju u SANU, kada sam prozvao i srpske intelektualce da se oglašavaju povodom pojava antisemitizma. Naime, mom izlaganju prisustvovali su i neki od potpisnika. Možda je to slučaj ili sticaj okolnosti? Međutim, ja sam se uzdržao da upitam Antonija. Na kraju krajeva, da sam i pitao, sumnjam da bih dobio tačan odgovor jer su svi potpisnici bili i njegovi prijatelji.

Vladika Nikolaj Velimirović

Stvaranje nacionalnog kulta u vezi sa ličnošću Nikolaja Velimirovića možda za jevrejsku zajednicu i za mene lično ne bi predstavljalo događaj od posebne važnosti, da se mnogi crkveni velikodostojnici i srpski intelektualci, a posebno neke organizacije, nisu pozivali na knjigu "Reči srpskom narodu kroz tamnički prozor". U svim novinskim napisima isticano je da je to delo pisao dok je bio "zatočen" u koncentracionom logoru Dahau.

Ovoga puta ne mislim da se bavim sadržajem pomenutog dela, koje su neke značajne ličnosti i pojedini teolozi SPC ocenili kao antisemitsko. Prvo

posleratno izdanje objavljeno je u Nemačkoj, pod pokroviteljstvom episkopa Lavrentija, u SPC nadležnog za zapadnu Evropu.

Posle najave da će izabrana dela Nikolaja Velimirovića ponovo biti objavljena u Srbiji, Aleksandar Demajo me je obavestio da je razgovarao sa episkopom Jovanom (u to vreme, pre izbora patrijarha Pavla, bio je vršilac dužnosti patrijarha), koji ga je uveravao da se sporna knjiga neće naći u tim izabranim delima.

Međutim, u izdanju štampanom u Srbiji, u celini je objavljeno pomenuto delo. Štaviše, počela je organizovana kampanja da se Nikolaj Velimirović, posle kanonskog postupka, proglasi za sveca.

Mnogi članovi naše zajednice znali su šta mislim o antisemitizmu Nikolaja Velimirovića i koliko sam ogorčen što je u novinama redovno isticano da je bio žrtva okupatora i zatvorenik koncentracionog logora, što je izjednačavan sa zatočenicima, a posebno Jevrejima u tim logorima, od kojih je velika većina završila u gasnim komorama ili je na drugi način otišla u smrt. Pri tom, nije bilo reči o tome da je knjiga puna mržnje prema Jevrejima, da je protiv snaga koje su se borile protiv nacizma i da je pisana kada je većina Jevreja u Srbiji već stradala od nacista.

Neki članovi Izvršnog odbora i drugi članovi zajednice tražili su da se Savez zvanično oglasi u vezi sa predstojećim proglašenjem vladike Nikolaja za sveca. Smatrao sam da u široj javnosti ne bi bilo razumevanja za to da se Jevreji mešaju u to koga će SPC proglasiti za svog sveca. U posebnom sećanju mi je ostalo nastojanje dr Lajča Klajna, poznate javne ličnosti iz Subotice, da se Savez energično suprotstavi toj nameri SPC. Nije mogao da prihvati moje argumente da Savez ne treba da se izjašnjava niti da zauzima zvaničan stav o tome, pogotovo što su patrijarh i Crkva osudili određene pojave antisemitizma i što sam održavao dobre odnose sa patrijarhom i nekim episkopima, posebno sa episkopom bačkim Irinejom. Uveravao sam Klajna da ću i ubuduće, u svim prilikama, ukazivati na antisemitizam Nikolaja Velimirovića, a posebno na njegovo navodno stradanje u Dahauu. Nisam ga ubedio jer je, na kraju razgovora, predložio da, na sledećoj sednici Izvršnog odbora, posebna tačka

dnevnog reda bude stav jevrejske zajednice u vezi s namerom SPC da se Nikolaj Velimirović proglasi za sveca. Tu formulaciju upisao sam u svoju beležnicu, kako je od mene tražio dr Klajn.

Nisam usvojio njegov predlog i ovo pitanje nije bilo na dnevnom redu sednice Izvršnog odbora. Međutim, ličnost Nikolaja Velimirovića i pomenuto delo bili su tema u mojim istupanjima pred visokim crkvenim ličnostima. Tako je bilo i na skupu "Država, politika, religija", održanom februara 2002. u Centru Sava, kojem su prisustvovali predstavnici svih religija. SPC je predstavljao episkop bački Irinej. Govorio sam o antisemitizmu Nikolaja Velimirovića. U prikazu tog skupa, u listu "Ekonomski magazin", broj 94, od marta 2002, stoji naslov "Singer protiv Velimirovića".

Moja istupanja činilo je složenijim to što su Nikolaja Velimirovića po značaju upoređivali sa Svetim Savom. Tako je, između ostalog, u časopisu SPC "Glas crkve" napisano: "Vladika Nikolaj, ništa manji od Svetog Save po žrtvi i zaslugama za Srbe i Srbiju..." Takva poređenja pravili su mnogi sveštenici, funkcioneri SPC, organizacije poput "Obraza" itd. Jedan broj značajnih srpskih intelektualaca nije negirao antisemitski sadržaj pomenutog dela, ali je to pravdao time da je tekst nastao pod određenim okolnostima, u uslovima nemačke okupacije i sl.

U svakoj prilici sam nastojao da objasnim, i to na vlastitom iskustvu bivšeg zatočenika, da Nikolaj Velimirović u koncentracionom logoru Dahau nije bio tretiran kao ostali zarobljenici, tj. da nije bio mučen, da nije gladovao, da nije bio u stalnoj životnoj opasnosti. Tvrдио sam, na osnovu neposrednih saznanja i dostupne literature, da je on, sa još jednim brojem značajnih verskih velikodostojnika, bio u tzv. erenhaftu (počasnom zatvoru) i da je, još za vreme rata, oslobođen da bi u Sloveniji držao govor na sahrani poginulog Dimitrija Ljotića. Kraj rata dočekao je kao slobodan čovek i kao takav emigrirao je u SAD, gde je i umro.

Istine radi, ističem da se vladika bački Irinej i drugi episkopi, po mom saznanju, nikada nisu pozivali na Nikolajevo delo "Reči srpskom narodu kroz tamnički prozor". Ni ja nisam nikada ocenjivao njegova teološka kazivanja jer za to nisam kompetentan. Međutim, ukazao sam na jedan konkretan primer

iz 1939. godine (pre nemačke okupacije) kada je Nikolaj Velimirović, kao episkop žički, na sastanku učesnika vojne vežbe, prisutnim rezervnim oficirima (među kojima je bio i Zoltan Biro, koji mi je to više puta ispričao), hvaleći naciste, rekao: "Gospod bog nam je poslao Adolfa Hitlera!"

O ličnosti Nikolaja Velimirovića i njegovom antisemitizmu posebno je pisao Jovan Bajford. Njemu sam uručio fotokopije dokumenata koje sam dobio od istoričara Branislava Božovića, autora knjige "Stradanje Jevreja u okupiranoj Srbiji 1941-1945", a odnose se, između ostalog, na Nikolaja Velimirovića. Među zaplenjenim dokumentima nemačke policije i drugih okupacionih vlasti (objavljenim u posebnoj knjizi za službene potrebe vlasti u SFRJ) bio je dokument od 2. jula 1943. Reč je o službenoj belešci SS poručnika Majera o poseti Velimiroviću 29. juna 1943. Tu je, pored ostalog, zabeleženo da je Nikolaj bio pijan, da je pred pomenutim oficirima klečao i toliko se ponižavao da je pomenuti oficir izveštaj završio rečima: "Ja sam se tada najhitnije udaljio pošto se Nikolaj opet spremao da me zagri."

Ne znam da li su za takvo vladikino ponašanje, dok je bio u manastiru Vojlovici, znali episkopi koji su ga predložili za sveca. Iz razgovora sa jednim visokim funkcionerom iz patrijarhove okoline, saznao sam da je patrijarh dugo odlagao proglašenje Nikolaja Velimirovića za sveca - zbog njegovog čestog pijančenja. Tu sam informaciju tada primio sa rezervom, ocenivši je kao "reklakazala". Međutim, pošto sam 2004. dobio pomenuti izveštaj nemačkog oficira, počeo sam da verujem da je patrijarh i to imao u vidu.

U direktnim i brojnim razgovorima sa episkopom Irinejom, nikada nisam postavio pitanje antisemitizma Nikolaja Velimirovića. Međutim, ukazala mi se prilika da ga postavim prof. dr Radovanu Bigoviću, posle Međunarodne konferencije o doprinosu verskih zajednica otklanjanju posledica rata na području nekadašnje Jugoslavije, na kojoj smo obojica učestvovali. Održana je u Rogaškoj Slatini, 21. septembra 1996. Temi konferencije bio je posvećen i moj referat, a o tome je govorio i prof. dr Radovan Bigović. Sadržaj njegovog izlaganja, naročito u vezi sa mržnjom, smatrao sam prihvatljivim i za nas. Zato sam o tome razgovarao sa njim posle zvaničnog sastanka. Uspostavili smo

prijateljski odnos. Smatrao sam da je to dobar povod da povedem razgovor i o antisemitizmu vladike Nikolaja u već pomenutoj knjizi pošto je dr Bigović doktorirao na temi o Velimiroviću. Složio se sa mojom ocenom sadržaja knjige, ali nije mogao da odgovori na pitanje o Velimirovićevom antisemitizmu. Nije ga pravdao, ali ni osuđivao. Žalim što za vreme tog razgovora sa dr Bigovićem nisam raspolagao nemačkim dokumentom iz 1943. godine jer je to argument na osnovu kojeg sam mogao da tvrdim da Nikolaj nije delio sudbinu Jevreja i drugih zatvorenika u nacističkim logorima, što do tada niko nije mogao da ospori. Međutim, na moje najveće iznenađenje, pojavio se u štampi članak Aleksandra Lojpura*, koji se javno deklarirao kao Jevrejin i, između ostalog, napisao: "Nikolaj Velimirović doživeo je sudbinu tipičnu za evropske Jevreje svoga doba - ubijen je u koncentracionom logoru".

Ne samo da Nikolaj nije bio u koncentracionom logoru, gde su bili Jevreji i protivnici nacizma, već nije ni delio sudbinu Jevreja, kako piše Lojpur. Nije ni ubijen, već je dugo posle rata živio u Americi. Kako razmišlja Lojpur, vidi se i na drugim pitanjima o kojima piše. On je protiv zabrane knjige "Protokoli sionskih mudraca" jer "nema evropske zemlje u kojoj ovaj spis nije objavljen, čak i više puta godišnje"! Makar kao advokat, trebalo je da zna da su "Protokoli" zabranjeni u desetak evropskih zemalja.

**Što se tiče A. Lojpura, smatram da treba zabeležiti i sledeće, što nije u vezi sa odbranom Nikolaja i njegovih razmišljanja na jevrejske teme već govori o Lojpurovoj ličnosti. On se, kao Jevrejin po narodnosti i veri, iselio u Izrael, gde je radio kao advokat. Izgleda da je obavljao neke sumnjive finansijske poslove, zbog kojih je navodno isključen iz advokatske komore. Pobegao je iz Izraela i vratio se u Srbiju, verovatno da se ovde afirmiše. Javljao se nekim napisima u štampi. Posebno je pisao o demokratiji. Mislim da je na određen način kritikovao politički sistem u Jugoslaviji, na šta nisam reagovao pošto to nije bila oblast moga delovanja.*

Još pre navedenog članka u odbranu Nikolaja, dobio sam iz Izraela pismo od jedne bivše članice naše zajednice koja se žalila da ju je Lojpur oštetiio za 30.000 DM. Molila me je, kao predsednika Saveza, da izvršim pritisak na Lojpur da

Antisemitska literatura - knjige i napisi u novinama

O "Protokolima sionskih mudraca", knjizi Nikolaja Velimirovića "Reči srpskom narodu kroz tamnički prozor" i napisima u listu studenata Bogoslovnog fakulteta "Logos", a posebno o članku "Jevrejski bal vampira", već sam opširnije pisao. Zato smatram da je nužno da se osvrnem na druge antisemitske knjige, napise u štampi i reagovanja.

Pre svega, ukazujem na ličnost dr Ratibora-Rajka Đurđevića, izdavača, urednika i autora većine knjiga antisemitskog sadržaja koje je objavila kuća "Ihtus, Hrišćanska knjiga". Iz njegove zvanične biografije ističem podatak koji ukazuje na korene njegovog antisemitskog delovanja: dr Đurđević je do 1943. godine bio u Nacionalnoj službi srpskog kvislinga Milana Nedića, a kasnije je radio kao predavač u misionarsko-ideološkom odseku komande vojske Draže Mihailovića. Posle oslobođenja, živio je u emigraciji, u SAD. Godine 1992, vratio se u Srbiju i nastavio antisemitsku delatnost, koju je počeo još u SAD.

vрати dug. Odgovorio sam da ne mogu jer sa Lojpurom nemam nikave veze. U međuvremenu imao sam sastanak sa g. Jankovićem, ministrom pravosuđa, posvećen reagovanju na antisemitske ispade. Iznenada me je upitao: da li mi je poznato da je Lojpur oštetiо mnoge u Izraelu i da je pobegao i vratio se u Beograd? Pokazao mi je pismo upućeno njemu, što je bila kopija pisma koje sam dobio iz Izraela, a radilo se o 30.000 DM.

Potvrdio sam da sam dobio slično pismo, ali da ne mogu da pomognem pošto ne poznajem Lojapura. Štaviše, da on nije ni član jevrejske opštine! Ministar je, posle dužeg uvoda, naveo da mu je poznato da imam dobre kontakte sa Izraelom i da mogu da određene faktore obavestim i u njegovo ime predložim da, ukoliko bi država Izrael tražila izručenje A. Lojapura zbog njegovih krivičnih dela, naše vlasti bi ga odmah izručile, obzirom da on ima izraelsko državljanstvo. To sam odbio i objasnio da ni Savez ni ja ne možemo da se bavimo takvim pitanjima.

Na Lojpurovu odbranu Nikolaja Velimirovića i druge nakaradne stavove koji se odnose na Jevreje, vrlo argumentovano reagovao je Aleksandar Lebl.

Na pomenutu izdavačku delatnost, Savez je prvi put reagovao zvaničnim saopštenjem 15. oktobra 1995. godine, koje glasi: "Savez jevrejskih opština Jugoslavije upozorava na širenje antisemitizma u Srbiji i Jugoslaviji, jednog od vidova podsticanja rasne, verske i nacionalne mržnje. Najnoviji primer su knjige dr Ratibora Đurđevića i publicitet koji su knjige dobile u visokotiražnim novinama ("Večernje novosti", "Politika ekspres") kao i druge publikacije, novinski članci i prilozi na radiju i televiziji, grafiti izrazito antisemitskog sadržaja. Sve ovo opravdano izaziva ogorčenje i zabrinutost članova malobrojne jugoslovenske jevrejske zajednice, i ne samo njih. Antisemitski ispadi prolaze bez ikakvih reakcija nadležnih državnih organa i političkih faktora, istovremeno nanoseći veliku političku štetu Srbiji i Jugoslaviji u svetu. Kao ravnopravni građani Jugoslavije, očekujemo da se što pre sprovedu ustavne i zakonske obaveze onemogućavanja antisemitskog delovanja u našoj sredini."

U ovom saopštenju nije naznačeno da se radi o knjizi "Rugobe i laži američke demokratije" (jun, 1995) jer se smatralo da bi to bila neka vrsta reklame za knjigu i da bi izdanje možda dobilo širi publicitet.

Pomenuto saopštenje dostavljeno je i Patrijaršiji SPC jer je izdavač "Hrišćanska knjiga". Na knjizi i svim kasnijim njihovim izdanjima, stoje znak krsta i sledeći tekst: "U ovo vreme ugroženog hrišćanstva i pravoslavlja i protiv Hristove vere i crkve, predlažemo i svim drugim svetosavskim izdavačima da ovim znakom obeleže knjige i časopise koji su bespogovorni i u skladu sa pravoslavnim istinama i interesima. Tako će čitaoci znati da se knjiga izdvaja iz mnoštva sekularističkih i prostranačkih spisa koji beskonačno plave našu kulturu i zagađuju svu svest pravoslavnih Srba."

Pored teksta saopštenja, ukazao sam na napred citiranu preporuku i predlog "svim pravoslavnim izdavačima", odštampan u svim izdanjima pomenutog izdavača. U telefonskom razgovoru sa g. Lečićem, sekretarom patrijarha Pavla, zamolio sam da se što pre oglasi i SPC.

* Na moje najveće iznenađenje, samo nekoliko dana posle ovog pisma, dobio sam odgovor da je Sveti sinod, na svojoj sednici od 24. oktobra 1995,

doneo sledeću odluku: "Obavestiti Savez jevrejskih opština Jugoslavije da Sveti arhijereski sinod žali da je došlo do objavljivanja knjige dr Ratibora Đurđevića sa antisemitskim sadržajem. Obavestiti ga, isto tako, da će Sveti arhijerejski sinod učiniti sve što je u njegovoj moći da do ovakvih pojava više ne dolazi."

Bio sam zadovoljan, iako sam smatrao da je Sinod mogao da se osvrne na činjenicu da je izdavač "Hrišćanska knjiga". Kada sam na to, u jednom razgovoru, ukazao nekim članovima Sinoda, dobio sam odgovor da "Hrišćanska knjiga" ne pripada SPC već je posredi privatni izdavač, pa Sinod nije pozvan da ocenjuje njegovu delatnost.

Posle saopštenja Saveza, dao sam više intervju, u kojima sam ukazao na mnoge pojave antisemitizma. Na pitanje novinara: šta je bio povod za ovo saopštenje koje, između ostalih, pominju i visokotiražne novine, moj odgovor najtačnije je preneo NIN, u broju od 27. oktobra 1995. godine: "Naša organizacija obično ne reaguje na sve antisemitske istupe jer misli da su to pojedinačni ispadi na koje ne treba obraćati pažnju. Međutim, s obzirom na to da su neki visokotiražni listovi dali publicitet delima koja izazivaju neraspoloženje prema Jevrejima, smatrali smo da ovog puta treba da se oglasimo. Hteli smo da skrenemo pažnju na to da je odnos prema Jevrejima lakmus hartija za šovinističke strasti u jednom društvu."

Takvo mišljenje o pojavama antisemitizma, formulisano i objavljeno u mojim brojnim izjavama datim od 1995. godine, zadržao sam i danas. Na pitanje: da li smatram da su "Večernje novosti" i "Ekspres Politika" antisemitski listovi, odgovorio sam da ne smatram, ali da mislim da je uređivačka greška što se daje toliki publicitet jednom izrazito antisemitskom piscu i njegovom delu.

Na objavljeno saopštenje Saveza i na moje izjave u štampi, pored pozitivnih, bilo je i negativnih reakcija, pre svega od samog R. Đurđevića. "Hrišćanska knjiga" je 1996. izdala knjigu pomenutog autora pod naslovom "O besmislu antisemitizma i anti-amerikanizma". Podnaslov je bio: Obe strane polemike oko knjige dr Ratomira Đurđevića "Ruglo i laži američke demokratije".

Knjiga je štampana u 1.000 primeraka i prodavana je po nerealno niskoj ceni od 45 dinara. U njoj, u uvodu, piše: „Halabuka oko moje navodno antisemitske knjige „Rugobe i laži američke demokratije“... A da bi se dobio utisak da se radi o objektivnosti, objavljuje se sadržaj dva moja intervjua data „Politici“. Pored sadržaja mojih izjava, objavljeno je i saopštenja Saveza. Objavljena su i dva vrlo opširna intervjua sa akademikom Ljubom Tadićem, predsednikom Društva srpsko-jevrejskog prijateljstva, kao i Đurđevićevi odgovori delimično objavljeni u „Politici“ i odgovori na moje i objavljene tekstove akademika Tadića. Očigledno, Đurđević je želeo da izazove utisak o svojoj objektivnosti u sučeljavanju stavova.

Đurđević tvrdi da se on i njegovih, kako piše, objavljenih desetak knjiga na oko 3000 strana teksta ne odnose na Jevreje već na Judejce. „Ja već odavno delim pojmove jevrejski od judejskog. Jevreji su pripadnici naroda koji se zvao jevrejski i vere koja se zove mojsijevska. Judejci su potomci fariseja, vekovni mrzitelji hrišćanstva, satanisti i nosioci judeo-bankarske zavere koja prati čovečanstvo kroz novi svetski poredak. Jevreji su često i sami žrtve igara koje režiraju Judejci.“

Ovu svoju teoriju o razlici među Jevrejima često i sam zaboravlja kada za neke optužbe za navodne grehe i nedela protiv hrišćanstva, umesto Judejaca piše „Jevreji“. Smatra da su se Jevreji bez razloga uznemirili „jer ja o njima uopšte nisam govorio...“ i dodaje: „Njihova zabrinutost je podstaknuta iz judejsko-masonskih centara u Americi, naime iz filijale Bnei Brita (jedine etničko i isključivo jevrejske mati-lože). Oni imaju armiju posmatrača, dopisnika, člankopisaca... u novinama i na televiziji, kao podmukli propagandisti. Mala (po broju ali ne po uticaju) beogradska jevrejska zajednica je samo postupila po propisima iz centrale. „Nadaj dreku i kada je opasnost mala i nejasna.“

Znači, saopštenje Saveza i moje istupanje u štampi usledili su po spoljašnjem nalogu i bez razloga!

Da on sam nije antisemita, objašnjava time da su semiti i Arapi a da on „nije protiv Arapa pa u tom smislu ne može biti antisemita“.

U pomenutoj knjizi jedno poglavlje nosi naslov „G. Singer priziva državnu cenzuru i pritisak“. Prva rečenica glasi: „G. Singer je verovatno živeo u titovskoj Jugoslaviji. Pošto je preživeo, pretpostavljam da nije neprijatelj komunista. Ali zar mu kao čoveku nije bilo dosta jednodimenzionalna i policijske države?“ Znači, po Đurđeviću, činjenica da sam preživeo je dokaz da sam bio za režim. Ima još takvih „mudrih“ zaključaka.

U moje grehe ubraja izjave date u vezi sa člankom objavljenim u „Logosu“ i doslovno piše: „U antisemitizam ubraja i članak studenata teologije o revolucionarnim aktivnostima Jevreja u mnogo stradaloj Rusiji pod boljševizmom kao i moju knjigu o patnjama američkih hrišćana, protivnika jevrejske dominacije nad Amerikom.“

Navodim još jedan od „bisera“ iz Đurđevićeve knjige a koji se odnosi na mene... Citirajući deo saopštenja Saveza i moje izjave da Jevreji očekuju da nadležni državni organi onemogućće antisemitsko delovanje, piše: „Izgleda da g. Singer nostalgično priziva period robovanja Titu jer je u vreme SFRJ, po rečima g. Singera, antisemitizam bio skoro iskorenjen.“

Ne mogu a da ne navedem njegovo „naučno“ razmišljanje o Jevrejima, pa i u vezi sa Izraelom. „Ogromna većina takozvanih Jevreja (90% u samoj državi Izrael) su Aškenazi, istočni Jevreji koji su mongolske rase kao što su Tataari, Turci, Mađari ili Finci. Ti Jevreji su potomci Hazara, naroda na jugu Rusije, koji su u 9. veku primili judejstvo“.

Interesantan je zaključak, pored brojnih napada na mene i njegovih kvalifikacija mojih istupanja, koji glasi: „Nadam se da će se g. Singer pokajati zbog svog napada na moj navodni antisemitizam i pridružiti se čovekoljubovom taboru antijudejskih boraca.“

Nisam se pridružio a još manje pokajao, ali je to učinio Jevrejin Živan Haravan. Pismo objavljeno u knjizi u celini prenosim: „Poštovani gospodine Đurđeviću, ono što ja kao Jevrejin godinama pokušavam da saopštim javnosti i zbog čega sam na lošem glasu u elitnim krugovima jevrejske zajednice u Beogradu i Jugoslaviji, Vi ste nepogrešivo artikulisali u vašem pismu "Politici" od 10.11.1995. godine. Obzirom da je to bila tabu tema i još uvek je, a upravo

njeno javno pokretanje ima za cilj distanciranje jevrejskog naroda od jevrejske elite, što je upravo najpoštenija i prava borba protiv antisemitizma, obzirom da još mnogo toga moja malenkost želi da kaže i javno saopšti, osećam veliku potrebu da sa Vama stupim u kontakt, pružim Vam punu podršku i predlažem, naravno ako Vi to prihvatite, saradnju i utvrđivanje zajedničke strategije i varijanti javnog istupanja.

Ostajem sa velikim poštovanjem prema Vama, velikom željom i nadom da ćete mi se javiti.“

Ne znam da li je i kako uopšte reagovao Đurđević na ovu ponudu Haravana. Jedina istina u Haravanovom pismu jeste da je on Jevrejin. Štaviše, znam da je na jednoj predizbornoj konferenciji za predsednika Jevrejske opštine Beograd i on istakao kandidaturu, ali nije učestvovao na izborima. Verovatno je ocenio da nema ničiju podršku.

R. Đurđević u knjizi „O besmislu antisemitizma i anti-antisemitizma“, pored polemike sa saopštenjem Saveza i posebno sa mnom, znatan deo sadržaja usmerava u napad na Lj. Tadića. "Argumenti" su mu uglavnom isti kao oni već korišćeni u "polemici" sa mnom.

Napad na Ljubu Tadića i mene

Na početku ovog poglavlja, citira deo pisma koje je Tadić uputio nekim dnevnim listovima.

„U „Politici ekspres“ (7. i 8. oktobra 1995. godine) objavljena su dva teksta povodom knjige dr Ratibora Đurđevića „Rugobe i laži američke demokratije“. Oba teksta predstavljaju srdačnu preporuku za ovaj spis jer u njima nema ni reči kritike ili osporavanja bilo koje autorove teze. A po onome šta je objavljeno, iziskuju veoma oštru kritiku. U tome počiva razlog ovog dopisa.“

U vrlo temeljnoj kritici knjige „Rugobe i laži američke demokratije“ Tadić ukazuje na Đurđevićev antisemitski tekst a posebno na to da se autor krije pod „hrišćaninom“. Mene je posebno zadovoljilo izlaganje Tadića kao

nejevrejina koji se suprotstavlja Đurđeviću i njegovoj popularnosti u delu štampe gde se njegovoj ličnosti i objavljenoj knjizi daje veliki publicitet.

Poslednje poglavlje knjige „O besmislu antisemitizma i anti-antisemitizma“, pod naslovom „Inostrani dopisnik“, protivureći akademiku. Đurđević piše: „Večernje novosti“ od 22. oktobra 1995. godine donose članak Dejana Lučića., svog dopisnika iz Amerike i Londona, u kojem je Lučić odgovorio Tadiću netačnim ili poluistinitim tvrdnjama.

Konkretno, u članku Lučića pod naslovom „Reagovanja. Povodom jednog saopštenja Saveza jevrejskih opština Jugoslavije. Od koga dolazi mržnja“. Podnaslovi: „Nije svaka kritika Jevreja ili jevrejskog postavljanja prema Srbima u sadašnjoj jugoslovenskoj tradiciji neminovno izraz antisemitizma. Dramatičan uticaj američkog i jevrejskog lobija na demonizaciju Srba. Novosti nisu novine iz tog vica.“

Nema u pomenutom članku ni reči polemike sa Tadićem, na šta se Đurđević poziva. Lučić se uglavnom bavi kritikom saopštenja Saveza. Slaže se da je opravdana kritika koju sadrži Đurđevićeva knjiga na saopštenje Saveza u vezi pojava antisemitizma.

Na objavljeni članak Lučića i na sadržaj Đurđevićeve knjige reagovao je Aleksandar Lebl u pismu upućenom glavnom uredniku „Večernjih novosti“. Pošto isto u listu nije objavljeno, Lebl je tražio da se sastanu i vide zašto njegov odgovor nije objavljen - glavni urednik i sam Lučić bili su i Lebllove kolege. Na sastanku je dogovoreno da se objavi upućeno pismo sa određenim manjim ispravkama. Međutim, dopis Lebla ni posle ovog dogovora nije objavljen.

Jedna napomena u vezi sa Dejanom Lučićem: Lebl je na pomenutom sastanku ukazao na neke dotadašnje članke D. Lučića koji su bili antiizraelski i antisemitski. Međutim, Lučić je to negirao.

Posle nekoliko godina D. Lučić je objavio knjige izrazito antisemitskog sadržaja u kojima uglavnom „prežvakava“ tekstove iz tradicionalne antisemitske literature.

Na kraju još jedna važna činjenica koja govori da je Đurđević, pored iznetih neistina u knjizi „Rugobe i laži američke demokratije“, običan

obmanjivač. Naime u knjizi je kao recenzent pomenut dr Žarko Vidović. Od njega sam primio pismo sledećeg sadržaja: „Ovim želim da vas obavestim da ja, Žarko Vidović nisam recenzent knjige dr Ratibora Đurđevića „Rugobe i laži američke demokratije“ jer se ne slažem niti bih se ikako mogao složiti sa doista antisemitskim tj. fašističkim sadržajem te knjige.

S osećanjem prijateljstva i poštovanja prema Vama i ulozi u delatnosti SJOJ-a, prof. dr Žarko Vidović, naučni saradnik u penziji.“

„Hrišćanska knjiga“ je nastavila da objavljuje seriju antisemitskih knjiga, i to uglavnom dela dr Đurđevića. Pored „Hrišćanske knjige“ bilo je još izdavača pa i onih anonimnih. Detaljan spisak knjiga sa antisemitskim sadržajem sastavio je i uredno vodio naš poznati književnik, prof. Filip David. Na spisku kojim raspolazem nalazi se 57 dela (spisak je ažuriran do 2002. godine). Verujem da je sada još duži jer antisemitske literature ima na tržištu sve više. Sada se broj tih knjiga približio cifri 100.

Jedina tačna konstatacija R. Đurđevića i drugih autora u nekim člancima objavljenim u štampi je da sam „vrlo osetljiv“ na antisemitske pojave. Možda je razlog moje preosetljivosti to što sam na svojim leđima osetio razne vidove antisemitizma, od najranije mladosti. Odrastao sam u Vojvodini, u mađarskoj sredini, gde se uz svaki pa i najmanji sukob među mađarskom i jevrejskom decom, odmah čula pogrđna reč „budos zsidó“ (smrdljivi Jevrejin). Kasnije, na sastanku organizacije cionističke omladine „Betar“, održanom u Vrbasu, fizički su nas napali nemački omladinci zajedno sa srpskim omladincima iz pokreta „Zbor“ Dimitrija Ljotića. Pored batina, koristili su i najvulgarnije izraze protiv Jevreja.

Žrtva „poslovnog“ antisemitizma bio je moj pokojni otac.

Da je činjenica da je Holokaust bio krajnja tačka antisemitizma, svedoči i stradanje skoro cele moje porodice, od kojih 62 člana u Aušvicu, o čemu sam detaljno govorio, pisao i svedočio za Spilbergovu fondaciju „Šoa“. Na žalost, opasnost od antisemitizma nisu blagovremeno shvatili moji roditelji pa ni naša generacija.

**Međunarodno savetovanja o položaju manjina, SANU,
10. januara 1995, referat „Položaj jevrejske zajednice u Jugoslaviji“**

Krajem 1994. godine Miša David je saopštio da je od njega akademik Macura tražio da i jevrejska zajednica sa svojim izlaganjem učestvuje na tom savetovanju i da je on prijavio moje učešće a da se prethodno nije konsultovao sa mnom. Smatrao je da sam za to kompetentan obzirom da sam upoznat sa svim problemima zajednice i istorijom jevrejskog naroda a posebno stradanjem u Holokaustu.

Pomenuti referat štampan je kasnije u okviru akcije „Revitalizacija malih opština“, na čijem čelu su bili Miša David i Simha Kabiljo, i to u seriji „Pinkas“. Izdat je 1996. godine kao posebna sveska pod naslovom „Položaj jevrejske zajednice u Jugoslaviji“. SANU je u svom zborniku u celini štampana tekst podnetog referata na međunarodnoj konferenciji.

Čitajući to danas, 15 godina od vremena objavljivanja, može se konstatovati da ništa nije izgubljeno od aktuelnosti. Zato mislim da nije neskromno ako se detaljnije osvrnem na sadržaj referata. Ovo činim zato što sa originalom čitaoci mojih sećanja teško mogu da se upoznaju pošto, pored knjiga koje je objavila SANU i koje se nalaze po bibliotekama, primerci štampani od strane Saveza su rasuti po opštinama i nestali su.

Referat je bio namenjen učesnicima pomenutog savetovanja koji su znali vrlo malo ili skoro ništa o jevrejskoj zajednici u Jugoslaviji, pogotovo o istorijatu i aktuelnim problemima zajednice.

Navodim poglavlja iz referata i delove sadržaja za koje smatram da ih treba istaći, što dajem opisno ili citirajući određene delove iz referata.

1. Kratak pregled istorije Jevreja od 13. veka do 1919. godine

Pored istorijata, kritički sam ukazao na pozitivne i negativne događaje u tom periodu, značajne za život jevrejske zajednice.

2. Položaj Jevreja u Kraljevini Jugoslaviji (1918-1941), znaci antisemitizma i zakonski propisi protiv Jevreja

U tom delu referata ukazao sam da je antisemitskih pojava bilo i nakon formiranja ove države, pa i izгона pojedinih Jevreja koji su smatrani za strance.

Pojavom nacizma u Nemačkoj, već od 1935. godine dolaze do izražaja sve češće pojave antisemitizma. Zato sam u celini citirao određeni deo rezolucije VI kongresa Saveza jevrejskih veroispovednih opština, održanog 29. i 30. marta 1936. godine koji glasi: „Kongres je svestan značaja učestalih protivjevrejskih napada koji se u Jugoslaviji bez zapreke vrše tako da iz osnova vređaju načelo ravnopravnosti verskih zajednica... Kongres smatra da antisemitizam, pored toga što Jevrejima nanosi uvrede i ponižavanja, nanosi i tešku moralnu štetu ugledu države... Kongres konstatuje da su ovakve pojave doskora nepoznate u nas pošto, po njegovom dubokom uverenju, nemaju korena u širokim slojevima naroda zadojenog tradicionalnom širokogрудоšću...“

Na žalost, antisemitske pojave 1995. u Srbiji, naročito po raspadu Jugoslavije, bile su takve da smo mogli da u celosti prepíšemo sadržaj rezolucije iz 1936. godine.

U ovom poglavlju, pojave antisemitizma ilustrujem primerima i mojim zaključcima da “i pored intenzivnog nemačkog uticaja, razvijanju antisemitizma doprinelo je delovanje organizacije Zbor sa profašistički orijentisanim Dimitrijem Ljotićem”.

Napred iznete konstatacije citiram zbog napada na mene, posle ovog savetovanja, pristalica Ljotića, 28. marta 1996. u listu „Nova iskra“. U ovom poglavlju ukazao sam na konkretne slučajeve i posebno na dve antijevrejske uredbe koje je kraljevska vlada donela 5. oktobra 1940. godine koje su se odnosile na zabranu Jevrejima da trguju prehrambenim proizvodima i na ograničenja za upis u srednje škole i na fakultete. Na ovo sam želeo da ukažem zbog onih koji tvrde da, za vreme Kraljevine Jugoslavije, nisu doneti nikakvi propisi protiv Jevreja.

Istakao sam da je sud, na primeru lista „Ervache“ nemačkog Kulturbunda, odbio tužbu Saveza za nanete uvrede i huškanja lista protiv Jevreja, tj. za antisemitizam.

3. Stradanje Jevreja od 1941. do 1945. godine

U Kraljevini Jugoslaviji, od 82.242 Jevrejina stradalo je 67.248, tj. 81,76 %. Sa područja sadašnje Srbije, od 28.798 preživelo je 4.782, što znači da je stradalo 85,74 %. Pored navedenog, citiram delove iz pomenutog poglavlja:

„Likvidaciju Jevreja na teritoriji sadašnje Jugoslavije obavili su Nemci, i to ne samo Gestapo i SS jedinice već i jedinice regularne nemačke vojske. Ubijanja u dušegupkama i deportacije u nemačke logore smrti vršili su Nemci a delimično i Mađari, u Bačkoj. Određenu pomoć u hapšenjima, privođenjima i potkazivanjima vršili su organi Nedićeve kvislinske vlade, pripadnici Srpske straže i ljotićevci.“

Ove konstatacije ni tada ni danas nisu mogle biti demantovane u nastojanju da se rehabilituju Nedić i Ljotić, tj. da se oslobode od odgovornosti za stradanja Jevreja u Srbiji.

4. Obnova i razvoj jevrejske zajednice od 1945. godine do raspada SFR Jugoslavije

Detaljno sam opisao i analizirao situaciju posle Holokausta, tendencije asimilacije i razloge iseljavanja, od 1948. do 1951. Iz cele Jugoslavije iselila su se u Izrael 6.954 lica, što je polovina preživelih Jevreja.

Citiram samo neke razloge za iseljenje, zasnovane na određenoj dokumentaciji i mojim saznanjima i iskustvima: „Pored radosti što su spasili žive glave, među Jevrejima je vladala velika potištenost zbog gubitka svojih porodica. Mnogi povratnici ostali su bez izvora egzistencije koje su stvarali godinama pre rata. Pod uticajem svega doživljenog došlo je do izvesnog raslojavanja u jevrejskoj zajednici. Tako se veliki broj Jevreja nije više deklarirao kao Jevreji - obzirom na to da religija nije više bila faktor za ocenu nacionalne pripadnosti, jedan broj se deklarirao kao Srbi ili Jugosloveni, odnosno neopredeljeni.“

„Nastojali su da se što više asimiliraju jer sećanje na Holokaust i na sve ono šta su preživeli ulilo je kod njih strah od budućnosti. Mnogi su ostali bez bračnih drugova tako da je došlo do sklapanja velikog broja mešovityh brakova, što je u mnogim slučajevima doprinelo asimilaciji. Jedan broj Jevreja gubio je veru u boga

te su postali ateisti. Ovo su pravdali time da, ako je bog dozvolio da dođe do uništenja šest miliona Jevreja, onda ne verujemo u njega (uzgred da napomenem da je to smatrala i moja majka koja je pre rata bila relativno pobožna).“

„Bilo je dosta Jevreja koji su verovali da je jevrejsko pitanje i pitanje većinskog antisemitizma moguće rešiti samo u okviru socijalističkog društva.“

„Možda je masovnijem odzivu za iseljenje doprinela odluka vlade po kojoj svi Jevreji koji žele da se isele mogu to da učine. Posebna pogodnost je bila da mogu sa sobom da ponesu pokretnu imovinu. Što se tiče nepokretne imovine (kuće i stanovi), nje su morali da se odreknu u korist države.

Sve do tada preživljene patnje doprinele su da su se Jevreji bez velikih teškoća odrekli svoje nepokretne imovine, što su obrazlagali: izgubili smo naše najdraže, što je bila naša najveća imovina...“

(Mislim da sam prvi pokušao da javnosti objasnim zašto se više od polovine Jevreja iz Jugoslavije opredelilo za iseljenje u državu Izrael.)

5. Raspad SFR Jugoslavije i sadašnji položaj jevrejske zajednice sa posebnim osvrtom na pojave antisemitizma

U ovom poglavlju dao sam opširan prikaz događaja i aktuelnih pitanja. I ovoga puta doslovno ću citirati neke delove moga izlaganja.

„Secesija Slovenije i Hrvatske i raspad Jugoslavije teško su pogodili već ionako malu jevrejsku zajednicu. Pripadnici zajednice živeli su u svim republikama, govorili su istim jezikom, bili povezani brojnim rođaćkim vezama te su teško doživeli okolnost da ih sada razdvajaju brojne granice. Savez jevrejskih opština Jugoslavije bio je vlasnik brojnih jevrejskih institucija koje su bile namenjene svim Jevrejima Jugoslavije.“

„Pri Savezu je Rabinski ured sa nadrabinom za Jugoslaviju, tako da on nesmetano obavlja versku delatnost (bogoslужenja u sinagogi, venčanja, sahrane) a sve u skladu sa verskim propisima i tradicijom.“

„Sticaj okolnosti postavio je pred Savez zadatke o kojima se nikada ranije nije razmišljalo. Naime, početkom ratnih operacija u Bosni i Hercegovini, Savez je aktivno učestvovao u evakuaciji Jevreja iz ratom zahvaćenih delova Bosne,

pre svega iz Sarajeva. Tako je evakuisano i zbrinuto skoro hiljadu jevrejskih izbeglica. Ova akcija je uspešno izvršena u saradnji sa organizacijama vlasti i uz nesebičnu finansijsku pomoć jevrejskih organizacija u svetu.“

Značajan deo ovog poglavlja posvećen je pojavama antisemitizma. Izneti su konkretni primeri u vezi sa „Protokolima“ „Logosom“, tekstom „Jevrejski bal vampira“ i brojnim antisemitskim knjigama. (Obzirom da sam o tome detaljno pisao u mojim sećanjima, ovog puta neću citirati delove svoga izlaganja koji se na to odnose.) Nastavljam sa citatima iz referata:

„Jevreji kao pojedinci i kao pripadnici naroda koji vekovima žive zajedno sa nejevrejima, a pre svega sa Srbima, ne mogu da se žale da je antisemitizam uzeo dublje korene, odnosno da je stekao pravo građanstva u ovoj sredini. To su nepobitne činjenice.

Međutim, izvesni i možda na prvi pogled marginalni događaji ukazuju da je nužno i u okviru ove teme posvetiti pažnju nekim pojavama antisemitizma. Istina, ove pojave od strane nejevrejskog stanovništva ocenjuju se kao beznačajne ali iskustvo ukazuje da od na prvi pogled beznačajnih događaja mogu nastati tragične posledice.

Predsednik Srpskog rojalističkog pokreta, izvesni vojvoda Siniša Vučinić dao je preko radija 24. marta 1994. godine izjavu da „treba otimati imovinu Jevreja“ i da je „Hitler dobro mislio svom narodu osim nekih ispada“. Ove i slične izjave ponovio je i u raznim intervjuima za štampu. Savez je podneo više prijava Javnom tužilaštvu. Međutim, nije poznato šta je i da li je tužilaštvo nešto preduzelo.“

U to vreme intenziviran je pokušaj rehabilitovanja Ljotića i Nedića. U knjizi biografija „Sto najpoznatijih Srba“ našla se i biografija Milana Nedića. U svom izlaganju vezanom za Ljotića i Nedića naveo sam:

„Pojavio se list „Nova iskra“ koji Dimitrija Ljotića bezmalo proglašava za sveca. Istovremeno, sve je jača težnja ka rehabilitaciji Milana Nedića, predsednika kvislinške vlade Srbije, i Dimitrija Ljotića, predsednika „Zbora“, najekstremnijeg nemačkog kolaboranta a pre rata nosioca neekstremnijeg antisemitizma u Jugoslaviji.

Istorija će dati ocene o njihovim ulogama i delovanju pre i za vreme rata. Ulogu Nedića i njegove vlasti potrebno je objektivno razmotriti, imajući na umu da su policija i drugi organi ovog kolaboracioniste učestvovali u akcijama protiv Jevreja 1941. i kasnije. Ne vidi se nikakav razlog, bar sa jevrejskog aspekta, za njegovu rehabilitaciju. Istine radi, ne može se ni tvrditi da su njegovi upravni organi ili policija bili izvršioci masovnih ubistava Jevreja u Srbiji. Taj zadatak, kao što sam već ukazao, izvršili su neposredno Nemci ali je nesporno da je saradnja sa Nemcima bila vrlo intenzivna. Što se tiče Dimitrija Ljotića, nema sumnje da su on i njegova stranka bili povezani sa nacistima i pre rata, da dolazak Nemaca nisu smatrali kao okupaciju i da progone Jevreja nisu tretirali kao „obavezu“ jer su nacističkom ideologijom i mržnjom protiv Jevreja bili zadojeni još od dolaska Hitlera na vlast.

Tako, po mom mišljenju, postoji razlika kod ocenjivanja nedićevaca i ljotićevaca. Međutim, za amnestiju nema osnova.“

„Kroz jedan broj glasila, putem raznih napisa, provejava pogrešno uverenje da postoji jedinstveno mišljenje Jevreja i da su jevrejske institucije i poznati jevrejski intelektualci antisrpski orijetisani, kao da je uticaj Jevreja na formiranje politike vlade SAD značajan.“

Pitanja koja sam ovde citirao bila su predmet diskusije i napada na mene, i to od određenih antijevrejskih ili nedovoljno informisanih lica ili pojedinih listova (na šta ću se osvrnuti u daljem izlaganju).

Referat „Položaj jevrejske zajednice u Jugoslaviji“ može bez daljnjeg i danas da bude aktuelan. Moja istupanja, svih trinaest godina koliko sam bio predsednik Saveza, ostala su nepromenjena u odnosu na napisano 1995. godine. Ista su u celosti prihvaćena i od Saveza.

Pred štampanje referata u okviru serije „Pinkas“, predlagao sam da se izvrše potrebne jezičke i gramatičke korekcije, ali su to M. David i S. Kabiljo odbili, smatrajući da tekst treba da bude istovetan sa objavljenim tekstom od strane SANU. Istina, Simha Kabiljo se jedno vreme zalagala i za jezičku ispravku ali M. David je presudio da za to nema vremena, pogotovu što se ne radi o novom tekstu već o poznatom referatu, što će u izdanju Saveza biti naznačeno.

Neki istaknuti antisemiti i događaji vezani za njih

„Vojvoda“ Siniša Vučinić

Zbog istupanja Siniše Vučinića, predsednik Srpskog rojalističkog pokreta, obratio sam se princu Tomislavu Karađorđeviću (koga sam od ranije dobro poznao i koji mi je bio zahvalan što sam ga svojevremeno bankarskim savetima spasao da ne upadne u neprilike) sa namerom da ukažem na stav „rojaliste“ Vučinića.

Princ Tomislav je odgovorio da Vučinić nema veze sa pristalicama za povratak dinastije. Njegova istupanja i on je osudio kao antisemitizam. Vremenom, Vučinić je promenio nekoliko političkih stranaka, koje je uglavnom sam osnivao.

Na prijave Saveza protiv njega, zbog huškanja protiv Jevreja, od strane nadležnih nismo dobili nikakav odgovor i znamo da nikakav postupak protiv njega nije vođen.

U vreme dok je Zoran Lilić bio potpredsednik Savezne vlade, sa kojim sam bio u prijateljskim odnosima iz vremena dok je bio predsednik Republike kada smo zajedno bili na obeležavanju 50. godišnjice od oslobođenja Aušvica, ukazao sam na antisemitska istupanja Vučinića i to da se on ne goni za dela za koja se goni po krivičnom zakonu. Na moje nemalo iznenađenje, rekao je: „Vučinić je pod zaštitom Udbe. On i osniva političke stranke po njihovoj sugestiji. Ova informacija je samo za tebe...“ Danas, posle toliko godina, smatram da to treba napisati bez obzira na dato obećanje Zoranu Liliću.

Ljotićevci

U listi „Nova iskra“ od 26. marta 1996. objavljen je članak sa potpisom „Redakcija“ pod naslovom „Manite se ljotićevaca“. Članak zauzima celu stranu. Zato ću citirati samo neke delove iz kojih se vidi koliko neistine, istorijskih izmišljotina i kleveta sadrži pomenuti članak, kao otvoreno pismo upućeno meni.

„Poštovani gospodine Singer, u intervjuu listu „Srpska reč“ br. 144, od 26. februara ove godine, ponovo se žalite na pojavu buđenja antisemitizma u Srbiji. Za te i takve pojave i sami ste delimično krivi.

Vodeći ljudi u svetskim medijima koji, evo, već pet godina intenzivno spovode antisrpsku kampanju, su pripadnici jevrejskog naroda a mi ne čusmo da ste protiv toga digli glas.“

„Na žalost, vas i danas sebično interesuje samo stradanje Jevreja. Možemo se sporiti ko je procentualno dao više žrtava u Drugom svetskom ratu. Vi, gospodine Singer, dobro znate da u Srbiji nikad nije bilo antisemitizma.“

„Pouzdamo znamo da posedujete Memorandum koji je Adolfu Hitleru uputio Dimitrije Ljotić, jedini političar ondašnje okupirane Evrope koji je digao glas protiv progona Jevreja. Zašto gospodine Singer to ne objavite? To mu dugujete! A da ne govorimo o nebrojenim žutim trakama koje je on lično skinuo Jevrejima naočigled Nemaca u sred Smedereva!“

Mislim da je nepotrebno da navodim brojne neverovatne gluposti, izmišljotine i neistine iz ovog ili drugih članaka objavljenih u zvaničnom organu ljotićevaca. Međutim, ukazujem na apel koji je upućen meni i glasi:

„Zato, umesto da i dalje klevećete Ljotića i Ljotićevce, recite istinu ako vam je do nje stalo, odnosno ako bar malo poštujete svoje mrtve i žive i ako vam nije jedini interes da od stradanja u Drugom svetskom ratu pravite politički kapital i na sve načine uvećate svoj oreol stradalnika i mučenika.“

Nisam se odazvao na njihov apel. Suprotno tome, ukazao sam Opštini Smederevo da je sramota da se prihvati inicijativa da se jedna ulica ili trg nazovu po Dimitriju Ljotiću. Naime, u obrazloženju ove inicijative piše: da je Ljotić bio dobar hrišćanin i pravoslavac pa je zbog toga stradao, i to da je na njegovoj sahrani govorio vladika Nikolaj Velimirović...

Koliko znam, inicijativa nije uspeła jer nijedna ulica ne nosi njegovo ime. Međutim, drskost ljotićevaca ispoljena je 1997, godinu dana posle meni upućenog otvorenog pisma, kada sam dobio novo pismo kojim me pozivaju da prisustvujem pomenu Dimitriju Ljotiću i Milanu Nediću koji će se održati u Sabornoj crkvi! Nisam reagovao. Uoči zakazanog pomena, u telefonskom

razgovoru, upitan sam: da li sam dobio poziv? Verovatno da sam se toliko iznenadio da nisam odmah odgovorio. Ne čekajući moj odgovor, nastavio je: „Bilo bi lepo da prisustvujete jer je on spasao mnoge Jevreje...“ Iznerviran, odgovorio sam da je to obična laž i sve ostalo što su napisali i - spustio slušalicu.

Protojerej dr Žarko Gavrilović

Pored zvanja sveštenika, osnivač je i predsednik Svetosavske stranke. Uz ove funkcije uvek je isticao da je doktor teoloških nauka. Zaklanjujući se ovoga puta titulom doktora, napadao je Jevreje a pri tome citirao navodno originalne delove iz Talmuda. Nisam mogao da poverujem da Talmud sadrži takve odrednice, ali sam bio siguran da ovi navodni citati iz Talmuda mogu da izazovu versku mržnju protiv Jevreja. Nisam znalac Talmuda pa sam zamolio rabina Isaka Asiela i Huga Rota da reaguju na članak Gavrilovića.

Ovoga puta neću citirati argumente iznesene od strane rabina Asiela i Huga Rota, gde su dokazane netačnosti, tj. nepostojanje u tekstu „Talmudu“ citata na koji se poziva Gavrilović. Navodim samo zaključak iz dopisa Huga Rota koji glasi:

„Svešteno lice i doktor teoloških nauka bi morao da zna, a verujem i da zna šta je u ovom slučaju tačno, a ja kao psiholog smem da pomislim da su kod dr Žarka Gavrilovića zatajili i njegovo zvanje i njegovo teološko obrazovanje pred impulsom stranačkih težnji i želja.“

Svetosavska stranka, osim nekih krajnje ekstremističkih elemenata i nekih huligana, nije se afirmisala u političkom životu Srbije. Bez obzira na naziv, nisu uspeli da privuku dovoljno srpskih glasača. Međutim, Gavrilović je bio veoma aktivan kada je reč o antisemitskoj literaturi. Bio je recenzent i pisac predgovora za knjige Ratibora Đurđevića, u izdanju „Hrišćanske knjige“.

Ovde ću ukazati na dva vrlo interesantna događaja koji daju sliku o njemu a gde sam i lično na određeni način tangiran.

U izdanju „Hrišćanske knjige“ 1997. godine objavljena je knjiga Ratibora Đurđevića „Masonerija - zavera protiv boga i čoveka“. Kao recenzent

naznačen je dr Žarko Gavrilović. U ovoj knjizi, umesto termina „Judejci“ on koristi termin „Jevreji“ koji su, kao i uvek u njegovim delima, krivi za sve nedaće ovoga sveta.

Ove stavove je Gavrilović i kao recenzent zastupao. U to vreme, na moje najveće iznenađenje, nenajavljeno se pojavio u Savezu. Vrlo učtivo se izvinio što se prethodno nije najavio i zahvalio što sam ga primio. Predstavio se i posebno naveo da je on doktor teoloških nauka, da je osnivač Svetosavske stranke, da vrlo ceni Jevreje... Govorio je o zajedničkoj sudbini srpskog i jevrejskog naroda i da ću zato razumeti razlog njegovog dolaska i želje da sa mnom razgovara. „Radi se o jednom Srbinu duboko vezanom za pravoslavlje, kome su potrebni vaše razmevanje i pomoć.“

Konkretno, molio je da Savez povuče krivičnu prijavu protiv Ratibora Đurđevića zbog objavljene knjige „Rugobe i laži američke demokratije“! U obrazloženju svoje molbe naveo je da je dr Đurđević star i bolestan čovek koji je mnogo patio, da je mučenik i da ne bi bilo humano da se vuče po sudovima...

Prekinuo sam ga i odgovorio da, koliko sam upoznat sa Đurđevićevom biografijom objavljenom u knjizi - ne vidim da je patio za vreme okupacije a ni kasnije u američkoj demokratiji. Sećam se da sam još rekao da je svaki Jevrejin koji je preživio Holokaust sigurno patio i da se ta reč ne može odnositi na Đurđevića, itd. Što se tiče povlačenja krivične prijave, to ne dolazi u obzir! Sud će oceniti da li je tužba opravdana.

Iznerviran, ustao sam i pružio ruku Gavriloviću i time pokazao da smatram da je razgovor završen. Gavrilović je, bez obzira na moju reakciju, kao iz vedrog neba nastavio: „Video sam da imate i apoteku. Da li bih mogao da dobijem jedan lek koji mi je potreban (rekao je i koji)?“ Prvo me je zbunio. U sebi sam mislio: otrov bih vam dao, ali sam se predomislio. Sećam se da sam podigao telefonsku slušalicu i rekao našoj apotekarki Juditi: „Sada će kod tebe doći jedan sveštenik i, ako imaš, daj traženi lek!“

Gavrilović se zahvalio a ja sam primetio: „Mi dajemo znatne količine lekova kao humanitarnu pomoć ne samo Jevrejima već i bolnicama za nejevreje.“

Lek je dobio i otišao. Nikada se posle toga nismo sreli.

U sklopu mojih istupanja koje je zabeležila štampa, među pojavama antisemitizma, ukazao sam na Gavrilovićeve napise u kojima kleveće Jevreje i gde se često služi izmišljotinama i falsifikatima iz Talmuda. Zato me nije iznenadilo pismo koje mi je 8. avgusta 1997. godine uputio Ž. Gavrilović. Doslovno citiram: „ Poštovani gospodine, u više navrata, od raznih osoba, obavešten sam da ste me neopravdano napadali. To ste učinili i povodom najnovijeg skrnavljenja jevrejskih grobova u Zemunu, sa čime ja nemam ništa!“

Gavrilovića nisam osumnjičio za vandalizam na jevrejskom groblju već sam uopšteno govorio o antisemitizmu pa, između ostalog, i o pisanju Gavrilovića i drugih, čiji sadržaj može negativno da deluje na osećanja prema Jevrejima i može da, pored mržnje, pokrene rušilačke strasti.

„Radovalo bi me da mi dokažete da pišem neistine jer obično navodim referentna dela u kojima nalazim ono šta objavljujem. Tvrdim da nisam opterećen antisemitizmom već istraživanjem istine zašto jedan deo jevrejskog naroda, inače u većini časnog i radnog, pogotovo oni koji se drže Tore a ne Talmuda, ponovo raspinju Gospoda Hrista, i to na terenu hrišćanskih zemalja? Valjda na to imam pravo i kao čovek i kao hrišćanin i kao pravoslavni sveštenik?“

Očekujem da ubuduće budete prema meni korektniji i da ne uplicete stranku u umišljene napade, tim pre što mi nemamo finansijska sredstva ni za golo bitisanje a kamoli za antijevrejsku propagandu, jer je Gospod moj ponikao u tom narodu. Vama dobro želeći...“

Nisam reagovao na ovo pismo već sam o tome obavestio Patrijaršiju.

Interesantno je da Ž. Gavrilović i R. Đurđević često ističu da oni nisu antisemiti. Pošto Gavrilović u svakoj prilici ističe da je on pravoslavni sveštenik, to je bio razlog da u pismi upućenom Patrijarhu, povodom promocija antisemitskih knjiga uopšte i učešća Žarka Gavrilovića, pišem: „Promocija knjige počinje molitvom i blagoslovom pravoslavnog sveštenika (Žarka Gavrilovića).“ Odgovarajući dopisom od 30. decembra 2000. godine, Patrijarh na ovu primedbu odgovora da će na to ukazati sveštenstvu: „Takođe i svešteniku Žarku Gavriloviću skrenućemo na to pažnju.“

Više puta sam Patrijarhu i episkopu bačkom Irineju ukazivao da Gavrilović, bez obzira što mu je skrenuta pažnja, i dalje učestvuje na promocijama. Patrijarh je osudio takvo ponašanje i rekao da se nikakve mere protiv njega od strane Sinoda ne mogu preduzeti jer on više nije na dužnosti u SPC već je penzioner.

Na televiziji YU info, 11. decembra 2001. godine, pored već uobičajenog antisemitizma, Gavrilović je govorio najveće izmišljotine i laži tvrdeći da jevrejska vera „ne zabranjuje incest“ i naveo neke navodne podatke o „velikom broju rođene gluve i neme dece kod Jevreja“ ... i neke izmišljene slučajeve kao posledice incesta.

Sećam se da me je pozvao ambasador Izraela, Joram Šani i pitao: da li sam gledao tu emisiju i ko je taj sveštenik Gavrilović? Objasnio sam da je poznat po svojim antisemitskim istupima. Ambasador je rekao je da će on kao jevrejski vernik reagovati zbog ove tv emisije i pored toga što je Savez već reagovao.

Nekoliko dana posle ovog razgovora, ambasador je poslao Savezu kopiju pisma upućenog direktno tv stanici, u kojem je protestvovao zbog sramne emisije o navodnom incestu kod Jevreja. Kopije pisma upućene su ministru Goranu Svilanoviću i na još neke adrese. O ovome sam razgovarao sa ministrom Svilanovićem, koji je osudio emisije ovakvog sadržaja. Izrazio je žaljenje što se na državnoj televiziji iznose neistine koje mogu da izazovu mržnju protiv Jevreja.

Istupanja Gavrilovića o „incestu“ i reakcije i osude od strane ministra spoljnih poslova Svilanovića i drugih bile su, između ostalog, i povod da se hitno sastanem sa vladikom bačkim Irinejom.

Obavestio sam ga o istupanjima sveštenika i drugih koji svoj antisemitizam pravdaju time da to čine kao branioци pravoslavlja i kao borci protiv navodne jevrejske zavere. Ukazao sam da su ove pojave ranije osudili Patrijarh i Sinod. Međutim, na žalost, sa tom osudom bila je upoznata samo jevrejska zajednica ali ne i šira javnost. Predložio sam da Sinod donese i objavi zvanično saopštenje za javnost, gde će zauzeti jasan stav u vezi sa antisemitizmom i

istupanjima pojedinih sveštenika, a posebno Gavrilovića o „incestu kod Jevreja“.

Vladika Irinej se složio sa predlogom da se na sledećoj sednici Sinoda donesu odgovarajuća saopštenja namenjena široj javnosti. Saglasio se da je nužno da se posebno osude izneti stavovi Žarka Gavrilovića „o incestu“.

Zvaničan stav SPC i reagovanja

Nije bilo malo moje iznenađenje - ovoga puta prijatno - kada je objavljeno da je na sednici Sinoda održanoj 5. februara 2002. godine doneto saopštenje za javnost. Znači, samo desetak dana posle razgovora sa vladikom Irinejom.

Po mom mišljenju, to je najznačajniji dokument SPC o antisemitizmu namenjen javnosti.

Zbog dužine saopštenja, citiram samo delove posebno značajne za jevrejsku zajednicu, koji su i danas aktuelni, a bojim se da će takvi ostati i u doglednoj budućnosti.

U uvodnom delu, iskazan je pozitivan stav SPC prema Jevrejima i saosećanje sa jevrejskim narodom zbog šest miliona žrtava Holokausta:

„Srpski narod je jedan od onih evropskih i hrišćanskih naroda, na žalost malobrojnih, u kojima niti su postojala niti postoje antijevrejska osećanja a kamoli nehrišćanski progoni i neljudski progoni Jevreja... Poštovanje, prijateljstvo i ljubav prema ovom narodu, kojem gonjenja i patnje nisu uništili nego ojačali duh i volju, čiji pripadnici su nam, pored razlike u veri, duhovno bliski...“

Iz saopštenja izdvajam deo koji je karakterističan i, po mom mišljenju, posebno važan jer se odnosi na antisemitsko delovanje pod vidom „pravoslavlja“.

„Sve rečeno ne znači, naravno, da i u srpskom narodu nije bilo ili da i danas nema antisemitskih, tačnije antijevrejski nastrojenih pojedinaca i grupa koje ponekad ne prezaju ni od grubih antisemitskih ekscesa i upotrebe govora mržnje... Zlonamerni krugovi to olako pripisuju uticajima pravoslavlja i

svetosavlja... Takvo podmetanje olakšano im je činjenicom da se autori anti-jevrejskih tekstova i akteri antijevrejskih pojava često mimikrijski kamufliraju u branioce ugroženih hrišćanskih vrednosti, spasioce pravoslavlja i slično, a svojim izdanjima i delatnostima daju zvučne nazive pa time zbunjuju nedovoljno upućene... Sveti arhijerejski sinod SPC odgovorno izjavljuje pred Bogom i pred javnošću da, uprkos pomenutoj mimikriji i manipulisanju crkvenim, konkretno pravoslavnim terminima i simbolima, antisemitski nastrojani pojedinci ili grupe ni na koji način ne izražavaju ni Srpsku pravoslavnu crkvu ni pravoslavlje... On ih, naporotiv, odlučno odbacuje. To važi i za učešće protojereja dr Žarka Gavrilovića, paroha beogradskog u penziji, u izvesnim manifestacijama, a osobito za njegove nedavne izjave o incestnom ponašanju kao normalnom u jevrejskim sredinama, a potom po njemu odobrenim od strane jevrejskih verskih autoriteta, što su ti autoriteti odmah sa pravom demantovali kao klevetu i besmislicu.“

U saopštenju se navodi i da pomenuti Gavrilović, šaljući pisma koja sadrže i izmišljotine, često napada Sinod i patrijarha.

Ističem da je ovo saopštenje Sinoda, po sadržaju, načinu formulisanja problema i isticanju odgovornosti za širenje antisemitizma, bilo dotad naj-celovitiji dokument SPC .

Na njega su, kao i na ono ranije, od 24. oktobra 1995, oštro reagovali R. Đurđević, Ž. Gavrilović i njihovi istomišljenici koji su prozvani ili su se prepoznali.

Knjige antisemitskog sadržaja, tužba Saveza, novi napad na mene

Dosta prostora bi zauzelo bavljenje sadržajem serije antisemitskih knjiga koje je, jednu za drugom, izdala „Hrišćanska knjiga“, a čiji je autor uglavom bio Đurđević, ali ne samo on. Zadržaću se na knjizi prof. Živojina Savića „Sveto pismo - jevrejsko ogledalo - prilog karakterologiji Jevreja“, a posebno na događajima oko nje. Ratibor Đurđević je autor predgovora pod naslovom „Judejci neprijatelji čovečanstva“.

I autor knjige i pisac predgovora kao da su želeli da nadmaše klevete i laži iz „Protokola sionskih mudraca“, s tim što su tamo iznete klevete primenili na savremene događaje. Tako u predgovoru, između ostalog, piše: „Judejci su organizovali raspad Jugoslavije i građanski rat... Mi od njih ne možemo očekivati ništa dobro. To su neljudi sirovog morala i pozemljene duše, bezobzirni kriminalni tipovi spremni na nasilje, ubistva i otimačinu.“

U daljem tekstu, naizmenično koristi termine „Judejci“ i „Jevreji“. Evo nekih bisera Ž. Savića: „Jevreji su uopšte labilni i prevrtljivi u vezi, ne služe oni bogu. Traže da bog služi njima... Odavali su se incestu, homoseksualizmu. Takvi su bili pre Hrista i takvi ostali posle Hrista. Jevreji su bili i ostali rasadnici nemorala i veliki protivnici hrišćanskih naroda.“

U predgovoru se osuđuje stav Svetog arhijerejskog sinoda o osudi antisemitizma i tvrdi da sam ja obmanuo Sinod o postojanju antisemitizma. „Lukavi predsednik Saveza jevrejskih opština Aca Singer preveo je šest episkopa SPC suve preko vode kada su doneli ovakvu odluku.“

Zbog sadržaja knjige i predgovora, 4. maja 2001. podneli smo krivičnu prijavu protiv izdavača, autora Ž. Savića i pisca predgovora R. Đurđevića. Naveli smo, pored citiranog, i brojne slične delove iz knjige. Jasno, nismo u krivičnoj prijavi naveli tvrdnju „da je lukavi predsednik Saveza obmanuo Sinod“. Ocenjeno je da nije uvreda već "zasluga" što sam uspeo da „prevarim“ Sinod, što je u to vreme bila šala ili „pohvala“ na moj račun.

Javno tužilaštvo podiglo je optužnicu protiv izdavača, autora i pisca predgovora. Pored toga što je proces protiv optuženih bio u toku, „Hrišćanska knjiga“ je objavila novu knjigu Ratibora Đurđevića „Svetosavski nacionalizam u judeo-masonskom okruženju“.

U pomenutoj knjizi se, u varijacijama, ponavljaju Đurđevićevi antijevrejski stavovi. Sada su Jevreji krivi za NATO bombardovanje. Štaviše, on tvrdi da je postupak koji se vodi protiv njega još jedan primer jevrejske zavere. I ovoga puta, povodom saopštenja Sinoda, tvrdi da je „patrijarh Pavle upao u klopku jevrejske zavere“ i, nadalje, da Talmud u sebi nosi radikalnu mržnju protiv hrišćanstva. „To je satanska religija“, piše Đurđević. Ovoga puta, svoj

antisemitizam proširuje i na Holokaust: „Laž o jevrejskom Holokaustu oštećuje srpske interese“ (samo nije rečeno kako). Ali, „precizno“ je napisana tvrdnja: „Kako je vreme prolazilo, rabini su taj broj naduvali na šest miliona, sa svojim izmišljotinama o gasnim komorama i ostalim strahotama.“

Pošto sam ja potpisao krivične prijave, Đurđević u svojim tekstovima i izjavama pominje i ističe moje ime. U daljem procesu pred sudom, učestvovao je advokat Nebojša Samardžić, koji je u to vreme bio član Izvršnog odbora Saveza i naš pravni zastupnik, bez finansijske naknade, u svim pravnim stvarima koje je Savez vodio.

Suđenje Saviću i Đurđeviću još traje. Bilo je više odlaganja jer nije došao optuženi ili advokat optuženog, itd. Međutim, meni je bilo najinteresantnije i najšokantnije kada je sud doneo odluku da se utvrdi psihičko stanje optuženog Savića, s obzirom na njegove godine, kako bi se utvrdilo da li on može da odgovara za delo koje mu se stavlja na teret, tj. za sadržaj objavljene knjige. Na to obrazloženje sam, u izjavi za radio, reagovao ironičnom primedbom: „Obzirom da sam daleko iznad osamdesete, mogu da ubuduće napišem svaku glupost i da vređam svakoga jer, dok sud utvrdi na osnovu sudskih veštaka da li sam bio uračunljiv za napisane uvredljive knjige i članke, biću već na drugom svetu. Bojim se da, možda u konkretnom slučaju, to i sud ima u vidu za optuženog Savića. Zato se suđenje odugovlači.“ Advokat Samardžić je smatrao da se proces odvija u skladu sa zakonskim propisima, ali da odbrana, korišćenjem svih zakonskih mogućnosti, postupak i donošenje presude može da odugovlači godinama.

Znam samo da, i pored mog posebnog angažovanja, u periodu od 1994. do 2007, dok sam bio predsednik, nije doneta nijedna sudska presuda protiv brojnih autora knjiga antisemitskog sadržaja.

Reagovanje na antisemitske pojave

U poglavlju „Restitucija jevrejske imovine“, pisao sam o sadržaju mog razgovora sa Slobodanom Miloševićem, koji se, uglavnom, odnosio na

povraćaj jevrejske imovine. U okviru te osnovne teme, ukazao sam i na antisemitske pojave i na neadekvatno reagovanje vlasti. Milošević je u razgovoru osudio te pojave i čudio se da vlasti nisu reagovala na naše prijave. Kada je o povraćaju imovine reč, zaključak razgovoru sa Miloševićem je bio da će on naš zahtev i dokumentaciju koju smo mu tom prilikom uručili proslediti vladi. Što se tiče antisemitizma, nije zaključeno ništa posebno.

Posle nekoliko dana, telefonom mi se javio javni tužilac Srbije Dragan Petković. Zamolio je da se sastanemo kako bih ga obavestio o slučajevima antisemitizma o kojima sam govorio kod predsednika Miloševića. Predložio je da dogovorimo vreme i mesto, tj. da li u Savezu ili u Javnom tužilaštvu. Odgovorio sam da ću napisati podsetnik kako bi razgovor bio što konkretniji s tim da ćemo se o terminu sastanka dogovoriti. Taj poziv me je toliko oduševio da sam bio siguran da će Milošević i našu „Inicijativu“ za povratak imovine poslati predsedniku vlade Marjanoviću.

Javnog tužioca posetio sam zajedno sa Aleksandrom Demajom, tada članom Komisije za praćenje pojava antisemitizma, inače ambasadorom u penziji, koji je od ranije poznao pomenutog tužioca. (Istina, ovo nije mesto, ali želim da kažem reč-dve o A. Demaju. U našoj zajednici vladalo je mišljenje da je on izraziti „režimlja“, privržen Miloševiću, i da nije posebno vezan za jevrejstvo. Takvo predubedenje imao sam i ja dok ga nisam bolje upoznao. Međutim, na osnovu njegovog istupanja i pisanih materijala, došao sam do čvrstog zaključka da je on čovek vezan za jevrejstvo. Štaviše, u razgovoru sa mnom više puta je osudio postupke Slobodana Miloševića i nekih iz naše zajednice koji su pokušali da pravdaju Milana Nedića. Znam da je materijal o sadržaju svojih istupanja i sećanja na određene događaje ustupio Jevrejskom istorijskom muzeju.)

Razgovor sa javnim tužiocem vođen je o svim antisemitskim pojavama, a posebno o slučajevima gde su postupci bili u nadležnosti Okružnog tužilaštva u Beogradu. Ukazali smo da Tužilaštvo nije podnelo optužbe protiv „vojvode“ Vučinića, kao ni protiv izdavača i autora antisemitskih izdanja. Javni tužilac je obećao da će ispitati naše primedbe, posebno one na rad tužilaca, i da će o tome obavestiti i nas i predsednika Miloševića, koji je inicirao sastanak.

Pismom od 22. novembra 1996.godine, javni tužilac je izvestio Savez da ćemo biti obavešteni o odluci Okružnog javnog tužilaštva po krivičnim prijavama protiv Vučinića i IPK „Velvet“. Na žalost, takvo obaveštenje nikada nismo dobili.

Na činjenje ili nečinjenje Javnog tužilaštva (pa i posle demokratskih promena u Srbiji) ukazano je saopštenjem Saveza od 14. avgusta 2001. godine, koje smatram najcelovitijim dokumentom kada je o ovoj temi reč. Navodim neke njegove delove:

„Izražavamo duboku zabrinutost zbog sve češćih pojava antisemitizma u Srbiji, koje ne nailaze na odgovarajuću reakciju državnih i pravosudnih organa, kao ni većeg dela javnosti.

Ovaj oblik rasne i etničke netrpeljivosti iskazuje se, pre svega, kroz grafite, izdavačku delatnost i istupanja pojedinaca na raznim diskusionim tribinama i u sknavljenju jevrejskih spomenika i grobalja. Iako je ovakvo ispoljavanje mržnje i netolerancije kažnjivo po zakonima SRJ, malo je ili gotovo ništa nije urađeno na sprečavanju takvih pojava i kažnjavanju njihovih počinilaca.

Nedavnom odlukom zamenika okružnog tužioca u Beogradu Miloja Milovanovića odbijen je naš zahtev da se privremeno oduzme celokupan tiraž antisemitskog pamfleta „Protokoli sionskih mudraca“ i pokrene krivični postupak protiv prijavljenih lica. Takvom odlukom legalizuje se pravo na iskazivanje antisemitskih stavova i štampanje antisemitske literature, uglavnom reprint knjiga objavljenih za vreme nacističke okupacije Srbije. Otvoreno rečeno, antisemitizam su podržali i određeni teološki i politički krugovi a glas suprotstavljanja takvim pojavama slabo se čuje u odnosu na glasnost onih koji ih šire...“

Pre nego što ukažem na reaganja koja je izazvalo ovo saopštenje, moram da dam neka objašnjenja.

Praksa Saveza je bila da saopštenja za javnost o značajnim odlukama donose Izvršni odbor i Skupština. Kako nije bilo mogućnosti da se sastane Izvršni odbor, na osnovu predloga Komisije za praćenje pojava antisemitizma, dat je nacrt saopštenja. Upućen je svim članovima Izvršnog odbora i svakoj

jevrejskoj opštini kako bi se izjasnili o njegovom sadržaju, tj. dali primedbe i predloge pre objavljivanja.

Pismenih primedaba nije bilo, ali je nekoliko članova naše zajednice, pošto je nacrt saopštenja još pre objavljivanja dobio određeni publicitet, smatralo da Savez u saopštenju, pored osude antisemitizma, treba da zauzme stav o istupima pojedinih članova zajednice u štampi, a posebno u „Biltenu - Jevrejskom pregledu“. Bilo je u tom periodu dosta različitih napisa o nekim značajnim istorijskim dešavanjima, posebno u odnosu na antisemitizam. U pojedinim polemičkim priložima, bilo je takvih svadalačkih tonova kao da autori nisu Jevreji i istaknuti članovi zajednice. Uredništvo „Biltena“ i ja smatrali smo da svi dopisi treba da se objave i da se o njihovim sadržajima ne daju ocene, tj. ne zauzima zvaničan stav. Koliko se sećam, učesnici u toj polemici su bili J. Almuli, A. Lebl, A. Mošić i M. Levi. U saopštenju se ova međujevrejska polemika ne pominje, ali se u uvodnom delu kaže: „U medijima se vodi polemika i iznose brojna pojedinačna mišljenja.“

Istina, nisam mogao da se ne složim sa nekim argumentima iz polemike u „Biltenu“, ali sam bio ubeđen da bi bilo kontraproduktivno u saopštenju Saveza pominjati suprotstavljene stavove pojedinaca i uglednih i cenjenih intelektualaca. Zato sam se založio da saopštenje obuhvati samo zvanične stavove Saveza o aktuelnim pitanjima, ne ulazeći u ocenu istorijskih i političkih događaja iz prošlosti koji su uticali na položaj jevrejskog naroda u Srbiji.

Bez obzira što u ovom saopštenju nije posebno pominjana diskusija o ulogama Nedića, Ljotića i Velimirovića, ja sam neprestano ukazivao na njihov antisemitizam i, posebno, na ulogu Nedićevog režima u sudbini jevrejskog naroda u Srbiji. O tome sam detaljno govorio i pisao u već pomenutom referatu štampanom pod naslovom „Položaj jevrejske zajednice u Jugoslaviji“. Tada data ocena je i danas aktuelna.

U primedbama na nacrt saopštenja, jedan član zajednice, inače advokat, smatrao je da ne treba navesti ime i prezime javnog tužioca Miloja Milovanovića jer bi se to moglo loše odraziti na buduće odluke. Bez obzira na ovu primedbu, ostali smo na tome da se objavi njegovo puno ime i prezime.

Provokacija i falsifikati u štampi

„Književne novine“, zvanični organ Udruženja književnika Srbije, i dnevni list „Glas“ objavili su dva navodna dopisa u kojima se, na određeni način, govori o sadržaju saopštenja Saveza i nekim mojim izjavama objavljenim u štampi.

U „Književnim novinama“, pod naslovom „Uterivanje antisemitizma ili zataškavanje srbofobije“ (podnaslov: Pismo Savezu jevrejskih opština Jugoslavije), potpisnik navedenog pisma Milan Popović predstavlja se kao Jevrej in koga je, navodno, Nedić spasao. Savez nikada nije primio pomenuto pismo, a uredništvo lista nije moglo da nam da traženo obaveštenje o autoru. Na osnovu toga, tvrdim da je to falsifikat i provokacija uredništva ili nekoga od književnika koji je poznat uredništvu. U tom tekstu, između ostalog, piše:

„Zapanjuje me da ste Vi, zajedno sa raznim paradržavnim i pseudo-pravnim organizacijama, započeli uterivanje antisemita u Srbiji, baš kao da time želite da sakrijete istinu o suludoj desetogodišnjoj hajki koju su vaša braća širom sveta sprovodili protiv srpskog naroda. Vaša hajka na srpske veličine poput Nikolaja Velimirovića, generala Milana Nedića, pa i Dimitrija Ljotića je isto kao kada bi Srbi vršili hajku na Teodora Hercla, Ben Guriona, Goldu Meir... ili bilo kog jevrejskog nacionalistu.“

(Iako kod Jevreja o mnogim pitanjima postoje različite ocene, nisam sreo nijednog koji je pravdao Ljotića.)

„Vama smeta srpski tradicionalizam, nacionalizam, svetosavlje, a ne smeta Vam to isto vaše, judaizam, cionizam. Pljujući po generalu Nediću, napr. Filip David ne govori da je on jevrejski nacionalista koji u našoj opštini govori o kabali“.

(Iz ovoga se vidi koliko je glupa tvrdnja o nacionalizmu Filipa Davida, jer kabala nema nikakve veze sa jevrejskim nacionalizmom).

„Manite se priča o antisemitizmu jer ste se loše poneli prema srpskom narodu, koji je na kraju desetogodišnje hysterije zatrovan uranijumskim bombama. Ne možete vi suditi i zabranjivati knjige koje vam lično ne odgovaraju jer su iznele istinu koju Vi nećete da vidite.“

Pored brojnih neistina, pa i gluposti, navodni Jevrejin piše:

„Umesto izmišljanja antisemitizma, predlažem gospodi Singeru, Leblu, Davidu... i drugima da pozovu na okrugli sto srpske nacionalne mislioce da razmene mišljenja... A ne da gospoda idu zajedno sa Natašom Kandić, Sonjom Biserko, Veranom Matićem i drugima, ostrašćenom antisrpskom bratijom i time sramote jevrejstvo.“

Ne nameravam ovo da komentarišem, ali ću izneti samo jedan detalj. Da ne postoji nikakva povezanost zajednice sa Sonjom Biserko, najbolje se vidi iz moje izjave za javnost kojom sam demantovao ocenu Sonje Biserko, odnosno Helsinškog odbora, da je državni vrh Srbije glavni pokretač pojačane antisemitske kampanje.

„Na kraju, kao Jevrejin, pitam ko donosi pravila šta je to antisemitizam a šta nije. Po vama, svi koji ne hvale Jevreje su neprijatelji. Ta kritička literatura bi trebalo vama biti poučna da prepoznate ono šta slepci vide...“

Dakle, autoru pisma ništa ne znači ni to što je i Sveti arhijerejski Sinod ocenio pomenute knjige kao antisemitske. Pismo završava zaključkom: „Vreme je očito za neke nove Jevreje da preuzmu zajednicu od onih koji su kroz komunizam i mondijalizam ispoljili ogromnu mržnju prema Srbima.“

Dnevni list „Glas“, 9. avgusta 2001. donosi članak pod naslovom „Zabraniti knjige koje šire mržnju - sve sporno na sud, podržite Acu Singera“. Članak je objavljen u rubrici „Glas čitalaca“ sa potpisom „Nenad Asić, teolog, Beograd“.

I ovaj tekst je falsifikat, na šta upućuje to da je u potpisu ranije ime i prezime našeg rabina Asiela, što je autor sigurno znao. Namera mu je bila da se jevrejska zajednica i ja učinimo smešnim. Citiraju se moji navodni predlozi, kao na primer: „Nadležno ministarstvo kulture bi trebalo da formira komisiju koja bi proglasila koje su to knjige nepodobne. Takođe bi trebalo te knjige u bibliotekama zatvoriti u posebne fondove, a fotokopirnicama bi trebalo izdati naredbu da ne fotokopiraju takve knjige.“

„Određenim autorima bi trebalo iz opusa izbaciti delove knjiga koje šire rasnu mržnju a ostaviti normalne tekstove.“

Ima još takvih, navodno mojih izjava. Tekst završava rečima: „Pozivam javnost da podrži g. Acu Singera u njegovoj istrajnoj borbi za uspostavljanje pravednog društva u svetu.“

Ocenio sam da većina neupućenih čitalaca neće razumeti da je tekst provokacija, što će sigurno izazvati mržnju ili podsmeh prema jevrejskoj zajednici ili meni. Nastojao sam da saznam kako je došlo do objavljivanja tog dopisa. Posetio sam glavnog urednika „Glasa“ Slavoljuba Kačarevića. Složio se sa mnom da je tekst provokativan i da nije trebalo da se objavi. Obećao je da će utvrditi kako je došlo do toga. Ukazao sam mu da verujem da je autoru dopisa bilo poznato da se naš rabin Isak Asiel ranije zvao Nenad Asić i da zato sumnjam da je želeo da našeg rabina uvuče u igru, samo ne znam sa kojom namerom.

Na kraju sam uredniku Kačareviću ispričao da me je moj prijatelj Aca Pavlović, pomoćnik generalnog direktora PK Beograd (koga je i Kačarević dobro poznao), pozvao i rekao da ne veruje da sam izgovorio onakve gluposti, da misli da se radi o nekoj „nameštalji“ koju će inteligentan čitalac tako i oceniti, ali će kod nedovoljno obaveštenih izazvati negativnu reakciju. Te reči sam Kačareviću ponovio nekoliko puta kako bih bio siguran da ću, bar zbog našeg zajedničkog prijatelja, dobiti obećani odgovor. Ali, to se nije dogodilo. Kada sam to rekao Aci Pavloviću, odgovorio mi je: „Nije kriv Kačarević, on nije vlasnik lista, iznad njega ima neko...“ Nisam više insistirao na raščišćavanju tog slučaja.

Neki primeri reagovanja i nereagovanja državnih organa

Smatram da na pojave antisemitizma, u bilo kom vidu da se javljaju, treba stalno ukazivati. Činio sam to u svakoj prilici, u štampi, na radiju i televiziji ili na manifestacijama posvećenim sećanju na Holokaust. Mogu sa zadovoljstvom da konstatujem da mi je obezbeđeno dosta prostora u većini listova i radio i tv stanica, gde sam reagovao na aktuelne slučajeve (vandalizam na grobljima, ispisivanje antisemitiskih grafita, izdavanje antisemitskih knjiga).

Najviši rukovodioci države i pojedinih političkih stranaka verbalno su osuđivali antisemitske pojave, ali one, naročito u izdavačkoj delatnosti i delimično u štampi, nisu prestale. Konkretna reakcija uglavnom nije bilo. Krivično gonjenje je bilo lako jer je dokaz bio u knjigama. Objektivno, bilo je teže pronaći lica koja su skrnavila jevrejska groblja ili autora grafita „Jevreje u gas“, „Smrt Jevrejima“ i slično.

Obraćao sam se najvišim rukovodiocima nadležnih ustanova. Navodim primer kada sam dobio odgovor Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije, br.483/2001, od 18. 09. 2001. godine, koji počinje rečima:

„Poštovani gospodine Singer, u vezi Vaše posete potpredsedniku vlade Republike Srbije i ministru unutrašnjih poslova Dušanu Mihailoviću, obaveštavamo Vas da je nakon izvršenih provera ustanovljeno sledeće: dana 19.07. 2001. godine Ministarstvu unutrašnjih poslova Srbije od Vas, odnosno Saveza jevrejskih opština upućena je predstavka uz koju su dostavljene fotokopije dokumentacije sa kojom ste raspolagali...“ Ovde je naveden spisak knjiga zbog čijeg sadržaja smo podneli zahtev za krivično gonjenje, od „Protokola sionskih mudraca“, preko brojnih antisemitskih knjiga u izdanju „Hrišćanske knjige“, do njihovog tada najnovijeg izdanja „Sveto pismo - jevrejsko ogledalo“.

Navodim deo koji se odnosi na objašnjenje Đorđa Katića, odgovornog urednika reprint izdanja „Protokola sionskih mudraca“, koje je objavila Izdavačka zadruga „Centar“ iz Beograda:

„Katić je objasnio da je u svojoj knjizi izvorno preneo sadržaj knjige sa istim naslovom iz 1939. godine... Posebno ističe da se u predgovoru knjige ogradio od konstatacije u knjizi i ostavio čitaocima knjige da sami donose zaključke. Kao ilustraciju, citiram deo predgovora: „Da li je knjiga nastala iz izvoda 24 protokola tajnih sednica sionskih mudraca koje su se održavale tokom Prvog kongresa održanog 1897. godine u Bazelu, pa su zapisi ukradeni, negde zaplenjeni ili kupljeni, ili su protokoli plod nečije mašte pa su Jevrejima podmetnuti sa ciljem sticanja povoda za njihovo progonstvo i plenidbu njihove velike imovine, ostavljamo čitaocima da sami o tome sude.“

Javno tužilaštvo je 16.07.2001. odbacilo krivičnu prijavu za gonjenje po službenoj dužnosti, a Savez je, dva meseca posle moje posete ministru Mihailoviću, dobio odgovor koji, na žalost, ne obuhvata sve slučajeve na koje sam prilikom posete ukazao i o kojima sam ostavio pismeni podsetnik. Inače, sa ministrom Mihailovićem sam razgovarao više puta. U svakoj prilici je isticao da je veliki prijatelj i poštovalac Jevreja i Izraela, ali se situacija nije promenila.

Drugi slučaj: Zoran Stojković, ministar pravde u vladi Vojislava Koštunice, svesno me je obmanuo u vezi sa jednim vrlo značajnim pitanjem. Savez je predložio da se, prilikom predstojeće izmene Krivičnog zakona, unese odredba da su antisemitizam i negacija Holokausta krivična dela. Naime, važeći Zakon protiv širenja nacionalne, verske i rasne mržnje sudovi nisu primenjivali na antisemitizam i negaciju Holokausta. Predložili smo da se u formulisanje predložene zakonske odredbe eventualno uključi i predstavnik Saveza. Istovremeno smo Ministarstvu ponudili informaciju o odgovarajućim zakonima zemalja u kojima se antisemitizam i negacija Holokausta tretiraju kao krivična dela.

Odgovor Ministarstva nismo dobili.

Zato sam, nekoliko meseci nakon podnetog zahteva, na prijemu u Ambasadi Francuske, iskoristio priliku da razgovaram sa ministrom Stojkovićem. Bio sam više nego prijatno iznenađen kada je rekao da je naš predlog u celini prihvaćen i da naša pomoć nije bila potrebna jer Ministarstvo raspolaže potrebnim saznanjima. Ministar me je gledao u oči i - lagao! Naime, dopisom od 14. septembra 2005. godine Ministarstvo je obavestilo Savez da naš predlog nije prihvaćen.

Nemalo sam se iznenadio kada je 27. januara 2007, na svečanu akademiju povodom rezolucije Generalne skupštine UN o sećanju na Holokaust, umesto premijera Vojislava Koštunice, došao Zoran Stojković. U ime Vlade Srbije, govorio je o značaju odluke da 27. januar bude dan sećanja na Holokaust i oslobođenje Aušvica. Sećam se da je pomenuo tačku 3. te odluke, koja glasi: "Odbacuje se svako negiranje Holokausta kao istorijskog događaja, bilo u celini ili delimično." Taj tekst je u saglasnosti sa našim predlogom koji je njegovo ministarstva odbilo, a za koji je on izjavio da je u „celini prihvaćen“!

Bio sam spreman da ga, posle svečane akademije, podsetim na to, ali on nije sačekao kraj programa, pa nisam imao zadovoljstvo da to uradim.

Učešće na međudržavnim konferencijama

Naša zajednica nikada nije konsultovana kada je reč o međunarodnim konferencijama na kojima se raspravljalo o pitanjima koja se tiču jevrejske zajednice (Holokaust, obeštećenje, ljudska prava itd), a još manje su naši predstavnici bili uključeni u sastave delegacija Jugoslavije i Srbije. Nadležni su verovatno smatrali da to nije nužno.

Iz određenih kontakata, koje sam imao sa funkcionerima Ministarstva spoljnih poslova, zaključio sam da su nedovoljno upućeni u probleme jevrejskih zajednica. Zanimao ih je samo Izrael, tj. odnos Izraela i naše zemlje.

Zato me je iznenadila poseta pomoćnika ministra spoljnih poslova Željka Perovića, koji se interesovao za antisemitizam u svetu i kod nas. Prilikom posete Savezu, početkom 2004. godine, otvoreno je priznao da, kao Crnogorac, vrlo malo zna o jevrejstvu i da mu je jedino poznato da je Moša Pijade bio Jevrejin. Obavestio me je da je zakazana međunarodna konferencija OEBS-a na nivou ministara spoljnih poslova o antisemitizmu i Holokaustu, da je on zadužen da spremi materijale, odnosno podsetnik za ministra. Dodao je da u Ministarstvu nije ništa našao o ovoj temi i da je došao samo do knjige SANU u kojoj je objavljen moj referat „Položaj jevrejske zajednice u Jugoslaviji“, podnet 1995. godine. Pošto je od tada prošlo deset godina, pitao je: da li imam nešto aktuelnije o toj temi kako bi mogao da pripremi materijal za izveštaj koji će ministar poneti u Berlin. Rekao sam da je sve što sam napisao u pomenutom referatu još uvek aktuelno i ukazao na neke novije primere antisemitizma u svetu i kod nas.

Posle dva dana, zamolio me je da, ako mogu, odmah dođem u Ministarstvo jer ministar Goran Svilanović želi da razgovara sa mnom.

Po dolasku u Ministarstvo, Svilanović, koga sam poznavao od ranije, upitao me je da li bih mogao da, kao član naše delegacije, učestvujem na

predstojećoj konferenciji u Berlinu. Odgovorio sam da ne mogu da odbijem njegov predlog ako on smatra da bih mogao biti koristan. Kratko je odgovorio da je siguran u to i dodao: „Sastaćemo se ponovo pre konferencije. Za detalje vašeg učešća na konferenciji, dogovorite se sa pomoćnikom g. Perovićem.“

Posle nekoliko dana, Perović me je obavestio da su nastale promene i da će, umesto Svilanovića, na čelu delegacije biti ministar spoljnih poslova Crne Gore Dragiša Burzan. Dalje je saopštio da nećemo mi sastavljati predvideni podsetnik jer su iz kabineta ministra Burzana saopštili da je to njihova stvar. Kad sam pitao: zašto je tako odlučeno, kratko je odgovorio da su to „crnogorska posla“. Tako ni Perović, koji je bio zamenik šefa delegacije, a ni ja nismo videli tekst referata koji će Burzan podneti. Uzgred da pomenem da Burzan nije pokazao neko interesovanje za sam tok konferencije, već je više boravio u kuloarima da bi kontaktirao sa ministrima spoljnih poslova drugih zemalja. Učesnik konferencije Ž. Perović mi je došapnuo da veruje da će se Crna Gora osamostaliti i da je to razlog odsustva ministra Burzana sa mesta namenjenog za šefa delegacije. U poverenju je saopštio svoju dilemu po kojoj će, kao crnogorski kadar, ili otići u Crnu Goru ili će ostati u Ministarstvu u Beogradu.

(Sreo sam se sa njim posle dosta vremena kada je postao visoki funkcioner Ministarstva inostranih poslova osamostaljene Crne Gore.)

Međunarodna konferencija OEBS-a održana je u Berlinu 28. i 29. aprila 2004. godine. Iako je na dnevnom redu bilo i drugih pitanja (ljudska prava, mržnja i sl.), antisemitizam i, posebno, sećanje i obrazovanje o tragediji Holokausta bili su dominantne teme. Doneta je i tzv. Berlinska deklaracija, vrlo značajan dokument protiv antisemitizma (tekst je objavljen u Bilteni br 6/2004).

Uoči početka konferencije, dobio sam od ministra Burzana tekst njegovog izlaganja. Sadržaj je bio vrlo poetski, pun hvale za zasluge Jevreja u svetskoj istoriji i nauci. Pomenuo je Ajnštajna, Kafku... Međutim, o antisemitizmu je bilo samo nekoliko uopštenih rečenica, dok Holokaust nije ni pomenuo. Dok sam razmišljao kako da reagujem, on je rekao: „Gospodine Šinger, slobodno ga preradite da bude adekvatan ovoj konferenciji. Ja unapred prihvatam vaš tekst.“

To sam i uradio. Praktično nov tekst Z. Perović otkucao je na „crnogorskom“ i, kao takav, referat je i pročitao.

Interesantan događaj zbio se kada sam, u jednom delu konferencije, na mestu šefa naše delegacije sedeo ja a na drugoj strani konferencijskog stola, na mestu šefa delegacije Bosne i Hercegovine, Jakica Finci. Bilo smo zvanično predstavnici dve države čiji odnosi u to vreme, za razliku od našeg međusobnog dugogodišnjeg prijateljstva, nisu bili najbolji. Čudnom igrom slučaja, dva Jevrejina predstavljala su dve države na sastanku tako visokog nivoa.

Bilo je još zanimljivih događaja, ali ću se zadržati na razgovoru koji sam, na prijemu posle skupa, vodio sa kancelarom Šrederom. I tada sam, kao i prilikom drugih sličnih kontakata, naročito sa nemačkim vladinim funkcionerima, kao uzgred, pomenuo da sam jedan od onih koji su preživeli Aušvic. Mogao sam da istaknem da sam bio u više nemačkih koncentracionih logora, gde sam duže boravio nego u Aušvicu, ali je pominjanje Aušvica, simbola Holokausta i tragedije jevrejskog naroda, izazivalo najjači utisak. (Koristio sam i moju starost jer sam gotovo na svim međunarodnim sastancima bio po godinama jedan od najstarijih.)

U razgovoru sam nastojao da ukažem na razliku u visini nemačkog obeštećenja za preživeli u zapadnim zemljama i one u Srbiji i drugim postkomunističkim zemljama. Pre nego što sam objasnio o čemu želim da razgovaramo, Šreder me je prekinuo i počeo da govori o prijateljstvu sa pokojnim Zoranom Đinđićem. Pitao je kako ocenjujem političku situaciju u Srbiji posle promena nastalih stradanjem Z. Đinđića. Nisam dao direktan odgovor. Sećam se da sam rekao: „Die witschafliche lage ist: so und so, nicht schwarz und nicht weis“ („Privredna situacija je takva i onakva. Ni crna ni bela.“)

Nasmejao se i dodao da me je dobro razumeo. Posle me je upitao: da li stalno boravim u Beogradu, a kad sam potvrdno odgovorio, kancelar Šreder je rekao da se čudi da se neko posle Aušvica odlučio da živi u Beogradu. Što se tiče problema o kojem sam govorio, rekao je da mu je poznat i da će se zainteresovati za povoljno rešenje. Razgovor je završen time što me je zamolio da Ružici Đinđić prenesem puno pozdrava koje joj šalje, što sam i učinio po povratku u Beograd.

Pošto su i ostali članovi naše delegacije uočili moj relativno dugi razgovor sa Šrederom, pitali su me o čemu smo pričali i šta je Šreder rekao u vezi sa Srbijom? Izgleda da su o tom razgovoru obavestili i Ministarstvo u Beogradu jer su me, po povratku, pitali za sadržaj razgovora a ne za odluke konferencije.

Međunarodni sastanak u organizaciji OEBS-a održan je 8. i 9. juna 2005. godine u španskom gradu Kordobi. Odlukom vlade, ponovo sam bio imenovan za člana srpske delegacije, koju je predvodio ministar Vuk Drašković.

Ministar Drašković nije prethodno pripremio tekst svoga govora, ali smo u avionu, za vreme leta do Kordobe, razgovarali, uglavnom o jevrejstvu i antisemitizmu. Prijatno me je iznenadilo njegovo dobro poznavanje istorije jevrejskog naroda, a posebno aktuelnih pitanja antisemitizma. Primetio sam da se, u vreme konferencije, više bavio brojnim kontaktima sa ministrima spoljnih poslova nego što je sedeo u konferencijskoj sali. Zato sam i njega na sednici zamenjivao na mestu određenom za šefa delegacije, kao što je bio slučaj na konferenciji u Berlinu. Kada sam mu ukazao na to, odgovorio je da za to ne brinem i da ćemo zajedno razmatrati predložene zaključke. Izlaganja pojedinih delegacija bila su veoma interesantna i upečatljiva, pa sam ih posebno beležio.

Po povratku nisam bio siguran da će Ministarstvo spoljnih poslova informisati druga nadležna ministarstva o sadržaju i zaključcima konferencije. Zato sam, 14. jula 2005, uputio pismo ministru unutrašnjih poslova Draganu Jočiću. Iz njegovog sadržaja citiram: „U vezi sa našim telefonskim razgovorom po pitanju antisemitskih pojava i grafita sa antijevrejskim sadržajem, obraćam Vam se povodom zaključka konferencije u Kordobi, 8. i 9. juna ove godine.

Našu delegaciju, čiji sam član bio i ja, predvodio je ministar spoljnih poslova Vuk Drašković. Po mojoj oceni, na osnovu pažljivog praćenja izlaganja pojedinih delegacija, zaključio sam da kod nas ima manje antisemitskih pojava u odnosu na druge države, ali na žalost više nego prethodnih godina. O tome nismo govorili ministar Drašković i ja kada su, u toku konferencije, razmatrani konkretni slučajevi po pojedinim državama članicama OEBS-a i davani predlozi i sugestije.

Takođe sam zapazio da su mnoge delegacije konkretne podatke o anti-semitskim pojavama davale na osnovu evidencije policije. Nije mi poznato da li vaše resorno ministarstvo evidentira antisemitske pojave i ispade na teritoriji naše države...

Stoga vam predlažem, ukoliko to već nije vaša praksa, da se sve pojave vezane za antisemitizam evidentiraju, kao i da ti podaci budu nama dostupni zajedno sa informacijama šta je po tim slučajevima preduzeto.

Prema onome šta sam čuo na konferenciji u Kordobi, takve slučajeve vrlo precizno evidentiraju i publikuju policijske vlasti u Švajcarskoj, Nemačkoj i Francuskoj.“

Odgovor na ovaj dopis nisam dobio niti znam da li je Ministarstvo spoljnih poslova uopšte informisalo ostala ministarstva o konferenciji. Valjda tome nije pridat poseban značaj. Zaključke, koji su bili obuhvatniji od onih u Berlinskoj deklaraciji jer je u njima osuđen terorizam povezan sa religijskim i etničkim grupama, poslao sam na više adresa. Tekst je objavljen u Biltenu 9/2005.

Treći put sam bio zvanični član državne delegacije Srbije i Crne Gore prilikom svečanosti otvaranja posebnog dela muzeja Jad Vašem u Jerusalimu. Tada sam bio više kao „dekoracija“ našoj delegaciji.

Delegaciju je predvodio predsednik tadašnjeg Predsedništva Svetozar Marović. Po protokolu Jad Vašema, bilo je predviđeno da šefovi delegacija održe samo kratke pozdravne govore. Pre posete Izraelu, Marovićev savetnik me je zamolio da zajedno sastavimo pozdravni govor, koji će ukratko pomenuti i jevrejsku zajednicu Srbije i njenu ulogu i žrtve u Holokaustu.

Na letu do Izraela, Marović me je zamolio da kažem nešto o istoriji Holokausta i uopšte o jevrejstvu jer, priznao je, o tome zna vrlo malo pošto dotad nije sreo nijednog Jevrejina i ja sam prvi kojeg je upoznao. Svidela mi se njegova otvorenost. Obavestio sam ga o situaciji kod nas.

Bilo je predviđeno da predsednik Marović poseti i predsednika Izraela Kacira. Na traženje Marovića, protokol izraelskog predsednika saglasio se da na zakazani sastanak u njegovoj pratnji budem i ja sa još dva člana delegacije.

Posle pozdravne reči, Marović je pristupio predavljanju članova delegacije. Kao prvog, predstavio je mene kao predsednika Saveza. Predsednik Kacir ga je prekinuo i rekao: „Predsednika Singera poznajem kao onoga iz Aušvica“. Naime, ja sam dva puta bio u delegaciji kod njega kao član delegacije Svetskog jevrejskog kongresa. Setio se da sam ja „onaj iz Aušvica“ jer mnogo takvih sigurno nije mogao da upozna, u delegaciji Svetskog jevrejskog kongresa ih nije bilo.

Međunarodni forum: Obrazovanje o Holokaustu i antisemitizmu (Stokholm, 26-28. januara 2009.)

Forum, održan u Stokholmu od 26. do 28. januara 2000. godine, jedna je od najznačajnijih međudržavnih konferencija na čijem su dnevnom redu bila pitanja antisemitizma i Holokausta. Na njoj je učestvovalo 40 državnih delegacija na najvišem nivou (šefovi država ili vlada) iz svih evropskih i nekih vanevropskih zemalja (SAD, Argentina i Brazil). Jedino država Srbija nije dobila poziv za učešće jer je bila pod sankcijama. Opisacu, u glavnim crtama, događaje koji su prethodili tom sastanku, na kojem sam, osim jevrejske zajednice i preživelih žrtava Holokausta, na određeni način predstavljao i Srbiju.

Maja 1998, švedska vlada, zajedno sa Velikom Britanijom i SAD, osnovala je radnu grupu za organizaciju konferencije posvećene međudržavnoj saradnji u oblasti obrazovanja o Holokaustu. To su podžale i druge države, kao što su: Nemačka, Izrael, Francuska, Poljska, Holandija i Italija. Sećam se da je na jednom sastanku Evropskog jevrejskog kongresa, održanom krajem 1999, rečeno da, pošto se radi o međudržavnom forumu, jevrejske zajednice u svakoj državi treba da nastoje da njihovi predstavnici budu uključeni u državne delegacije jer ih organizator neće pozvati da učestvuju na tom skupu.

Po povratku u Beograd, u Ministarstvu spoljnih poslova obavešten sam da Srbija, zbog sankcija, nije dobila poziv za učešće na konferenciji u Stokholmu. Na sledećem sastanku Evropskog jevrejskog kongresa, tražio sam da Kongres, izuzetno, obezbedi poziv za Savez. Serž Cvajgenbaum, generalni

sekretar EJC, rekao je da je to nemoguće i da ni on ne može da dobije poseban poziv, već mu je savetovano da konferenciji prisustvuje u sastavu neke državne delegacije.

Pošto je jedan broj jevrejskih funkcionera već obezbedio da bude uključen u delegacije svojih država, odlučeno je da se, uoči zakazanog foruma, održi sastanak Svetskog jevrejskog kongresa, 24. i 25. januara u Stokholmu.

Početakom januara 2000. godine, posetio sam Švedsku ambasadu radi dobijanja vize za zasedanje Svetskog jevrejskog kongresa. Pošto sam dobio vizu, zatražio sam prijem kod ambasadora. U dužem razgovoru, objasnio sam mu da je, zbog sankcija protiv Srbije, kažnjena i naša zajednica, pa ne može da učestvuje na Forumu, gde će predstavnici drugih jevrejskih zajednica biti uključeni u svoje državne delegacije. Ambasador je razumeo moje ogorčenje i rekao da zna za moje stradanje u Holokaustu, obećavši da će pokušati da se nađe neko zadovoljavajuće rešenje.

U mom prisustvu je telefonirao i, posle dužeg razgovora sa Ministarstvom, rekao: „Postoji, eventualno, mogućnost da dobijete poziv, i to kao predstavnik neke opozicione političke partije, protivnice Miloševićevog režima.“

Ovu čudnu ideju sam odmah odbio pošto je Savez nepolitička organizacija i to bi moglo da izazove štetne posledice po našu zajednicu. Ambasador je prihvatio moje argumente i obećao da će se pismeno obratiti Ministarstvu i da će objasniti da se radi o posebnom slučaju.

Odgovor od Ambasade dobio sam par dana uoči polaska za Stokholm. Nešto posle deset uveče, ambasador mi je telefonom saopštio da sam pozvan da, kao specijalni gost, učestvujem na Forumu i da će mi sutra uručiti zvaničan poziv.

Kada je, po završetku plenuma Kongresa, Serž Cvajgenbaum zamolio da svi, osim onih koji su delegati svojih vlada, napuste hotelske sobe, saopštio sam mu da ostajem kao „specijalni gost“ Švedske vlade. Cvajgenbaum je rekao da se ne šalim, da čak ni on neće moći da učestvuje na Forumu i da ne zna da li je uopšte moguće da neko bude specijalni gost.

Prilikom akreditacije dobio sam potrebne propusnice, pozive za prijeme i objašnjenja da sam, kao specijalni gost, izjednačen sa članovima državnih delegacija, što znači da mogu da učestvujem na plenarnim i tematskim sastancima. To pravo sam u jednom slučaju, uz posebne napore, i koristio. Ukratko, bilo je to ovako...

Po poslovniku Foruma, učesnici su se pre sednice prijavljivali za diskusiju i trebalo je da traže reč ukoliko hoće da govore o temi koja je na dnevnom redu ili da, tokom sednice, repliciraju nekom od prethodnih govornika. To pravo sam koristio posle istupanja delegata iz Bugarske, čija je teza bila da su bugarska vlada i car Boris, i pored pritiska Nemaca, spasli Jevreje od uništenja.

Jedan od delegata je tvrdio da Nemci, odnosno Klejms konferens, prilikom obeštećenja za preživjele Holokausta, pomoć odobravaju samo Aškenazima.

Pošto na tu izjavu nije reagovao ni prisutni dr Sadikario, moj prijatelj iz Skoplja, ja sam dizanjem ruke tražio reč. Kada sam ocenio da nema izgleda da dobijem reč, napisao sam na ceduljici sledeće: „Ja sam Aca Singer, specijalni gost, predsednik Saveza jevrejskih opština i bivši zatočenik konclogora Aušvic. Molim za reč, važno je.“

Teškom mukom sam se probio do radnog predsedništva i uspeo (i pored intervencije obezbeđenja) da predam cedulju predsedavajućem. Nisam se vratio na svoje mesto, već sam stajao blizu podijuma sa govornicom. Bojao sam se da neću dobiti reč jer se približavalo vreme pauze za ručak. Bilo je pre mene dosta prijavljenih za diskusiju.

Iznenada je, preko reda, predsedavajući, na nemačkom jeziku, saopštio: „Reč ima specijalni gost, gospodin Singer. Kao što vidim, bivši zatočenik Aušvica“.

Zahvalio sam se što sam dobio reč i odmah naveo da mi nije namera da govorim o Aušvicu, već želim da ukažem da je tačno da su bugarske vlasti mnogo učinile da spasu bugarske Jevreje od Holokausta, ali da ništa nisu učinili za Jevreje iz Makedonije i Trakije i delova Srbije pod bugarskom okupacijom, koji su svi završili u Treblinki. Dodao sam da tu istorijsku činjenicu treba imati u vidu pri oceni zasluga cara Borisa i Bugarske.

Isto tako, odgovorno tvrdim, na osnovu našeg iskustva, da Aškenazi i Sefardi imaju isti tretman u dodeli obeštećenja. Nemci ne prave razliku kao što ni nacisti nisu pravili razlike u vreme Holokausta. Verovatno da se radi o neinformisanosti ovog učesnika u diskusiji.

Za vreme pauze prišao mi je jedan član nemačke delegacije i zahvalio se na ovom objašnjenju jer je smatrao da je tako bilo verodostojnije nego da je on to učinio.

Zbog opisa daljih događaja kod nas, ističem po meni najkonkretniji zaključak ovog foruma: da se radu na istorijatu i posledicama Holokausta posveti posebna pažnja, pogotovu negiranju Holokausta i sve učestalijim pojavama antisemitizma i da se za realizaciju zaključaka formira posebno telo. To je i učinjeno.

Nakon dobijene dokumentacije iz Stokholma, istu sam kompletno prosledio Ministarstvu spoljnih poslova. Predložio sam da se, kada se normalizuje naš međunarodni položaj, i naša zemlja priključi organizaciji formiranoj na zasedanju u Stokholmu.

Naime, kao realizacija zaključaka Forumu, osnovana je Radna grupa za međunarodnu saradnju u obrazovanju, sećanju i istraživanju Holokausta pod nazivom "International Cooperation on Holocaust Education, Remembrance and Research" (ITF). Smatrao sam da, na osnovu sa moje strane date informacije i uručene dokumentacije Ministarstvu spoljnih poslova, Ministarstvo treba da prati dalji razvoj događaja i da moje učešće nije potrebno. Ovo i zbog toga što sam ranije više puta ukazivao na određene događaje i, pre svega, na delatnosti pojedinih međunarodnih foruma koje su se odnosili na Jevreje, a što bi moglo interesovati Ministarstvo. Dobijao sam uglavnom odgovor: "To je nama poznato."

Krajem novembra 2005. održan je plenarni sastanak ITF na kojem je, pored jednog broja drugih država, u članstvo primljena i Hrvatska. Ova vest je objavljena u Biltenu SJOSCG, br. 12/2005. sa našim komentarom: "Bilo bi poželjno da se diplomatija SCG raspita o aktivnostima i eventualnom ulasku SCG u nju". Taj broj Biltena, sa ovom podvučenom sugestijom, poslao sam

Ministarstvu. Nije bilo reakcije. Međutim, posle izvesnog vremena, ambasador Mađarske obavestio me je da se očekuje dolazak jedne vrlo značajne mađarske delegacije i da žele sastanak sa mnom u vezi Holokausta. Mislio sam da se radi o obeštećenju za preživjele, obzirom da je Mađarska nešto i platila za preživjele iz Bačke.

Po dolasku delegacije, obavestili su me da dolaze kao aktuelni predsjedavajući Grupe za međunarodnu saradnju u obrazovanju, sećanju i istraživanju Holokausta (ITF) kako bi uručili poziv vladi Srbije da, kao posmatrač, prisustvuje zakazanoj konferenciji te organizacije u Budimpešti i da se posle učlani u istu. Zamolili su da Savez da podršku ovoj inicijativi i da isto sugeriše vladi Srbije. Na sastanku kod ministra Draškovića, nakon izlaganja šefa mađarske delegacije, predlog je prihvaćen i određena je delegacija za predstojeću konferenciju u Budimpešti. Pored pomoćnika, ministra Popovića, za člana delegacije imenovan sam i ja.

Posle sastanka, Drašković je bio ljut što je za učlanjenje u ovu organizaciju trebalo da nas pozove Mađarska, i to kada su se već učlanile Hrvatska i Makedonija. Ispričao sam šta sam sa svoje strane učinio i pokazao Bilten koji sam, krajem prethodne godine, poslao tako da krivicu za ovaj propust snosi Ministarstvo.

Tako sam po četvrti put bio član naše državne delegacije na jednom međunarodnom sastanku. Verujem da sam bio koristan jer sam jedini učestvovao na Forumu u Stokholmu, koji je i formirao pomenutu organizaciju, i od članova naše delegacije na zasedanju u Budimpešti bio na žalost jedini koji je bio upoznat sa problemima kojima se bavi ta organizacija.

"Obraz" i druge antisemitske organizacije

Od nekoliko ekstremnih šovinističkih organizacija, koje po programima i delovanju ubrajamo u antisemitske i koje sam već pomenuo, najznačajnija uloga pripada "Obrazu". Njihovi članovi pojavljuju se u sve većem broju na raznim manifestacijama.

Kao i R. Đurđević, koji umesto reči "Jevreji" koristi izraz "Judejci", tako i "Obraz" često koristi reč "cionisti" a odnosi se na Jevreje. Tako na primer, Nebojša Krstić, svojevremeno čelnik "Obraza", piše: "Cionisti, verno služeći satani, vi ste finansirali i organizovali najveće i najkrvavije svetske ratove. Vi ste uljezi u biću srpstva!"

U svojim Programskim načelima i smernicama, on svrstava Jevreje u "užasna društva" i pominje sve već uobičajene klevete protiv Jevreja.

"Obraz" se solidarisao sa antisemitizmom Nikolaja Velimirovića, Dimitrija Ljotića i Milana Nedića. Ni u ovom slučaju Javno tužilaštvo nije reagovalo iako je bilo nepobitnih dokaza da se radi o krivičnom delu mržnje i huškanja protiv Jevreja. Istina, ne samo protiv Jevreja jer "Obraz" širi mržnju i prema drugim narodima: Hrvatima, muslimanima, Romima...

Pomenuti Nebojša Krstić bio je glavni ideolog "Obraza". Poginuo je u automobilskoj nesreći. To su koristili neki članovi te organizacije da izraze sumnju da su iza tog događaja oni protiv kojih se Krstić borio i pisao. Pomenuta je mogućnost "jevrejske zavere". Naravno da smo smatrali da na te nebuloze ne treba reagovati.

U brojnim istupima vezanim za sećanja na Holokaust, kao i u intervjuima za medije ili u rtv emisijama, uvek sam se osvrtao na pojave antisemitizma. Nikada nisam preskočio "Obraz". Strogo sam vodio računa da za sve što kažem imam dokaze. O nekima sam imao neposredna saznanja a o pojedinim događajima sam saznavao od drugih, Jevreja i nejevreja koji su pismeno ili usmeno ukazivali na određene događaje. Neke uglavnom usmene informacije nastojao sam da proverim jer je bilo slučajeva kada se radilo o poluistinama ili možda samo o nepouzdanosti izvora meni saopštenih informacija.

Nikada nisam dodatno proveravao informacije dobijene od lica koja su za mene bila kompetentna u svakom pogledu, tj. poznavanju događaja, svesni odgovornosti i značaja svake izgovorene reči... U ovom slučaju, radi se o informaciji vezanoj za moje često pominjanje "Obraza" kao izrazito antisemitske organizacije. Opisću događaj koji je možda indirektno vezan za ovu organizaciju...

Posle svečanog obeležavanja Jom Hašoa, 18. aprila 2001. u razgovoru sa jednim mojim uvažanim prijateljem, kojeg sam smatrao u svakom pogledu za pouzdanog sagovornika, hvalio sam govor predsednika Koštunice koji je održao u sinagogi kao i njegove ranije osude antisemitizma, a posebno njegovo izvinjenje Romima i Jevrejima zbog izražene mržnje i antisemitskih grafita koji su se pojavili februara 2001. godine. Moj prijatelj je prekinuo hvaljenje Koštunice upitavši: da li je Koštunica pomenuo i "Obraz"? Pitao sam: zašto bi posebno pomenuo "Obraz"? Odgovorio je, na moje iznenađenje, da je svojevremeno Koštunica bio član ili blizu "Obraza", da je pisao za njihov časopis. Nisam insistirao da mi saopšti odakle potiče ova informacija. Verovao sam da je on to proverio pre nego što mi je saopštio Međutim, to je za mene ostalo neraščišćeno do danas imajući u vidu neke kontakte sa Koštunicom.

Pre održavanja Jom Hašoa, 10. aprila 2001. u ime Saveza uputio sam pismo predsedniku Koštunici da prisustvuje ovom događaju. Znao sam da on održava prijateljske odnose sa Laslom Sekeljom pa sam Sekelja zamolio da govori sa Koštunicom da sigurno prihvati poziv.

Već sledećeg dana došao je Sekelj do mene da saopšti da je predsednik Koštunica prihvatio poziv i izrazio želju da se lično obrati skupu. (Tada sam se uverio da postoji prijateljstvo među njima, kako je to Sekelj tvrdio.)

To je bio razlog da se obratim, jednom prilikom, Sekelju da potvrdi tačnost informacije o navodnoj vezi Koštunice sa "Obrazom". Moje pitanje ga je naljutilo. Sećam se tačno njegovih reči: "Da li mene smatraš za poštenog čoveka?" Potvrdio sam. "Onda zapamti: Koštunica je sto puta pošteniji od mene! Zapamti to, a na glupost koju su ti rekli neću da reagujem. Od njega u životu nisam sreo poštenijeg!" To je više puta ljutito ponovio.

U svim svojim istupanjima, prilikom nabranjanja pojedinih antisemitskih organizacija, pominjao sam "Obraz". Navodim još neke slične antisemitske organizacije: "Racionalisti Srbije", "Nacionalni stroj", itd. Na pojedinim sajtovim koji potiču uglavnom iz SAD, pored izrazito antisemitskih napisa, objavljeni su i spiskovi Jevreja u Beogradu. Tu su imena poznatih intelektualaca i jevrejskih funkcionera. Na spisku imena, na "počasnom" mestu je

moje ime, pod brojem 1. Objavu tog spiska osudile su mnoge nevladine organizacije.

Tako je, između ostalog, objavljen i sajt pod naslovom "Srpska nacionalistička biblioteka" gde su navedeni naslovi knjiga kao što su: "Protokoli sionskih mudraca", "Srpski narod u kandžama Jevreja", "Govori Ljotića i Nedića", "Racionalistički pogledi na svet" "Srbi i jevrejsko pitanje", "Jevrejstvo protiv Srba", "Deset zapovesti za nacional-socijaliste", "Zašto mrzim Jevreje"... Verovatno kao obavezna literatura za antisemite.

Šešelj i slučajevi u Zemunu

Pored mnogih izjava i postupaka koji su direktno ili indirektno bili upereni protiv Jevreja, Šešelj je uvek isticao da nije antisemita i da je prijatelj Izraela. Navodim pojedine njegove izjave koje idu u prilog toj tvrdnji.

"Što se Jevreja tiče, mi radikali nikada nismo imali nikakvih predrasuda prema njima". "Zajedno sa Draškovićem bio sam inicijator osnivanja Društva srpsko-jevrejskog prijateljstva." "Nemamo nikakvih neprijateljskih osećanja prema Jevrejima." "Nema dobrih i loših naroda. Smatram da se narodi ne mogu karakterisati kao dobri i loši već u svakom narodu ima dobrih i loših ljudi. Sa Jevrejima želimo prijateljske odnose, nikada ništa sporno kroz istoriju nije bilo među nama ali ne želimo ni da trpimo torture nekih pojedinaca i grupa koji često, u ime jevrejskog naroda, pokušavaju da svoje političke kampanje organizuju kao što se desilo i ove godine na području zemunske Opštine, sasvim izveštačene kampanje i slično." Napomena: Šešeljeva rečenica koja počinje pod "ali" biće objašnjena u daljem tekstu kada ću opisati događaje u zemunskoj Opštini koje on pominje.

U jednom članku, Šešelj napada antisrpsku propagandu iz Amerike "koja je delom pod kontrolom jevrejskog lobija, koji su se mnogo ogrešili o srpski narod. S druge strane, cenimo istaknutog jevrejskog političara kakav je Henri Kisindžer ili američkog Jevrejina Čomskog."

U pomenutoj izjavi, Šešelj ponavlja svoj pozitivni stav prema jevrejskom narodu i ukazuje na svoj odnos prema državi Izrael. "U vreme kada je bilo

opasno, ja sam se lično prvi pojavio i javno krenuo sa inicijativom da se uspostave jugoslovensko-izraelski diplomatski odnosi, poremećeni ratnim stanjem između dve zemlje koje su nam istovremeno bile prijatelji - Egipta i Izraela."

Ove izjave Šešelja lepo zvuče. Neke smo čak citirali u Biltenu. Međutim, događaji daju drugu sliku o praktičnom delovanju Šešelja i Srpske radikalne stranke dok su vladali u Zemunu, pa i pre toga. Neki primeri to najbolje ilustruju...

"Protokoli sionskih mudraca" štampani su u listu "Velika Srbija" (br. 14, od 16. maja 1994.), zvaničnom organu SRS-a, mada je Šešelju od ranije bilo poznato da su "Protokoli" zabranjeni kod nas. Po prijavi Saveza, policija je intervenisala i izvršila plenidbu broja "Velika Srbija", u kojem su "Protokoli" bili objavljeni. Istina, Šešelj je izjavio da je zaplenjeno samo nekoliko primeraka lista jer je list već ekspedovan. Napominjem da je u to vreme SRS bila u opoziciji prema Miloševiću. Sigurno da je to bio razlog što je policija intervenisala. Posle tog slučaja, u sličnim prilikama nije zabeležena nikakva aktivnost od strane vlasti, o čemu sam već pisao.

Pod naslovom "Radikali sa žutim trakama u Skupštini", 20. aprila 2001. "Politika" je objavila vest o jednoj manipulaciji Šešelja povezanoj sa Jevrejima. Pošto u zbirci dokumenata koje koristim za pisanje sećanja ne raspolazem originalnim tekstom moje izjave za javnost, navodim pisanje "Politike" o ovom događaju:

"Predsednik Saveza jevrejskih opština Jugoslavije Aca Singer kritikovao je juče poslanike Srpske radikalne stranke što su na sednicu Skupštine Srbije došli sa žutim trakama na rukama, rekavši da je to neumesno."

"Neumesno je da se žuta traka koristi za neke političke stvari", rekao je Singer agenciji Beta i dodao da su radikali to učinili baš na Dan sećanja, kada Jevreji odaju poštu svojim sunarodnicima, žrtvama Holokausta."

Poslanci SRS nosili su na sednici Skupštine Srbije žute trake oko rukava a za govornicom su obrazložili da se radikali pod DOS-ovom NATO-vskom vlašću osećaju kao Jevreji u nacističkoj Nemačkoj.

Aca Singer je povodom tih poruka rekao da ne veruje da će radikali od DOS-a doživeti takvi sudbinu. "Nije prvi put da neko želi da se poistoveti sa sudbinom Jevreja u Drugom svetskom ratu. Tako su svojevremeno žute trake nosili i Slovenci pre otcepljenja, ali i kosovski Albanci", rekao je Singer. "On je istakao da je žuta traka koju su Jevreji bili primorani da nose u nacističkoj Nemačkoj i još nekim državama bila prvi stupanj u konačnoj likvidaciji Jevreja".

Ova izjava dobila je širok publicitet u štampi i rtv programima. Bilo je više telefonskih poziva u vezi ovog događaja. Iznenadio me je poziv nekog mog navodnog poznanika koji se predstavio da me zna iz banke. Rekao je da je član Otadžbinskog odbora Srpske radikalne stranke i naveo da se Šešelj posebno naljutio na mene što sam ga uporedio sa "Slovincima i Šiptarima" a naročito što sam pomenuo Cankarjev dom u Ljubljani, gde su se Slovenci pojavili sa žutim trakama. Na kraju razgovora prijateljski me je posavetovao da vodim računa kakve izjave dajem povodom istupanja Šešelja i Srpske radikalne stranke jer "među nama ima ljudi koji mogu posebno oštro da reaguju na takve izjave"!

Neposredno posle ovog razgovora, pozvao me je tv novinar Jugoslav Čosić da učestvujem u njegovom programu "60 minuta". Sledeće večeri (raspoložem kasetom gde je snimljen moj intervju dat RTV Politici) govorio sam o aktuelnim pitanjima jevrejske zajednice. Između ostalog, pomenuo sam svečano obeležavanje Jom Hašoa i slučaj sa žutim trakama radikalskih poslanika. Sećam se da sam bio u dilemi da li da ispričam razgovor koji sam prethodnog dana vodio sa mojim navodnim prijateljom, članom rukovodstva Šešeljove stranke i da prenesem moje saznanje šta je Šešelja najviše naljutilo. Zato sam to rekao na način da eventualno ne naškodim izvoru dobijene informacije:

"Znam da se ni sve Šešeljeve pristalice ne slažu što su njihovi poslanici demonstrirali sa žutim trakama na dan pomena na žrtve Holokausta". Na pitanje voditelja: da li je Šešelj znao za taj dan, odgovorio sam: "Šešelj je sigurno znao, on je dobar poznavalac istorije". Uostalom, štampa je objavila da će se u sinagogi održati sećanje na Holokaust na kojem će govoriti predsednik

Koštica. "To je Šešelj sigurno znao mnogo pre nego što se odlučio za nastup sa žutom trakom".

Bilo je i drugih primera, kada se sa Šešeljeve strane nastojalo da se određeni događaji politizuju kada su u pitanju Jevreji.

Vandalizam na Jevrejskom groblju

Na zemunskom Jevrejskom groblju, 24. jula 1997. godine porušen je veći broj spomenika. Već 29. jula izdato je saopštenje Saveza u kojem je navedeno da Savez jevrejskih opština Jugoslavije očekuje da će krivci biti brzo pronađeni i kažnjeni po zakonu (nismo napisali na koga se sumnja).

Nakon ovog saopštenja skoro sve partije osudile su vandalizam na groblju. Isto su učinili i patrijarh Pavle, Društvo srpsko-jevrejskog prijateljstva, itd. Štampa i rtv stanice posvetile su tom događaju dosta prostora. Karakteristična je izjava predsednika gradskog odbora SRS Steve Dragišića da je to "još jedna akcija ustaškog lobija". Istu izjavu za tv dao je i Vojislav Šešelj koji je komentarisao da "su Hrvati i ustaše uvek bili protiv Jevreja, zato su i rušili spomenike na Jevrejskom groblju."

Više puta je od strane funkcionera SRS rečeno da za skrnavljenje groblja optužujem SRS. Međutim, ni ja ni bilo ko iz jevrejske zajednice nikada nismo optužili SRS. Zato sam u jednom intervjuu na TV BK negirao takvu tvrdnju i doslovno rekao: "Gospodin Vojislav Šešelj, pošto često tvrdi da imaju dobru obaveštajnu službu, neka utvrdi ko su ti koji su rušili spomenike na Jevrejskom groblju."

SUP Beograda je 2. avgusta saopštio "da je identifikovano pet maloletnih lica, starih od 13 do 15 godina, koja su učestvovala u tom huliganskom delu ili bila prisutna na groblju 24. jula prilikom događanja i da ovo delo nema nikakve konotacije u smislu nacionalne netrpeljivosti s obzirom na to da se radi o deci i maloletnim licima".

Ministarstvo unutrašnjih poslova uputilo je Savezu pismo vrlo slične sadržine kao što je citirano saopštenje, s tim da počinjeno delo "nema nikakvu

nacionalnu ni versku konotaciju, da su počinioci predati javnom tužiocu i da će prema njima biti preduzete mere predviđene zakonom".

Posle izdatog saopštenja i pisma Ministarstva adresovanog lično na mene, Jevrejska opština Zemun i ja, u ime Saveza, pismeno smo se zahvalili policiji što je za relativno kratko vreme pronašla počinioce navedenog vandalizma.

Neposredno posle izdatog saopštenja, 6. avgusta, na TV BK, u emisiji u kojoj je pored mene učestvovao i predstavnik Zavoda za zaštitu spomenika, poveden je razgovor o vandalizmu na Jevrejskom groblju i povodom izdatog saopštenja policije.

Tom prilikom, u emisiji sam doslovno rekao "da za Jevreje, preživjele Holokausta, groblja nisu samo mesta za sahranjivanje već i spomenici žrtvama Holokausta". I na Zemunskom groblju postoji ploča sa imenima više stotina stradalih zemunskih Jevreja, uglavnom u Jasenovcu, koji nemaju grobove. I da je oskrnavljenja jevrejskih grobalja bilo i na drugim mestima pa i u Beogradu, ali da počinioce policija nije identifikovala, kao ni tada u Zemunu. Nadalje, rekao sam da nisam siguran da to nema "nacionalnu ili versku konotaciju" i da su to "učinili deca i maloletnici", kako piše u zvaničnom saopštenju policije. Pitam se: kako je moguće da su samo ta deca oskrnavila i oborila više tona teške nadgrobne spomenike, baš na Jevrejskom groblju koje se neposredno graniči i skoro predstavlja jednu celinu sa Pravoslavnim grobljem? Koji su motivi bili "deci" da ruše baš spomenike na Jevrejskom groblju? Šta uopšte znaju o Jevrejima? Iz kakvog porodičnog okruženje dolaze?

Posle emisije dobio sam od Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije pismo, potpisano ali nezavedeno, u kojem mi se prigovora da sam neiskren jer se u pismu upućenom Ministarstvu zahvaljujem policiji što su uhvatili krivce za rušenje spomenika a u tv emisiji napadam tu istu policiju.

Odmah sam reagovao. Pozvao sam potpisano na načelnika odeljenja i predložio mu da preslušaju traku i da se uveri da nisam napadao policiju. Sutradan me je nazvao pomenuti načelnik i kratko rekao: "Gospodine Singer, preslušao sam traku. Zaboravite pismo od juče, kao da ga niste ni dobili". Onda sam

“zaboravio” ali se sada, posle toliko godina, sećam: nisam poslušao savet načelnika mada priznajem da je to bio korektan tekst umesto očekivanog izvinjenja.

Zemunska sinagoga

Početak februara 1997. u listu “Zemunske novine”, objavljen je konkurs za davanje u zakup zemunske sinagoge za “turističke i ugostiteljske namene”. O tome me je obavestio tadašnji predsednik Jevrejske opštine Zemun, Vladimir Šer, i predložio da se Savez posebno angažuje kako zgrada bivše sinagoge ne bi postala kafana. Smatrao sam da, pre nego što se Savez i formalno uključi u rešavanje ovog pitanja, Zemunska jevrejska opština treba da se pismeno obrati Šešelju.

Zajedno smo sastavili pismo i dostavili ga Šešelju. Napisali smo da smo saznali za konkurs o izdavanju sinagoge za namenu ugostiteljstva. Zamolili smo da se sinagoga ne izdaje u zakup za namene objavljene u konkursu već za kulturne svrhe, kako je to dogovoreno 1962. godine prilikom prodaje sinagoge. Na ovo pismo nije dobijen odgovor pa sam predložio Šeru da zatraži prijem kod Šešelja i da ponovo iznese argumente protiv namene da se sinagoga koristi za ugostiteljstvo.

Početak marta, Vlada Šer i Aleksandar Kon posetili su Šešelja i ponovili mu stav jevrejske zajednice u vezi izdavanja sinagoge. Tom prilikom Šešelj je izjavio “da se neće žuriti sa izdavanjem u zakup i da će ovo pitanje još razmatrati”. Sećam se da su Šer i Kon bili vrlo zadovoljni takvim odgovorom i nisu sumnjali u Šešeljevo obećanje.

Tri dana kasnije, obavešten sam da je sinagoga u momentu datog obećanja Šešelja već izdata u zakup firmi “Mons”. Vlada Šer je smatrao da je zbog toga nužno da se Savez neposredno uključi u ovo pitanje jer je pretvaranje bivše sinagoge u kafanu od značaja za celu jevrejsku zajednicu a ne samo za Zemunsku jevrejsku opštinu.

Ocenio sam da Šešelj neće promeniti svoju odluku, pogotovo što je već zaključio ugovor o zakupu. Smatrao sam da sa pitanjem sinagoge treba upoznati

širu javnost a pre svege državne organe, i to: Zavod za zaštitu spomenika kulture, Ministarstvo vera, gradonačelnika Đinđića i političke stranke. Sadržaj pisma koje sam sastavio i u ime Saveza uputio na pomenute adrese bio je namenjen više za upoznavanje pomenutih a manje za Šešelja kome je pismo bilo upućeno. Bilo je to u stvari otvoreno pismo iako to u dopisu nije istaknuto. Navodim neke delove:

“Zemunska sinagoga spada u red sinagoga objekata koje nacisti i ustaše nisu uspeli da sruše u toku Drugog svetskog rata. Opštinske vlasti u Zemunu koje su 1962. godine preuzele sinagogu (uprkos tome što nisu gajili posebne simpatije za sakralno) koristile su sinagogu u skladu sa dogovorom i obavezom datom prilikom njenog preuzimanja - isključivo u kulturne svrhe. Za nas je zato nepojmljivo da će se ovaj objekat ubuduće koristiti za zabavno-ugostiteljske delatnosti.”

“Zemunska jevrejska opština ima dugogodišnju tradiciju. Grad Zemun je u savremenoj jevrejskoj istoriji postao poznat, između ostalog, i po tome što je u njemu živeo i službovao rabih Alakalaj, istorijska ličnost cionističkog pokreta. Zemun je ostao zapamćen i po strahovitom genocidu koji su izvršili nacisti i ustaše, u kojem su stradali svi Jevreji koji su tu živeli”. Pismo se završava:

“Apelujemo na Vas da ne dozvolite da se, pod Vašim predsedništvom, sinagoga pretvori u diskoteku i kafanu. Takav presedan nije zabeležen ni u komunističkom režimu i to se ne može opravdati ni teškim ekonomskim položajem Opštine u Zemunu.”

Na kraju je navedeno kome su kopije pisma upućene.

Većina kojima je ovo pismo dostavljeno odmah je reagovala. Posebno ističem pismo patrijarha Pavla koje je 24. aprila 1997. uputio Šešelju i koje glasi: “Dozvolite da Vas u ime Srpske pravoslavne crkve i u svoje lično ime zamolim da se bivša sinagoga ne izdaje u zakup kao ugostiteljski objekat već da se nastavi sa korišćenjem za kulturne delatnosti, što je bio slučaj od 1962. godine kada je Opština Zemun preuzela objekat u svoju nadležnost.”

Ni ovog puta od Opštine Zemun i njenog predsednika nije dobijen odgovor. Umesto odgovora, na programima pojedinih tv stanica bilo je više

emisija na ovu temu. Bilo je suočavanja stavova koje sam u više navrata u emisijama izneo. Istupanja zakupca Nebojše Petrovića i zamenika predsednika Zemunske opštine Tome Nikolića (možda su Tomino učešće u tv emisijama smatrali za odgovor i zvaničan stav Opštine o našem pismu) i moj dijalog putem televizije sa njim dobili su veliki publicitet.

Na osnovu video-kaseta koje sadrži više tv emisija na ovu temu, ukazujem na to šta je rečeno...

U emisiji za BK televiziju suočena je moja izjava, gde sam (kao uostalom i u svim emisijama) izjavio da je sinagoga prodana Zemunskoj opštini te sa istom vlasnik može da raspolaze i da je razlog kupovine bio da se ona koristi za kulturnu delatnost. Zato to kao uslov korišćenja nije posebno napisano u ugovoru. Međutim, toga se Zemunska opština držala sve do tada... U drugim emisijama postavljao sam i pitanje: kako bi, na primer, SPC i javnost reagovali da su, u nekim mestima u Bosni i Hrvatskoj gde više nema Srba, opštinske vlasti izdale pravoslavnu crkvu za kafanu?

U tv emisiji Toma Nikolić je istakao da je Opština pravno vlasnik tako da raspolaze sa istom, da su sinagogu dotad koristili "mladi filharmoničari", da su je napustili i da ju je Opština izdala u zakup te da će je ubuduće, pošto bude opravljena, zakupac koristiti isključivo za kulturne svrhe: koncerte, predavanja...

Na sledećoj traci vidi se da su radovi na sinagogi počeli i da su izvršene neke promene u unutrašnjosti zgrade.

Posebno je zanimljiv snimak razgovora između mene i zakupca Nebojše Petrovića, koji je rekao: "Sinagoga će se koristiti za kulturne potrebe Zemuna: koncerte klasične muzike, pozorišne predstave, predavanja, postavke pantomime. Na fasadi se ništa neće menjati, ostaće sva obeležja da je to bila sinagoga. Namera je da se u radove uloži oko 200.000 maraka..."

Na moje pitanje: a šta je sa ugostiteljskom namenom, odgovor je bio: "Biće restoran jer treba obezbediti novac za funkcionisanje kulturne delatnosti pošto kultura ne može sama da se izdržava."

Kada je snimanje za televiziju završeno, nastavili smo "prijateljski" razgovor. Između ostalog, rekao je: "Dobio sam ugovor na 20 godina. Znae šta

me to košta?” Nisam insistirao da dobijem odgovor. Shvatio sam šta je time hteo da kaže.

Neposredno posle emitovanja ovog razgovora, tražio sam prijem kod predsednika grada Zorana Đinđića. Razmatrali smo šta se može učiniti da se spreče dalji radovi na zgradi sinagoge. Znam da se smejaio objašnjenju o nameri zakupca da se sinagoga pretvori u kulturni centar. Na kraju, pošto se konsultovao sa jednim svojim saradnikom, izdato je saopštenje u kojem je rečeno doslovno:

“Neophodno je da građevinska inspekcija utvrdi legalnost radova na sinagogi. Investitor ulaže 200.000 maraka u uređenje ovog prostora, što znači da planira veliki posao. Prema konvenciji UN, svi sakralni objekti, bez obzira u čijoj su svojini, ne smeju da menjaju namenu, što znači da je veoma problematično pravljenje restorana u sinagogi. Reč je o velikoj zloupotrebi, i grad će učiniti sve da to spreči.”

Ipak, i pored ovako jasnog saopštenja, radovi su nastavljeni. Znam da sam, samo u aprilu te godine, po pitanju sinagoge, dao 14 intervju za medije. Istakao sam dobar primer Novosadske opštine, gde je sinagoga ustupljena gradu za održavanje koncerata a da po potrebi to koristi i Jevrejska opština; da je naša zajednica svesna da nema potrebe, zbog malo preostalih Jevreja, da sinagoge služe samo za religiozne potrebe i da je opravdano da služi za kulturne događaje.

Podsećam da je, krajem 1995. godine, kada je sinagoga već bila u vlasništvu Zemunske opštine, planirano da bude pretvorena u koncertnu dvoranu. Predlog je upućen Gradskom sekretarijatu za kulturu koji je od Zavoda za zaštitu spomenika kulture tražio saglasnost.

U opširnom odgovoru Zavoda, između ostalog piše: “Sinagoga je retko sačuvani spomenik u Zemunu, u kome su Jevreji bili etnička grupa koja je znatno uticala na privredni i urbani razvoj starog jezgra. Sinagoga je vrednovana kao kulturno-istorijska vrednost... Za sve eventualne intervencije na objektu, potrebni su uslovi zaštite ovog zavoda.” To ukazuje da je Zemunska opština bila upoznata sa kompetencijama nadležne službe za kulturu, tj. Zavoda za zaštitu spomenika.

41

Odgovor na pismo Saveza upućeno 18. aprila 1997. Opštini Zemun nikada nije dobijen - osim ako se istupanje Tome Nikolića na televiziji može smatrati za zvaničan stav Opštine.

Ministar vera Srbije Dragan Dragojlović, na moj predlog, više puta razgovarao je sa Šešeljom po pitanju sinagoge a ovaj je izjavio da je Opština jedini vlasnik sinagoge, da će sama odlučiti kako će je koristiti i da to prenese meni. Zamolio sam ministra da prenese Šešelju da Singer ne osporava vlasništvo nad sinagogom već jedino moli da se zgrada ne koristi kao ugostiteljski objekat.

Nedugo potom telefonirao mi je ministar Dragojlović i saopštio da ima jednu vrlo interesantnu vest i odgovor dobijen od Šešelja. Zabeležio sam poruku doslovno: "Prenesite Singeru da je Opština Zemun voljna da raskine ugovor o kupoprodaji sinagoge i vrati istu Jevrejima. Za to tražimo 500.000 maraka. Čim doznače ovaj iznos, poništićemo ugovor i vratiti sinagogu pa neka je oni koriste kako hoće!"

Ponovo sam objasnio ministru da nikada nismo tražili da vrate sinagogu već samo da ne bude korišćena kao kafana. Naveo sam, kao teoretsku pretpostavku da, ukoliko bismo tražili raskid ugovora, sigurno bismo ponudili Opštini adekvatnu naknadu za od Opštine svojevremeno primljeni iznos od 3.500.000 dinara, tj. kao valorizovani iznos, što ni u kom slučaju ne bi iznosilo 500.000 maraka. Ministar je shvatio da je Šešeljeva ponuda nerealna, neozbiljna i provokativna. Pitao sam Dragojlovića: da li Šešeljevu ponudu upućenu preko njega mogu da saopštim javnosti?

Nije prošlo nekoliko minuta, kada je ministar ponovo pozvao i rekao: "Molim da ne koristite ovu ponudu od 500.000 maraka jer će Šešelj sigurno demantovati da je preko mene uputio ponudu i tražio tolike pare za vraćanje sinagoge."

Zakupac je pretvorio sinagogu u ugostiteljski objekat i od "kulturne delatnosti" koju su obećali Toma Nikolić i zakupac nije bilo ništa. Štaviše, sredinom 2005. godine zakupac je bez odobrenja pristupio nadogradnji sinagoge. Zavod za zaštitu spomenika kulture uspeo je da zaustavi radove.

Pitao sam se: do kada? Možda je zakupac mislio da je na neki način a pogotovu posle svojih investicija postao i vlasnik? Nisam video taj ugovor pa mi se sve čini mogućim. Pogotovo što uslov o zakupu na 20 godina ističe 2017, kada će možda ceo slučaj pasti u zaborav i zakupac će postati vlasnik zgrade sinagoge?!

Još jedan primer kontroverznog stava Šešelja u odnosu na Jevreje... Ne bi trebalo da padne u zaborav da su, na predlog Šešelja i za vreme vladavine SRS u Zemunu, uz veliku pompu, za počasne građane Zemuna proglašeni ruski ekstremni političar Vladimir Žirinovski, inače jevrejskog porekla ali izraziti antisemita, i Žan Mari Lepen, francuski političar koga je francuski sud osudio zbog negiranja Holokausta.

Dok ovo pišem, radikali više ne vladaju Zemunom ali odluka o proglašenju pomenutih za počasne građane nije poništena.

Pojačan antisemitizam 2004. i 2005. godine i reakcije na te pojave

Za sve vreme mog mandata (1994-2007) bilo je dosta antisemitskih pojava koje su se manifestovale kroz izdavačku delatnost, grafite i istupanja predstavnika nekih ekstremno desničarskih organizacija. Međutim, smatram da događaji 2004. a posebno oni od 22. marta 2005. zaslužuju posebno mesto.

Tokom 2004. više puta smo ukazivali na brojne primere širenja antisemitizma. Ocena o tome istaknuta je u saopštenju Saveza od 24. februara 2004. gde se konstatuje: "U protekloj godini nastavilo se još snažnije uočeno širenje i jačanje raznih oblika antisemitizma u Srbiji... Posebno zabrinjava činjenica da izostaje adekvatno reagovanje na to od strane vlasti, tužilaštva i sudova. Ako je tog reagovanja i bilo, ono se svodilo na mlake verbalne osude."

U daljem tekstu saopštenja navedeni su brojni konkretni primeri ispoljavanja antisemitizma, kao dokaz za našu ocenu o opasnosti ovih pojava.

Na ovo, kao i na već ranije izdata saopštenja Saveza nije usledilo odgovarajuće reagovanje državnih organa. Ocenio sam da bi možda bilo dobro da u svoje ime uputim pismo na adrese određenih funkcionera. U tom slučaju neće moći da negiraju da nisu upoznati sa aktuelnim pitanjima odnosa prema

jevrejskoj zajednici i posebno opasnosti pojava antisemitizma. Pismo, upućeno 7. februara 2005. godine, počinje: "Poštovani... U Berlinu je aprila 2004. godine održana konferencija Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju, posvećena posebno problemima antisemitizma. Na toj konferenciji uzela je učešće i delegacija SCG u čijem je sastavu bio i predsednik Saveza jevrejskih opština." Pismo sam nastavio navodeći primere antisemitizma koji su već objavljeni u Savezovim saopštenjima. Nadalje, ukazao sam na redovno objavljivanje antisemitske literature, a kao poslednje primer tada objavljenu knjigu "Jevrejsko ritualno ubistvo".

Ukazao sam na razloge zašto predlažem donošenje određenih zakonskih propisa po kojima bi antisemitizam i negacija Holokausta bili krivična dela.

Na ovaj dopis upućen određenim funkcionerima, kao ni na ranija zvanična saopštenja Saveza upućena državnim ustanovama, niko nije reagovao.

Već 22. marta, nepunih pet nedelja posle ovog pisma upozorenja, celi Beograd bio je izlepljen plakatima na kojima su bile ispisane pretnje Jevrejima. Pojavili su se i brojni grafiti sličnog sadržaja. Pored napada na Jevreje, napadana je i rtv B92 kao "jevrejska stanica".

Tokom prepodneva toga dana, na moje najveće iznenađenje, pozvao me je ministar unutrašnjih poslova Dragan Jočić. U telefonskom razgovoru, izrazio je žaljenje zbog ovih događaja i saopštio da je povedena istraga sa ciljem da se pronađu lica koja su štampala i širila plakate i lica koja su ispisivala grafiti po gradu a posebno na ogradi Jevrejskog groblja. To je bio prvi slučaj da me nazove ministar unutrašnjih poslova. Ranije sam se ja obraćao ministrima u takvim prilikama.

Ministar Jočić je govorio da srpski narod nije antisemitski... Bio sam slobodan da ukažem da je Savez pre tih događaja, tj. 24. februara izdao saopštenje za javnost gde je ukazano na primere antisemitizma. Kao uzgred, podsetio sam ga da sam još 7. februara pisao njemu lično, tj. pre saopštenja Saveza gde sam ukazao na opasnost od antisemitskih pojava.

Odgovorio je da je upoznat sa sadržinom upućenog pisma i da ga je prosledio određenim službama Ministarstva. Pitao je: da li i kakvu pomoć

očekujemo od Ministarstva po pitanju obezbeđenja Saveza i mene lično? Odgovorio sam da je policija mnogo kompetentnija da oceni da li je i kakvo obezbeđenje potrebno.

Sutradan me je ponovo nazvao. Saopštio je da policija već raspolaže nekim saznanjima o počiniocima. Predložio je da budem u vezi sa generalom Simićem iz SUP-a Beograd, koji će me informisati o razvoju istrage, i dao njegov lični telefon. Zahvalio sam na dobijenom obaveštenju i istakao da je važno utvrditi ko stoji iza te akcije.

Da su događaji 22. marta u javnosti a posebno kod državnih organa izazvali veće interesovanje nego ranije na koje smo ukazali, može se zaključiti iz tada datih brojnih saopštenja i izjava. Na osnovu moga sećanja i konkretno sačuvanih dokumenata i objavljenih napisa u dnevnoj štampi, evo nekih događaja i reagovanja koja su usledila.

Među brojnim osudama, posebno je po sadržaju značajno saopštenje Svetog arhijerejskog sinoda SPC, objavljeno samo dva dana posle tih događaja:

“Upoznavši se sa činjenicama vezanim za antisemitske plakate i grafite koji su osvanuli u Beogradu 22. marta tekuće godine i za ranije slične, a u nekim slučajevima još i grublje, nečovečnije i zlobnije izlive predrasuda prema jevrejskom narodu, Sveti arhijerejski sinod Srpske pravoslavne crkve, na svojoj sednici dana 24. marta saopštava sledeće:

1. I ovog puta, kao što smo činili i u proteklim godinama, naoštrije osuđujemo svaki oblik i svaku manifestaciju antisemitizma. Radi se o fenomenu koji je neprihvatljiv i teološki, i moralno, i pravno, i civilizacijski i sa svakog stanovišta.

2. Isto tako, odlučno i bezuslovno odbacujemo svaki i svačiji pokušaj poricanja, obezvređivanja ili minimiziranja Holokausta nad Jevrejima u Drugom svetskom ratu...

3. Sve klevete i podmetanja o tobožnjoj zločinačkoj psihičkoj strukturi jevrejskog naroda takode odbacujemo i osuđujemo...

4. Uvereni smo da će nadležni državni organi preduzeti sve mere da se ove žalosne pojave spreče... “

Na plakatima su Jevreji povezani sa rtv stanicom B92. Na zidu Jevrejskog groblja u Beogradu, krupnim slovima bilo je ispisano: "Suprotstavi se cionističkoj petokolonaškoj okupaciji Srbije!", "B92 - jevrejska televizija", "Jevreji paraziti, napolje iz Srbije!", "Hoćemo slobodu a ne jevrejski jaram. Srbija Srbima!"

Uglavnom su sve političke partije osudile napade na Jevreje i B92.

U zvaničnom saopštenju vlade Srbije piše: „Vlada Srbije smatra da su direktan antisemitski sadržaj poruka i pretnje upućene malobrojnoj jevrejskoj zajednici u Srbiji nedopustive i da nalažu potrebne hitne i efikasne reakcije.“

Sadržaj osude poruka upućenih Savezu i meni lično i danas je aktuelan. To su, između ostalog, saopštenja Srpskog PEN centra, kabineta predsednika Tadića, Srpskog pokreta obnove, Helsinškog odbora, Demokratske stranke itd. Tako, na primer, nevladina organizacija Inicijativa mladih za ljudska prava zalaže se da se zabrani rad organizacija koje šire rasnu, versku i nacionalnu mržnju i nabraja: „Nacionalni stroj“, „Obraz“, „Beli orlovi“, „Nacionalni front“ i druge.

Nabrojane organizacije i danas deluju na isti način, bez obzira što je nesporno da propagiraju ideje i istupaju na način koji je, po važećem zakonskim propisima, kažnjivo delo.

Već sam ukazao da su na određenom sajtu, emitovanom iz SAD, objavljeni spiskovi jevrejskih funkcionera i poznatih intelektualaca. To je razlog da mi je, istovremeno sa događajima od 22. marta, od strane Udruženja studenata „Euro-Atlantis“ upućeno pismo čiji početak glasi: „ Poštovani gospodine Singer, obraćamo se ovim putem Vama kao predsedniku Saveza jevrejskih opština Srbije uznemireni i potreseni zbog sve učestalijih izliva antisemitizma koji su kulminirali nedavno objavljivanjem spiska građana Srbije jevrejske nacionalnosti na jednom WEB sajtu... Taj spisak bio je praćen porukama (opširno su navedeni sadržaji poruka).“ U nastavku pisma piše: „Članovi naše organizacije su, odmah po saznanju ove zloslutne vesti, želeli da protestuju ispred nadležnih državnih institucija, da se utvrdi ko je podatke o Jevrejima učinio dostupnim onima koji žele da ugroze njihovu bezbednost i da se oni kazne...“

Protest nismo održali iz samo jednog razloga. Taj razlog bio je naša procena da bismo bez konsultacija sa vama možda proizveli kontraefekat.“

Nekoliko dana po prijemu ovog pisma, posetila me je grupa studenata (bilo ih je mislim 4 ili 5) iz ove organizacije da razgovaramo o antisemitizmu i događajima prethodnih dana. Znam da sam izrazio optimizam da će vlasti ovoga puta reagovati na ove pojave. Što se eventualno tiče nekog protesta, smatrao sam da bi u krajnjem slučaju bio samo onda koristan ako bi u grupi protestanata bilo možda više stotina ili hiljada učesnika... Izrazio sam posebno zadovoljstvo što mladi ljudi sagledavaju opasnost od antisemitizma i što su ponudili svoju pomoć.

Sećam se da sam, za vreme razgovora sa studentima, u telefonskom razgovoru obavешten od generala Simića da je beogradska policija privela tri lica koja su lepila plakate antisemitskog sadržaja i da će me o daljim rezultatima istrage obavestiti. Pomislio sam: to je prvi put da policija za relativno kratko vreme hapsi zbog plakata i grafitu.

Usledila je i opširna izjava za javnost ministra Jočića koji je uglavnom ponovio ono šta mi je u telefonskom razgovoru rekao: da Srbi nisu antisemite i da su „retki momenti u srpskoj istoriji kada su određeni potezi bili antisemitski“. Pomenuo je da su uhvaćene u lepljenju plakata „mlade osobe i da Gradski sekretarijat trenutno utvrđuje pozadinu slučaja“. Posebno je naveo da je razgovarao sa predsednikom Saveza jevrejskih opština Acom Singerom. Ne znam zašto mu je bilo toliko važno da pomene razgovor sa mnom. Pored toga, naglasio je „da niko u vladi nije znao niti pomišljao da se ova akcija sprema...“

U vezi sa ovom konstatacijom ministra Jočića došlo je određenog reagovanje i počela je „politizacija“ slučaja. (U vezi sa politizacijom, podsećam na „zemunski slučaj“ i istupanje Šešelja.) Ovoga puta, u politizaciji, učesnici su bili dva člana iste vlade, potpredsednik Miroljub Labus i ministar unutrašnjih poslova Dragan Jočić. Oni su izneli suprotne stavove po pitanju da li se mogao očekivati ovakav antisemitski tok istupanja. Koristim tekst razgovora sa novinarom Safetom Biševcem, objavljen u „Danasu“ 26. marta 2005. pod naslovom „Za antisemitizam nisu neophodni Jevreji“. U tom intervjuu izneo sam slučajeve da je u mestima gde nije bilo nijednog Jevrejina bilo antisemitskih

pojava. Međutim, ovde citiram delove razgovora koji se odnose na sukob Labusa i Jočića jer smatram da najautentičnije opisuju razmere njihovog neslaganja.

Pitanje novinara: Predsednik vlade Miroljub Labus rekao je da je vlast imala indicije da će se nešto ovako dogoditi a ministar policije Jočić rekao je da su iznenađeni antisemitskim pojavama. Da li ste vi iznenađeni?

Odgovor: Na žalost, nije me iznenadilo ovo šta se dešava poslednjih dana u Srbiji jer je i ranije bilo raznih manifestacija antisemitizma...

Pitanje: Da li ste se obraćali nadležnima i upoznali ih malo...

Odgovor: Ne da smo o svemu obaveštavali javnost već smo 7. februara uputili pismo vlastima, Koštunici, Tadiću, ministrima Ljajiću, Stojkoviću i mnogim drugim, tužilaštvu... Izneli smo probleme vezane za antisemitizam i upoznali ih da je krajnje vreme da reaguju.

- Da li je neko od vlasti reagovao?

- Nije.

Iz ovog odgovora bilo je očito da je Labus bio u pravu, tj. da je Jočić na osnovu njemu upućenog pisma mogao da očekuje da će doći do takvog slučaja.

Verovatno zato što sam u razgovoru pomenuo Koštunicu i Tadića, kojima je takođe upućeno pismo upozorenja na antisemitske pojave, jedna nevladina organizacija i pojedine političke ličnosti optuživale su pomenuta dva predsednika, direktno ili indirektno, za antisemitizam.

Znači, opet tendencija politizacije slučaja. Zato sam reagovao i demantovao optužbe protiv dva predsednika. Poznavajući Koštunicu i Tadića, rekao sam da nema govora da su oni lično antisemiti.

Međutim, smatram da odgovorni državni faktori nisu preduzeli odgovarajuće mere protiv organizacija i pojedinaca koji šire rasnu, nacionalnu i versku mržnju, na šta ih obavezuju Ustav i odgovarajući zakoni. Na ovu činjenicu ukazao sam prilikom svih mojih javnih istupanja u štampi i radio-televiziji i u neposrednim susretima sa najvišim funkcionerima Jugoslavije i Srbije, čelnicima države od kojih bih pomenuo: Slobodana Miloševića, Milana Milutinovića, Zorana Lilića, Vojislava Koštunicu, Zorana Đinđića, Borisa Tadića. Prilikom sastanaka sa pomenutima, antisemitizam je bio neizbežna tema.

Moje učešće na međunarodnim skupovima na kojima su na dnevnom redu bili antisemitizam i ljudska prava

Od 1994. do 2007. godine učestvovao sam na velikom broju sastanaka, konferencija i kongresa gde je govoreno o antisemitizmu i ljudskim pravima. Na traženje prisutnih, govorio sam i o položaju naše zajednice u tim zbivanjima. Pokušaću da rezimiram suštinu mojih istupanja, gde su osnovne teze bile:

- Antisemitizma je bilo u prošlosti, ima ga i sada, ali u znatno manjoj meri nego u zemljama okruženja. Kod nas se antisemitizam manifestuje u izdavačkoj delatnosti i u istupanju desno orijentisanih nacionalističkih i šovinističkih organizacija.

- Vlasti verbalno osuđuju te pojave ali nedovoljno deluju na njihovom suzbijanju.

- Nije bilo žrtava prilikom ovih antisemitskih manifestacija

- Antisemitizam nije pustio dublje korene kod Srba. Za vreme raspada Jugoslavije, zbog istupanja u svetu pojedinih jevrejskih ličnosti koja su ocenjena kao antisrpska, bilo je manipulacija u javnosti. Posebno su optuženi američki Jevreji kao navodni nosioci aktivnosti protiv Srbije.

- Nema primera da su Jevreji učesnici u međunacionalnim sukobima u Hrvatskoj i BiH.

Moje izjave za domaće i strane medije kretale su se u ovim okvirima. Izlaganja sam ilustrovao primerima, pozitivnim i negativnim.

O sadržaju i odlukama donetim na sastancima u inostranstvu redovno sam informisao Izvršni odbor Saveza, pismeno ili usmeno. Članstvo u opštinama obavestavano je putem Biltena, u širem ili sažetijem obliku.

II DRUŠTVO SRPSKO-JEVREJSKOG PRIJATELJSTVA

Ne mogu a da se ne osvrnem na delatnost ovog Društva, a posebno na odnose između Društva i Saveza, da ukažem na brojne vrlo složene situacije u kojima sam se našao, konačno na jednu moju inicijativu koja se završila neuspehom.

Upoznat sam samo delimično sa istorijom Društva. Znam da je među osnivačima i inicijatorima osnivanja bilo političara i građana koji su u to vreme bili protivnici režima, odnosno naklonjeni demokratskim promenama. Sa jevrejske strane, među osnivačima i u članstvu bilo je više poznatih intelektualaca koji su kasnije napustili Društvo pošto su zaključili da ono ne deluje saglasno ciljevima koji su važili u vreme kada su se oni učlanili.

Naime došlo je do raznih promena u delovanju Društva i izrazite politizacije. To možda najbolje ilustruje slučaj koji se meni dogodio... Na povratku sa dužeg službovanja u Nemačkoj, prvi put sam čuo da je Društvo osnovano. Posetio sam mog prijatelja Lacija Kadelburga i kod njega u kancelariji zatekao još jednog svog prijatelja (danas nije među živima pa neću da ga imenujem). Sa Kadelburgom je o Društvu vodio vrlo živu raspravu. U razgovoru je učestvovala i Beba Petrović. Pre odlaska iz Saveza, zamolio sam Bebu da mi objasni šta je razlog žučnoj debati koja je upravo vođena. Odgovorila je da će mi o tome i Društvu sigurno više reći moj prijatelj, koji je polemisao sa Kadelburgom.

Vrlo brzo sam od svoga prijatelja dobio prve informacije o Društvu. Savetovao mi je da se ne učlanim jer su među osnivačima i članovima nalaze i neki opozicioni političari, protivnici socijalizma i neki naivni jevrejski intelektualci. Istovremeno i sa druge strane, neki moji srpski prijatelji, za koje sam znao da nisu neprijatelji socijalizma, bili su članovi Društva i nagovarali su me da se učlanim. Nisam se učlanio.

Nakon konačnog povratka iz Nemačke i penzionisanja, sve više sam bio aktivan u jevrejskoj zajednici, konkretno u Savezu. Što se tiče Društva, uočio sam sve veću aktivnost u podržavanju Slobodana Miloševića. Posebno od strane sekretara Društva, pokojne Klare Mandić. Poznavajući je lično, mislim

da je želela da bude korisna i za našu zajednicu i za državu Izrael. Na žalost, njena aktivnost ocenjena je kao kontraproduktivna.

Nakon što sam izabran za predsednika Saveza, moj prijatelj, koji me je ranije nagovarao da se ne učlanim, bio je vrlo zadovoljan što sam izabran pošto me je i on nagovarao da se kandidujem za predsednika. U jednom razgovoru osvrnuo se na odnose Saveza i Društva koji su već bili dosta zategnuti. Smatrao je da bi bilo dobro da se učlanim u Društvo ili da barem, kao predsednik, nastojim da se promeni odnos Saveza prema Društvu. Kada sam ga podsetio da mi je baš on svojevremeno savetovao da se ne učlanim a sada predlaže suprotno, odgovorio je da se situacija promenila i počeo da objašnjava nužnost saradnje Društva i Saveza kao izraz prijateljstva dva naroda. Na ovo sam u šali reagovao: "Ja sam već dokazao prijateljstvo sa srpskim narodom time što sam se oženio Srkinjom, što je više nego da sam samo član Društva."

U Savezu je situacija bila složena. Većina u Izvršnom odboru je smatrala da sa Društvom ne treba održavati nikakve veze. Sa druge strane, bilo je članova koji su ostali funkcioneri Društva. U široj javnosti često su poistovećivani Društvo i Savez, smatrano je da mi delujemo zajedno i da u svemu imamo iste stavove, što nije bio slučaj. Jedino su u osudama antisemitskih pojava, saopštenja Društva i Saveza bila skoro istovetna a da nismo prethodno usaglašavali tekstove tih saopštenja.

Sednici Izvršnog odbora Saveza, održanoj 3. marta 1996. godine, posvećenoj pojavama antisemitizma, pored članova Izvršnog odbora, prisustvovali su i pojedini jevrejski intelektualci, osnivači Društva. Pored ostalog, raspravljalo se o odnosu Saveza prema delatnosti Društva. Konstatovano je da delatnost i neka saopštenja Društva nisu uvek u skladu sa zadacima i ciljevima Saveza. Doslovno citiram doneti zaključak koji glasi: "Osnivanje i delovanje Društva srpsko-jevrejskog prijateljstva bacilo je ovdašnje Jevreje u političku orbitu a nikada nije jasno javno rečeno da Društvo nije predstavnik jevrejske zajednice."

Takav kompromisni zaključak donet je na osnovu istupanja pojedinih učesnika te sednice koji su se zalagali da treba oštro reagovati i ograditi se od

svakog saopštenja Društva ili izjava funkcionera koje nisu bile u skladu sa stavovima Saveza kao predstavnika jevrejske zajednice. Međutim, manji broj učesnika smatrao je da ne bi trebalo zaoštriti odnose sa Društvom.

U intervjuima, saglasno zaključcima sa navedenog skupa, isticao sam da Društvo ne predstavlja jevrejsku zajednicu. Međutim, nisam bio pristalica da se Savez otvoreno sukobi sa Društvom, kako su neki pojedinci predlagali.

Po pitanju reagovanja na antisemitske pojave, istupanja predsednika Društva, akademika Ljube Tadića i mene kao predsednika Saveza bila su u suštini istovetna. Ovo se najbolje vidi iz knjige "O besmislu antisemitizama i antiantisemitizma" poznatog antisemite R. Đurđevića. Knjiga je u celini posvećena reagovanju autora na saopštenje Saveza i Društva i na istupanja akademika Tadića i moja u vezi sa antisemitskim knjigama R. Đurđevića. Istina, u pomenutoj knjizi više prostora posvetio je reagovanju na vrlo oštro i argumentovano istupanje akademika Tadića nego mojoj kritici sadržaja njegovih knjiga. Verovatno je smatrao da je značajnija njegova polemika sa nejevrejinom i akademikom Tadićem nego sa mnom, jednim Jevrejinom.

Po objavljivanju ove knjige, moj prijatelj Aca Pavlović, koji je bio i u rukovodstvu Društva, predložio je da zajednički reagujemo na sadržaj knjige jer bi to dobilo na težini. Odbio sam sa argumentom da bi to bila samo reklama za objavljenu knjigu i rekao da zato Savez ovog puta neće reagovati. Prijatelju nisam rekao da bi naše zajedničko istupanje doprinelo da javnost stekne utisak da nema razlike između Društva i Saveza jer zajednički istupaju Tadić i Singer. Nisam mu rekao da bi zajedničko istupanje bilo kritikovano i u Savezu, obzirom na stavove većine članova Izvršnog odbora.

Posle nekog vremena, iz štampe sam saznao da je Društvo podnelo tužbu protiv Lasla Sekelja zbog dela sadržaja njegove knjige "Vreme beščašća", gde je autor optužio Društvo da iskorišćava Jevreje za promociju sopstvenih ciljeva, da je izvršilo njihovu funkcionalizaciju u političke svrhe i da ih je uvelo u propagandni mehanizam ratno-huškačke mašine. Suđenje je već bilo zakazano. U pomenutoj knjizi, pored ostalog, Sekelj je opširno pisao o vezama sekretara Društva Klare Mandić sa Dafiment bankom, itd. Zabrinula me je ta

vest. Pretpostavljao sam da će taj sudski spor dobiti veliki publicitet i da će tužba Društva protiv jednog Jevrejina dobiti neželjeni odjek, bez obzira ko će biti "pobednik". Znao sam da će na gubitku, u svakom slučaju, biti Jevreji.

Pažljivo sam pročitao poglavlje koje je Društvo ocenilo kao klevetu i zbog čega je podnelo tužbu. Zaključio sam da su neki navodi u knjizi tačni, ali se teško mogu dokazati, a i da ima "preterivanja" koje je Sekelj možda napisao u afektu. Odlučio sam da, po mogućnosti, sprečim da do suđenja dođe jer sam ocenio da će se to sigurno negativno odraziti na našu zajednicu pošto je u to vreme bilo sve više antisemitskih pojava. Smatrao sam da hitro treba da delujem. Bez obzira što je stav Izvršnog odbora bio da se nikakav kontakt ne održava sa Društvom, pozvao sam telefonom predsednika Društva Ljubomira Tadića. Bio je vrlo iznenađen kada sam predložio da se što pre sastanemo jer želim da razgovaramo o jednom vrlo aktuelnom pitanju, za šta je nužan razgovor u četiri oka.

Tadić je odmah pristao i predložio da se sastanemo kod njega ili da eventualno on dođe u Savez. Ni za jedno predloženo mesto nisam smatrao da je dobro obzirom na stav Izvršnog odbora Saveza, pa sam predložio da se sastanemo u bifeu Srpske akademije nauka. Pomenuo sam da on često dolazi u Akademiju a ja povemeno, da bih posetio akademika Palavestru i potpredsednika Isakovića, bliskog rođaka moje supruge.

Akademik Tadić je pristao na ovaj predlog. Dogovoreno je da se nađemo sutra u 11 časova.

Tako je i bilo. Zatekao sam ga za stolom kako čita novine. Srdačno smo se pozdravili, kao da smo stari prijatelji. Pitao je šta želim da poručim pošto je on tu domaći. Praktično nismo ni počeli razgovor kada se pojavio i za naš sto seo akademik Dobrica Ćosić, koga sam od ranije poznavao. Ne znam ni danas da li je slučajno navratio ili je došao po dogovoru sa Tadićem. Više verujem u ovo drugo jer se od početka vrlo aktivno uključio u razgovor.

Na početku sam se pozvao na informaciju objavljenu u štampi o tužbi Društva protiv Sekelja, za koju ranije nisam znao, i istakao da dolazim po mojoj ličnoj inicijativi, bez znanja rukovodstva Saveza ili Sekelja, jer želim da

ispitam mogućnost da Društvo povuče tužbu za klevetu. Govorio sam o eventualnom negativnom odjeku u javnosti i posledicama po Društvo i jevrejsku zajednicu, bez obzira na ishod podnete tužbe.

Tadić je oštro reagovao rekavši da je nedozvoljeno da intelektualac kao Sekelj kleveće Društvo. Bio je dobro informisan o naučnim radovima Sekelja, koje ceni, ali i vrlo ozlojeđen zbog sadržaja knjige i kleveta na račun Društva. Posebno je ukazao na delove knjige gde Sekelj neopravdano napada njega i Društvo.

Istakao sam da ne želim da raspravljamo o sadržaju Sekeljevog napisa već da je moja jedina želja da ne dođe do suđenja i da je u obostranom interesu da nađemo kompromisno rešenje.

Dugo smo analizirali aktuelnu situaciju u vezi sa pojavom sve većeg broja knjiga antisemitskog sadržaja. Pomenio sam Ćosiću da smo u knjizi R. Đurđevića bili predmet napada, Tadić i ja. Znači, izjednačeni su Savez i Društvo.

Na kraju, Tadić je rekao da on ne može da odluči o sudbinu tužbe, pogotovu što je inicijator i sastavljač tužbe bio Andrija Gams, član rukovodstva Društva, tako da odluka o mome predlogu zavisi uglavnom od Gamsa. Smatrao je da bi bilo možda dobro da se sastanem sa Gamsom (Ćosić je dobacio: "Kao Jevrejin sa Jevrejinom") i da nađemo neko rešenje. Nisam reagovao na ovaj predlog, za šta sam imao posebnih razloga - a to su naši međusobni odnosi i držanje Gamsa u nekim prilikama.

Pošto je razgovor trajao do 14.00 časova, vratio sam se u Savez. Verovao sam da sam mojim argumentima ubedio Tadića i Ćosića da bi trebalo da se nađe rešenje da do suđenja ne dođe. Jedino sam imao rezerve prema stavu Andrije Gamsa, obzirom na njegovu "tvrdoglavost". Isto tako nisam znao kako će reagovati Sekelj. Po povratku u Savez, zatekao sam Sekelja koji je došao da u Savezovoj apoteci uzme neke lekove obzirom da je tada već bio teško oboleo.

... Zamolio sam ga da navrati do moje kancelarije jer želim da sa njim razgovaram. Ispričao sam mu razgovor koji sam upravo vodio sa Tadićem i Ćosićem i naveo da je moj jedini cilj bio da ne dođe do suđenja jer sam

obavešten iz štampe da je zakazano za 21. novembar. Nije sačekao da nastavim već je počeo da viče na mene (po beleškama koje sam tada zapisao rekao je: ko me je ovlastio da se mešam u spor između njega i Društva? Da li je to neka nova politika Saveza? On želi da dođe do suđenja da bi "raskrinkao" Društvo jer će dokazati da je sve što je napisao o Društvu istina...)

Bio sam šokiran reakcijom Sekelja a posebno svadalačkim tonom prema meni. U ranijim brojnim susretima vodili smo razgovore u vrlo prijateljskom tonu pa i onda kada se nismo u svemi slagali. Na kraju razgovora, Sekelj je "zapretio" da će čitav slučaj i moj susret sa Tadićem i Ćosićem izneti na sednici Izvršnog odbora Saveza. Odgovorio sam da priхватam odgovornost za ovu inicijativu, da je njegovo pravo da me zbog toga kritikuje a da je moje da se pravdam.

Pokušao sam da razgovor završimo u mirnijoj atmosferi. Pitao sam ga da li se možemo složiti da će se sudski proces negativno odraziti na našu zajednicu, tj. kakvi smo mi Jevreji kada Društvo srpsko-jevrejskog prijateljstva tuži jednog poznatog Jevrejina? Sekelj je odgovorio, u mirnijem tonu, da je o tome trebalo da Društvo i posebno Gams razmisle pre nego što su podneli tužbu protiv njega i da on očekuje suđenje da bi dokazao da je u pravu.

Moja inicijativa završila se potpunim neuspelom; Gams se nije složio da Društvo povuče tužbu a Sekelj nije pokazao bilo kakvu želju da se nađe kompromisno rešenje. Spor je "okončan" smrću Lasla Sekelja.

Međutim, neke druge događaje u vezi sa pokojnim Sekeljom treba zabeležiti. Institut u kojem je radio želeo je da sačuva sećanje na svog preminulog i poštovanog člana. Dan uoči zakazanog komemorativnog skupa, telefonom su me zamolili da i ja prisustvujem. Poziv sam prihvatio ali sam se čudio zašto ranije nisam obavešten o zakazanoj komemoraciji.

Kada sam došao, bio sam iznenađen malim brojem prisutnih. Nikoga od njegovih jevrejskih prijatelja nisam video. Prisustvo Vojislava Koštunice bilo je za mene iznenađenje ali sam se i tog puta uverio da je stvarno postojalo prijateljstvo među njima, što je Sekelj tvrdio i u periodu kada je Koštunica bio predsednik države.

Prilikom odlaska, pitao sam jednog od organizatora: kako to da, osim mene, niko od njegovih jevrejskih prijatelja nije pozvan? Odgovorio mi je da sam pozvan na predlog Vojislava Koštunice!

Posle opisanog susreta, sa Tadićem sam se viđao na raznim prijemima, ali osim uobičajenog pozdrava nikada nije pokrenuto pitanje odnosa Društva i Saveza. Verovatni razlog tome je sve manja aktivnost Društva. Izostala su njihova saopštenja. Imam utisak i da se Društvo gasilo, ali je ostalo prijateljstvo srpskog i jevrejskog naroda, bez organizovanih institucija kao što je Društvo. Na žalost, poslednjih godina ima sve više antisemitskih istupa od strane raznih legalnih i ilegalnih organizacija koje se deklariraju kao srpske patriotske organizacije a koje istupaju kao da žele da demantuju prijateljstvo između Srba i Jevreja.

III OBELEŽAVANJE JOM HAŠOA, DANA SEĆANJA NA ŽRTVE HOLOKAUSTA U SRBIJI

Izraelski Kneset je 1951. godine doneo zakon da se 27. nisana (mesec po jevrejskom kalendaru) obeležava Jom Hašoa (Dan Šoa), dan sećanja na žrtve Holokausta i ustanak u Varšavskom getu. Od tada se u Izraelu svečano obeležava sećanje na šest miliona stradalih i na natčovečanski otpor Jevreja Varšavskog geta nadmoćnoj nemačkoj vojnoj sili.

Mnoge jevrejske zajednice u galutu (dijaspori) taj dan su obeležavale uglavnom verskim obredima, u okvirima svojih zajednica. Neke zajednice su za sećanje na stradale utvrdile datume značajne u svojoj sredini. Slično je bilo i kod nas.

Svetski jevrejski kongres (SJK) predložio je 1995. da za sve jevrejske zajednice dan sećanja bude Jom Hašoa, kao u Izraelu. Predloženo je da se obeležavanju da što veći značaj i publicitet kako bi što šira javnost bila upoznata sa istorijom i strahotama Holokausta. Istovremeno, bio bi to snažan odgovor na negaciju Holokausta i tendenciju da se umanji broj stradalih.

SJK je, preko svog biroa u Jerusalimu, dostavio detaljni scenario obeležavanja Jom Hašoa, gde je predviđeno da se čitaju imena stradalih i da se svečanost održi u odgovarajućim prostorijama u gradu kako bi se obezbedio što veću publicitet i omogućilo prisustvo što više nejevreja.

Prvobitna namera je bila da se kod nas obeležavanje Jom Hašoa organizuje u velikoj sali Jevrejske opštine Beograd, gde su se obično održavale priredbe neverskog sadržaja (predavanja, purimske zabave, književne večeri, koncerti...).

Pripreme su bile u toku kada sam došao na ideju da se zvanično obeležavanje tog dana ne održi u sali Opštine već u sinagogi, držeći se programa dobijenog od SJK, s tim da ima i religiozni sadržaj. Tako je aprila 1996. kod nas prvi put svečano obeležen Jom Hašoa, namenjen i za širu javnost.

U prepunoj sinagogi, pošto su rođaci i poznanici stradalih čitali imena žrtava a rabini Cadik Danon i Isak Asiel obavili verski obred, govorio sam o

istorijatu Holokausta i herojskom otporu ustanika u Varšavskom getu. Posebno sam istakao značajno učešće Jevreja u NOR-u, tokom kojeg je od 4752 borca poginulo njih 1318. Komemoraciji u sinagogi prisustvovao je prvi put i ministar vera Dragan Dragojlović.

Obeležavanje na način predložen od strane SJK održano je i naredne godine. Međutim, odluka SJK da ovaj dan bude obeležen u svim državama u kojima žive Jevreji nije isključila mogućnost da sećanje na Holokaust za pojedine zajednice bude drugog datuma, značajnog samo za tu zajednicu. Tako, na primer, Jevrejska opština Novi Sad, zajedno sa gradskim vlastima i Srpskom pravoslavnom crkvom, obeležava 21. januar kao dan kada su u Raciji stradali novosadski Jevreji. Opština u Subotici, pored Jom Hašoa, obeležava dan kada je počelo odvođenje Jevreja iz subotičkog geta za Aušvic.

Povodom obeležavanja dana Racije, mađarski ambasador upitao me je: da li bi to mogao da bude zajednički dan sećanja na sve nevine žrtve rata? Nisam čekao da završi rečenicu već sam ukazao da sigurno misli na Mađare ubijene posle oslobođenja. Posle mog iskazanog negativnog stava prema toj ideji, upitao je: da li bi Mađarska ambasada mogla da na svečanosti položi venac pred spomenikom žrtvama Racije, na obali Dunava? Odgovorio sam da su za to potrebne saglasnosti grada i Srpske pravoslavne crkve, obzirom da pomen organizujemo zajedno. Što se tiče eventualnog polaganja venca prilikom obeležavanja Jom Hašoa kada smi mi organizatori, smatram da je moguće pošto to već čine nemačke ambasade u svetu i kod nas.

Zbog pojačanog antisemitizma, smatrao sam da je svečanost obeležavanja prilika da se ukaže na te pojave. Da bi događaj dobio što veći publicitet, bilo je nužno da se obezbedi prisustvo značajnih političkih ličnosti. Isto tako nastojao sam da centralno obeležavanje ne bude samo u organizaciji Saveza i ne samo u Beogradu već da se, zajedno sa jevrejskim opštinama Subotica i Novi Sad, svečanosti održe i u tim mestima.

„Zajedničko za sva obeležavanja bilo je čitanje imena žrtava, što je bilo upečatljivije od podsećanja samo na broj stradalih. U svim svojim izlaganjima povodom Jom Hašoa, pored istorijata Holokausta, ukazivao sam na aktuelnu

situaciju kod nas. Iznosio sam konkretne primere antisemitizma i ukazivao na neodgovarajuće reagovanje vlasti.

Verovatno zbog sve većeg publiciteta koji je dat obeležavanju Jom Hašoa u štampi, saopštenja Saveza i mojih istupanja u vezi povećanog broja antisemitskih pojava u periodu 1994-1996, veći broj ambasadora i drugih diplomata pokazali su zanimanje za kontakte sa Savezom. U razgovoru sa mnom želeli su da saznaju što više o stradanjima Jevreja na našim prostorima, o položaju jevrejske zajednice u Jugoslaviji i o pojavama antisemitizma. Svi kontakti sa diplomatskim predstavnicima, u Savezu ili na prijemima na koje sam bio sve češće pozivan, registrovani su u Biltenu Saveza. Za to sam u to vreme imao posebne razloge, tj. da se sa naše strane ovi kontakti ne kriju.

Koristeći naraslo interesovanje i sve veći broj kontakata sa diplomatama u Beogradu, uputio sam pozive da njihovi predstavnici prisustvuju obeležavanju Jom Hašoa, 3. maja 1997. u Subotici. Tog dana, komemorativnoj svečanosti, na iznenađenje domaćina pa i moje, odazvalo se oko dvadeset ambasadora i drugih diplomata: ambasadori Izraela, SAD, otpravnici poslova i savetnici u ambasadama Nemačke, Austrije, Češke, Slovačke, Rumunije, Grčke, Hrvatske... što je prvi slučaj prisustva toliko stranih predstavnika na centralnom obeležavanju Jom Hašoa. Na tako brojnom učešću diplomatskih predstavnika zahvalili su se predsednik JO Subotica i predsednika grada Jožef Kasa, koji je rekao da treba zapamtiti dan kada su u tom gradu u isto vreme bili diplomatski predstavnici toliko zemalja.

Deo izlaganja, pored istorije Holokausta u svetu i kod nas, posvetio sam stradaloj deci, posebno onoj iz Subotice, čija su imena čitala deca. Neposredno potom, prišao mi je savetnik Nemačke ambasade u pratnji svoje supruge. Rekli su da su tokom pominjanja godina starosti stradale dece i čitanja njihovih imena shvatili tragiku jevrejskog naroda i istorijski značaj Holokausta. Kroz suze su rekli da oni imaju decu uzrasta stradalih.

Osim mene, govorili su Džun Džekobs, predsednica ICJW, i gradonačelnik Jožef Kasa. Ova komemoracija dobila je veliki publicitet, što se moglo zaključiti iz dopisa JO Subotica, objavljenog u Bilenu br.6/1997, „da su

sredstva informisanja, dopisništva listova i rtv stanica propratila održavanje centralne komemoracije Jom Hašoa“. U tekstu se posebno ističu „Politika“, „Ekspres Politika“, „Naša Borba“, „Dnevnik“, „Mađar So“... Nadalje piše: „Većina novina objavila je delove govora Ace Singera a nedeljnik „Dani“ objavio je intervju sa Singerom“. Bio sam zadovoljan što je postignut cilj po pitanju publiciteta datog obeležavanju Jom Hašoa.

Sledeće godine, 23. aprila 1998. centralno obeležavanje Jom Hašoa održano je u Novom Sadu. Koristeći se iskustvom iz Subotice, želeo sam da istom prisustvuju i govore, pored gradonačelnika Novog Sada čije je učešće obezbedila Jevrejska opština, neko od visokih funkcionera Republike i prvi put novi izraelski ambasador David Sason.

Bilo je dosta problema oko obezbeđenja učešća predsednika ili potpredsednika vlade. Za taj dan bila je zakazana sednica vlade tako da su svi bili zauzeti. Konačno sam ubedio potpredsednika Zorana Lilića da obavezno učestvuje.

Svečana akademija održana je, kao i prethodne u Beogradu i Subotici, opet u sinagogi. Nisam u dosadašnjim pisanju dovoljno istakao da je moja namera od početka bila da se tom obeležavanju, pored svetovnog, kako je predlagao SJK, da i verski karakter. To je svaki put ostvareno učešćem rabina Danona i Asiela.

Posle pozdrava i uvodnog izlaganja predsednika Jevrejske opštine Tihomira Ungara, jevrejska deca iz Novog Sada čitala su imena stradalih u Holokaustu. U svom izlaganju posebno sam istakao stravičan broj od oko milion i po ubijene dece. Opširno sam govorio o aktuelnoj situaciji povodom pokušaja negacije Holokausta. Zbog prisustva potpredsednika vlade, detaljno sam govorio o aktuelnim primerima antisemitizma i naglasio nedovoljnu reakciju vlasti.

Najveći deo mog izlaganja i govori Zorana Lilića, Davida Sasona i Teodora Kovača objavljeni su u štampi i rtv emisijama. Snimljena je i videokaseta koja sadrži program u celini.

Nezavisno od obeležavanja u organizaciji Saveza, u većini jevrejskih opština takođe su održani pomeni žrtvama.

“ Zbog situacije za vreme bombardovanja, nije bilo uslova da Savez organizuje centralno obeležavanje Jom Hašoa, kako je to činjeno od 1996.

Od toga se odustalo zbog rata tako da smo sećanje na žrtve obeležili samo u Beograda, na Jevrejskom groblju, 13. aprila 1999, što sam opisao u poglavlju „Ratno stanje...“ Komemoraciju je snimila i na svom programu emitovala Izraelska televizija. Verski deo je, zbog toga što je rabin Asiel bio mobilisan, sveden samo na čitanje „Kadiša“. Zajedno sa Aleksandrom Ajzinbergom, tadašnjim predsednikom Jevrejske opštine Beograd, položio sam venac Saveza na spomenik žrtvama Holokausta u Srbiji i na spomenik koji je podigla Jevrejska opština iz Beča stradalim Jevrejima iz Kladovskog transporta.

Posebno značajno obeležavanje organizovano je od strane Saveza u beogradskoj sinagogi, 18. aprila 2001. (o čemu sam delimično pisao u poglavlju o antisemitizmu). Ta svečanost dobila je veliki publicitet, pre svega zato što je na njoj prvi put govorio tadašnji predsednik Srbije Vojislav Koštunica, a prisustvovala su brojne značajne ličnosti na čelu sa predsednikom Skupštine Dragoljubom Mićunovićem. Prikaz svečanosti objavljen je u većini dnevnih listova i tv emisija i u Biltenu 5/2001.

Obzirom da je mesto održavanja svečanosti bila sinagoga, na čemu sam insistirao, pozdravni govor održao je rabin Isak Asiel. Pomenuo je junačku borbu u Varšavskom getu protiv nacista i ukazao da su junaci i oni Jevreji koji su dostojanstveno pošli u smrt sa rečima molitve „Šema Israel“. (O molitvama pred smrt mnogih pobožnih Jevreja često sam pričao i pisao u svojim sećanjima iz Aušvica.)

Posle paljenja šest sveća, simbola za šest miliona žrtava Holokausta, govorio sam o istoriji stradanja i značaju odluke Kneseta o obeležavanju Jom Hašoa. Ovoga puta, veći deo izlaganja posvetio sam aktuelnim pitanjima antisemitizma u svetu i kod nas. Istakao sam pasivan odnos vlasti prema toj pojavi. Da bih ublažio svoju otvorenu i oštru kritiku, pre svega upućenu na nereagovanje organa vlasti, rekao sam: „Sa zadovoljstvom možemo konstatovati da je, nedavno, prvi put javno, na antisemitiske pojave reagovao i osudio ih predsednik Jugoslavije Vojislav Koštunica.“

Posle mene govorio je predsednik Koštunica. Iz kraćeg govora, koji je u celini objavljen u mnogim listovima, ističem karakteristične delove izlaganja.

„Valja govoriti i o zlu, besprimernom i čudovišnom koje je Holokaust izazvalo, ali i o ljudskom dobru i hrabrosti pravednika, koji su se tom zlu suprotstavili. Pravednici svojim pojedinačnim naporima nisu mogli da stanu na put celini zla, ali su spasavajući pojedinačne jevrejske živote istovremeno spasavali i nadu i veru celog čovečanstva“ (ovde je imao u vidu Srbe koji su spasavali Jevreje i koji su proglašeni za „pravednike među narodima“). Upoređujući sudbine naših naroda, rekao je: „Ni Jevreje ni Srbe istorija nikada nije mazila. Naprotiv, zajednički su nam i ropstvo i izgon. Na pamet mi ne pada da odmeravam i poredim muke... Ovo govorim i zato što su naše rane, ove poslednje (aluzija na bombardovanje pre dve godine) još nezaceljene, nešto svežije iako nisu toliko duboke kao jevrejske.“

Ambasador Izraela Joram Šami govorio je o istorijatu Holokausta i uspostavljanju države Izrael „samo tri godine nakon što su krematorijumi u Birkenauu prestali da proizvode smrt... a već je 1951.godine, među prvim zakonima, izglasan Zakon o obeležavanju Jom Hašoa.“

I ovoga puta čitana su imena stradalih u Aušvicu, Jasenovcu i drugim logorima...

Aleksandar Mošić govorio je o otporu nacizmu koji su pružili Jevreji u okviru NOB-a. Svečanost je završena molitvom „Kadiš“ za sve žrtve Holokausta.

Posle velikog publiciteta koji je dat ovoj svečanosti, verovatno zbog učešća predsednika Koštunice, u javnosti se dosta govorilo o genocidu i žrtvama Drugog svetskog rata. Suprotstavio sam se tendenciji da se stavi znak jednakosti između Holokausta i genocida. U diskusiji sa mnogom pokušali su da me ubede da je razlika ova dva pojma, Holokausta i genocida, samo u broju žrtava. U istupanjima i intervjuima tvdio sam da je Holokaust jedinstven primer u istoriji jer je imao za cilj uništenje čitavog jevrejskog naroda, da je unapred planiran i da je za izvršenje tog cilja doneto niz zakonskih propisa od strane nemačkih državnih organa, da je preduzet niz organizacionih mera i da je taj zločinački poduhvat ozvaničen kao „konačno rešenje jevrejskog pitanja“. Realizaciji tog cilja u Srbiji, sa područja Bačke priključili su se Mađari, u Sremu hrvatske ustaše, u pirotskom okrugu bugarske vlasti. Tako je preko 85% Jevreja Srbije stradalo u Holokaustu.

Uvek sam ukazivao i na veliko stradanje srpskog naroda od istih neprijatelja od kojih su stradali i Jevreji. Pored ratnih zločina, bilo je i genocida. Genocid je želja da se deo naroda, veća ili manja skupina, bez obzira na uzrast i pol - uništi. Takvih slučajeva u odnosu na srpski narod bilo je uglavnom u Hrvatskoj, ili na primer u Kragujevcu. Cilj neprijatelja nije bio da likvidira celi srpski narod, kao što je cilj Holokusta bio u odnosu na jevrejski narod.

Ovaj stav o Holokustu prihvaćen je od većine onih sa kojima sam diskutovao o ovoj temi, što sam mogao zaključiti na osnovu sadržaja članaka u štampi i istupa u rtv emisijama.

U diskusijama i tekstovima o Holokaustu objavljenim u štampi često sam ukazivao na primer moje porodice, navodeći da je njih preko šezdeset stradalo u Aušvicu, da je najstariji bio brat moga dede sa 92 godine a najmlađi moj bratić star samo 5 godina*. Ovo sam činio da bih ilustrovao šta znači Holokaust samo na primeru moje porodice.

Sreća je da sam preživeo Holokaust, pored svih muka koje sam trpeo u mađarskim zatvorima i nemačkim konc-logorima. Kao svedok tragičnih događaja, smatram za dug prema stradalima da učinim sve da Holokaust vremenom ne padne u zaborav. Ovo tim pre što nestaju i poslednji preživeli koji su mogli ili mogu biti svedoci stradanja jevrejskog naroda. To činim i ovoga puta.

Holokaust sam uvek vezivao za antisemitizam jer je kao krajnji cilj antisemitizma bio Holokaust. Zato je važno da se upozna istorija Holokausta, što je istovremeno doprinos borbi protiv antisemitizma. Ne isključujem da će se antisemitske pojave javljati i ubuduće, bez obzira na broj Jevreja u nas - jer za antisemitizam nisu potrebni Jevreji, dovoljni su samo antisemiti.

* *O mojim sećanjima kao jednog od preživelih Holokausta objavljen je veliki broj napisa u štampi i priloga u rtv emisijama. Najopširnije o tome dato je u razgovoru sa mnom koji je vodio Jaša Almuli, za Univerziete Jel, registrovan oznakom „T-3510 Aca S.“ Isto je štampano u knjizi Jaše Almulija „Živi i mrtvi“. Svedočio sam i za Spilbergovu fondaciju. Razgovor je vodio Aleksandar Gaon, a oba svedočenja snimljena su na video-trake.*

IV JAVNO OBELEŽAVANJE ZNAČAJNIH DATUMA HOLOKAUSTA U SVETU I REAGOVANJA

Sećanje na Holokaust (Šoa) u kojem je stradalo oko šest miliona Jevreja, do 1995. godine nije dobilo međunarodno obeležje i pored toga što, osim neznatne manjine antisemita, nije osporeno da se to dogodilo i da je to bila najveća tragedija u istoriji jevrejskog naroda.

Na međunarodnom planu, prvo zvanično obeležje bila je međunarodna konferencija u Krakovu, održana 26. januara i povezana sa komemoracijom posvećenom pedesetogodišnjici oslobođenja Aušvica, održanom 27. januara 1995. godine.

Po mojoj oceni, od posebnog značaja bio je i Međunarodni forum u Stokholmu, održan 28. januara 2000. godine, uz učešće najviših državnika iz 42 zemlje. Međutim, svakako najznačajnija bila je Rezolucija Generalne skupštine Ujedinjenih nacija od 1. novembra 2005. godine kojom je 27. januar proglašen za Međunarodni dan komemoracije i sećanja na žrtve Holokausta.

Zahvaljujući tome što sam u to vreme bio predsednik Saveza i ujedno jedan od preživelih zatočenika Aušvica, u svim pomenutim događajima bio sam i učesnik. To me obavezuje da o njima detaljnije pišem. O tim događajima pisale su svetska i naša štampa. Međutim, nije se pisalo o nastalim suprotnostima, komplikacijama u organizaciji i realizovanju navedenih događaja. O teškoćama u vezi našeg učešća nešto je objavljeno u Biltenu Saveza, ali nije sve rečeno. Smatram da treba da opišem i pozadinu nekih događaja i neka tadašnja zbivanja a što ranije nije bilo za objavljivanje.

Komemoracija povodom 50. godišnjice oslobođenja Aušvica i nastali problemi

Aušvic nije bio samo nemački koncentracioni logor, gde je u gasnim komorama stradalo oko milion i po Jevreja. Tačan broj nikada se neće znati jer, u poslednjem periodu stradanja, ni precizni Nemci nisu evidentirali žrtve

poimenično kako su to ranije činili već se samo zna broj Jevreja koji su završili u krematorijumima. Ovo potvrđuje moje lično iskustvo: naime, evidentiran sam imenom i prezimenom, kao većina ljudi koji su sa mnom dopremljeni u Aušvic. Ostali članovi moje porodice, koji su kasnijim transportom stigli u logor, nisu uopšte pojedinačno registrovani. Aušvic je istovremeno simbol Holokausta i namere nacista da sprovedu „konačno rešenje jevrejskog pitanja“.

Inicijativa Poljske da se obeleži 50. godišnjica pozdravljena je sa jevrejske strane od samog početka. Nesporazumi su nastali nakon programa predviđenih svečanosti, dostavljenog od strane poljske vlade.

Svetski i Evropski jevrejski kongres zaključili su da je program namenjen pre svega za međunarodnu afirmaciju predsednika Poljske Leha Valense a da o jevrejskom obeležju Aušvica skoro da nema reči. Programom je bilo predviđeno učešće pozvanih predsednika država ili delegacija na visokom nivou, ali ne i učešće SJK. Zato je od SJK predloženo da se program dopuni govorom predsednika SJK Edgara Bronfmana i da se da i versko obeležje svečanosti, tj. da se čita „Kadiš“ i peva „El male rahamim“.

Takav predlog je upućen 1995. organizacionom komitetu u Krakovu. Ovom predlogu pridružile su se sve jevrejske organizacije u Evropi i naš Savez.

Poljski ambasador u Jugoslaviji, decembra 1994. saopštio mi je da će se 27. januara održati komemoracija u Aušvicu i da ću dobiti poziv poljske vlade da, kao njihov gost i kao bivši zatočenik Aušvica i predsednik Saveza, budem prisutan. (Sa ambasadorom sam i pre toga održavao dobre odnose. Posebno interesovanje pokazao je za stradanje Jevreja i zbivanja u Aušvicu.)

Organizacioni komitet nije prihvatio predloge koje su uputili Svetski i Evropski jevrejski kongres, kojima se priključio i naš Savez. Bez obzira što predlozi nisu prihvaćeni, SJK je odlučio da se učestvuje na zakazanoj komemoraciji u Aušvicu s tim da se 26. januara, na dan uoči komemoracije, održi posebna komemoracija u Aušvic-Birkenauu i time da jevrejsko obeležje godišnjici oslobođenja logora.

SJK je posebno insistirao da predstavnici jevrejskih organizacija (u konkretnom slučaju: naš Savez) nastoje da utiču da zvanični predstavnici njihovih država budu zastupljeni i na „jevrejskoj komemoraciji“.

Znajući za sva ova zbivanja oko Aušvica a posebno za nedorazume između Poljske i jevrejskih organizacija, pozvao sam ambasadora Poljske da ga pitam: da li je najavljeni poziv poljske vlade da budem njihov gost aktuelan? Ambasador je izbegao direktan odgovor na ovo sa moje strane pomalo provokativno pitanje. Kratko je odgovorio da se obratim savetniku ambasade, od koga ću dobiti sva obaveštenja u vezi puta u Poljsku.

Savetnik je bio izuzetno ljubazan. Saopštio je da su nastali neki nepredvidivi događaji u vezu zakazane komemoracije. Predložio je da odmah podnesem zahtev za poljsku vizu za sebe i eventualno ostale članove delegacije a da se za smeštaj u Krakovu obratim jevrejskim organizacijama. (Raniji poziv da ću biti gost poljske vlade nije pomenuo.) Na kraju, kao u poverenju, saopštio mi je da će na obeležavanju godišnjice oslobođenja Aušvica učestvovati predsednik Jugoslavije Zoran Lilić i ministar spoljnih poslova Vladislav Jovanović. „Možda će vam ova informacija nešto značiti? Nemojte da se pozivate da potiče od mene.“

Odmah sam pozvao kabinet predsednika Lilića i tražio hitan prijem. Bio sam iznenađen kada mi je saopšteno da mogu, ako mi odgovora, odmah doći u Predsedništvo.

Primio me je predsednik Lilić. Objasnio sam mu nedorazume u vezi sa održavanjem zakazane godišnjice. Zamolio sam da on ili neko drugi iz delegacije učestvuje i na komemoraciji koju će posebno organizovati Jevreji, 26. januara. Bez daljeg dao je saglasnost za njegovo ili Jovanovićevo učešće.

Pomenuo sam da do tada nismo našli rešenje za putovanje u Aušvic. Nemalo sam se iznenadio kada mi je saopštio da je, na molbu Saveza boraca, obezbeđeno da 5 članova njihove delegacije dobiju mesta u avionu kojim će on leteti u Krakov i da pretpostavlja da sam i ja uključen u spisak koji je upravo dobio. Video sam da ni ja ni bilo koji drugi Jevrejin nismo na spisku, da su na istom dve Srkinje koje su bile zatočenicice logora a da su ostali na spisku

funkcioneri Saveza boraca, ali ne i preživeli iz Aušvica ili drugih nemačkih logora.

Na to je predsednik Lilić odmah reagovao predlogom da u avionu budu već pomenute dve Srpkinje i tri člana jevrejske zajednice. Odgovorio sam da, umesto tri mesta za Jevreje, koristimo samo dva a da jedno „ustupimo“ Romima koji su takođe stradali u Aušvicu.

Lilić je pozdravio taj predlog smatrajući da je dobro što sam se setio romskih žrtava. Odmah sam saopštio da će, pored mene, među putnicima za Krakov, biti i Eva Timar, koja je takođe bila zatočenica Aušvica.

Dogovoreno je da nakon dolaska u Krakov i smeštaja u hotelu, koji će obezbediti naša ambasada (jer su nas tretirali kao članove naše delegacije), zajedno sa ministrom Jovanovićem prisustvujemo „jevrejskoj komemoraciji“ u Aušvic-Birkenauu.

Dogovor nije mogao da se ostvari posle sletanja aviona jer je ministar bio obavezan da prisustvuje zasedanju u Krakovu pa je predsednik Lilić odredio da, umesto ministra Jovanovića, našu vladu predstavlja savetnik jugoslovenske ambasade u Varšavi. Tako smo Eva, savetnik i ja, službenim kolima ambasade, krenuli za Aušvic-Birkenau.

Zbog opšte gužve i haosa u saobraćaju imali smo neočekivanih problema. Bez obzira što smo bili u automobilu sa diplomatskim tablicama, policija nas je često zaustavljala tako da je vožnja trajala satima. Kada smo stigli na oko 4 km od logora, poljski policajac, i pored intervencije našeg diplomate, nije dozvolio da nastavimo vožnju. Ostao mi je u sećanju detalj kada je naš diplomata rekao policajcu da je u kolima i predsednik jevrejske zajednice Jugoslavije koji obavezno u određeno vreme treba da učestvuje u programu, misleći valjda da će to biti važan razlog da nas pusti dalje pošto već kasnimo na komemoraciju. Policajac je postao još drskiji, počeo je da viče i pokazivao je da se kola odmah okrenu i voze u pravcu Krakova.

Izašli smo iz kola.

Eva i ja smo odlučili da pešice krenemo ka logoru. Savetnik ambasade smatrao je da to ne treba da činimo jer je udaljenost do logorske kapije veoma

velika i da smo ionako zakasnili na početak komemoracije. Međutim, nismo odustali. Krenuli smo, Eva i ja, ubrzanim hodom po izrazito hladnom vremenu, u pravcu logora. Savetnik nam se priključio u znak solidarnosti.

Stigli smo po završetku komemoracije. Obišli smo ostatke logora i mesto gde se nalazila baraka odakle je Evina majka odvedena u gasnu komoru, kao i ostatke krematorijuma. Tom prilikom slikao nas je savetnik naše ambasade. (Slika na kojoj sam sa talesom i Evom objavljena je u Biltenu br. 3, od marta 1995. godine, kao ilustracija uz moj intervju pod naslovom „Aušvic - sinonim za jevrejske patnje“ u kojem sam delimično opisao ove događaje.)

Nakon povratka iz Aušvica u Krakov, ljuti zbog toga što smo ne našom krivicom zakasnili na jevrejsko obeležavanje godišnjice oslobođenja logora, zatekli smo u hotelu pozive da prisustvujemo svečanoj akademiji u pozorištu. Eva je predložila da se ne odazovemo jer smo bili ogorčeni zbog opisanih zbivanja. Dok smo razmišljali kako da postupimo, prišao mi je savetnik naše ambasade i uručio pismo kojim me ministar spoljnih poslova obaveštava da u „u svojstvu člana naše delegacije, posle završetka akademije u pozorištu, prisustvujem sastanku sa državnom delegacijom Izraela“.

U programu nije bio predviđen sastanak naše delegacije sa delegacijom Izraela. Saopštio sam Evi sadržaj poruke. Nasmejala se i rekla: „Znači, umesto nas oni su odlučili da ipak treba da idemo na svečanu akademiju jer će verovatno i ministri biti u pozorištu - a ti posle akademije moraš na sastanak sa Izraelcima.“

Pre početka akademije, prišao sam Eliju Vizelu koji je u svojstvu zvaničnog predstavnika predsednika SAD učestvovao na obeležavanju godišnjice.*

**Elija Vizela upoznao sam 1994. godine, prilikom njegove posete Beogradu. Zajedno smo proveli celo veče i utvrdili da smo u Aušvicu bili u isto vreme. Pričali smo o različitoj sudbini dece dovedene u Aušvic. Njega je to posebno zanimalo jer je i on u to vreme bio dete. Isto tako, upoznao sam ga sa istorijatom naše zajednice i aktuelnim političkim događajima na području Jugoslavije gledano sa jevrejskog aspekta.*

Iznenadilo me je kada je u ljutitom tonu pitao: zašto na jevrejskoj kome-
moraciji nije bilo predstavnika srpske vlade, čije sam učesće već ranije pismom
najavio? „Niste bili ni vi!“, što je zapazio i Serž Cvajgenbaum, generalni
sekretar Evropskog jevrejskog kongresa. Kratko sam objasnio razloge
zakašnjenja i to da su za to krivi isključivo Poljaci*

Posle mog objašnjenja, što je prihvatio, sa dosta gorčine je primetio da
smo sa Poljacima imali i imamo uvek zores (na jidišu: nevolje). Kada je ovo
rekao, verovatno je bio pod utiskom njegovih pregovora o načinu obele-
žavanja 50. godišnjice oslobođenja Aušvica. To sam zaključio kasnije, kada
sam saznao za neke događaje u kojima je on učestvovao, tj. kada sam saznao
za odlučujuću ulogu koju je imao u izmeni programa.

Nakon povratka iz pozorišta u hotel, uputio sam se u prostorije gde je
bio zakazan sastanak sa izraelskom delegacijom. Iznenadilo me je da su za
stolom sedeli samo Izraelci, na čelu sa predsednikom Kneseta Vajsom. Bilo
je čudno da nema Lilića i Jovanovića koji su me obavestili o tom sastanku.
Pošto sam se predstavio, Vajs me je pozvao da sednem do njega. Odmah je
rekao da zna da sam bio zatočenik Aušvica, da sam predstavnik Jevreja Srbije
i član državne delegacije. Pitao sam ga: odakle ima toliko informacija o meni?
Odgovorio je da je to video u spisku učesnika dobijenom prilikom zakazivanja
sastanka. Posle nekoliko minuta, stigla je naša delegacija. Ministar Jovanović
se izvinio zbog kašnjenja.

Ustao sam da pređem na drugu stranu stola, na kojoj je bila delegacija Srbije.
Iznenadilo me je kada je predsednik Zoran Lilić - verovatno je hteo da bude
duhovit - primetio: „Gospodin Singer može da ostane kod vas“, misleći na
izraelsku stranu, „a može i da pređe kod nas jer je on i naš i vaš.“ Ja sam ipak odmah
prešao na srpsku stranu i seo pored ministra Jovanovića. Razgovor koji je trajao
oko pola sata odnosio se uglavnom na istoriju stradanja dva naroda, Srba i Jevreja.

* *Ovde treba da ukažem da je, posle posete Vizela Beogradu, bilo izvesnog
nesporazuma jer je Vizel dao izjavu da su Srbi hteli da manipulišu i iskoriste
njegovu posetu Beogradu za određene političke svrhe.*

Lilić je govorio da su, osim od nacista, Jevreji najviše stradali od hrvatskih ustaša. Pitao je: da li su Izraelci zapazili da Hrvatsku, čak i u obeležavanju ove godišnjice, predstavlja oficir koji je bio u uniformi kakvu su imale ustaše? Pozvao je da potvrdim njegove reči.

Rekao sam da je prisutan general Janko Bobetko - prepoznao sam ga na osnovu u štampi objavljenih slika - i da možda ima sličnosti sa ustaškim uniformama, da je istina da su Jevreji u Hrvatskoj stradali od hrvatskih ustaša u logoru Jasenovcu a da su Jevreji u Srbiji stradali uglavnom od Nemaca, a jedan broj od ustaša i Mađara..

Na moje reči reagovao je Vajs: „To je razlog što smo prihvatili da se sada sastanemo sa vašom delegacijom a ne sa hrvatskom.“

Predsednik Lilić je bio vrlo zadovoljan ovom izjavom Vajsa. Time je sastanak bio završen.

Posle sastanka razmišljao sam da li je trebalo reći da je, zajedno sa generalom Bobetkom, u hrvatskoj delegaciji bio i Ognjen Kraus, predsednik jevrejske zajednice u Hrvatskoj? Znači, sada smo važni i interesantni za obe sukobljene strane jer su u obe državne delegacije zastupljeni predstavnici jevrejskih zajednica.

Svečano obeležavanje 50. godišnjice oslobođenja Aušvica odvijalo se na području samog logora Aušvic-Birkenau. Preživeli iz logora su bili locirani u blizini mesta gde su državne delegacije polagale vence. Za nas nisu bile obezbeđene ni obične trake ili bedževi kao obeležja da smo prisutni kao nekadašnji zatočnici tog logora.

U uvodnom izlaganju Leh Valensa je govorio o logoru i stradanju poljskog naroda i spomenuo je Jevreje, što nije mogao da izbegne pošto su pretežni deo žrtava, oko milion i po, bili Jevreji. (Na ovo treba ukazati jer u pripremljenom govoru Leha Valense koji je pre svečanosti podeljen novinarima - nigde nisu pomenuti Jevreji. Naknadno smo saznali da je, pod pritiskom Elija Vizela, kao predstavnika američke vlade, u poslednjem času prištao da izmeni govor i pomene Jevreje i tako promeni predviđeni program komemoracije, saglasno ranijoj sugestiji Svetskog jevrejskog kongresa.)

Posle Valense, rabin je očitao „Kadiš“ i molitvu za žrtve Aušvica. Posle njega molitve su čitali katolički nadbiskup, protestantski sveštenik, pravoslavni sveštenik i hodža. Za nas preživeli bilo je čudno da su vence država iz kojih su bile žrtve nosili vojnici poljske vojske, obučeni u uniforme koje su ličile na kostime iz neke operetske predstave - umesto bivši logoraši, što je bila praksa u takvim prilikama. Mene i sve jevrejske logoraše najviše je pogodilo kada je iza improvizovane ograde do koje smo bili smešteni počela antisemitska manifestacija sa krupno ispisanim antisemitskim porukama, uglavnom na engleskom jeziku. Mada je bilo veoma mnogo policajaca, nisam primetio da je iko od njih intervenisao, tj. parole nisu bile uklonjene a ni antisemiti koji su ih nosili..

I pored brojnih problema u pripremi i samoj svečanosti, smatram da je to prvo zvanično obeležavanje ove godišnjice bilo od posebnog značaja za sećanje na Holokaust u svetu i kod nas. U avionu prilikom povratka, u razgovoru sa predsednikom Lilićem, ukazao sam da je u Srbiji javnost nedovoljno upoznata sa tragedijom jevrejskog naroda pa i sa stradanjima Srba i Jevreja u nemačkim logorima. Predsednik Lilić se složio sa ovom primedbom jer je primetio da su do tada pominjani samo logor Jasenovac i Sajmište.

Ne sećam se tačno da li je to bilo 28. ili 29. januara kada su me pozvali iz kabineta predsednika Lilića i saopštili da je predsednik za 2. februar zakazao prijem u Palati Federacije za sve preživeli iz Aušvica. Pošto Savez boraca nije raspolagao sa celovitim spiskom preživelih, bilo je potrebno da naš Savez pozove sve preživeli iz tog logora da prisustvuju zakazanom prijemu.

U tako kratkom roku uspeli smo da obavestimo uglavnom sve preživeli u Beogradu, Subotici i Novom Sadu, od kojih je jedan broj prisustvovao prijemu.

Prijem, održan 2. februara, dobio je veliki publicitet u štampi i rtv programima. Na prijemu je predsednik Lilić govorio o značaju obeležavanja 50. godišnjice oslobođenja Aušvica i o stradanju Srba, Jevreja i Roma. U vezi Aušvica je istakao „da ima i onih koji pokušavaju da zatamne broj stradalih i logoru“.

U ime prisutnih zahvalio sam se što je prvi put jedan predsednik Jugoslavije primio bivše zatočenike konc-logora i što je prisustvovao obeležavanju godišnjice oslobođenja Aušvica, istakavši da je Aušvic simbol stradanja jevrejskog naroda i da je tamo stradala većina Jevreja sa područja Vojvodine.

Obeležavanje godišnjice i posebno prijem bivših logoraša bio je povod da naša štampa i rtv programi pokažu veće interesovanje za logore i tragediju jevrejskog naroda. O tome svedoče brojni razgovori pred tv kamerama i objavljeni intervjui u štampi koje su dali preživeli. Na taj način je i šira javnost informisana o strahotama konc-logora i Holokausta, što ranije nije bio slučaj.

Obeležavanje 60. godišnjice od oslobođenja Aušvica i dešavanja kod nas

Ta godišnjica umnogome se razlikovala od već opisane 50. godišnjice. Značajne razlike pokazale su se na obeležavanju u samom Aušvicu a posebno u vezi učešća ili neučešća državnih delegacija. Razlikama u organizaciji ove manifestacije doprinele su promene u politici Poljske i razlike između Leha Valense i Aleksandra Kvašnjevskog. Što se Jevreja i bivših zatočenika tiče, značajno je bilo formiranje jevrejskog Organizacionog komiteta za obeležavanje 60 godina od oslobođenja logora, na čijem je čelu bio Moše Kantor, funkcioner Jevrejskog kongresa Rusije, bogati poslovni čovek koji je finansirao učešće mnogih prisutnih, posebno poreživilih pa tako i naš dolazak.

Na zasedanju Evropskog jevrejskog kongresa u Briselu zaključeno je da Organizacioni komitet koordinira sve aktivnosti u vezi zakazane komemoracije od vlade Poljske. Istovremeno odlučeno je da jevrejske organizacije utiču na šefove svojih država ili vlada da prihvate pozive za učešće na komemoraciji koje je uputio predsednik Kvašnjevski.

Krajem decembra dobio sam obaveštenje od Organizacionog komiteta da obavezno prisustvujem i da će oni pokriti sve troškove. Prihvatio sam poziv i predložio da se isti uslovi obezbede za još dva učesnika iz Srbije: Miroslava

Ribnera, bivšeg zatočenika Aušvica, i Evu Čavčić, bivšu zatočenicu nemačkih konc-logora. Istog dana dobio sam saglasnost.

Pozvao sam kabinet predsednika Svetozara Marovića da ga informišem o našoj želji da on prisustvuje zakazanoj komemoraciji. Tada sam saznao da je, prilikom ranije posete Poljskoj, on već prihvatio poziv predsednika Kvaš-njevskog i da su upravo tada dobili zvaničan poziv od Poljske ambasade sa detaljnim programom. Isti poziv upućen je i meni. Pored toga, već sam imao i program dostavljen od strane Organizacionog komiteta, gde je predviđeno da se u Krakovu, 26. januara, u sinagogi, održi sećanje na stradale Jevreje u Holokaustu i da ja, sa druga dva učesnika, budem prisutan i učestvujem u programu.

Sredinom januara upitan sam iz kabineta predsednika Marovića da li sam zainteresovan da, kao član delegacije, letim zajedno sa predsednikom u Krakov. Saopštio sam da ću sa još dva člana naše zajednice otputovati ranije jer imamo obaveze u Krakovu (ovaj detalj opisujem zbog događaja koji su usledili u Krakovu, posle povratka u Beograd).

Posle podne, 26. januara, održan je u sinagogi zakazani pomen žrtvama. Pored predstavnika jevrejskih zajednica iz Evrope bili su prisutni i preživeli Holokausta iz Poljske. Po programu, bilo je predviđeno i moje izlaganje, ali zbog odmaklog vremena nije došlo na red.

Nakon komemoracije u sinagogi, Moše Kantor je priredio svečanu večeru za prisutne delegate iz jevrejskih organizacija i preživle Holokausta (toga dana je bio moj rođendan pa se Ribner našalio rekavši da je Kantor dao tu večeru u moju čast).

Bilo je kasno kada smo se vratili u hotel. Taman kada sam legao, zazvonio je telefon. Javio se naš ambasador Bašić i zamolio da hitno siđem jer ima važno saopštenje. Nisam pretpostavljao šta može da bude tako važno što ne može da saopšti u telefonskom razgovoru.

Izvinio se što me je tako kasno zvao, ali ga je Ministarstvo spoljnih poslova obavestilo da predsednik Marović neće moći da pristvuje jer je u Crnoj Gori zbog bolesti majke i da će umesto njega doći ministar vojske Prvoslav

Davinić tako da ćemo delegaciju činiti ministar Davinić, ambasador i ja. Nadalje je rekao da će on sačekati Davinića i da će direktno sa aerodroma doći na svečanu akademiju u pozorištu. Dogovoreno je da ćemo se sresti po završetku programa kako bismo ručali i zajedno otišli na glavnu svečanost, koja počinje u 14.30.

Zbog mera obezbeđenja bili smo obavezni da budemo u pozorištu ujutro, pre osam sati. Svečana akademija i čitava manifestacija bile su održane pod geslom „Neka živi moj narod“... Prvo iznenađenje je bilo kada je predsednik Poljske poimenično pozdravio sve prisutne predsednike država, ministre i druge visoke funkcionere - a nije pomenuo Davinića niti predstavnika Srbije. Posle njega govorili su: predsednik Izraela Moše Kacav, potpredsednik SAD Dik Čejni, predsednik Rusije Vladimir Putin... Svi su govorili o tragičnoj sudbini jevrejskog naroda kao iskustvu za sve narode, a posebno za Jevreje koji su najviše stradali u Aušvicu.

Veliko iznenađenje za mene bile su Putinove reči da „u Rusiji, koja je više od bilo koga učinila u suprotstavljanju fašizmu i za spasavanje Jevreja, danas ima antisemita. Ja se toga stidim!“ (ovaj deo Putinovog izlaganja je samo delimično ili uopšte nije citiran u našoj štampi. Jedino sam uočio da je to objavljeno u „Politici“ od 28. januara 2005.)

Važna je deklaracija koja je podneta u ime grupe studenata Jevreja i nejevreja pod naslovom „Suočavanje sa prošlošću - izazov za budućnost“. Pored pozivanja na ljudska prava, toleranciju i borbu protiv svih vrsta diskriminacije, upućen je poziv na suzbijanje antisemitizma i rasizma u svetskim razmerama.

Na kraju je govorio bivši zatočenik Aušvica, moj logorski sapatnik, nobelovac Eli Vizel. Setio sam se razgovora sa njim na istom mestu, u vreme obeležavanja 50. godišnjice oslobođenja Aušvica, kada je zamerio što predstavnici Srbije nisu bili na jevrejskom delu komemoracije. Razmišljao sam šta će da mi kaže na to što ni ovoga puta nije bilo predstavnika Srbije. Ali, nismo se sreli tako da ne znam da li je zapazio odsustvo našeg predsednika ili predstavnika.

Po završetku programa u pozorištu, dočekaao nas je, umesto ambasadora, kako je bilo dogovoreno, savetnik ambasade i saopštio da „zbog kvara aviona“ nije stigao ministar Davinić. Nije pomenuo da treba da, zajedno sa ambasadorom, učestvujem na popodnevnoj komemoraciji u Aušvicu. Zato sam se sa Evom Čavčić i Miroslavom Ribnerom uputio autobusom ka mestu komemoracije, znatno ranije od zakazanog početka.

Bilo je izuzetno hladno i sneg je neprestano padao. Za razliku od pre deset godina kada je, na komemoraciji, za preživjele obezbeđeno posebno mesto u blizini gde su delegacije polagale vence, ovoga puta naišli smo na već skoro popunjeni prostor. Lako se moglo zaključiti da velika većina prisutnih nisu bili „preživeli“ niti predstavnici jevrejskih zajednica koji su došli na obeležavanje godišnjice. Na naše pitanje: gde su mesta za preživjele, dobili smo odgovor da nema posebno određenih mesta i da sednemo gde nađemo mesta. Slobodnih mesta bilo je malo a posebno ne blizu mesta na kojem su polagani venci i gde se odvijao program tako da smo program mogli da pratimo slušajući ga preko zvučnika.

Prigodne govore držali su Kvašnjevski, Putin, Kacav, koji su govorili i na prepodnevnoj akademiji, i bivši zatočnici logora: Poljak Bartoševski i francuska Jevrejka Simona Vejl. Uz učešće predstavnika svih religija obavljen je i verski pomen. Ostalo mi je u sećanju kada je kantor iz SAD otpjevao „El male rahamim“.

Na završetku programa, autobusom smo prevezeni u hotel. Po programu koji sam već dobio od Ambasade Poljske u Beogradu, što je upućeno i kabinetu predsednika, bio je predviđen za 19.00 časova prijem za članove državnih delegacija kod predsednika Kvašnjevskog. Očekivao sam da će u hotel doći ambasadoer Bašić da me obavesti da je on, zbog nedolaska Marovića i Davinića, položio venac i da zajedno odemo na prijem pošto sam ja „zvaničan“ član naše delegacije. Ni njega ni neku pismenu poruku za mene nisam zatekao u hotelu.

Imali smo avionske karte da sledećeg dana, 28. januara, preko Praga letimo za Beograd. Nastao je problem: kako da u pet ujutro stignemo do

aerodroma, koji je udaljen od Krakova 25 km? Obzirom da je Organizacioni komitet prestao da funkcioniše, na njihovu pomoć više nismo mogli da računamo. Odlučio sam da pozovem našu ambasadu na broj njihovog mobilnog telefona. Ne znam ko se javio ali sam po žamoru koji se čuo pretpostavio da se taj glas javio sa prijema. Saopštio sam naš problem u vezu povratka i energično tražio: „Molim da šofer ambasade ujutro u pet bude u hotelu da nas preveze do aerodroma!“

Eva Čavčić i Miroslav Ribner su se čudili kakvim sam zapovedničkim glasom govorio. Tako sam postupio jer sam smatrao da sam zvaničan član državne delegacije pa imam puno pravo da tako reagujem.

Odgovor je bio: „Gospodine Singer, molim da malo sačekate, dobićete odgovor“. Posle nekoliko minuta, sada već drugi glas - mislim da je bio ambasadorov - odgovorio je da će šofer u pet ujutro biti pred hotelom da nas preveze. Potom je nastavio: „Mi ćemo se drugim kolima vratiti u Varšavu“. Ne znam zašto je bilo potrebno da saopšti kako će se oni vratiti - da li je hteo da kaže kako će se oni možda žrtvovati zbog nas?

Pitanje da li smo bili zvanični članovi naše državne delegacije nije razrešeno ni posle povratka u Beograd. Uostalom, za nas to nije bilo bitno mada je interesantno kako se menjao odnos predstavnika ambasade prema nama. Priča o Aušvicu, po povratku u Beograd, nastavljena je i sledećih dana, u brojnim napisima u štampi i priložima na rtv stanicama, pre svega o učešću, odnosno neučešću naše državne delegacije. (Detaljnije u poglavlju o učešću i neučešću na komemoraciji u Aušvicu.)

Reakcije u vezi učešća i neučešća Srbije na komemoraciji u Aušvicu

Na moje iznenađenje, već sutradan, 28. januara, samo nekoliko minuta pošto sam stigao u Beograd, zvala je Mira Adanja-Polak i tražila da učestvujem tog dana u njenoj tv emisiji, u 14.30 časova, na temu Aušvica. Nisam mogao da je odbijem. U emisiji sam govorio o mojim sećanjima na obeležavanje te

godišnjice. Na pitanje u vezi učešća, odnosno neučešća visokih funkcionera naše države, izbegao sam direktan odgovor već sam rekao „da hoću da verujem da je izostala samo zbog tehničkih razloga“.

Naime, neposredno pre dolaska u emisiju, pročitao sam u „Politici“ da ministar Prvoslav Davinić, zbog kvara aviona, nije mogao da otputuje u Poljsku, u svojstvu izaslanika predsednika SCG Svetozara Marovića, o čemu sam bio obavешten dan ranije, u Krakovu. U vezi Aušvica, toga dana objavljena je dosta opširna reportaža „Sećanje na Aušvic“ napisana prema izveštaju agencija (pošto ni „Politika“ nije poslala novinara da izveštava). Toga dana objavljena je i kraća informacija pod naslovom „Zapamtite lekciju Aušvica“. Tekst počinje ovako: „U Centru Sava juče je, u organizaciji Saveza jevrejskih opština i novinske agencije Tanjug, održana komemorativna akademija povodom 60 godina od oslobođenja Aušvic-Birkenaua, najvećeg koncentracionog logora u Evropi“.

Pored Saveza, organizator komemoracije bila i agencija Tanjug!? Predistorija toga je da me je, početkom januara, posetio tadašnji pomoćnik direktora Tanjuga Rajko Đurić, koji se godinama intenzivno bavi proučavanjem genocida nad Romima. Predložio je da, povodom 60 godina od oslobođenja Aušvica, taj dan zajedno obeležimo u Beogradu. Iznenadilo me je kada mi je saopštio da će oni obezbediti salu, poslati pozive i snositi sve toškove. Zadatak Saveza bio je da obezbedi učešće preživelih Holokausta i da, osim mene, govori i ambasadorica Izraela Jafa ben Ari i neko od preživelih.

Bez daljnjeg prihvatio sam predlog i rekao da ću tog dana biti na komemoraciji u Aušvicu, da će umesto mene govoriti moj zamenik Aleksandar Gaon a da će u ime preživelih govoriti Eva Timar, koja je prisustvovala obeležavanju 50. godišnjice oslobođenja Aušvica. Predložio sam da zajedno sastavimo spisak pozvanih na ovu komemoraciju i da od strane Saveza za organizaciju bude zadužen Aleksandar Gaon.

Bio sam vrlo zadovoljan kada sam iz štampe saznao da su se pozivu da prisustvuju komemoracije odazvali predsednik Skupštine Predrag Marković, ministar odbrane Prvoslav Davinić, ministar policije Dragan Jočić, ministar

pravde Zoran Stojković, gradonačelnik Beograda Nenad Bogdanović, prestolonaslednik Aleksandar Karađorđević...

Iz napisa u „Politici“ saznao sam da je komemoracija bila vrlo uspešna, da su doslovno citirane reči Eve Timar i da je na skupu pročitano pismo predsednika Srbije Borisa Tadića koji nije mogao da prisustvuje, a koji je između ostalog napisao „da Aušvic moramo da ukorenimo u naše sećanje i da se ljudska prava i život moraju poštovati“.

Sledećeg dana skoro sva štampa bavila se pitanjem zašto predsednik SCG Svetozar Marović ili ministar Prvoslav Davinić nisu prisustvovali komemoraciji u Aušvicu. Opštu zabunu izazvale su različite izjave date od strane Predsedništva SCG i ministra Davinića. Citiram iz napisa objavljenog u „Politici“, 29. januara, pod naslovom „Diplomatski gaf“: „O razlozima neodlaska predsednika Marovića saopšteno je iz njegovog kabineta da je, neposredno uoči odlaska, imao zdravstvenih problema, da je reč o ozbiljnoj prehladi i temperaturi zbog kojih mu je preporučeno da ne putuje, ali da može da ostane u Beogradu i radi normalno“.

U istom broju „Politike“, ministar Davinić je izjavio da je Marović „imao neodložne porodične probleme.“ Meni je u Krakovu ambasador Ramiz Bašić rekao da je razlog nedolaska Marovića „bolest majke“.

U pomenutom članku i u objavljenoj izjavi ministra Davinića na istoj strani rečeno je „da je delegacija jevrejskih organizacija trebalo da zajedno sa predsednikom predstavlja našu zemlju“. Citiram izjavu ministra Davinića: „Bilo je predviđeno da se delegaciji pridruže naš ambasador u Nemačkoj i predstavnici jevrejskih organizacija iz Srbije, koji su otišli u Krakov nekoliko dana ranije na komemorativne skupove povodom šest decenija od oslobođenja Aušvica...“ Članak se završava: „U ime Srbije i Crne Gore, ispred njih stajao je samo ambasador Ramiz Bašić i tročlana delegacija Saveza jevrejskih opština“. Ovo nije tačno pošto se u Aušvicu nismo ni viđali sa ambasadorom, a kamoli stajali pored njega prilikom polaganja venaca. Pored citirane izjave Davinića, ostala je dilema da li je naša delegacija imala zvanični karakter, što proizlazi iz Davinićeve izjave?

U istom broju „Politike“ objavljen je članak „Putovanje u Krakov za 3.600 evra - državna delegacija mogla je da otputuje i Er Pinkom“.

I narednih dana, oko učešća i neučešća visokih predstavnika naše države bilo je mnogo napisa u štampi, sa raznim komentarima.

Ukazujem na mišljenje urednika časopisa „Nova srpska politička misao“ Đorđa Vukadinovića, koje je objavljeno u „Politici“. Na naše podsećanje da je tamo, recimo, bio i Stipe Mesić, predsednik Hrvatske, Vukadinović reaguje „da je tamo bilo mnogo onih koji skidaju odgovornost za Aušvic pa nije čudo što su bili predstavljeni na najvišem nivou. Srbija nema ni direktnu ni indirektnu odgovornost pa nije možda ni morala da bude predstavljena na tako visokom nivou.“

Narednih dana, u vezi učešća, odnosno neučešća predsednika Srbije bilo je dosta izjava i članaka i u ozbiljnoj i u žutoj štampi. Nesporno je da se radilo o politizaciji tog slučaja. Mnogo bi prostora zauzelo da citiram izvode iz štampe pa zato navodim samo jedan karakterističan članak objavljen u listu „Nacional“. Na početku opisa događaja govori se o raznim špekulacijama i razlozima neučestvovanja naše delegacije na komemoraciji u Aušvicu: „U pokušaju da otkrijemo pravu istinu o ovom događaju, razgovarali smo sa dr Milanom Bulajićem, stručnjakom za zločine genocida... i Acom Singerom, predsednikom Saveza jevrejskih opština u Beogradu“. U razgovoru sa Bulajićem, svega jedna rečenica odnosi se na događaje za koje je list tražio da se otkrije prava istina. Na pitanje: da li je Jugoslavija pozvana da učestvuje na komemoraciji u Aušvicu - u delu štampe je objavljeno da Jugoslavija nije ni pozvana u Aušvic - Bulajić je odgovorio: „Ne mogu da verujem da bi neko mogao tako nešto da učini. Pa , tamo su ubijani i Srbi!“ Ostali deo njegovih odgovora odnosi se na srpske žrtve u Jasenovcu, što se nedovoljno pominje i obrazlaže: „To nastojimo da promenimo. Znae, meni je još 2002. godine Žarko Korać, tadašnji potpredsednik vlade Srbije, zabranio da ulazim u prostorije Muzeja žrtava genocida, gde sam bio direktor“. List je interesovalo i zašto je predsedniku Hrvatske dozvoljeno da prisustvuje komemoraciji i zašto je to dopušteno onima koji nisu napravili distancu od svog poglavnika... Bulajićev odgovor glasio je: „Tuđman nije bio u Aušvicu. Međutim, bio je na otvaranju Muzeja Holokausta u SAD.“

Razgovor sa dr Bulajićem zauzima dve trećine članka. O samoj temi Aušvica, osim navedene rečenice, nije govorio. Istina, nije mnogo ni pitan. Uglavnom govorio je o svom smenjivanju.*

Bulajić je tendenciozno pominjao Muzej Holokausta u Vašingtonu. Ne samo on već i mnogi drugi optuživali su Jevreje zašto je otvaranju Muzeja prisustvovao Franja Tuđman a nikome iz Srbije nije bio upućen poziv. U to vreme to je i mene iznenadilo. Kada sam prvi put u Vašingtonu, u razgovoru sa direktorom Muzeja, postavio to pitanje, dobio sam odgovor da je Muzej državna institucija SAD, finansirana od strane američke vlade kao i mnoge druge državne inistitucije i da je Državni sekretarijat za inostrane poslove pozivao goste na svečano otvaranje a ne Muzej. To objašnjenje sam više puta ponavljao kada se postavljalo pitanje prisustva Tuđmana, što je Bulajić vrlo dobro znao jer sam ga ja o tome obavestio.

Inače, dok je Bulajić bio direktor Muzeja, izveštaj o radu te institucije redovno je dostavljan i Savezu. On je tu navodio datume kada se sastajao samnom ali nije objasnio povode za sastanke ili sadržaje razgovora, pa ni naše sukobe.

**O ličnosti Milana Bulajića i nekim delovima date izjave, nužno je da navedem sledeće: Milana Bulajića poznavao sam vrlo dobro. On je bio vrlo kontradiktorna ličnost. Napisao je više knjiga, uglavnom o genocidu nad Srbima. U jednoj od svojih knjiga o Jasenovcu, na osnovu iskaza bivših zatočenika Jasenovca, dva Srbina koje su ustaše pustile iz logora da se presele u Srbiju, tvrdio je da su Jevreji bili „glavni u Jasenovcu, od kojih su Srbi najviše stradali“. Ova tvrdnja dobila je svojevremeno znatan publicitet. Kasnije je pokušao da se ispravi i objasni svoj stav o „odgovornosti“ Jevreja u Jasenovcu, navodeći da je to napisao na osnovu netačnih podataka. Tačno je da je, kao direktor Muzeja genocida, učestvovao na mnogim skupovima posvećenim genocidu i Holokaustu ali nije istina da mu je Žarko Korać zabranio ulazak u Muzej genocida. Istina je da ga je vlada Srbije smenila sa dužnosti direktora i da je rešenje o smenjivanju potpisao potpredsednik Žarko Korać (Bulajić je Koraća smatrao za Jevrejina zato što je Koraćeva majka bila Jevrejka).*

Za razliku od Bulajića, ja sam u svojoj izjavi pomenutom listu objasnio nastalu situaciju i dao jasan odgovor na brojne napise u pojedinim listovima da navodno Srbi nisu ni pozvani na komemoraciju u Aušvic. Razgovor sa mnóm pod naslovom „Delegacija SCG je mogla da stigne na popodnevni deo komemoracije“ obavljen je na istoj strani gde i razgovor sa Bulajićem. Citiram deo članka koji se odnosi na učešće naše državne delegacije na komemoraciji i na negiranje glasina o navodno negativnoj ulozi Jevreja:

„Predsednik Saveza jevrejskih opština u Beogradu Aca Singer za „Nacional“ ističe da nije tačno da delegacija SCG nije pozvana u Aušvic. „Odgovorno tvrdim da su dobili poziv. Predsednik Poljske Aleksandar Kvašnjevski je lično pozvao Svetozara Marovića. Zatim je iz ambasade te zemlje stigla još jedna pozivnica za predsednika državne zajednice. Tamo je sve pisalo: prvi deo komemoracije bio je zakazan za 8.30 a drugi za 14.00. Dakle, ukoliko funkcioneri iz Srbije i Crne Gore nisu bili u prilici da stignu prepodne, mogli su to da urade popodne, recimo drugim avionom ukoliko je jedna od letelica bila neispravna“, upozorava g. Singer.

Na sastanku Svetskog jevrejskog kongresa u Briselu, na kojem je bio i Aca Singer, dogovoreno je da se apeluje na šefove država da prisustvuju komemoraciji u Aušvicu kako bi se na pravi način u svetu očuvalo sećanje na ubistvo šest miliona Jevreja tokom Drugog svetskog rata.

Nakon komemoracije organizovan je prigodan skup u kasnim popodnevним časovima kojem su prisustvovala predstavnici svih delegacija prisutni u Aušvicu. Funkcioneri iz SCG su, pored kašnjenja, mogli da stignu makar na ovaj događaj, objašnjava Aca Singer.“

Izjave manje-više sličnog sadržaja dao sam i za druge medije i odgovarao na mnoga često i provokativna pitanja. Polazeći od toga da u svakom zlu ima i nešto dobro, pominjanje Aušvica i tragične sudbine šest miliona Jevreja u većini novina i rtv emisija ovoga puta dobilo je veliki publicitet zahvaljujući učešću ili neučešću naše delegacije na komemoraciji u Aušvicu.

Razolucija Generalne skupštine OUN kojom je 27. januar proglašen za Međunarodni dan sećanja na žrtve Holokausta i događaji kod nas

Rezolucija doneta 1. novembra 2005. najznačajniji je događaj u zvaničnom obeležavanju sećanja na Holokaust. Od posebnog je značaja da je baš dan oslobođenja Aušvica uzet za dan komemoracija i sećanja na „ubijanje jedne trećine jevrejskog naroda“, kako se konstatuje u Rezoluciji. Da ne bih citirao i komentarisao ostale delove Rezolucije, ističem tačku 3. koja glasi: „Odbacuje se svako negiranje Holokausta kao istinskog događaja, bilo u celini bilo delimično.“

Obeležavanje 27. januara bilo je obaveza za vlade država članica OUN, prema tome i naše države. To obeležavanje bilo je i moralna obaveza jevrejske zajednice, bez obzira što smo sećanje na žrtve Holokausta obeležavali na Jom Hašoa. U vezi obeležavanja 27. januara, kod nas su nastali problemi pošto se toga dana u Srbiji slavi Sveti Sava a tim svečanostima prisustvuju državni funkcioneri. Problem je bio kako uskladiti obeležavanje oba događaja. U vezi toga povela se vrlo živa diskusija na Izvršnom odboru Saveza. Jedan broj članova smatrao je da je istog dana nemoguće obeležiti dva događaja u prisustvu najviših državnih funkcionera pa je odlučeno da saznamo na koji će način vlada Srbije izvršiti obavezu prema Rezoluciji OUN. Zbog toga sam posetio generalnog sekretara vlade Dejana Mihajlova, kao kompetentnu ličnost.

Razgovor je vođen u vrlo prijatnom tonu. Štaviše, pomenuo je da je i on svojevremeno bio aktivni jevrejski omladinac. Istakao sam da mislim da ova odluka OUN nije od vlade uočena, iako iz te rezolucije proističu određene obaveze. Pravdao se da su vlada i on zaokupljeni brojnim drugim problemima. Zahvalio se što sam na to ukazao i istakao da je vlada spremna da učestvuje u obeležavanju 27. januara jer je to obaveza države.

Bio je vrlo zadovoljan ponuđenom pomoći. Napomenuo je da zvaničnu odluku treba da donese vlada. Obećao je da ćemo se čuti za koji dan pošto konsultuje predsednika Košunicu i druge nadležne.

Očekivani odgovor nisam dobio „za koji dan“ i pored mojih brojnih urgiranja. Konačno smo se dogovorili da vlada i Savez zajednički rade na organizaciji svečane akademije. Mihajlov je obećao da će sve troškove snositi vlada. Na moje pitanje: da li možemo očekivati da u programu učestvuje i predsednik Koštunica, obećao je da će i na to odgovoriti za koji dan.

Opet je usledio niz mojih urgencija, sve dok nije rečeno da će na svečanoj akademiji govoriti i predsednik Koštunica. Istovremeno, a znajući da će čitava organizacija praktično pasti na nas, zamolio sam Branka Šnapa da bude koordinator i organizator predviđene svečane akademije a da veza sa vladom preko Dejana Mihajlova oko realizacije programa i rešavanja mogućih problema ostane moja obaveza.

Predlog Mihajlova da se akademija održi u velikoj sali Jevrejske opštine Beograd odbio sam sa obrazloženjem da je ta komemoracija obaveza vlade a ne jevrejske zajednice pa i po mestu održavanja treba da dobije takav značaj. Predložio sam Sava centar. Tada mi je rečeno da je 27. januara, za 20.00, zakazana Svetosavska akademija kojoj će prisustvovati i predsednik Koštunica. Na to sam odmah reagovao i predložio da termin za nas bude u 18.00. Tako će na obe svečanosti moći da učestvuju predsednik Koštunica i drugi pozvani.

Konačno smo se dogovorili da je njihova obaveza da obezbede salu Doma Armije, kako smo mi predložili, i da početak bude u 18.00 da bismo obezbedili prisustvo predsednika Koštunice na obe zakazane svečanosti. Utvrdili smo i da će spisak pozvanih sastaviti služba protokola vlade za ličnosti koje će oni pozvati (diplomatski kor, političari i državni funkcioneri) dok će Savez sastaviti spisak i uputiti pozive članovima jevrejske zajednice i, posebno, preživelima Holokausta.

Branko Šnap je dogovorio učešće hora „Brača Baruh“ i izlaganja preživelih Holokausta a ja sam obezbedio saglasnost za učešće ambasadorke Izraela Jafe ben Ari i Rajka Đurića, predstavnika romske zajednice. Sastavili smo nacrt pozivnice koji sam odneo Mihajlovu kako bismo pre štampanja dobili njegovu saglasnost. Obećao je da će odgovoriti sledećeg dana. Tako je i bilo. Tražio je da se izvrše neke izmene u pozivnici i u programu svečane

akademije. U predloženom nacrtu pisalo je da akademiju organizuju vlada Republike Srbije - uz grb Srbije, i Savez jevrejskih opština Srbije - uz Magen David. Po programu prvo će govoriti predsednik vlade Vojislav Koštunica a posle njega predsednik Saveza Aca Singer.

Mihajlov je saopštio da treba izvršiti izmene i to tako da na prvom mestu bude naznačen Savez a posle toga grb Srbije i naziv Republika Srbija i da prvo govori predsednik Saveza Aca Singer a posle njega predsednik vlade Srbije Vojislav Koštunica. Pokušao sam da objasnim da je logično da se prvo naznači da poziv upućuje vlada i da prvo govori Koštunica jer je to realizacija odluke rezolucije OUN.

Insistirao sam da se radi o obavezi vlade i da je logično da na prvom mestu bude označeno da vlada organizuje obeležavanje 27. januara a da je Savez samo suorganizator i da iz toga proizlazi da prvo govori predsednik Koštunica a posle ja. Međutim, Mihajlov je ponovio da je to zvaničan stav vlade. "Tako je odlučio Koštunica."

Nisam bio zadovoljan ovom izmenom reda izlaganja jer sam bio ubeđen da su moji argumenti opravdani. Konačni tekst pozivnice izmenjen je kako je tražio generalni sekretar vlade.

Svečana akademija u Beogradu

Prvo iznenađenje doživeo sam pred sam početak akademije. Na ulazu u salu očekivao sam da pozdravim predsednika Koštunicu ali je umesto njega došao ministar pravde Zoran Stojković. Jedva sam se uzdržao da ne otkrijem neraspoloženje koje gajim prema njemu. Razloge sam opisao u poglavlju „Neki primeri reagovanja ili nereagovanja državnih organa na pojave antisemitizma“ gde je reč o predlogu Saveza, upućenog ministru Stojkoviću, da se negiranje Holokausta smatra za krivično delo.

U punoj sali Doma Armije program se odvijao po redu koji je naveden u pozivnici osim što je, umesto Vojislava Koštunice, govorio ministar Stojković, kao predstavnik vlade Srbije. Zbog toga sam u tekstu svog izlaganja

uglavnom potencirao važnost odluke OUN i govorio o opasnosti od pojava antisemitizma i negiranja Holokusta. Već pripremljeni tekst, zbog prisustva ministra pravde, dopunio sam usmenim izlaganjem u kojem sam ukazao na nužnost donošenja zakonskih propisa protiv antisemitizma i negiranja Holokausta i ukazao da je Savez to već predložio Ministarstvu pravde, a što nije bilo prihvaćeno.

Izlaganje ministra bilo je uglavnom prepričavanje Rezolucije. Opazio sam da je, ne čekajući završetak programa, posle govora ambasadorke Izraela - napustio salu! Možda je uočio da se moja kritika odnosi na njega?

Ovom prilikom ukazujem da je Jafa ben Ari, sve vreme dok je bila na dužnosti u Beogradu, pokazala veliko interesovanje za rad i istoriju naše zajednice. Istupala je protiv antisemitizma a posebno i u svakoj prilici govorila o tragičnim događajima koje je jevrejski narod doživeo u vreme Holokausta.

Verujem da će Dan sećanja na žrtve Holokausta obeležavati i generacije posle nestanka poslednjeg preživelog iz tog vremena jer će povod za to biti Rezolucija Ujedinjenih nacija.

V OBEŠTEČENJE OD NEMAČKE ZA PREŽIVELE HOLOKAUSTA I POMOĆ ZA ODREĐENE PROJEKTE PREKO KLEJMS KONFERENCIJE

Nemačka vlada odobrila je određena sredstva za obeštećenje preživelih žrtava Holokausta koje ispunjavaju postavljene uslove. Za ocenu zahteva pojedinaca ovlastila je Klejms konferenciju preko njene centrale u Frankfurtu. Od svih postkomunističkih država, problemi su nastali samo u vezi sa Jugoslavijom, odnosno, nakon njenog raspada, sa Srbijom, Hrvatskom, BiH i Makedonijom. Naime, određene službe u Nemačkoj, a u prvo vreme i pojedine jevrejske organizacije smatrale su da su Jevreji sa područja Jugoslavije već "podmireni" sporazumom Tito-Brant, sklopljenim 1973. godine na Brionima.

Znajući uglavnom sadržaj tog finansijskog dokumenta, obavestio sam predstavnike Svetskog jevrejskog kongresa da po tom sporazumu nismo dobili ništa i zamolio ih da to saopšte i nemačkoj strani.

Na ovaj problem sam posebno ukazao na zasedanju Svetskog jevrejskog kongresa u Berlinu, 9. marta 1997. Dr Izrael Singer mi je predložio da to pitanje iznesem na predstojećem sastanku kod predsednika nemačke države Hercoga.

Ali, zbog dugih izlaganja predsednika Svetskog jevrejskog kongresa Edgara Bronfmana, Izraela Singera i drugih rukovodilaca, vreme predviđeno za sastanak je isteklo i ja nisam imao mogućnosti da predsednika Nemačke informišem o ovom problemu.

Napuštajući prostoriju, predsednik se sa svakim od prisutnih pozdravio. Nastojao sam da zaostanem i budem poslednji. Pošto smo se rukovali, obratio sam mu se rečima:

"Gospodine predsedniče, dozvolite da se ponovo predstavim. Na sastanku sam se predstavio kao aktivni predsednik Saveza jevrejskih opština Jugoslavije, a sada se predstavljam i kao bivši zatočenik konclogora Aušvic." Jako se iznenadio i upitao: "Vi ste jedan od malobrojnih preživelih?" Rekao sam da je trebalo da ga obavestim o problemima oko obeštećenja preživelih

u Jugoslaviji, ali da nisam došao na red. Zato sam ga zamolio da se saglasi da mu, preko Nemačke ambasade u Beogradu, uputim pismo u kojem bih sve detaljno objasnio.

Prvo je izrazio čuđenje zašto putem ambasade a ne direktno poštom. Odgovorio sam: zbog sadržaja i samog karaktera problema. On se složio da tako uradim i da o tome obavestim ambasadu. (Sadržaj moga pisma i odgovor iz njegovog kabineta objavljeni su u Biltenu Saveza, aprila 1997. U odgovoru je pomenut sporazum Tito-Brant i nagovešteno je da će ovo pitanje razmatrati nemačka vlada.)

Ukazao bih na detalj koji nema značaja za sagledavanje ovog pitanja, ali je dugo prepričavan među učesnicima sastanka. Za odlazak i povratak u rezidenciju nemačkog predsednika, organizovan je prevoz autobusom, uz neverovatno veliko policijsko obezbeđenje (motocikli, uniformisani i civilni policajci). Pošto su svi učesnici zauzeli svoja mesta u autobusu, konstatovano je da neko nedostaje. Visoki policijski funkcioner, šef našeg obezbeđenja, posebno se uzбудio jer autobus nije mogao da krene bez jednog nedostajućeg - a to sam bio ja. Kada sam se konačno pojavio u pratnji funkcionera kabineta koji me je dopratio do autobusa i verovatno objasnio šefu obezbeđenja razloge moga kašnjenja, prisutni u autobusu su počeli da me grde što je zbog mene nastala "gužva". Pitali su: gde sam bio. Objasnio sam da je razlog moga kašnjenja razgovor sa predsednikom Hercogom. Kada je neko upitao: zašto sam se tako dugo zadržao, odgovorio sam u šali: "Predsednik mi je rekao da sam bio loš radnik u Aušvicu i tražio da to nadoknadim tako što ću oprati prozore u njegovom kabinetu." Nastao je opšti smeh. Godinama posle tog događaja, mnogi od tada prisutnih koje sam sretao na drugim skupovima, pitali su me: da li sam dobro oprao prozore da bih povoljno rešio ono šta sam tražio?

Nažalost, dosta vremena je prošlo dok i mi nismo uključeni u dobijanje obeštećenja. Interesantan je bio stav Ignaca Bubisa, predsednika Nemačkog i Evropskog jevrejskog kongresa (njega sam upoznao dok sam bio na dužnosti u Frankfurtu,) koji je tražio da budem iskren i kažem da li smo dobili neko obeštećenje od Nemačke jer ne bi bilo fer da Nemačka dva puta plati. Rekao

je: "Ne žalim ja Nemačku već neću da se Evropski kongres u vašem slučaju kompromituje."

Na sastanku jevrejskih zajednica u Budimpešti, 1997.godine, o ovoj temi smo sa Bubisom razgovarali Đorđe Hajzler, Aleksandar Lebl i ja. Ponovo smo izneli naše argumente i molili ga da se svojim autoritetom založi za pozitivno rešenje ovog pitanja s obzirom na njegove dobre veze sa nemačkom vladom.

Konačno me je dr Brozik, direktor Klejmsa za Evropu (koga sam godinama sretao na međunarodnim sastancima) pozvao da dođem u Frankfurt radi dogovora o realizaciji obeštećenja. Da bih bio informisan o toku akcije oko obeštećenja, koja je počela u svim zemljama osim Jugoslavije, zamolio sam Đorđa Hajzlera da u Budimpešti, gde je već bila formirana kancelarija za podnošenje zahteva, prikupi potrebne informacije. Detaljan izveštaj Đorđe je podneo 14. novembra 1998. godine. (Čuvam ga jer je bio vrlo koristan za naš budući rad.)

Pošto je u Budimpešti već funkcionisala kancelarija Klejmsa, postojala je ideja da se i naši zahtevi podnose preko nje. Znajući da će iz Mađarske biti podneto više hiljada zahteva, smatrao sam da naši zahtevi nikada neće doći na red. Prilikom posete Frankfurtu i dužeg razgovora sa dr Brozikom i njegovim saradnicima (a posebno sa zamenicom, gospođom Valkanovom), detaljno sam ih obavestio o situaciji u Jugoslaviji u vreme Holokausta, koja je bila drugačija nego u drugim državama. Postojale su, naime, razne okupacione zone pa su i načini stradanja i preživljavanja bili različiti, tako da bi i ocene zahteva mogle biti različite.

Na moje veliko iznenađenje, dr Brozik je saopštio da bi bilo najracionalnije da se svi zahtevi sa područja bivše Jugoslavije podnose preko Beograda jer mi najbolje znamo situaciju koja je bila u to vreme, a da je njegov utisak da ja dobro poznajem nemačke propise iz ove oblasti i, posebno, istoriju Holokausta.

Rekao sam da je njegova ocena možda tačna ali da, zbog odnosa među bivšim republikama, ne bi bilo celishodno da se svi zahtevi dostavljaju preko Saveza u Beogradu.

Na kraju me je zamolio da o trošku Klejmsa obidem Zagreb, Sarajevo i Skoplje i da organizujem čitav posao. Rekao je da Klejms neće otvarati posebnu kancelariju (zbog relativno malog broja podnosilaca zahteva) i da će se posao obavljati preko jevrejskih organizacija, odnosno Saveza, kako sam ja predložio.

Tako smo u Beogradu pristupili prikupljanju i obradi podnetih zahteva. U tu svrhu formirana je grupa volontera sastavljena od preživelih koji su za vreme Holokuasta uglavnom bili u koncentracionim logorima. Oni su sa velikim entuzijazmom pristupili popunjavanju i obradi zahteva. Treba da navedem, da ne odu u zaborav, imena nekih od najistaknutijih članova te grupe: Miroslav Ribner, Eva Timar, Magda Berger, Eva Cuker-Čavčić, Egon Štajner. Razgovori sa preživelim koji su nameravali da podnesu zahteve bili su često dugi i mukotrpniji jer su propisi bili vrlo komplikovani, pogotovu za one koji nisu imali traženu dokumentaciju. Ovo se naročito odnosilo na lica koja su se skrila ili bila zatvorena u logorima koji, po nemačkim propisima, nisu tretirani kao koncentracioni. Dokazivanje je bilo relativno lako za one koji su bili u nemačkim koncentracionim logorima jer je postojala i nemačka evidencija.

Svaki predmet, pre nego što je bio upućen u Frankfurt, trebalo je, po ovlašćenju Klejmsa, da overim svojim potpisom. Pored tog formalnog dela, vrlo aktivno sam saradivao i sa volonterima okupljenim u Komisiji za preživеле iz vremena Holokausta jer je često od načina sastavljanja zahteva zavisilo donošenje pozitivnog ili negativnog rešenja. Zahvaljujući solidnoj pripremi, odbijen je vrlo mali broj zahteva.

Pošto je obrađen jedan broj podnetih zahteva, i to po različitim osnovama (koncentracioni logori, zatvori u Mađarskoj, boravak u Italiji, skrivanje...), lično sam ih odneo u Frankfurt da bih, ako bude potrebno, učestvujući u radu komisije koja donosi rešenja o dobijanju mesečne nadoknade, dao odgovarajuća objašnjenja.

U Frankfurtu mi je saopšteno da će lica kojima je komisija odobrila mesečnu pomoć biti obaveštena i da će, trajnim nalogom njihove banke, sredstva biti doznačena na račune korisnika kod banaka u Srbiji. Ukazao sam

da je Srbija država u blokadi i da postoji opasnost da korisnici ne dobiju doznačena sredstva, pogotovo ne u devizama. Finansijski direktor Klejmsa je rekao da tako rade sa celim svetom, da to ne mogu da menjaju samo zbog Srbije i da na to neće pristati ni njihove banke.

Na moj predlog, sa finansijskim direktorom Klejmsa otišao sam u njihovu banku. Tamo sam izložio naš problem i ukazao da na nas ne bi trebalo primeniti važeću praksu jer je situacija specifična. Kao stručnjak za bankarstvo, predložio sam da, umesto doznaka, dobijamo bankarske čekove na ime korisnika. Posle dužeg ubeđivanja, moj predlog je prihvaćen. Smatrao sam da, ako u zemlji ne budemo mogli da naplatimo čekove, to ćemo uraditi, makar nelegalno, kršeći naše zakonske propise, u Švajcarskoj.

Ipak, uspeali smo da realizujemo čekove u Komercijalnoj banci. Danas, posle normalizacije situacije u bankarstvu, doznake nesmetano stižu na devizne račune korisnika. Štaviše, na moje zalaganje, do pre izvesnog vremena, za te doznake Komercijalna banka nije naplaćivala ni bankarsku proviziju. Na početku realizacije obeštećenja, nastao je još jedan problem. Traženo je da korisnici svaka tri meseca Klejmsu dostave potvrdu da su živi. Za izdavanje tih potvrda bili su ovlašćeni nemački konzulat ili javni beležnik.

Objasnio sam u Klejmsu da su pred nemačkim konzulatom uvek veliki redovi i da je nemoguće sačekati dobijanje potvrde, a da javnih beležnika u Srbiji nema. Postigao sam da se Klejms saglasi da potvrde izdaju i matični uredi pri opštinama. I za njih je trebalo lično odlaziti u opštine i plaćati takse. Tako je bilo u prvo vreme.

Pošto sam Klejmsu objasnio da i dalje imamo teškoće u realizaciji, dobio sam saglasnost da potvrde može da izdaje i Savez, uz moj potpis. Ovo je bio izuzetak i važio je tada samo za Srbiju.

U toku rešavanja zahteva bilo je dosta problema. Na početku, Klejms je najrestriktivnije primenjivao nemačke propise. Ja, kao i mnoge jevrejske organizacije u inostranstvu, a posebno Mađari, smatrali smo da "žele da budu veći katolici od pape". Klejms u Frankfurtu se pravdao da to čini zbog stroge nemačke kontrole.

Vrlo aktivno, i putem dopisa i usmeno, ukazivao sam na mnoge neprincipijelnosti u rešavanju podnetih zahteva, tj. da nemački propisi nisu mogli da predvide sve slučajeve koji su se pojavljivali u praksi. Ukazao sam na primere kada su u dva ista slučaja donete dve različite odluke. Zato su pojedini vodeći funkcioneri Klejmsa cenili moju aktivnost u oceni zahteva, dok su stručni obrađivači zahteva zamerali da se previše mešam u donošenje njihovih ocena time što detaljno objašnjavam razne situacije na našim prostorima u vreme Holokausta. Kasnije su, u pojedinim slučajevima, pre donošenja odluka, konsultovali mene.

Čuđenje u Klejmsu izazvalo je pismo koje im je, u ime Jevrejske opštine Subotica, uputila zamenica predsednika Mira Poljaković. Ona je tražila da se zahtevi za dobijanje obeštećenja ubuduće ne podnose preko Saveza već direktno iz Subotice. Klejms je to odbio i pismom obavestio Suboticu da se za sva pitanja obrate Savezu i Aci Singeru, ovlašćenom od Klejmsa. Ni Opština Subotica ni Mira Poljaković nisu prethodno informisale Savez o svojoj nameri, ni o odgovoru Klejmsa. Napominjem da se nikada pre toga Opština Subotica nije žalila na rad Saveza. O svemu ovome, kao i o drugim neprimerenim postupcima subotičke Opštine, Izvršni odbor Saveza obavešten je na sednici održanoj 10. juna 2001.

Nastojao sam da se što više zahteva pozitivno reši. Pokušavao sam i da se u tu svrhu nađe "rupa" u nemačkim propisima, što je bilo posebno teško u slučajevima potomaka iz mešovitih brakova koji su podneli zahteve za obeštećenje na osnovu skrivanja za vreme Holokausta. Propis je u ovom slučaju bio vrlo precizan. Ekstenzivnijim tumačenjem propisa, oštri kriterijumi su vremenom počeli da labave, ali kod skrivanja to nije bio slučaj.

Jednom prilikom, mislim da je to bilo 2006. godine, u razgovoru sa jednim vodećim funkcionerom slovačkog Saveza, saznao sam da je Klejms odobrio zahteve svih Jevreja koji su za vreme Holokausta bili deca. Konstatovao sam da nas o toj promeni niko iz Klejmsa nije zvanično informisao. Smatrao sam da možda i neće (zaključio sam da je to verovatno uradio direktor Klejmsa dr Brozik, koji je bio iz Slovačke).

Pozvao sam nekoliko članova naše zajednice koji su u vreme okupacije bili deca a po važećim nemačkim propisima nisu ispunjavali uslove za dobijanje nadoknade - da podnesu zahteve za obeštećenje. Nameravao sam da se, ukoliko ih odbiju, pozovem na praksu koja je primenjena na nekoliko stotina slučajeva u Slovačkoj. Svi naknadno podneti zahtevi su pozitivno rešeni (Čavić, Nisinger; Nećak...) iako to, po važećim nemačkim propisima o "skrivanju dece", nije bilo moguće.

O ovome i mojim brojnim savetima pri formulisanju zahteva moglo bi se mnogo napisati. Danas sam vrlo srećan što sam mnogima pomogao, za šta sam primio više izjava zahvalnosti. Posebno mi je drago pismo članova Komisije za preživeli iz vremena Holokausta i grupe preživelih upućeno Skupštini Saveza, 18. marta 2007. godine. U njemu je opisano moje zalaganje za preživeli i rešavanje njihovih zahteva za dobijanje obeštećenja. Tog dana, članovi Komisije i više od četrdeset preživelih predložili su me za doživotnog počasnog predsednika Saveza.

Sredstva odobrena Savezu za investicije

Raspadom Jugoslavije prestala je mogućnost da stariji Jevreji iz drugih delova bivše Jugoslavije koriste dom "Dr Lavoslav Švarc" u Zagrebu. To pitanje razmatrano je na nekoliko sednica Izvršnog odbora. Predloženo je da se od Klejmsa traže sredstva za rešenje tog problema i da se nađe način za smeštaj starih lica koja su preživela Holokaust. Kao i uvek, bilo je različitih mišljenja. Nekoliko članova Izvršnog odbora smatralo je da smeštaj u staračkim domovima nije "savremeno rešenje". (Ja sam, za vreme postojanja Jugoslavije, u svojstvu člana Izvršnog odbora Saveza, bio i član Kuratorijuma doma u Zagrebu, tako da mi je bio poznat problem smeštaja starijih lica.). Miša David me je obavestio da u Domu penzionera na Voždovcu postoji mogućnost da se doziđivanjem obezbedi poseban jevrejski deo za smeštaj dvadesetak lica. I pored protivljenja manjeg broja članova Izvršnog odbora, doneta je odluka da se od Klejmsa zatraže sredstva za doziđivanje u Domu. Korisnici bi bili isključivo stari koji su preživeli Holokaust.

Prvobitni zahtev je odbijen uz objašnjenje da "Klejms ne može odobriti sredstva za gradnju u objektu gde jevrejska zajednica neće biti vlasnik". Nisam odustao. Nedugo potom, sastao sam se u Njujorku sa predsednikom Klejms konferencije Saulom Kaganom. Posle dužeg argumentovanog izlaganja o opravdanosti ove investicije, ubedio sam ga da, u ovom slučaju, treba da odstupe od izloženog principa o vlasništvu, da ćemo sa relativno malo sredstava dobijenih od Klejmsa rešiti problem i da bi to bilo vrlo racionalno rešenje. Sa mojim argumentima konačno se saglasio i Kagan. Od odobrenih sredstava sagrađeno je tzv. "jevrejsko krilo" Doma na Voždovcu. Po ugovoru sa Domom, naše je pravo da koristimo izgrađeno krilo sa 11 soba i sporednim prostorima, s tim da, ukoliko ne popunimo predviđena 22 mesta, plaćamo i za njih. Hvala bogu ili nažalost, nikada nisu bila zauzeta 22 mesta. Ali dok sam ja bio predsednik, nikada nismo plaćali za neiskorišćena mesta. Uvek smo sa upravom Doma nalazili rešenje. Uglavnom smo to kompenzovali namirnicama koje smo, kao humanitarnu pomoć, dobijali od jevrejskih organizacija u svetu.

Depo Muzeja

Za smeštaj obimne dokumentacije i raznih čuvanih predmeta Jevrejskog istorijskog muzeja bila je neophodna izgradnja savremenog depoa. Polazeći od toga da treba sačuvati dokumentaciju iz istorije Holokausta i brojne značajne predmete Muzeja, obratili smo se Klejmsu za finansijsku pomoć. Posle dužeg razmatranja tog zahteva i više razgovora sa Saulom Kaganom, dobijena su sredstva za tu namenu.

Tokom izgradnje i adaptacije, nastale su i teškoće. Naime, kako ni Savez ni Jevrejska opština Beograd formalno nisu bili vlasnici podruma predviđenog za prostor budućeg depoa, po važećim propisima nismo mogli da dobijemo građevinsku dozvolu. Čitav posao došao je u pitanje. Lično sam se bojao da ću u očima Klejmsa i Kagana ispasti neozbiljan jer nisam sagledao ovo pitanje pre podnošenja zahteva za dobijanje sredstava. Zato se, bez obzira na to što

nismo imali dozvolu, pristupilo predviđenoj adaptaciji svih podrumskih prostorija i nabavci opreme za depo. Verovatno po žalbi nekih stanara zgrade u kojoj je obavljena adaptacija, građevinska inspekcija Opštine Stari grad je donela rešenje o rušenju već izgrađenog i obustavljanju dalje gradnje.

Posetio sam šefa građevinske inspekcije Opštine Stari grad i molio ga da povuče odluku o rušenju i obustavljanju gradnje. Istakao sam važnost depoa, kao i to da smo dobili sredstva iz inostranstva, da će nam zgrada i podrum sigurno biti vraćeni denacionalizacijom i da ću, ako treba, ovaj problem izneti u Skupštini grada, iako smatram da je on osoba koja može da ga reši.

Izgleda da sam bio dosta ubedljiv. Složio se da su moji argumenti opravdani - ali da on ne može da povuče rešenje jer za to nema zakonskog osnova. Predložio sam da do daljnjeg ne insistira na realizaciji rešenja. Nije mi odgovorio mada sam imao utisak da je prećutno pristao na taj predlog. Po povratku sa sastanka, rukovodilac radova me je upitao: šta da radi. Odgovorio sam: "Samo vi brzo nastavite radove! Ako vas kao rukovodioca radova (reč je o ženi koja je takođe dobila rešenje o obustavljanju radova) ipak kazne, ja ću platiti kaznu!" Time sam primio odgovornost na sebe.

Posao je nedugo potom završen. Odobrenje nemamo, mislim, ni danas a depo funkcioniše. Ovo je jedan od slučajeva kada sam svesno kršio zakon. Inače, činio sam to više puta kada sam smatrao da je to u interesu jevrejske zajednice, ali sam za to uvek prihvatao rizik i odgovornost.

Depo je, u ime Klejms konferencije, svečano otvorio Jehijel Bar Hajim. Prilikom prvog susreta sa Saulom Kaganom, izrazio sam zahvalnost za odobrena sredstva i žaljenje što, i pored obećanja, nije došao na svečano otvaranje. Kada sam mu ispričao kakve smo probleme imali oko izgradnje depoa i da sam svesno morao da kršim neke propise, Kagan je u šali odgovorio da je i on dva puta "kršio neke važeće propise": kada je Klejms odobrio investiranje u objekat za smeštaj starijih lica i kada se saglasio da se sredstva odobre a da nije detaljno razmotrio dokumentaciju projekta, kako se to u svim slučajevima radi. Međutim, rekao je, važno je da je u oba slučaja objekat završen.

Uzgred da napomenem da smo, pri rešavanju naših zahteva, u Klejmsu imali posebno povoljan tretman, i to ne samo kod Saula Kagana. Verujem da je to zato što sam bio jedan od malobrojnih predsednika neke jevrejske organizacije koji je preživeo Holokaust u Aušvicu, što sam bio jedan od najstarijih predsednika Saveza, i po godinama i po vremenu provedenom na toj dužnosti, i što sam se nesebično zalagao za rešavanje pitanja preživelih žrtava Holokausta, posebno zbog specifične situacije u Jugoslaviji.

VI ŠVAJCARSKI FOND

Ne sme da padne u zaborav ni značajna uloga Fonda koji su formirale švajcarske banke za pomoć preživelim žrtvama Holokausta. Ne želim da analiziram razloge zbog kojih je formiran taj fond, koji su neki nazvali "fond osećaja krivice švajcarskih banaka" prema svojim nekadašnjim klijentima, stradalnicima iz vremena Holokausta.

Za razliku od nemačkog obeštećenja, koje je realizovano preko Klejmsa i za koje su se zahtevi podnosili u Beogradu a rešavali u Frankfurtu, u ovom slučaju su zahtevi i podnošeni i rešavani u Beogradu. Pravo na dobijanje jednokratne pomoći imalo je svako lice koje je za vreme nacističke okupacije bilo Jevrej in (verski i nacionalno) i živelo na području okupirane zemlje, u logoru ili getu. Centrala koja je rukovodila celom akcijom bila je u Izraelu.

Formalnu odluku o komisiji za rešavanje zahteva doneo je Izvršni odbor. Članovi komisije bili su uglavnom preživeli žrtve Holokausta, volonteri koji su ispunjavali upitnike, razmatrali zahteve i donosili odluke. Odobreni zahtevi, po odluci komisije i nakon mog potpisa, postajali su pravosnažni i izvršni. Na osnovu te procedure, odobrena je jednokratna pomoć u iznosu od 1.400 dolara za 831 preživelog.

Zbog tadašnje situacije u izolovanoj zemlji, i ovde je trebalo naći odgovarajuće rešenje. Fond je želeo da se iznos za sve korisnike doznači Savezu, s tim da Savez obavi pojedinačne isplate. Smatrao sam da se ta metodologija, zbog zakonskih propisa u Srbiji, ne može primeniti. Pošto pomenuti fond u Izraelu nije imao dovoljnu administraciju, nije mogao da prihvati izdavanje pojedinačnih čekova kao što je činio Klejms u Frankfurtu. Zato sam predložio da se odobrena sredstva doznače Džointu u SAD, s tim da on izda pojedinačne čekove svakom korisniku i dostavi ih Savezu. Aparat Džointa nije bio oduševljen time da treba da obradi tako veliki broj čekova za Srbiju jer za druge zemlje to nije činio.

" Pošto je Bar Hajim prvo saopštio da to ne mogu da urade, obratio sam se direktoru Džointa, Šnajderu koji se saglasio i prihvatio moj predlog. Čekovi

su tako stigli u Beograd. Sa tadašnjim generalnim direktorom Komercijalne banke dogovorio sam se o načinu realizacije čekova. Konačno, svi korisnici dobili su odobrena sredstva u devizama, bez čekanja i bez troškova. Fond je, saglasno pravilima švajcarskih banaka, dva puta detaljno kontrolisao naš rad, kako način odobravanja tako i finansijsku realizaciju. Obe kontrole su obavile međunarodne revizorske organizacije i nisu imale nijednu primedbu. Štaviše, čestitale su što sam uspeo da nadem rešenje da, u složenoj situaciji, budu zadovoljni i Fond i korisnici. Od ove akcije i Savez je imao koristi - dokumentacija sadržana u 831 dosijeu, sa podacima o preživelima, predata je Muzeju, što danas predstavlja dragocen izvor podataka za istoriju Holokausta. Takođe, od Fonda smo dobili znatno veća sredstva nego što su bili efektivni troškovi obrade zahteva i angažovanja Saveza.

VII RESTITUCIJA JEVREJSKE IMOVINE

Prva "Inicijativa" za povratak imovine 7. aprila 1996. i podneti zahtev 18. novembra 1996. godine

Jevrejska imovina u svim zemljama istočne i srednje Evrope dva puta je opljačkana - za vreme nacizma i komunizma. Slična je situacija, ali sa određenim specifičnostima, bila u Jugoslaviji i Srbiji. Dok se u svim zemljama pristupilo vraćanju ili je postupak bio u toku, u Srbiji je ovo u to vreme bila tabu tema.

Smatrao sam da inicijativa treba da bude pokrenuta sa naše strane, kao strane zainteresovanih. Poseban razlog za pokretanje naše inicijative bila je Rezolucija Evropskog parlamenta doneta 14. decembra 1995. godine pod naslovom "Restitucija jevrejske imovine". Mnogi događaji u vezi sa opljačkanom imovinom za vreme okupacije i posle oslobođenja bili su mi poznati a posebno neki zakonski propisi koji su se direktno ili indirektno odnosili na imovinu - i bili štetni po Jevreje. U pronalaženju pravne dokumentacije učestvovala je i aktivno mi je pomagala članica naše zajednice Branka Pavlović, pravnik. Zajedno smo sastavili elaborat pod nazivom "Inicijativa za povraćaj jevrejske imovine oduzete za vreme okupacije i nacionalizovane posle rata". Prva objavljena "Inicijativa" nosi datum 7. april 1996. (u dalje tekstu: Inicijativa).

Po sadržaju tekst je bio vrlo složen jer, pored opisa posledica Holokausta u Srbiji, govori i o imovini jevrejskih opština i društava, o privatnoj imovini Jevreja, imovini iseljenih u Izrael, o štetnosti pojedinih zakonskih propisa donetih posle oslobođenja. Taj tekst zvanično je uručen vladi Republike Srbije 18. novembra 1996. I danas je aktuelan a preveden je na engleski jezik i upućen jevrejskim institucijama u svetu.

„ Poznavajući političku situaciju kod nas, znao sam da bez "dobre volje" predsednika Slobodana Miloševića nema izgleda da dođe do bilo kakvog rešenja pa čak ni razmatranja ovog pitanja.

Sa Miloševićem sam se poznavao od vremena kada je on bio direktor Beogradske banke i direktor predstavništva banke u Americi (ja sam bio direktor Ljubljanske banke u Beogradu). Na prijemu povodom Dana ustanka naroda Srbije, 7. jula 1996. u kraćem razgovoru izrazio sam Miloševiću želju da me primi. Vrlo ljubazno odgovorio je: "U svako doba, pa mi smo kolege" i dodao da se javim njegovom sekretaru. Rekao mi je i njegovo ime.

Početak septembra, pozvao sam dotičnog i dobio odgovor da će mi naknadno saopštiti slobodan termin za razgovor sa predsednikom. Na moje pitanje: da li treba da podnesem i pismenu molbu, odgovorio je da ne treba jer ga je predsednik već obavestio da ću doći na razgovor.

Na moje iznenađenje, i pored više urgiranja, nikakvo obaveštenje o terminu razgovora nisam dobio. Tada zaposlena u Savezu, Irena Nuić rekla je da je pomenuti sekretar njen bivši muž i da verovatno nije "oduševljen" Jevrejima, pošto je "imao ženu Jevrejku".

Ekonomski savetnik i vrlo prisran drug Slobodana Miloševića bio je akademik Kosta Mihajlović sa kojim sam svojevremeno radio u Zadružnom savezu - ja sam bio pomoćnik predsednika a Kosta savetnik kojem sam ja bio pretpostavljeni. Bili smo i lični prijatelji. Zamolio sam ga da podseti Miloševića da dugo čekam na prijem.

Na moje iznenađenje, samo dva dana posle ovog razgovora, sastanak mi je preko Koste zakazan za 28. oktobar 1996.

Na sastanak sam poneo nekoliko primeraka "Inicijative" i usmeno upoznao Miloševića sa najvažnijim delovima tog akta, i to sa osnovnim poglavljima.

Znatnu imovinu posedovale su jevrejske opštine i jevrejske organizacije. Od 55 jevrejskih opština u Srbiji, samo mali broj obnovio je rad posle rata - jer nije bilo Jevreja. Navedeno je da su imovina, zemlja, placevi, porušene sinagoge i poljoprivredno zemljište nacionalizovani. Tako, na primer, Jevrejska opština Beograd za korišćenje svojih prostorija plaća zakupninu Poslovnom prostoru u svojoj a nacionalizovanoj zgradi.

Od Jevreja je za vreme rata oduzeta sva imovina i većina vlasnika je stradala. Posle rata, 25. maja 1945. donet je Zakon o postupku sa imovinom

koju su sopstvenici morali da napuste za vreme okupacije i imovinom koja im je oduzeta od strane okupatora. Za povraćaj imovine bilo je potrebno podneti zahtev a odluku je donosio nadležni sreski sud.

U Srbiji je, za vreme okupacije, imovina oduzeta samo Jevrejima, iako nije tako rečeno. Zahteve su mogli da podnesu preživeli i bliski srodnici po pravnoj liniji: roditelji, deca, sestre i braća. Ako se zna da su, po važećim zakonskim propisima o nasleđivanju, naslednici mogli biti ne samo lica po tzv. pravnoj liniji već i sva lica nezavisno od stepena srodnosti, preživeli Jevreji stavljeni su u neravnopravan položaj u odnosu na druge građane Srbije.

Negativna odredba u Zakonu je bila i da se zahtev podnosi u roku od jedne godine, što je bilo nerealno jer se nije znalo ko je preživeo.

Nakon osnivanja države Izrael, Jevrejima je odobreno iseljenje u tu zemlju, uz uslov da se odreknu državljanstva i nepokretne imovine. Takva imovina je odmah nacionalizovana. Prilikom iseljenja drugih građana, ova zakonska odredba nije primenjivana. Štaviše, za nacionalizovanu imovinu građana SAD, Velike Britanije, Francuske, Švajcarske, Grčke, Holandije... Jugoslavija je plaćala naknadu.

U "Inicijativi" smo ukazali da je naša namera da se pitanje povraćaja jevrejske imovine reši neposredno između Saveza i Vlade, da ne bismo uključivali međunarodne organizacije koje pokazuju interes za povraćaj jevrejske imovine. Nadalje, u pomenutom materijalu ukazano je na konkretne primere kršenja zakonskih propisa i gde je moguće naći rešenja za povraćaj imovine bez donošenja posebnog zakona.

To je u osnovu bio sadržaj "Inicijative".

Susret sa predsednikom Miloševićem

U kabinetu, pored Slobodana Miloševića, 28. oktobra 1996. na početku razgovora bio je i tadašnji ministar spoljnih poslova Milan Milutinović. Njega sam takođe poznao od ranije. Pošto sam se pozdravio sa Miloševićem i zahvalio se na prijemu, pitao sam: koliko je vremena predviđeno za ovaj

razgovor? "Zašto to pitaš?" Odgovorio sam da sam, kao bivši bankar, bio racionalan sa vremenom, a znam i da je on vrlo racionalan i angažovan. "Mogu da te upoznam sa pitanjem zbog kojeg sam tražio prijem i za nekoliko minuta i znatno duže..." Odgovorio je kratko: "Nema za tebe ograničenja vremena". Ovo me je iznenadilo a izgleda i Milutinovića koji je do tada stajao i izgleda bio u odlasku, a tada seo. Međutim, Milošević je rekao: "Ja ću sa Acom da pričam a ti telefoniraj onom..." Interesantno je da je, svaki put kada sam mu se obraćao sa "vi", on skretao pažnju da smo uvek bili "na ti".

Kada je Milutinović napustio prostoriju, Milošević je rekao da mu je Kosta uglavnom objasnio o čemu se radi. "Inicijativu" sam držao u rukama i rekao da ću mu je ostaviti i da je u njoj detaljno opisano o kojim se problemima radi.

Uzeo je materijal i počeo, na moje iznenađenje, da čita u sebi. Kada je spustio "Inicijativu" na sto, ja sam mu se obratio: "Izvinite, da ukažem na nešto o čemu nema reči u napisanom materijalu. Smatram da je važno da vas obavestim o najavljenjoj poseti predstavnika Svetskog jevrejskog kongresa Beogradu, delegacije na najvišem nivou."

"Znam da je nešto javila naša ambasada iz Vašingtona. Da li će doći predsednik Bronfman i dr Singer?"

Odgovorio sam da još ne znam sastav delegacije, ali da dr Izrael Singer sigurno dolazi jer sam se pre koji dan čuo sa njim, što je jedan od razloga što sam molio preko Koste da me što pre primi. Nastavio sam time da imam veliki problem: jevrejske organizacije me kritikuju što do sada nisam zvanično zahtevao povraćaj jevrejske imovine. Da je ona vraćena ili da je dobijeno obeštećenje, ne bi trebalo da jevrejske organizacije iz Amerike finansiraju naš Savez (ovo napred izloženo nije bilo tačno, to sam izmislio kako bih uticao na Miloševića da se što pre pristupi rešenju ovog pitanja).

Iznenađilo me koliko je delova, samo na osnovu jednog čitanja, zapamtio iz datog elaborata. To se naročito videlo u daljem toku razgovora.

Ukazao je da je povraćaj imovine vrlo složen problem, posebno ovog momenta u Srbiji. Pitao me je: koliki je iznos koji dobijamo od jevrejskih

organizacija? Posle mog odgovora, naveo je da bi taj iznos mogla da nam odobri vlada Srbije pa da se ovaj kompleks pitanja o restituciji odloži.

Moj odgovor je bio: "Takvo rešenje ne bi bilo povoljno ni za Savez ni za državu", na šta je odmah reagovao pitanjem: zašto ja brinem o državi, ovo nije tako veliki iznos da ga vlada ne bi stavila u budžet. Odgovorio sam: "Ako bi Savez bio finansiran iz državnog budžeta, onda bi se dobio utisak da mi nismo samostalna organizacija već vladin organ, što bi meni na međunarodnim sastancima otežalo da zastupam Srbiju onda kada je napadaju. Nadalje, zamerili bi mi da se nedovoljno zalažem za restituciju jevrejske privatne i društvene imovine jer sam plaćen od strane vlade."

Naveo sam i neke primere iz prošlosti kada sam imao vrlo oštru polemiku sa američkim senatorom Lantošem (poreklom iz Mađarske, bio zatočenik Aušvica) koji je napadao Srbiju. Naveo sam još neke primere mojih istupanja u sličnim slučajevima.

Smatrao je da je moguće vratiti imovinu u određenim slučajevima pravnim licima, kao što je JO Beograd. Dosta oštro je reagovao na našu konstataciju da je Zakon o povratku imovine iz 1945. godine bio uperen protiv Jevreja i rekao: "Nije vlast u kojoj je bio Moše Pijade bila antisemitska i protiv Jevreja."

Potvrdio sam da vlast nije bila antisemitska i da verujem da je zakon donet kao "klasni", tj. da se neko ko nasleđuje svoje dalje rođake ne bi obogatio, da iz ovog zakona osećam duh Edvarda Kardelja. Video sam da mu se ova konstatacija jako svidela jer je počeo da govori o posledicama politike i stavova Kardelja na sudbinu Srbije.

Najinteresantnije je bilo njegovo oštro reagovanje na deo "Inicijative" koji se odnosi na povratak imovine fizičkim licima, a pogotovu onima koji nisu direktni naslednici. Ukazao je da bi to izazvalo velike pravne komplikacije i izneo svoje argumente. "Mislim da bi od toga trebalo da odustanete. Time se ne bi oštetila jevrejska zajednica."

Nisam se suprotstavio jer sam znao da on živi u vili pokojnog Gece Kona, koji nije imao neposrednih živih naslednika.

"Što se tiče imovine Jevreja koji su se iselili za Izrael, to treba rešiti onako kako je rešeno u drugim zemljama. To treba Milutinović da sagleda."

Na moje ukazivanje da bi Srbija mogla da reši neka pitanja povratka imovine bez donošenja posebnih zakonskih propisa, kako je to učinjeno u nekim drugim zemljama, kao napr. u Hrvatskoj, usledila je oštra reakcija: "Hrvatska je pobila više hiljada Jevreja pa mora da se iskupi... Srbi nisu ubijali Jevreje već su ih spašavali." Odgovorio sam da je tačno da je samo u Jasenovcu od strane ustaša pobijeno oko 20.000 Jevreja i da ja uvek ističem da u Srbiji Jevreje nisu ubijali Srbi već Nemci, za razliku od Hrvatske gde su Jevreji stradali od hrvatskih ustaša, i da takve izjave dajem u domaćoj i inostranoj štampi i na svim međunarodnim skupovima, u šta može da se uveri.

Pitao sam: da li mu je poznato da je Nedićeva policija sarađivala sa Nemcima u privođenju Jevreja i da je imovina oduzeta od Jevreja pripala Nedićevoj državi? Primedba Miloševića bila je: "Nedić je bio običan nemački kvisting."

Ukazao sam i na pojedine antisemitske istupe u Srbiji a naročito izdavanje antisemitske literature i nereagovanje vlasti - što je on osudio.

Potom je razgovor sa njegove strane prešao na druge teme. Žalio se da ga neki neopravdano napadaju. Na primer, da kleveću i njegovog sina zbog automobila... Nisam shvatio zašto to priča meni. Posle je govorio o nekim bankarskim temama. U jednom trenutku me je upitao: "Nije mi jasno zašto ti kao iskusan i poznat bankar ne radiš za neku banku već si se opredelio da budeš vođa Jevreja?"

Reagovao sam time da nisam nikakav "vođa" već predsednik koji taj posao radi kao volonter i da se nadam da će, po isteku mog mandata, za predsednika biti biran neko mlađi. Želja mi je da se, dok sam ja predsednik Saveza, pokrene pitanje povraćaja imovine jer je to važno i za Jevreje i za Srbiju. Istakao sam da znam da pitanja koja su izložena nisu u njegovoj nadležnosti ali sam, pre nego što podnesemo zahtev vladi, želeo da čujem njegovo mišljenje i eventualno dobijem njegovu podršku.

Odgovorio je da će poslati "Inicijativu" vladi predsednika Marjanovića i da nije potrebno da Savez zvanično podnese zahtev. Neka to bude inicijativa vlade.

Najlepše sam se zahvalio i predao još jedan primerak "Inicijative".

Razgovor je trajao blizu dva sata i ja sam bio oduševljen i pun optimizma.

Obavestio sam Izvršni odbor i saradnike. Moj optimizam se ogledao i u napisu objavljenom u Biltenu Saveza br. 12/96.

Početak novembra sreo sam tadašnjeg potpredsednika vlade Svetozara Krstića, koji je bio moj poznanik i sa kojim sam saradivao dok sam bio direktor Ljubljanske banke. Preneo sam mu sadržaj razgovora sa Miloševićem i to da će on premijeru Marjanoviću uputiti "Inicijativu". Zamolio sam ga da na sednici vlade podrži predloge iznete u "Inicijativi". Iznenadio me je njegov odgovor: on ne zna da je od Miloševića dostavljen bilo kakav materijal po pitanju povratka jevrejske imovine. Posle dva dana, telefonirao mi je da pomenuta "Inicijativa" nije prispela u vladu i da ni premijer Marjanović ništa ne zna o tome. Napomenuo je da je ovo informacija samo za mene i da se na nju ne smem pozivati.

Ovo je za mene bio šok: da li je moguće da je Milošević "slagao" da će uputiti "Inicijativu" vladi, tj. premijeru Marjanoviću kao nadležnom?

Danima sam se mučio i pitao se šta da uradim kako bi naš zahtev zvanično došao do vlade a da ne dovedem u pitanje dogovor kod Miloševića da Savez ne podnosi "Inicijativu" jer će to on uraditi.

Zahtev vladi Srbije, podnet 18. novembra 1996. i obećanja data sa svih strana

Konačno, odlučio sam da uputim u ime Saveza neposredan zahtev vladi. To je učinjeno 18. novembra 1996. U propratnom pismu upućenom premijeru Marjanoviću pozvao sam se na razgovor sa Miloševićem kome sam predao "Inicijativu Saveza jevrejskih opština..." za povraćaj jevrejske imovine... I napisao rečenicu koju sam smatrao za "opravdanje" što podnosim neposredan zahtev vladi Srbije koja glasi: "Ovom prilikom prilažemo Inicijativu dopunjenu našim predlogom za rešenje ovog pitanja."

"Jasno, "dopuna" je bila samo malo drugačija formulacija naših zahteva - ovo kao opravdanje zašto dostavljamo zahtev neposredno vladi ukoliko bi

Milošević zamerio što se nisam držao dogovora sa njim. Kao prilog, uz elaborat su priložene fotokopije Rezolucije Evropskog parlamenta i Apel Kongresa SAD, od 10. aprila 1995.

Zvaničan zahtev je neposredno uručen vladi. Nismo dobili odgovor. Kasnije smo saznali da sa našim predlogom vlada nije bila ni upoznata.

Zbog toga sam 1997. godine uputio pismo vladi i zamolio za odgovor u vezi našeg zahteva za povraćaj imovine. Završio sam pismo rečenicom "da je Jugoslavija jedina zemlja u Evropi koja nije pokrenula pitanje jevrejske imovine oduzete za vreme okupacije i nacionalizovane posle rata".

Godinu dana posle moje posete Miloševiću i njegovog obećanja da će "Inicijativu" uputiti vladi, u dogovoru sa Aleksandrom Leblom i Aleksandrom Gaonom, objavili smo u Biltenu (oktobar 1997) informaciju koja je u to vreme jednima bila hrabrost a drugima glupost. U tekstu pod naslovom "Nevesela godišnjica", prva rečenica glasi: "Ovog meseca (tačno 28. oktobra) navršava se godinu dana od prijema predsednika SJOJ Ace Singera kod tadašnjeg predsednika Republike Srbije Slobodana Miloševića". Pošto smo o tome pisali (Bilten, decembar 1996.), citiram deo koji se odnosi na povraćaj imovine:

"Vladi Srbije upućen je zahtev za povratak imovine jevrejskih ustanova. Do danas nema nikakvog, ni pozitivnog ni negativnog reagovanja na taj zahtev, čak ni formalne potvrde da je primljen i da je u razmatranju."

U to vreme nisam mogao pretpostaviti a ni verovati da naš elaborat nije dostavljen vladi, kako je Milošević obećao samo zato što je bio lično zainteresovan budući da je stanovao u vili Gece Kona, koji nije imao preživelih naslednika.

Sticajem prilika (tada nisam bio u Beogradu) kod nas je iznenada stigla manja delegacija Svetskog jevrejskog kongresa na čelu sa Izraelom Singerom. Sastali su sa Miloševićem. On je i tom prilikom obećao da će se pozitivno rešiti povraćaj jevrejske imovine. Posle sastanka - kako mi je ispričao Aleksandar Lebl - ukazao je Izraelu Singeru da je takvo obećanje Milošević već dao Aci Singeru i da ništa nije urađeno. Na ovo je Singer odgovorio da on neće popustiti i da će "isterati" da se Miloševićovo obećanje za povraćaj imovine realizuje.

Koliko se sećam, Branka Pavlović, koja se detaljno bavila oduzetom imovinom Jevrejske opštine Beograd, ukazala je da se neki delovi imovine u Beogradu mogu vratiti i bez donošenja posebnih zakonskih propisa. Zato smo predsednik Jevrejske opštine Beograd, Brane Popović i ja posetili predsednika grada Nebojšu Čovića i izneli probleme opisane u "Inicijativi", posebno ukazujući na anomaliju da plaćamo zakupninu "Poslovnom prostoru" za deo naše imovine u našoj zgradi.

Čović je odgovorio da je to nelogično, da je on za povratak imovine, da će se zalagati da se donese takav zakon. Složio se da on sugerise "Poslovnom prostoru" da se ubuduće ne naplaćuje kirija za korišćenje prostora Jevrejskoj opštini već samo efektivni troškovi. "Poslovni prostor" je to prihvatio.

Pored obećanja Slobodana Miloševića vezanog za povratak imovine, treba da ukažem na još neka od datih obećanja drugih visokih funkcionera...

Krajem 1997. godine u Londonu je održana konferencija o povraćanju opljačkanog zlata od Jevreja za vreme Holokausta. Pre te konferencije održan je sastanak Borda Svetskog jevrejskog kongresa. Bio sam pozvan ali nisam prisustvovao. Na osnovu napisa iz štampe, saznao sam da je na konferenciji učestvovao i Goran Matić, savezni sekretar za informisanje, koji je održao "zapažen govor, između ostalog i o povratku jevrejske imovine". Smatrao sam da je to samo opšta fraza u vezi sa opljačkanim zlatom od strane Nemaca.

Međutim, posle nekoliko dana, iz Biltena Svetskog jevrejskog kongresa saznao sam da je, pre kongresa, održan sastanak Borda SJK, gde je Goran Matić između ostalog doslovno izjavio: "Vlada Jugoslavije čini napore da povрати nezakonito konfiskovano vlasništvo kako jevrejskoj zajednici tako i pojedincima".

Ovo je za mene bilo iznenađenje, pogotovo zato što smo zahtev podneli vladi Srbije a ne Jugoslavije. Tražio sam prijem kod Matića, koji je bio ministar pri Saveznoj vladi, da potvrdi autentičnost objavljene izjave i da bih dobio detaljnije informacije.

Primio me je posle više urgiranja, 13. januara 1998. godine. Potvrdio je da je tekst citirane izjave tačan. Štaviše, i da će se ovo pitanje pokrenuti od strane grupe poslanika u Saveznoj skupštini.

Kada sam Matiću predao kopiju materijala datog Miloševiću i upućenog vladi Srbije, on je to samo pogledao i ostavio na stranu. Posle razgovora sa njim, što je objavljeno i u našem Biltenu, znajući da je on istaknuti funkcioner JUL-a i vrlo intiman prijatelj porodice Milošević, pretpostavio sam da je sa ovim materijalom upoznat od strane Miloševića pre odlaska na konferenciju u London.

Bez obzira na nastojanja Saveza i moje brojne izjave u štampi, u elektronskim medijima i prilikom raznih istupanja u vezi zahteva za povratak oduzete imovine, i bez obzira na podneti zahtev vladi - ništa nije rešeno.

Danas se malo ko seća izjave koju su, prilikom boravka u SAD, 5. decembra 1996. u Svetskom jevrejskom kongresu dali tadašnje čelnici opozicije Zoran Đinđić, Vuk Drašković i Vesna Pešić da, kada oni dođu na vlast - jevrejska imovina biće vraćena! Ova izjava je objavljena kod nas u nekim opoziciji naklonjenim listovima.

Kao reakcija na ovu izjavu lidera opozicije, jedan viši funkcioner SUP-a upitao me je: da li Savez održava kontakte sa opozicijom i da li su na našu sugestiju dali ovu izjavu? Odgovorio sam da održavamo zvanične odnose samo sa vlastima a ne i sa političkim partijama, da je opoziciji i široj javnosti pitanje povraćaja imovine poznato i da ja u svakoj prilici ukazujem na važnost ovog problema, što je mogla uočiti i opozicija.

Kada je Zoran Đinđić postao predsednik Skupštine grada, smatrao sam to za dobru priliku da se pokrene pitanje povratka imovine koja se nalazi u gradu pošto za to nije potrebno donošenje posebnog zakona. Tražio sam prijem. Predao sam i pismeni zahtev sa objašnjenjima šta može da se vrati ne čekajući zakon o povratku imovine. Tom prilikom uručio sam mu kao poklon knjigu "Istorija jevrejskog naroda" Šarla Etingera.

Na kraju dužeg i vrlo prijateljskog razgovora, govorio sam mu o mom ranijem susretu sa Slobodanom Miloševićem i sadržinom zahteva kojeg je Savez podneo vladi. Kao uzgred, podsetio sam ga na izjavu svojevremeno datu u SAD, zajedno sa Vukom Draškovićem i Vesnom Pešić, o povratku imovine kada dođu na vlast. Đinđić je u šali odgovorio da sam "zlopamtilo".

Verujem da bi se nešto i uradilo da nije došlo do smene Đinđića sa mesta predsednika grada i da nije privremeno došao za predsednika, kao član SPO-a, prof. Božić. Zanimljivo je pomenuti da se on izjasnio da ne vidi razloge zašto se velika sala ne vrati odmah Opštini, ali sa napomenom: "Opštini ćemo vratiti salu za njene potrebe, ali nemoj da čujem da se ona izdaje u zakup! Prolazim skoro svakog dana pored te zgrade pa ću proveravati." Ipak, nije ništa urađeno bez obzira na Božićevo obećanje.

Prilikom dolaska velike delegacije Svetskog i Evropskog jevrejskog kongresa na čelu sa Izraelom Singerom, posetili smo Zorana Đinđića, Vojislava Koštunicu i Vuka Draškovića. Postavljena su pitanja restitucije i nekih pojava antisemitizma. Tom prilikom ponovljena su obećanja da će vlada sigurno rešiti ovo pitanje. Tokom razgovora Izrael Singer je više puta ponovio da će od mene kao predsednika Saveza redovno tražiti informisanje o realizaciji obećanja datih od strane Đinđića i Koštunice.

Nastojao sam da, i ranije i posle petooktobarskih promena, stalno ističem ovo pitanje, što najbolje ilustruju brojni intervjui i istupanja u štampi. Kao primer navodim naslovnu stranu lista "Glas" od 10. marta 2002, gde je objavljen intervju sa mnom: "Aca Singer: Naša imovina je, praktično, dva puta opljačkana. Prvi oput za vreme Drugog svetskog rata, a drugi put za vreme komunističkog i socijalističkog režima. Siti smo obećanja."

Brojne izjave dao sam drugim listovima i u više emisija na tv i radio-stanicama (RTS, B92, "Politika", "Vreme"...).

Koliko je moje nastojanje za restituciju bilo poznato kod rukovodstva države i šire javnosti, govori i podatak iz razgovora koji sam imao prilikom jednog prijema krajem 2002. godine. Prišao mi je Zoran Đinđić i, pošto se raspitao za moje zdravlje, rekao: "Gospodine Singer, znam da ćete me sada pitati šta je sa restitucijom imovine i sa antisemitizmom?"

Odgovorio sam: "Tačno ste pogodili. Dozvolite da postavim jedno dopunsko pitanje: kada će to biti i da li će moji unuci to doživeti?"

Još nisam završio pitanje a stigao je odgovor: "Ne vaši unuci već ćete vi to doživeti. Pa, za vaše godine vi odlično izgledate!"

Ovo je bio moj poslednji uzgredni razgovor s Zoranom Đinđićem, koji je stradao 12. marta 2003. Ne znam da li bi se obećanje ostvarilo da je ostao živ. Hoću da verujem da bi se nešto i uradilo jer je Đinđić shvatao značaj ovog pitanja ne samo za jevrejsku zajednicu već i za zemlju, što je zaključeno na poslednjem zvaničnom sastanku sa njim.

Pitanje povratka imovine crkvama i verskim zajednicama je ponovo aktuelizovano, početkom 2006. godine. Na žalost, i tom prilikom je došlo do nekih stavova koji su tangirali interese jevrejske zajednice. I tada sam se uključio, i čak došao u sukob sa jednim članom vlade...

VIII ZAKON O POVRAĆAJU IMOVINE CRKVAMA I VERSKIM ZAJEDNICAMA

Veliki deo imovine verskih zajednica i građana nacionalizovan je posle 1945. godine. Nacionalizacijom je obuhvaćen i deo imovine jevrejskih organizacija, koju su prvo opljačkali nacisti i njihovi pomagači (po odluci Nedićeve vlade) da bi ona kasnije bila delimično vraćena pa ponovo oduzeta, tj. nacionalizovana u vreme socijalizma.

Srpska pravoslavna crkva, Katolička crkva i druge verske zajednice pokrenule su akciju da im se vrati imovina nacionalizovana i oduzeta posle 1945. godine, tj. posle dolaska komunista na vlast, pri čemu smo mi uvek isticali da je jevrejska društvena i privatna imovina, za razliku od drugih pravnih i fizičkih lica, opljačkana još 1941. godine. Smatrali smo da će to biti obuhvaćeno Zakonom o vraćanju imovine crkvama i verskim zajednicama.

Na moje veliko iznenađenje, iz štampe sam saznao da je predlog tog zakona već podnet Narodnoj skupštini na usvajanje i da se predviđa vraćanje imovine oduzete posle 1945. godine, a ne i one oduzete Jevrejima 1941. Odmah sam pozvao ministra vera Radulovića da protestujem zbog takvog teksta predloga Zakona. Ministar mi je saopštio da podneti predlog Zakona nije onaj koji je rađen u Ministarstvu vera već je predlog radio ministar za odnose sa inostranstvom Milan Parivodić. S njim sam odmah pokušao da stupim u vezu, ali bez uspeha, jer sam iz njegovog kabineta dobio odgovor da je odsutan. Zato sam, 9. maja 2006, naše primedbe na tekst predloga Zakona (pismo broj SE-194) uputio ministru Parivodiću, predsedniku Narodne skupštine Predragu Markoviću, Ministarstvu vera, Ministarstvu pravde, predsedniku Republike Vojislavu Koštunici. Takođe, o sadržaju pisma sam telefonski obavestio predsednika Skupštine Predraga Markovića, mog dugogodišnjeg poznanika.

Jedino sam od njega, već 10. maja 2006, dobio zvanični odgovor, u kome me obaveštava da je sa sadržajem mog dopisa upoznao sve poslaničke grupe. Citiram deo njegovog pisma: "Zahvaljujem Vam se na pismu i iznetim

sugestijama i koristim priliku da istaknem da sam, kao što ste, pretpostavljam, upoznati, izuzetno zainteresovan da se pitanje denacionalizacije i restitucije razreši na pravedan i legalan način, te sam uveren da će i vraćanje imovine jevrejskim opštinama i organizacijama na adekvatan način biti rešeno. Ako ne zakonskim rešenjem koje je sada na dnevnom redu sednice Narodne skupštine, onda svakako rešenjima čije je usvajanje neophodno u narednom periodu."

O svim ovim događajima obavestio sam dr Žarka Koraća, poslanika u Narodnoj skupštini, da bi, ukoliko dođe do razmatranja ovoga zakona, raspolagao potrebnim informacijama. Na žalost, u Skupštini nisu razmatrane naše primedbe, ali je izvan Skupštine došlo do oštre diskusije i sukoba između ministra Parivodića i Koraća, u jednoj vrlo gledanoj televizijskoj emisiji čija je tema bila upravo odgovornost Nedićeve vlade. U raspravu sam se i ja naknadno uključio, putem štampe.

U emisiji je dr Žarko Korać istakao da je Nedićeva vlada, možda i pod uticajem Nemaca, donela antijevrejske zakone, pa i onaj o oduzimanju jevrejske imovine koji se, ako se Zakon primeni samo na imovinu oduzetu od 1945. godine, na izvestan način amnestiraju i odobravaju propisi doneti početkom rata. Na to je Parivodić vrlo oštro reagovao, poručivši Koraću da treba da stane mirno kada govori o generalu Nediću, koji je spasao veliki broj pripadnika srpskog naroda. Korać je odgovorio da, ako neko misli da se mora stajati mirno pred generalom Nedićem, onda je logično da on nema negativan stav prema odlukama Nedićeve vlade iz 1941. godine, dodavši da, ako se neko zalaže za restituciju samo od 1945. godine, onda on podržava antisemitske, rasne i nacionalističke zakone. Parivodić je, između ostalog, izjavio da je razgovarao sa jevrejskom zajednicom i da je to što je Jevrejima oduzeta imovina "vrlo ozbiljan problem".

Nakon emisije, brojni novinari, domaći i strani, tražili su da komentarišem njen sadržaj, posebno stavove Parivodića i Koraća o oduzetoj jevrejskoj imovini. U novosadskom "Dnevniku" sam, detaljno govoreći o problemu restitucije, rekao i da je više nego sporna tvrdnja ministra Parivodića da je kontaktirao sa jevrejskom zajednicom jer to, naprosto, nije tačno, osim

ako ministar pod tim ne podrazumeva pismo koje mu je jevrejska zajednica poslala a na koje nije odgovorio.

U pomenutom članku, navedene su i ove moje reči: "... Ne pada mi na pamet da ustanem na pomen imena Milana Nedića. Ne samo što je Nedićeva kvislinška vlada zdušno pomagala Nemcima u "konačnom rešenju jevrejskog pitanje" i donela odluku o oduzimanju jevrejske imovine, nego je sam Milan Nedić uradio nešto što od njega niko nije ni tražio. Naime, među oficirima koji su posle Aprilskog rata pali u zarobljeništvo, bilo je i onih jevrejskog porekla. Nažalost, lično je Nedić insistirao kod Nemaca da se Jevreji izdvoje "da ne bi zarazili Srbe".

Suštinu članka objavljenog u "Dnevniku", naročito deo u vezi sa izjavom ministra Parivodića i moj odgovor njemu, objavila je i "Politika" 3. februara 2007, i to na osnovu informacije agencije "Beta". Vest su potom objavile i druge novine. Na moje veliko iznenađenje, posle nekoliko dana, Parivodić me je pozvao telefonom (osim što sam znao da je vrlo značajan političar Koštuničine stranke, nisam ga lično poznao).

Uobičajenom frazom pitao me je za zdravlje. Očekivao sam da će reagovati na moje izjave u štampi. Međutim, najljubaznijim glasom me je upitao šta mislim o tome da se u Zakon unese formulacija da se "imovina vraća i onima kojima je oduzeta u vezi sa njihovim rasnim poreklom, verom i političkim stavom (ovo je bila formulacija koja ne spominje Jevreje iako se praktično odnosi samo na njih jer je samo njima oduzeta imovina 1941. godine). U principu, ova dopuna bila bi za nas zadovoljavajuća.

Tražio sam da nam dostavi i tekst dopune Zakona kako bih ga predočio Izvršnom odboru Saveza. Na njegovo insistiranje, rekao sam da verujem u pozitivan odgovor Saveza, ukoliko sadržaj izmene bude u saglasnosti sa našim pismom upućenim njemu još 9. maja 2006. godine. Razgovor smo završili kao da smo, u najmanju ruku, dugogodišnji prijatelji. Nije reagovao na moju ocenu o Nediću.

Akciju za povraćaj jevrejske imovine pokrenuo sam i formalnim zahtevom upućenim Vladi Srbije 18. novembra 1996. godine. Na rešenju sam insistirao sve do kraja svog mandata, ali, do danas, krajem 2009, kad pišem ova sećanja, to pitanje nije rešeno.

IX RATNO STANJE

Krizni štab, evakuacija u Budimpeštu, aktivnosti u zemlji i inostranstvu

Nema sumnje da su najznačajniji događaji za našu jevrejsku zajednicu (posle Holokausta) bila zbivanja za vreme i posle raspada Jugoslavije. Posle tragičnih događaja u Bosni i Hercegovini i evakuacije preko 1200 naših sunarodnika iz Bosne, koji su prihvaćeni u Beogradu, jevrejsku zajednicu Srbije, kao i sve građane Srbije, pogodile su mnoge nedaće: blokada, sankcije, inflacija, bombardovanje...

Pojedinci, opštine i Savez morali su da se snađu u tim okolnostima. Najteži period bio je od druge polovine 1998. do jula 1999. godine.

Sve složenije političke prilike, naročito na Kosovu, i komplikacije u međunarodnim odnosima ukazivale su na ozbiljnu situaciju koja može posebno da pogodi našu zajednicu. Imajući na umu iskustva iz ranijih zbivanja u Bosni, smatrao sam da se treba blagovremeno pripremiti za eventualnu sličnu situaciju. Ovu ideju razmotrio sam, novembra 1998. godine, sa Mišom Davidom, Đorđem Hajzlerom, Aleksandrom Leblom i Avramom Izraelom, sa kojima sam se najčešće konsultovao o raznim pitanjima. Ta neformalna grupa činila je budući krizni štab, kome se priključio i Aleksandar Ajzinberg, tadašnji predsednik Jevrejske opštine Beograd. Uglavnom smo razmatrali pitanja za koja je trebalo imati rešenja ako dođe do neželjenih događaja: kontakti sa opštinama, evakuacija dece, žena i starijih, poslovanje Saveza ako izabrani organi ne budu mogli da funkcionišu, finansijska pitanja, načini obaveštavanja članstva itd. Prihvaćeno je da se za izvršenje ovih zadataka formira krizni štab, što je i učinjeno novembra 1998. godine.

Da bi se olakšali kontakti u kriznim situacijama, Avram Izrael je sastavio "šifarnik". Predloženo je da se šifre razmene sa opštinama i rukovodećim članovima kako bi se koristile u određenim situacijama - mada se nisu koristile jer se za to nije ukazala potreba.

Razvoj političke situacije u zemlji sve više je brinuo članove naše zajednice pa me je veći broj njih pitao: šta Savez misli da preduzme ako dođe do neželjenih događaja? Ista pitanja postavljali su i predsednici opština. O svim pripremama, iz razumljivih razloga, nismo mogli uvek obavestiti članstvo zajednice.

Na Godišnjoj skupštini Saveza, održanoj 20. decembra 1998. godine, raspravljalo se o aktuelnoj političkoj situaciji i osnivanju kriznog štaba. Smatrali smo da je najbolje da se članstvo informiše preko Biltena, koji prima svaka jevrejska porodica. U januarskom broju, u prikazu rada Skupštine, navedeno je: "U uvodnom izlaganju, predsednik Saveza Aca Singer govorio je o trenutnoj političkoj i ekonomskoj situaciji u zemlji. Pri tome, naveo je sledeće: prilike su ozbiljne jer su sankcije međunarodne zajednice pooštrene, stanje na Kosovu se pogoršava a raspored političkih snaga na domaćoj sceni zabrinjava. Kao preventivu, zajednica je formirala telo koje će pratiti zbivanja na širem planu i predlagati rešenja..." Ovim, malo ublaženim tekstom, naše članove smo obavestili o situaciji i formiranju "tela" koje je u stvari bilo krizni štab.

O sastancima štaba nisu vođeni zvanični zapisnici. Jedino je Miša David vodio beleške o formalnim i neformalnim sastancima, koji su često bili samo dogovori između Miše Davida, Aleksandra Lebla, Đorđa Hajzlera, Aleksandra Ajzinberga i mene.

Razmatrajući mogućnost bombardovanja, smatrali smo da bi trebalo pripremiti evakuaciju starijih i bolesnih, dece i žena. Najbliža odredišta bila su područja Mađarske, Rumunije i Bugarske.

Pošto sam do detalja bio upoznat sa ulogom Džointa u svojevremenoj evakuaciji iz Bosne, naročito u finansiranju te operacije (lično sam sklopio ugovor i platio sredstvima Džointa troškove aviona Vojske Jugoslavije za evakuaciju ljudi iz Sarajeva), i činjenicom da Džoint snosi najveći deo troškova boravka izbeglica iz Bosne u Srbiji, predložio sam da informišemo njihove predstavnike o našim namerama. Dogovorili smo sa Bar Hajjimom da se delegacija Saveza sastane sa njim u Budimpešti. Ocenili smo da bi njegov dolazak u Beograd bio vrlo rizičan. Telefonski smo ga obavestili o ciljevima susreta."

Sastanku u Budimpešti, marta 1999. prisustvovali smo Đorđe Hajzler, Aleksandar Ajzinberg i ja. Tokom razgovora, koji je trajao celo veče, detaljno smo ga informisali o situaciji i našem planu za eventualnu evakuaciju. Postavili smo i konkretno pitanje: da li možemo računati na pomoć Džointa poput one koju su pružali prilikom evakuacije Jevreja iz Bosne? Osim finansijskog učešća, radilo se i o eventualnoj pomoći predstavništva Džointa u Budimpešti. Znali smo da je predstavništvo vrlo organizovano i da ima veći broj službenika.

Odgovor na to pitanja nismo dobili. Štaviše, na moje pitanje šta on lično misli i šta će predložiti svojoj centrali, Bar Hajjim je odgovorio da bi Džoint eventualno finansirao troškove Jevreja koji bi se iselili u Izrael. Ljutito sam reagovao i rekao da to radi Sohnut i da za to nije potrebna njegova pomoć.

Hajzler je predložio da prekinemo sastanak kako bi se Bar Hajjim mogao konsultovati sa svojom centralom. Tražio sam da narednog dana dobijemo konkretan odgovor da bismo znali na čemu smo.

Ujutro, za vreme doručka, opet je počelo Bar Hajjimovo "filozofiranje". Na moje insistiranje da dobijemo jasne odgovore na konkretna pitanja, odgovorio je da pomoć Džointa ne dolazi u obzir. Na pitanje: da li je to zvaničan odgovor Džointa ili njegov lični stav, odgovorio je: "Ja sam zvanični predstavnik Džointa za Jugoslaviju."

Nisam završio doručak, već sam naglo ustao i pružio ruku Bar Hajjimu i, uz Hajzlerov prevod, saopštio da mi je njegov diplomatski odgovor jasan i da nemamo šta dalje da pričamo. Hajzler i Ajzinberg, razočarani odgovorom, pitali su: šta sada? Rekao sam da idemo u Mađarski savez da se posavetujemo sa njihovim rukovodiocima.

Gustav Zoltai se začudio kada smo se nenajavljeni pojavili. Sa predsednikom dr Feldmajerom i izvršnim predsednikom Zoltajem godinama sam bio u prijateljskim odnosima.

Ukratko sam ga informisao o našoj situaciji i sadržaju razgovora sa Bar Hajjimom i istakao da ne razumemo zašto u ovoj situaciji ne možemo da računamo na pomoć Džointa. Zato želimo da čujemo njegovo mišljenje i savet za ovu našu složenu situaciju. Pitao sam ga kakvi su njegovi odnosi sa

Džointom, posebno sa predstavništvom te organizacije u Budimpešti? Njegov odgovor nas je više nego iznenadio. Saopštio je da nam oni stoje na raspolaganju bez obzira na stav Džointa, da će se odmah postarati da se obezbede smeštaj i ishrana, da što pre javimo broj lica koja mislimo da evakuišemo u Budimpeštu. Odmah je pozvao jednog od svojih saradnika da ispita mogućnosti za prihvrat evakuisanih iz Srbije.

Zahvalili smo mu na brzom reagovanju i istakli da smo došli samo po savet, a on je predložio konkretno rešenje. Izjavio sam da će Savez podneti sve troškove boravka u Budimpešti, bez obzira na učešće Džointa. Zoltai je odgovorio da nije vreme da govorimo o novcu i da je važno da smo našli rešenje.

Dogovorili smo se da održavamo svakodnevne telefonske kontakte. Dobili smo imena i telefone njegovih saradnika, a ja sam dao imena odgovornih u Beogradu zaduženih za ovu akciju.

Posle razgovora, Hajzler i Ajzinberg su se čudili kako sam bio tako odlučan kada sam izjavio da će Savez platiti sve troškove? Moj odgovor je bio kratak: u krajnjem slučaju, platićemo iz sredstava u Švajcarskoj.

Po dolasku u Beograd, održali smo sastanak kriznog štaba. Počelo je anketiranje članstva za organizovani odlazak. Za tehnički deo, angažovanje autobusa i ostalo, bio je zadužen Miroslav Grinvald, koji je uključen u krizni štab. Kontakte sa Mađarskim savezom održavali smo, svakodnevno, Hajzler i ja.

Po povratku iz Budimpešte, posetio sam mađarskog ambasadora u Beogradu, Tota i obavestio ga o našem planu evakuacije i sporazumu sa Mađarskim savezom. Zamolio sam ga da o tome obavesti svoju vladu da ne bi došlo do eventualnih komplikacija na granici. Saopštio mi je da će on, verovatno, napustiti Beograd. Dao mi je svoje brojeve telefona (službenog u Ministarstvu spoljnih poslova i privatnog mobilnog) da ga, ako bude problema, slobodno pozovem kako bi on intervenisao (nije bilo potrebno jer je Mađarski savez sva pitanja rešio sa mađarskim vlastima).

Krizni štab je, na osnovu dobijenih ovlašćenja, delovao u ime svih organa Saveza i svoja saopštenja i informacije potpisivao je kao "Savez jevrejskih opština Jugoslavije", koji je tada funkcionisao pod tim imenom.

Prvo saopštenje posle početka bombardovanja objavljeno je 28. marta 1999. godine. Oko njegovog formulisanja dogovorali smo se Miša David, Aleksandar Lebl i ja. Bilo je namenjeno domaćoj i stranoj javnosti. U njemu smo istakli da je upućeno vladi Izraela, Svetskom i Evropskom jevrejskom kongresu. Deo tog saopštenja glasi:

"Savez jevrejskih opština Jugoslavije osuđuje rušilačke napade snaga NATO. Bombardovanje pogada sve građane Jugoslavije, uključujući i Jevreje jer i mi smo deo građana Jugoslavije. Bombe i rakete ne biraju žrtve po nacionalnom i verskom merilu. SJOJ i članovi jevrejske zajednice Jugoslavije osuđuju bombardovanje, zalažu se za njegovo trenutno zaustavljanje i mirno političko rešenje Kosova, uz garanciju za punu ravnopravnost svih građana i svih nacionalnih, etničkih i verskih zajednica, za najviši stepen autonomije i za nepromenljivost bilo kojih granica silom."

Ovo saopštenje je delimično ili u celini objavljeno u domaćoj i inostranoj štampi.

Apel smo uputili i vladi Izraela, ukazujući da su "naši članovi, zajedno sa drugim građanima Jugoslavije, izloženi vazдушnim udarima NATO snaga i zahtevaju da vlada Izraela iskoristi svoj uticaj da se ti napadi zaustave..."

Posebno bih ukazao na saopštenje Saveza od 4.aprila 1999. godine u vezi sa bombardovanjem NATO snaga kada je, 2. aprila, razoren stari most na Dunavu, u Novom Sadu. Istakli smo da su u blizini tog mosta 21-23. januara 1942. godine mađarski fašisti ubili i bacili pod led 1219 ljudi, od kojih 809 Jevreja. Slično saopštenje izdala je i Jevrejska opština Novi Sad.

Aleksandar Lebl je sva saopštenja prevodio na engleski kako bi bila upućena na brojne adrese u inostranstvu.

(Ukazujem i na jedan čudan događaj u vezi sa Bar Hajimom, koji je tražio od Saveza informaciju o detaljima oštećenja mosta i posledicama. Ovo njegovo neobično interesovanje izazvalo je našu reakciju. Lebl mu je vrlo oštro odgovorio da ćemo, ukoliko se i ubuduće bude interesovao za nešto što nije u njegovoj nadležnosti, kao što je gde je i kako oštećen most, obavestiti vodstvo Džointa.)

Apel za mir uputili smo i 5. aprila. Citiram ga u celini: "Hiljadugodišnje patnje jevrejskog naroda daju nam posebno pravo da apelujemo na sve koji mogu nešto da učine da se mir što pre uspostavi na tlu Jugoslavije. Nevine žrtve i razaranja, masovni egzodusi i patnje nisi dostojni kraja 20. veka. Čovečanstvo ne može da živi normalno i zadovoljno ako ljudi na jednoj teritoriji krvare.

Zaustavite rat sada. Sa istom silinom krenite ka miru koji će omogućiti da ljudi na ovom delu zemlje žive, rade, stvaraju i sanjaju u miru i prijateljstvu."

Nažalost, svi apeli za obustavljanje bombardovanja i mirno rešavanje problema nisu delovali, ali i danas ilustruju stavove zajednice u tom strašnom periodu naše istorije.

Saopštenje br. 3, iz aprila 1999, po sadržaju je polemično jer se bavi reakcijama na istupe nekih jevrejskih organizacija i pojedinaca. Naime, u domaćoj javnosti, štampi i elektronskim medijima, lansirane su vesti da su američki Jevreji glavni inicijatori napada na Srbiju, da su neke jevrejske organizacije u svetu stale iza bombardovanja i da ovdašnji Jevreji i Izrael ne reaguju na napade na Srbiju. Na te klevete smo u tom saopštenju opširno i dokumentovano odgovorili. Rečeno je, na primer, da su u Izraelu, 24. i 25. marta, Jevreji demonstrirali protiv napada NATO-a pred Britanskom ambasadom u Tel Avivu. Te demonstracije nastavljene su 27. marta, kada su uočene parole kao što su: "Kosovo je srpski Jerusalem", "Kosovo danas - Jerusalem sutra". Posebno smo istakli govor poznatog novinara i narodnog poslanika Tomija Lapida na demonstracijama u Tel Avivu u prilog Srbije i protiv bombardovanja. Na optužbe da su neke jevrejske organizacije podržale bombardovanje, u našem saopštenju se kaže: "SJOJ ističe da niko, bez obzira na položaj, nije ovlašćen da govori u ime svih petnaestak miliona Jevreja na svim kontinentima, ili u ime svih blizu pet miliona Jevreja Izraelaca, koji imaju različita mišljenja o zbivanjima i problemima.

SJOJ je vladi Izraela, Svetskom i Evropskom jevrejskom kongresu uputio zahtev da iskoriste svoje uticaje u cilju obustave bombardovanja Jugoslavije od strane snaga NATO-a i da se založe za mirno političko rešenje problema Kosova."

Pomenuti dokumenti, a naročito moj intervju za "New York Times" i "International Herald Tribune", objavljen 9. i 10. aprila 1999. godine, kao i na internetu, povećali su interesovanje za događaje u Srbiji, a posebno za položaj i rad jevrejske zajednice. Zbog povećanog interesovanja, Aleksandar Lebl je sačinio informaciju na engleskom jeziku o položaju jevrejske zajednice u Jugoslaviji i delatnosti Saveza jevrejskih opština kao i o Jevrejskom istorijskom muzeju u Beogradu, Humanitarnoj apoteci, i poseban izveštaj Saveza Svetskom jevrejskom kongresu o radu kriznog štaba. Kompleti tih materijala dati su svim zainteresovanim novinarima, uz preporuku da se za dalje informacije obrate meni kao predsedniku Saveza. Lebl je to napisao jer su se u štampi pojavile neke izjave i komentari koji nisu odražavali stavove Saveza i naše zajednice.

Pomenuti intervju je dobio veliki publicitet u svetskoj štampi, a delimično i u našoj. Sam naslov bio je vrlo upadljiv i glasio je "Čovek iz Beograda koji je preživio Aušvic sada strahuje od NATO bombi". U članku, novinar Stiven Erlanger sažeto prenosi razgovor sa mnom i delimično citira moje reči. Opisuje kako sam zbog bombardovanja napustio svoj stan, iznosi podatke o posledicama Holokausta u Srbiji sa konkretnim brojevima žrtava, objašnjava razloge evakuacije, porast nacionalizma, pojave antisemitizma kojih je manje nego u drugim zemljama, piše o Šešelju i reakciji na izjave nekih američkih političara koje ovdašnja javnost smatra za Jevreje, o opštoj zloupotrebi pojma "genocid", o tome da sukobljene strane (Srbi, Albanci), ali i Amerikanci manipulišu tim terminom, tj. da se stradanje svake strane u sukobu izjednačava sa stradanjem Jevreja.

Iz tog teksta izdvajam moje doslovno navedene reči koje su izazvale dosta različitih reagovanja:

"Amerikanci kažu da predsednik Slobodan Milošević koristi nesrazmerno veliku silu za borbu protiv OVK, i to je tačno, kaže on. Ali, sada su Amerikanci ti koji su nesrazmerni u svojim akcijama, u svom kriminalnom korišćenju sile, koji ne prave nikakve razlike. Ali ova zloupotreba sile će se vratiti Sjedinjenim Američkim Državama kao bumerang. Oni ovde ubijaju politički pluralizam i time čine velike usluge ovdašnjem režimu."

Sa sadržajem objavljenog intervjua upoznat sam u Budimpešti 12. ili 13. aprila, kada je tekst objavljen na internetu. Odštampani tekst mi je dao jedan funkcioner Mađarskog saveza. Đorđe Hajzler mi je preveo šta piše i komentarisao da „nije trebalo da ocenim i osudim stav Miloševića jer je to zvaničan stav vlade“. Posle je u šali, ali misleći ozbiljno, rekao: „Ako Milošević sazna šta si izjavio, valjda te neće uhapsiti. Pa, vi ste kolege bankari...“

Posle Hajzlerove primedbe na moj račun, nisam se uplašio, ali sam se zabrinuo i prebacio sebi što sam izgovorio citirane rečenice (moja stara greška “što na umu to na drumu”).

Po povratku u Beograd, video sam da je u pojedinim listovima objavljen samo onaj deo intervjua gde sam osudio američko bombardovanje kao kriminalni akt, a o mojoj kritici Miloševića nije bilo reči.

Posle prvog susreta sa Bar Hajimom u Budimpešti, prvo što je izgovorio bilo je pitanje: zašto sam u štampi Amerikance nazvao kriminalcima? Odgovorio sam da nisam tako rekao niti je tako napisano i da pažljivo pročitam tekst, u kojem tvrdim da je bombardovanje za nas bilo i ostalo kriminalni akt. Nastavak dijaloga nije bio nimalo prijateljski. Podsetio sam ga na naš poslednji susret u Budimpešti i njegov stav u vezi sa evakuacijom. Međutim, za mene je bila daleko značajnija reakcija Izraela Singera. On mi je, kao generalni sekretar Svetskog jevrejskog kongresa, inače izraziti eksponent američke politike, čestitao na intervjuu i onome što sam rekao o bombardovanju. Pozitivne pismene ocene o mojoj izjavi došle su i od Svetskog kongresa sa potpisom Naftalija Levija, bivšeg ambasadora države Izrael, tada potpredsednika komisije SJK za restituciju.

Pišući sećanja više puta sam ukazao da ona nemaju za cilj da budu sveobuhvatna istorija. Neki delovi odnose se na lične doživljaje koje želim da zabeležim jer su možda karakteristični za periode koje opisujem. Tako, na primer, u već citiranom članku doslovno piše i da sam bio “primoran da napustim svoj komforni stan u Sarajevskoj ulici, u neposrednoj blizini bombardovanog Ministarstva unutrašnjih poslova jer sam znao da je pomenuta zgrada meta bombardovanja”.

U citatu je tačno opisan taj događaj osim što nisam rekao da sam znao da će biti bombardovana već sam samo "pretpostavio". To je jedina značajnija greška u tom članku. Sada i nešto lično: nekoliko dana pre bombardovanja, preselili smo se u stan moje tašte u Gvozdićevoj ulici, gde su oko bile samo male porodične kuće pa smo pretpostavljali da neće biti cilj bombardovanja. Tačno je, kako piše u članku, da je kao posledica bombardovanja Ministarstva oštećen i naš stan. Razbijena su prozorska stakla, nađeno je kamenje koje je doletelo tokom bombardovanja Ministarstva unutrašnjih poslova..

Posle objavljenog članka imali smo još jednu selidbu. Preselili smo se u stan Eve Čavčić, moje prijateljice iz detinjstva, koji se nalazi na dva minuta hoda od sedišta Saveza. Smatrali smo da taj deo grada neće biti bombardovan pošto u blizini nije bilo nijednog vojnog ili policijskog objekta. Blizina stana olakšala mi je da svakog dana, pre i posle podne, a često i uveče, budem u prostorijama Saveza. Moja supruga Milica svakodnevno je obilazila naš stan u Sarajevskoj da vidi da li je bilo novih posledica bombardovanja.

Opisani događaji odnosili su se uglavnom na mene ali na neki način daju sliku o zbivanjima za vreme bombardovanja.

Posle neuspelih razgovora sa Bar Hajimom i našeg dogovora sa Gustavom Zoltajjem iz Mađarskog saveza, po povratku u Beograd, obavljeno je anketiranje i sastavljanje spiska lica za evakuaciju. Prioritet su imali omladinci, mlađa deca sa majkama, stariji i bolesni članovi zajednice.

Pokušao sam da uspostavim vezu sa Šnajderom, glavnim funkcionerom Džointa u SAD, kako bih dobio njegov konačan stav o traženoj pomoći. Nisam uspeo. To nije uspelo ni Miši Davidu, koji je od službenika na telefonskoj centrali dobio lakonski odgovor: "Javite se Bar Hajimu."

Imali smo utisak da u Džointu još nije doneta odluka i da zato izbegavaju razgovor na ovu temu. Zato sam pozvao telefonom generalnog sekretara Evropskog jevrejskog kongresa u Parizu, Serža Cvajgenbauma. (Sa njim sam bio više nego u prijateljskim odnosima. Naime, prilikom jednog "sukoba" između njega i Izraela Singera, sa kojim sam isto tako bio u vrlo dobrim prijateljskim odnosima, podržao sam Cvajgenbauma.

Možda ovde nije mesto, ali mislim da treba da opišem čudne odnose između Svetskog i Evropskog jevrejskog kongresa. U to vreme, Svetski jevrejski kongres uglavnom je izdržavao Evropski kongres, tako da su funkcioneri Svetskog kongresa često imali vrlo arogantan stav prema funkcionerima Evropskog jevrejskog kongresa, a naročito prema Seržu Cvajgenbaumu. Takvo moje držanje Cvajgenbaum je posebno cenio.)

Mogao sam neposredno pozvati i Izraela Singera da Svetski jevrejski kongres obavestim o našoj situaciji i stavu Džointa, kako ih je izrazio Bar Hajim u Budimpešti, kao i o tome da nismo uspeli da uspostavimo kontakt sa rukovodstvom Džointa. Svetski jevrejski kongres bi sigurno nešto preduzeo i intervenisao u našem slučaju. Ipak, odlučio sam da to učinim preko Cvajgenbauma a da on o tome informiše Svetski kongres.

Ne sećam se datuma kada sam, u telefonskom razgovoru, obavestio Cvajgenbauma o situaciji kod nas i šta smo sve preduzeli. Znam da me je već sledećeg dana pozvao i izrazio želju da se odmah lično sastanemo u Budimpešti. Odgovorio sam da ćemo Hajzler i ja za dva dana biti u Budimpešti i da nas može naći u hotelu "Park", gde su bili smešteni evakuisani Jevreji.

U najsvežijem sećanju mi je dolazak Serža Cvajgenbauma. Bilo je vreme ručka, na kojem je bilo oko 250 naših članova. Cvajgenbaum je bio dirnut gledajući majke sa decom i stare koji su se našli u Budimpešti.

Cvajgenbaum, Hajzler i ja seli smo za sto u susednoj prostoriji. Na moje najveće iznenađenje, bez ikakvog uvoda, Cvajgenbaum je iz svoje tašne izvadio dva svežnja novčanica i rekao: "Doneo sam vam 20.000 dolara, kao prvu pomoć. Videćemo za dalje." Pitao sam da li je to od Svetskog jevrejskog kongresa jer znam da Evropski kongres nema "ni prebijene pare". Na naše iznenađenje, saopštio je da je to dobio od Rusa, ali nije precizirao da li su dolari od Ruskog saveza ili nekog bogatog ruskog Jevrejina.

"Zahvalili smo mu na zalaganju i predložili da se novac, umesto nama, preda Mađarskom savezu koji je do tada pokrивao troškove izdržavanja naših članova. Kazali smo i da se očekuje dalji dolazak Jevreja iz Srbije.

Cvajgenbaum je bio iznenađen odbijanjem da primimo doneti novac. Rekao je da potpišemo prijem novca a da je naša stvar kako ćemo njime raspolagati. Na Hajzlerovo i moje insistiranje da se novac neposredno preda Mađarskom savezu, on je u šali rekao: "Ovo je prvi put da Jevrejin neće da primi novac već kaže da se, umesto njemu, da drugome!"

Otišli smo u Mađarski savez, gde je novac njima neposredno uručen. U svoje ime i u ime našeg Saveza, pismeno sam se zahvalio za primljenih 20.000 dolara.

Samo što sam potpisao zahvalno pismo i pozdravio se sa Cvajgenbaumom, pojavio se čovek koji se predstavio kao dr Izrael Sela, direktor Džointa u Budimpešti. Želeo je da razgovaramo. Na početku je pohvalio našu akciju i odluku da primljeni novac predamo Mađarskom savezu, rekavši da je to lep gest sa naše strane. Sećam se da sam ga prekinuo ironičnom rečenicom: "Ima još jevrejskih organizacija u svetu koje izražavaju solidarnost prema Jevrejima koji su zapali u tešku situaciju." Sela je odgovorio: "Znam na šta ciljate. Shvatam vas, ali ja želim da me upoznate neposredno sa celokupnom problematikom. Spreman sam da pomognem."

Znam da mi je Đorđe šapnuo da budem malo umereniji jer direktor Džointa u Budimpešti na razgovore sa nama sigurno nije došao na svoju inicijativu. Izgleda da je Sela pretpostavio šta mi je Đorđe rekao pa je nastavio kako ja njega ne poznajem, ali da on mnogo zna o meni, da me u centrali Džointa cene itd. Dugo smo razgovarali. Znao je za naš razgovor sa Bar Hajimom, za to da smo molili Džoint za finansijsku pomoć i pomoć predstavništva u Budimpešti. Naveo je da njegovi saradnici već na određeni način koordiniraju sa Mađarskim savezom. Što se tiče finansiranja, sigurno će se naći neko rešenje. Nisam mogao a da ne pitam: da li je odgovor Bar Hajima na našu molbu bio njegov lični stav ili zvanični stav centrale Džointa? Nisam dobio jasan odgovor već je, uz osmeh, diplomatski rekao da bi "u konkretnom slučaju, on drugačije reagovao na naš zahtev".

Posle dužeg razgovora, Đorđe i ja smo konstatovali da se Sela ne može porediti sa Bar Hajimom i da je "pravi čovek", koji shvata probleme i kao čovek

i kao predstavnik organizacije koju zastupa. Dalji događaji su potvrdili da je naš prvi utisak o njemu bio tačan. Naime, on je, sa saradnicima iz Džointa, vrlo aktivno učestvovao u pružanju pomoći i u sveukupnim zbivanjima sa našima u Budimpešti.

Zvaničnu odluku Džointa o pomoći, finansijskoj i drugoj, saopštio mi je Bar Hajim u Budimpešti, 12. ili 13. aprila. Napominjem da je, još pre te odluke, krizni štab odlučio da sve troškove u vezi sa evakuacijom knjiži na poseban račun jer su to bili izdaci van redovnog budžeta Saveza. Tako su oni knjiženi na računu pod šifrom "Pesah". Bar Hajim se kasnije u Budimpešti složio da to i ubuduće činimo, s tim da izdaci knjiženi na ovaj konto ne terete redovnu godišnju dotaciju Džointa Savezu.

Zahtevalo bi mnogo prostora da opišem organizaciju boravka članova naše zajednice u Budimpešti. Najbolji i detaljan opis sadrži izveštaj Ide Labudović. Ona nije od početka bila u Budimpešti već je došla nekoliko dana posle prve evakuacije, kada je krizni štab ocenio da je nužno da jedan službenik bude upućen u Budimpeštu kako bi učestvovao u organizaciji života i rada i bio stalna veza sa kriznim štabom. Zato kao celovita informacija mogu da služe tekstovi objavljeni u Biltenima br. 6 i 7. Međutim, u tim opisima nije navedena pozadina nekih događaja pošto piscu tih članaka nije bila poznata. Istina, kao dnevnički zapis spominje se da su Aca Singer i Đorđe Hajzler "vodili određene razgovore", ali o sadržini i pozadini nema reči.

Treba dati objašnjenje u vezi sa zapisom iz objavljenog dnevnika, datiranim 10. aprila 1999. Citiram jedan deo: "Sastanci u vezi puta u Izrael se sada već svakodnevno održavaju zbog velikog interesovanja i čestih promena situacija i mogućnosti pojedinaca."

Već 14. aprila, konstatovano je: "Uveče smo ispratili prvu grupu mladih u Izrael." O čemu se radilo? Po dolasku u Budimpeštu, predstavnici Sohnuti obavestili su me o programu po kojem bi se deo evakuisanih iz Budimpešte uputio u Izrael. Pozdravio sam tu ideju s primedbom da je za maloletne, kojih je bilo dosta, potrebna glasnost roditelja.

Mislim da je to bilo 10. aprila kada su me iz Sohnuta pozvali da hitno dođem jer su iskrslili neki administrativni problemi oko putovanja naših članova u Izrael.

Zatekao sam u kancelariji direktora Gilada Eliezera. Bio je veoma uzbuđen jer su nastali problemi oko viza za one za koji ne prave aliju. Rekao je da konzulat u Budimpešti nema ovlašćenja da izda vize jer je za građane Srbije nadležan konzulat u Beogradu.

Saopštio sam da u Beogradu, zbog ratnog stanja, ne radi Izraelska ambasada, odnosno da konzularna služba ne funkcioniše, da je konzulat do sada bez daljeg izdavao vize na osnovu pisma Saveza, u kojem smo potvrđivali da je podnosilac zahteva Jevrej, član ili prijatelj opštine. Prisustvovao sam brojnim telefonskim razgovorima između Gilada i ambasade, gde je pominjano i moje ime. Naime, Gilad mi je saopštio da je obavestio konzulat da sam u Budimpešti. Objasnio sam mu postupak izdavanja viza u Beogradu i rekao da konzulat o mojoj kompetenciji može da se informiše kod g. Barkajja, iz Izraelskog ministarstva unutrašnjih poslova, koji je više puta od mene tražio informacije o jevrejskom poreklu pojedinaca koji su želeli da se sele u Izrael.

(Kuriozitet je da se nikada lično nisam upoznao sa Barkajjem. Posle prvog telefonskog razgovora, koji je počeo na nemačkom, ja sam na osnovu njegovog akcenta ocenio da je on poreklom iz Mađarske, pa sam prešao na mađarski. Prilično ga je iznenadilo to da predsednik Saveza Srbije govori mađarski. Ispričali smo jedan drugom svoje biografije. Izgleda da je naročito bio dirnut kada sam govorio o svom životu za vreme Holokausta. Kada sam pomenuo Aušvic, rekao je da je tamo stradala njegova porodica. Tako smo uspostavili "telefonsko" prijateljstvo pa je i buduće informacije, što se tiče jevrejskog porekla, dobijene od mene, prihvatao kao verodostojne.)

Posle telefonskog razgovora, konzulat je tražio da potpišem potvrdu da je podnosilac zahteva za vizu "Jevrej". Gilad je molio da to učinim u ime Saveza, kako to konzulat traži. Predložio sam da formulacija bude "da se podnosilac zahteva smatra za Jevrejina po zakonu u useljenju u Izrael (alija)".

Nisam mogao da potpišem da su po Halahi svi Jevеji za koje je tražena "potvrda". Konačno, ova formulacija je prihvaćena.

Odmah se pristupilo umnožavanju formulara sa ovim tekstom za one koji su bili predviđeni za odlazak u Izrael. Predložio sam da se doštampa još formulara koje ću blanko potpisati jer sam siguran da će ih Sohnut pravilno koristiti. Giladu se svideo moj predlog sa blanko potpisom pa je rekao da smo "nadmudrili" izraelsku birokratiju.

Bilo je već kasno popodne kada sam se vratio u hotel, gde me je Đorđe (Hajzler) dočekao rećima: "Gde si bio tako dugo? Sigurno te je Gilad vodio na neki dobar rućak. Nema te i pored toga što smo zakazali sastanke i viđenja sa funkcionerima nekih jevrejskih organizacija, koji su te čekali!"

Pošto sam mu isprićao šta se događalo oko viza i kako sam blanko potpisao veliki broj formulara, Đorđe je bio vrlo zadovoljan. Pomenuo je da sam formalno pogrešio što sam potpisivao blanko potvrde u ime Saveza, ali da bi to i on uradio da je bio na mom mestu. Savetovao mi je da se time mnogo ne hvalim u Beogradu jer bi neko mogao da me zbog toga kritikuje.

Bio sam srećan kada je 14. aprila grupa mladih otputovala za Izrael. Posle sam bio još zadovoljniji što je od 607 Jevreja, koji su privremeno bili u Budimpešti, u kasnije organizovanim "porodićnim" i "studentskim grupama", u okviru "Idud alija", za Izrael otišlo 250 naših ćlanova iz hotela "Park".

Želim da ukažem na još jedan problem, koji je formalno bio administrativan a praktićno politićki, za neke i finansijski (Savez i Džoint).

Obićaj mi je da svakog jutra slušam radio-vesti, ne samo na našem već i na nemaćkom i mađarskom jeziku. Tako sam, na moje najveće iznenađenje, na mađarskom Radio-Košutu ćuo vest da je u Budimpeštu "stigla nova grupa jevrejskih izbeglica" iz Srbije koje su smeštene u prihvatilištu za izbeglice (mađarski termin "menekult").

Odmah sam pozvao Mađarski savez i zamolio ih da demantuju da se radi o "izbeglicama" i objasne da su to Jevреji koji će biti u Budimpešti samo dok traje ratno stanje, a posle toga će se vratiti u Srbiju. Odgovorni slušbenik u Savezu je rekao da u vezi sa slušbenim statusom Jevreja smeštenih u hotelu

"Park" imaju nekih problema i da je to pitanje za njih vrlo važno. Predložio je da što pre dođem u Budimpeštu kako bismo to što pre raspravili. Otputovao sam iste noći.

Na početku razgovora, iznenadilo me je da i Mađarski savez za naše ljude koristi izraz "menekult" (izbeglice). Trebalo je da ih ubedim da mi to nismo. Objasnio sam da termin "izbeglice" podrazumeva da su ljudi izbegli zbog etničke, verske i rasne mržnje (možda takvih ima sa Kosova). Međutim, Jevreji koji su evakuisani u Budimpeštu su uglavnom deca i stariji i nisu bili žrtve političkih, nacionalnih ili verskih progona već su se sklonili pred ratnim razaranjima i bombardovanjima u Srbiji tako da ne mogu da se tretiraju kao izbeglice.

Moji sagovornici su rekli da ne vide zašto nam toliko smeta izraz "izbeglice" i ukazali su na prednosti izbegličkog statusa u Mađarskoj. U tom slučaju, mađarska država izdvaja znatna sredstva za izdržavanje, nije potrebno da se svakog meseca traže dozvole boravka i obezbeđena je zdravstvena zaštita. Posle duže diskusije, prihvatili su moje argumente. Trebalo je još definisati šta su to evakuisani iz Srbije i naći odgovarajući termin. Nismo našli odgovarajući termin na mađarskom, pa sam rekao da budu nazvani "gosti" koji su doputovali kao oblik verske solidarnosti između srpskih i mađarskih Jevreja".

Na to je jedan od prisutnih, za koga sam znao da je vrlo religiozan, dobacio: "Mnogo su religiozni vaši Jevreji kada mnogi ne znaju razliku između Kadiša i Kiduša!" Na to sam u šali rekao: "Dobri su oni koji znaju da postoje Kadiš i Kiduš. Ali, na žalost, ima i onih koji nikada nisu čuli za te dve molitve". Odmah sam objasnio da među evakuisanima ima žena sa decom koja su iz mešovityh brakova, gde su samo muževi Jevreji. Prihvatio sam da nismo, u većini slučajeva, i religiozni, ali smatramo sebe privrženima jevrejstvu.

Zaključeno je da se prihvate razlozi na koje sam ukazao da se Jevreje iz Srbije ne mogu tretirati kao izbeglice. Smatrali su da je najbolje da o tome odmah dam izjavu za mađarski radio.

Dok sam čekao reportera Radio-Košuta, pojavila su se dva predstavnika mađarske organizacije preživelih Holokausta iz sekcije "Aušvic". Jedan se predstavio kao mađarski Jevrejin koji živi u Berlinu, gde postoji organizovana

grupa "preživelih iz Aušvica". Dugo smo razgovarali. Tražili su da detaljno opišem situaciju u Srbiji i izrazito negodovali što se u nemačkoj i drugoj stranoj štampi neki događaji u Srbiji izjednačavaju sa onim šta se dešavalo u Aušvicu - jer se Holokaust ne može uporediti sa tim događajima.

Možda bih i zaboravio na taj razgovor da, posle nekog vremena, nisam dobio pismo iz Frankfurta sa isečkom iz lista "Frankfurter Rundschau", gde je na celoj strani objavljeno otvoreno pismo grupe preživelih jevrejskih logoraša iz Aušvica koji su, između ostalog, osuđivali napad na Jugoslaviju i učešće Nemačke u tome. Delovi otvorenog pisma bili su oštrij nego što sam ja u razgovoru sa predstavnikom te grupe u Budimpešti kazao. Setio sam se da su, prilikom pomenutog susreta, moji sagovornici bili antiamerički orijentisani. Pomenuli su između ostalog da Amerikanci nisu bombarovali železničke pruge koje su vodile u Aušvic itd. (delimičan sadržaj ovog otvorenog pisma objavljen je i u Biltenu).

Pošto sam već po podne morao da budem na aerodromu, da bih odatle kombijem za Beograd, nakratko sam svratio u hotel "Park", gde mi je rečeno da sve dobro funkcioniše. Jova Brandajs je rekao da sve jevrejske organizacije, bez obzira na razlike među njima, pokazuju veliko interesovanje za naše članove i pružaju svestranu pomoć. (Objasniću zašto je Brandajs koristio izraz "sve jevrejske organizacije bez razlike". U Mađarskoj živi oko dvesta hiljada Jevreja. Velika većina se izjašnjava kao Mađari jevrejske vere, za razliku od nas koji se izjašnjavamo da smo jevrejske narodnosti i jevrejske vere. Pre Drugog svetskog rata, u Beogradu su se pojedini Jevreji izjašnjavali kao Srbi Mojsijeve vere. Bilo je nastojanja da se to legalizuju u opštinama, ali nije bilo podrške većine. Istina, u Mađarskoj postoje i ortodoksne opštine, organizacije cionista, grupe koje smatraju da su po narodnosti Jevreji, ali ateisti. Bez obzira na njihove međusobne nesporazume pa i sukobe, bili su jedinstveni i solidarni u obezbeđivanju pomoći za nas.)

" U saopštenju kriznog štaba demantovali smo vesti objavljene u mađarskoj štampi da su evakuisani u Budimpešti "izbeglice", uz objašnjenje da su se oni "privremeno sklonili pred ratnim razaranjima u Jugoslaviji".

Što se tiče našeg delovanja u Beogradu, održavali smo stalne telefonske kontakte sa jevrejskim opštinama, pratili političku situaciju u zemlji i reagovali na pojedine događaje i članke objavljene u štampi. Mnogi novinari tražili su od mene izjave o stavovima jevrejske zajednice u vezi sa aktuelnim događajima, a ja sam ih uglavnom upućivao na zvanična saopštenja Saveza. Toga sam se u početku strogo držao.

Nakon što su i u beogradskoj štampi objavljeni delovi moga intervjua datog američkom novinaru, čiji je sadržaj prenesen u nekim najznačajnijim inostranim novinama i na internetu, nisam mogao da odbijem domaćeg novinara D. Krajčinovića, koji je ranije pisao o nekim antisemitskim pojavama i vrlo korektno preneo moje reči.

Danas, dok pišem ova sećanja, ponovo čitam tekst objavljen 21. aprila 1999. godine, koji je za vreme rata bio moj prvi intervju u domaćim novinama. Tom prilikom objavljeni su i kratki sadržaji naših saopštenja. Detaljno je opisan razgovor sa mnom i, između ostalog, postavljeno pitanje: zašto nema izraelskih novinara kod nas? Moj odgovor je bio: "Neki su došli a neki traže moju intervenciju da dobiju vize. Kao da ja mogu da intervenišem povodom toga!"

Ovo me je podsetilo na jedan interesantan događaj. Savez su pozvali neki izraelski novinari tražeći da im omogućimo da dobiju novinarske vize i saglasnost da izveštavaju iz Srbije. Obratio sam se Ministarstvu informisanja. Kada sam nadležnom službeniku rekao da se radi o novinarima iz Izraela, savetovao mi je da se direktno obratim ministru Aleksandru Vučiću (tada predstavniku Srpske radikalne stranke u vladi). Nisam ga poslušao, već sam se obratio Mirku Stefanoviću, sa kojim sam često bio u telefonskom kontaktu. U to vreme, on je bio otpravnik poslova naše ambasade u Izraelu. Zamolio sam ga da pomogne oko dobijanja novinarskih viza. Na moje iznenađenje, posle nekoliko dana, pojavio se u Savezu novinar TV Izrael J. Engel, koji se i ranije javljao tražeći da intervenišem za njegovu vizu. Hteo je da obavi intervju sa mnom. Rekao sam da će za njega sigurno biti interesantnije da sutra, tj. 18. aprila, bude na Jevrejskom groblju, gde ćemo obeležiti Jom Hašoa, kada može da snima i razgovara sa mnom i drugim prisutnima.

Engel je, izgleda, sumnjao da će se, u vreme vazdušne opasnosti, Jevreji okupiti na groblju. Odgovorio sam da je kod nas tradicija da, pored zvaničnog obeležavanja u prostorijama Opštine ili u sinagogi, taj dan obeležimo i na groblju, gde polažemo cveće na spomenik žrtvama Holokausta.

Sećam se da je u nedelju, tog 18. aprila, bio lep sunčan dan. Na groblju nas se skupilo više nego obično. Pored preživelih Holokausta, bilo je i drugih članova Opštine.

O sećanju na Holokaust govorili smo Aleksandar Ajzinberg, predsednik Jevrejske opštine Beograd, i ja, u ime Saveza. Rabin Isak Asiel bio je u vojsci tako da sam zamolio Darka Saloma da čita Kadiš. Položili smo i vence na spomenik stradalima iz Srbije, a posebno na grob streljanih Jevreja iz Austrije, Nemačke i drugih zemalja koji su stradali u Zasavici na svom putu za Izrael (Kladovski transport).

Novinar izraelske televizije je snimio celi tok ovog tužnog okupljanja, a posebno razgovor sa mnom, Ajzinbergom i pojedinim preživelim, koliko se sećam, sa Mišom Davidom i Aleksandrom Leblom.

Drugi kanal Izraelske televizije je u udarnom terminu emitovao delove snimljene reportaže o situaciji u Beogradu, uz komentar: "Ljudi u Beogradu se osećaju slično kao što smo se i mi osećali kada su rakete skad padale po Tel Avivu, ali se mora imati u vidu da su razaranja ovde mnogo veća".

Mnoge druge događaje iz ratnog perioda trebalo bi zabeležiti, što je nemoguće u okviru mojih sećanja. Zato ću u daljem izlaganju opisati još samo neke koji su mi ostali u sećanju i u kojima sam neposredno učestvovao, u zemlji i inostranstvu, posebno u Budimpešti i Izraelu.

Posebno je interesantan razlog zbog kojeg rabin Asiel nije mogao da učestvuje na ovom obeležavanju Jom Hašoa. Naime, neposredno pred početak bombardovanja, rabin Asiel mi je saopštio da je dobio poziv da se javi svojoj vojnoj jedinici, gde je imao ratni raspored. Smatrao sam da rabin ne bi trebalo da ide u vojsku jer je u datoj situaciji važno da ostane u zajednici. U telefonskom razgovoru sa pomoćnikom ministra vera, zamolio sam da on interveniše kod Vojske da se rabin oslobodi vojne obaveze. Njegov odgovor je bio da ne vidi

zašto bi rabin Asiel bio izuzetak kada vojsku služe i pravoslavni popovi. Moj argument je bio da pravoslavnih sveštenika ima mnogo pa se mogu, u slučaju potrebe, međusobno zamenjivati, a mi imamo samo jednog rabina. Na kraju mi je savetovao da se rabin odazove pozivu, ali da jedinici saopšti da je rabin i da se, radi demobilisanja, pozove na razgovor pomoćnika ministra sa predsednikom Saveza. Ne znam da li je rabin odmah postupio po tom savetu, ali ga ni posle nekoliko dana nije bilo niti je s njim mogla da se uspostavi veza.

U međuvremenu, više puta me je pozivao rabin Glik, iz Londona, i pitao zašto rabin Asiel još nije demobilisan. Jednom prilikom je pitao da li smo dobili "handgemachte mazes" (rukom pravljeni maces) koji je namenio Asieliu i predao našoj ambasadi u Londonu. Zvao je skoro svakodnevno da pita šta je sa rabinom i, na kraju, pitao ko će u Opštini da drži Seder večer ako se rabin dotad ne demobilise. Iznerviran njegovim čestim pozivanjem, odgovorio sam da bih završio razgovor: "Ja ću držati Seder!"

Ipak, posle razgovora sa rabinom Glikom, odlučio sam da tražim prijem kod patrijarha Pavla.

Odmah me je primio. Obavestio sam ga o situaciji vezanoj za našeg rabina i o pitanjima pa i pritiscima rabina iz inostranstva, kojima sam bio izložen. Odmah je shvatio šta je naša želja i rekao da će napisati pismo Ministarstvu vojske da, s obzirom na predstojeće praznike, demobilisu rabina.

Sledećeg dana, dobio sam poziv od patrijarha da prisustvujem svečanom prijemu povodom posete ruskog patrijarha Srbiji. Već po dolasku u Patrijaršiju, na moje veliko iznenađenje, zatekao sam našeg rabina u vojničkoj uniformi i sa "kipa" na glavi, u društvu jednog generala i nekih oficira. Pošto sam se pozdravio sa rabinom, on me je oficirima predstavio kao predsednika Saveza jevrejskih opština Jugoslavije. Nisam siguran da su oni znali šta je Savez, ali su me oduševljeno pozdravili a onda počeli da hvale patriotizam rabina koji je "primer kako treba braniti otadžbinu i boriti se protiv NATO-a". Uočio sam da su rabina tom prilikom slikali brojni fotoreporter.

Posle prijema, u nekim listovima su se pojavile njegove fotografije i intervjui. Citirane su njegove izjave protiv NATO-a i ostalo što je odgovaralo

ukusu većine čitalaca. Mada se nisam uvek slagao sa njegovim izjavama u štampi, smatrao sam da su, u tadašnjoj situaciji, bile korisne za našu zajednicu, pogotovu one u kojima je odgovorio na napade dela štampe povodom navodnog držanja Jevreja prema NATO-u i izjavama nekih jevrejskih funkcionera u svetu.

Nije mnogo vremena prošlo kada su pojedini članovi naše zajednice počeli da me kritikuju što je Asiel još u uniformi i što daje takve izjave. Štaviše, neki su predlagali da se javno ogradimo od rabinovih izjava. Jedna do tada ne baš religiozna članica naše zajednice rekla je da je rabinovo učešće u vojnoj jedinici u suprotnosti sa deset božijih zapovesti. Smatrao sam da ne treba posebno komentarisati novinske članke koji su citirali rabinovo istupanje. Rabin je demobilisan do Pesaha i držao je Seder veče u ratnim uslovima. Krizni štab u vezi sa rabinom nije izdao nikakvo saopštenje. Verovatno je i rabin Glik u Londonu bio zadovoljan jer me nikada više nije zvao.

Već sam pisao da je Avram Izrael bio član kriznog štaba. Međutim, on praktično nije mogao da učestvuje u njegovom radu jer je danonoćno bio angažovan u Centru za obaveštavanje i uzbunjivanje, gde je najavljiivao početak i kraj svakog bombardovanja. Svi su znali za njega i bio je veoma popularan.

Jednog dana, telefonom me je pozvao jedan gospodin, koga sam od ranije poznavao kao klijenta banke u kojoj sam bio direktor. Posle uvoda, pitao me je ko je taj Avram koji se stalno javlja iz Izraela a koji je tako dobro obavešten o početku i završetku vazdušne opasnosti. Objasnio sam mu da je on naš sugrađanin koji se zove Avram Izrael i da se javlja iz Beograda a ne iz Izraela. U to vreme, o Avramu su čak i pesme pisane.

Posle izvesnog vremena, više se nije čuo glas Avrama Izraela. Smenjen je a da nije znao razlog. Miroslav Grinvald je insistirao da se Avram skloni kod njega, za svaki slučaj, jer je smatrao da nije isključena opasnost da ga bez razloga i uhapsu. (Sam Izrael razloge svoga smenjivanja nije mogao da objasni ni u knjizi koju je objavio pre nekoliko godina.)

“ Za vreme mojih boravaka u Budimprešti, gde sam često odlazio samo na jedan dan, na poziv ili na inicijativu Sohnuta ili Džointa, sastajao sam se sa pojedinim donatorima ili njihovim predstavnicima. Većina predstavnika jevrejskih

organizacija u svetu tražila je da sastancima prisustvujem lično, kao predsednik Saveza, što zbog mog angažovanja u Beogradu nije uvek bilo moguće.

Tako je, na jednom sastanku, predstavnik Keren Hajesoda, Gadi Dvor tražio da otputujem u Madrid radi prikupljanja sredstava za tu organizaciju, namenjenih nama. Predložio sam da umesto mene ode Davor Salom, što je i prihvaćeno.

Slično je bilo i sa jednom vrlo značajnom američkom organizacijom, za koju je dr Sela rekao da obezbeđuje najviše sredstava za Džoint. Predstavnica te organizacije Karol Solomon pozvala me je na njihov sastanak u Parizu kako bih prisutne informisao o situaciji u Srbiji. Nisam mogao da se odazovem tom pozivu i predložio sam da u Pariz otputuje Đorde Hajzler, koji je učestvovao na sastanku i vrlo uspešno predstavio našu zajednicu i probleme nastale za vreme rata.

U Budimpešti sam se sastajao sa predstavnicima mnogih jevrejskih organizacija, između ostalih, sa Bergom, iz Holandije, i Erikom van Gelderom, generalnim sekretarom Bnei Brita u Briselu. Posebno mi je ostalo u sećanju poznanstvo sa jednim divnim čovekom, Tiborom Seslerom. Prilikom jednog boravka u Budimpešti, uočio sam da je uveče u hotel "Park" prispela veća pošiljka voća, povrća i konzervi. Gotovo ceo istovar obavio je jedan čovek. Po završetku posla, sav oznojen, predstavio se: "Ja sam advokat dr Tibor Sesler, predsednik Bnei Brita u Budimpešti".

Pored dr Seslera i brojnih članova jevrejske zajednice u Budimpešti, u posebnom sećanju mi je ostao već pomenuti dr Izrael Sela. On i njegovi saradnici bili su zaduženi da brinu o našim članovima smeštenim u hotelu "Park". Pitao sam ga, između ostalog, zašto se u poslednje vreme tako često pojavljuje Bar Hajim, koji se pravi važan kao da je evakuacija naših članova i njihov boravak u Budimpešti njegova zasluga? Dr Sela mi je objasnio da je Predstavništvo Džointa zaduženo za boravak naših u Budimpešti a da je Bar Hajim još uvek nadležan za bivšu Jugoslaviju i da zbog toga povremeno dolazi. I on je primetio da Bar Hajim time želi da sve zasluge pripiše sebi. Savetovao mi je da ne reagujem na Bar Hajimova istupanja. Sećam se da je tom prilikom dr Sela doslovno rekao: "Među nama rečeno, naša centrala u Njujorku nema neko visoko mišljenje o Bar Hajimu, naročito zbog njegovih stavova vezanih za evakuaciju vaših članova. Smatram da

se Džoint aktivno uključio u pružanje finansijske pomoći posle angažovanja Mađarskog saveza i Evropskog jevrejskog kongresa."

Sadržinu ovog razgovora nikada nisam koristio kao izvor mojih informacija, a razloge kasnijeg uključjenja Džointa u pomoć uvek sam navodio kao moj zaključak a nikada kao mišljenje dr Izraela Sele.

Posebno mesto u ovim sećanjima pripada mom prijatelju i saradniku Miši Davidu. Još na početku ratnog stanja, na njegov predlog, Savez je doznačio opštinama određena finansijska sredstva za rezerve životnih namirnica i to da svu aktivnost usredsrede na zaštitu članstva i uvedu dežurstva radi održavanja stalnog kontakta sa Savezom. Miša David je pored toga sačinio a krizni štab prihvatio promemoriju sa naslovom "Sadašnje stanje i budućí izgledi jevrejske zajednice u Jugoslaviji". Promemorija je prevedena na engleski i dostavljena mnogim jevrejskim organizacijama u svetu.

Još pre bombardovanja, dobio sam poziv da učestvujem na sastanku Svetskog jevrejskog kongresa u Nici, od 30. aprila do 2. maja 1999. Prilikom razgovora sa generalnim sekretarom Evropskog jevrejskog kongresa u Budimpešti, predložio sam da se poziv uputi i Miši Davidu jer sam smatrao da će on, kao moj zamenik, posle mene biti izabran za predsednika Saveza. Miši sam i ranije govorio da je važno da se neposredno uključi u međunarodne aktivnosti Saveza. Cvajgenbaum se saglasio i rekao da će mu odmah poslati poziv, što je značilo i da će organizator, pored mojih, snositi i troškove njegovog učešća. Nekoliko dana pošto sam se vratio u Beograd, poziv je stigao. Miša David je bio vrlo iznenađen. Objasnio sam zašto sam ga predložio a da o tome sa njim nisam prethodno razgovarao. Ubeđivanje je trajalo poduže dok se saglasio da prihvati poziv.

Podsetiću na još neke događaje u kojima je učestvovao Miša David* - da se ne zaboravi. Svestan sam da to nije tema ovog poglavlja, ali je pitanje da li ću imati još prilika za to.

**Mišu Davida upoznao sam u vreme dok smo bili članovi Izvršnog odbora Saveza jevrejskih opština Jugoslavije. I pored velike razlike u godinama, postali smo*

prijatelji. Osim o jevrejskim temama, razgovarali smo o pitanjima iz ekonomije, s obzirom na to da je on bio direktor i suvlasnik preduzeća za projektovanje i građevinarstvo. Često je govorio: "Aca mi daje časove iz finansija i bankarstva." Mnogo prostora bi zahtevalo da se opišu njegove brojne vrline. Pokušaću da ga okarakterišem sa malo reči: ozbiljan, radan, inteligentan, iskren, preduzimljiv, miran, ali vrlo borben kada je smatrao da je u pravu. Uživao je visok ugled u zajednici i van nje, kod svih koji su ga poznavali.

U mom životu koji dosta dugo traje (dok ovo pišem, na pragu sam 89. godine) upoznao sam mnoge ljude, ali Mišu Davida pamtim kao vanrednog čoveka i iskrenog prijatelja.

Kada je David Albahari nagovestio, početkom 1994. godine, da će se iseliti u Kanadu, postavilo se pitanje biranja novog predsednika. Tada već počasni ali i dalje vrlo aktivni dugogodišnji predsednik Saveza, Laci Kadelburg, na osnovu ovlašćenja Izvršnog odbora Saveza, formirao je ad hoc komisiju sa zadatkom da razmotri spisak eventualnih kandidata za budućeg predsednika. U komisiji su bili dugogodišnji funkcioneri Saveza, koji nisu nameravali da se kandiduju za tu funkciju, među njima i ja. Razgovore sa potencijalnim kandidatima uglavnom je vodio Laci Kadelburg. Posle tih razgovora, Kadelburg je saopštio da nema odgovarajućih kandidata i predložio da se na listu stave i članovi ad hoc komisije Nikola Volf, Miša David i Aca Singer, koji nisu hteli da se kandiduju.

Dr Volf je odmah istakao da ne dolazi u obzir da se kandiduje ali da misli da bi mene trebalo uvrstiti u spisak kandidata. Miša David je, zbog angažovanja u firmi, odbio kandidaturu i podržao mišljenje dr Volfa. I ja sam rekao da ne pristajem a kao glavne argumente naveo sam svoju starost - tada sam imao 70 godina - i to da ne govorim engleski. Prihvatio sam članstvo u Izvršnom odboru i funkciju predsednika Finansijske komisije, što sam do tada i obavljao, i naveo da je velika odgovornost biti predsednik posle Alberta Vajsa, Lacija Kadelburga i Davida Albaharija.

Kadelburg je, kao zaključak komisije, naveo da će nastaviti razgovore sa mnom, imajući u vidu sve što je rečeno na tom sastanku.

Posle sastanka, Kadelburg me je više puta ubeđivao da promenim stav i da se kandidujem. I ostali članovi komisije činili su isto, a posebno Miša David i David Albahari.

Na dan-dva pre izborne skupštine, Kadelburg je vrlo energično zahtevao da se kandidujem. Kada sam primetio da će iz Jevrejske opštine Beograd biti dva kandidata, Kadelburg je odgovorio: "Znam, dobro ih poznajem. Jedan od kandidata je nepoznat u jevrejskoj zajednici a drugi je vrlo poznat. Zato ne dolaze u obzir!"

Dan uoči skupštine, pozvao me je telefonom Miša David, koji je takođe odbio kandidaturu, i insistirao da se kandidujem, da izdržim makar jedan mandat i da će se, ako ne bude drugog odgovarajućeg kandidata, on kandidovati jer smatra da kandidati koje predlažu iz Opštine ne bi trebalo da budu birani za predsednika. Argumenti na kojima je Miša insistirao u dugom telefonskom razgovoru donekle su me pokolebali - ali se još nisam odlučio.

U večernjim časovima, pozvao me je Aleksandar Gaon i rekao da se nalazi u stanu rabina Cadika Danona, koji želi sa mnom da razgovara. Rabin Danon je rekao da smatra da je nužno da se na sutrašnjoj skupštini kandidujem. Na kraju razgovora, tražio je i da razgovara sa mojom suprugom Milicom. Na moje iznenađenje, zamolio ju je da i ona utiče na mene da se kandidujem. Gaon je potom ponovio stav rabina Danona i istakao da je neophodno da se u interesu zajednice kandidujem.

Pre početka Skupštine, kada sam dao pristanak za kandidaturu, sećam se da su Albahari, Kadelburg i David rekli da je dobro što sam, makar i u poslednji čas, prihvatio kandidaturu i da veruju da ću biti izabran. Tajnim glasanjem, 18. jula 1994. godine, izabran sam za predsednika Saveza, posle čega sam bio četiri puta biran. Po isteku mandata, izabran sam (18. marta 2007. godine) za počasnog predsednika Saveza.

Dva moja protivkandidata na Skupštini bili su Aleksandar Lebl i Sonja Levi. Posle izbora, predložio sam da se za članove Izvršnog odbora izaberu i njih dvojje, što je i usledilo.

Da se vratim na razgovor sa Mišom Davidom kada sam insistirao da sa mnom obavezno učestvuje na sastanku u Nici. Istakao sam da je potrebno da se pripremi da bude budući predsednik jer se ja više neću kandidovati. Posebno sam ga kritikovao što se nije držao obećanja datog pre mog izbora za predsednika da će se, posle isteka mog mandata, kandidovati za tu funkciju. Podsetio sam ga da sam na tome i ranije insistirao. Njegov odgovor bio je da smatra da mogu da izdržim još jedan mandat i da ne vidi razloge da se ne kandidujem i u drugom mandatu.

Rekao sam da je neophodno da učestvuje na sastanku u Nici kako bi se upoznao sa mnogim značajnim ličnostima iz jevrejskog sveta, a posebno da razgovara sa novinarima umesto mene jer zna probleme naše zajednice, a o svim važnim pitanjima imamo istovetne stavove.

Odgovorio je da ne može na brzinu da potvrdi da će putovati jer je pitanje da li će dobiti saglasnost od vojske za odlazak u inostranstvo (u to vreme, uslov za put u inostranstvo, za vojne obveznike, bilo je posebno odobrenje vojne komande). Rekao sam mu da ta dozvola neće biti problem i da je to moja obaveza. Predložio sam da povede i suprugu, pošto to čine mnogi učesnici na takvim sastancima, s tim da plati troškove za nju.

Sledećeg dana, Miša i ja smo se dogovorili o svim detaljima puta, dobijanja dozvole vojnih vlasti, obezbeđivanja avionskih karata iz Budimpešte (beogradski aerodrom je u to vreme bio zatvoren). Dogovorili smo se i da se u povratku zadržimo u Budimpešti kako bismo se sastali sa našim članovima koji tamo borave, kao i sa predstavnicima Mađarskog saveza, Džointa i Sohnuta.

Za aktuelnu situaciju u Srbiji, na sastanku u Nici, delegati i novinari pokazali su veliko interesovanje. Sećam se da je Rut Gruber, novinarka Jevrejske telegrafске agencije, tražila intervju sa mnom. Međutim, ja sam joj predložio da razgovara sa Mišom, što je ona i učinila.

Mišu sam upoznao sa mnogim funkcionerima jevrejskih organizacija. Ukazujem i na jedan kuriozitet vezan za sastanak u Nici. Dobio sam posle izvesnog vremena video-kasetu od nemačke televizijske mreže ZDF, na kojoj

je reportaža o sastanku u Nici, koju je snimila TV RAI, gde opširno govorim o situaciji u Srbiji za vreme bombardovanja i o položaju Jevreja. Na osnovu toga sam zaključio da je taj snimak bio interesantan, osim italijanskoj televiziji, i nemačkoj TV ZDF.

Na povratku, zadržali smo se (4. i 5. maja) u Budimpešti. U hotelu smo se sastali sa predstavnicima određenih jevrejskih organizacija. Ta dva dana ostala su mi u posebnom sećanju zbog nekoliko događaja za koje smatram da ih treba zabeležiti.

Prvo, održali smo sastanak kojem su prisustvovali: Miša David, Đorđe Hajzler, Sonja Levi, Marika Krpež, Toma Halbror, formalno predsednik Jevrejske opštine Subotica (koji je već duže vreme živeo u Budimpešti, gde je imao firmu), Mira Poljaković, potpredsednica Opštine Subotica (koja je, u stvari, bila predsednik), Jova Brandajs, počasni član Izvršnog odbora Saveza, i Ida Labudović.

U vezi prisustva Marike Krpež i Mire Poljaković, treba pomenuti neke ranije događaje. Kada smo već znali da će doći do evakuacije u Budimpeštu, o tome smo obavestili sve opštine. Saopštili smo da će autobusi poći iz Beograda, s tim da se zainteresovani mogu priključiti u Novom Sadu i Subotici. Pozvala me je Mira Poljaković i saopštila da njihovi članovi neće ići u Budimpeštu u organizaciji Saveza već će to učiniti posebno, na poziv jevrejske opštine Debrecin. Otići će tamo i neće ništa plaćati jer će biti gosti tamošnje jevrejske zajednice. To mogu i članovi iz drugih opština ukoliko se za njihov boravak posebno plati. Odgovorio sam da je već sve organizovano i da se našlo finansijsko rešenje za Budimpeštu, te da je stvar odluke njihove opštine da li će koristiti usluge koje je organizovao Savez.

Posle kraćeg boravka u Debrecinu, svi Subotičani, bez prethodne najave, pojavili su se u Budimpešti da bi, u organizaciji Saveza, bili zbrinuti u hotelu.

Na sastanku nisam hteo da ih podsećam na to. Konstatovali smo da je tog dana u hotelu bilo 157 naših članova, da je do tada kroz Budimpeštu evakuisano oko 450 članova, da se jedan broj njih smestio van hotela i nisu ušli u pomenuti broj, da su mnogi organizovano otišli za Izrael (tog dana 33)

i da je jedna manja grupa, na poziv jevrejske opštine, otišla u Beč. Ukazano je da se jedan broj povremeno vraćao u Srbiju i da se ponovo vraćaju u Budimpeštu. Na tu pojavu mi je ranije ukazao Mađarski savez, gde su to kritikovali. Razmotrena su i pitanja koja su se ticala daljeg boravka naših članova u Budimpešti.

Treba pomenuti i važne sastanke koje smo Miša David, Đorđe Hajzler i ja imali sa Gustavom Zoltajem (Mađarski savez), dr Selom (Džoint), Ungarom (Sohnut, Izrael) i predstavnicima još nekih jevrejskih organizacija. Najvažniji zaključci sa tih sastanaka (na kojima se moglo čuti dosta dobro-namernih primedaba i kritika o boravku naših članova) bili su problemi daljeg finansiranja boravka u Budimpešti i odlaska u Izrael, problemi sa dozvolama boravka naših članova (s obzirom na to da nisu registrovani kao izbeglice). Zaključeno je da će, ubuduće, za slučajeve neorganizovanog dolaska i odlaska naših članova, Savez preuzeti punu odgovornost.

Po povratku u Beograd, Miša i ja smo o svemu informisali krizni štab. Kraća informacija o našem boravku našla se i u redovnom saopštenju objavljenom u Biltenu.

K. Ungar, visoki funkcioner Sohnuta iz Izraela, saopštio mi je da je, umesto Burga, za novog predsednika Sohnuta izabran Meridor, inače vrlo značajan političar i ranije ministar u vladi Izraela. Naloženo mu je od strane Meridora da obezbedi moj dolazak u Izrael jer je želeo da me lično upozna da bih ga "iz prve ruke" informisao o događajima u Srbiji.

Dogovorili smo se da to bude sredinom juna kako bih, pored već zakazanih sastanaka u Sohnutu, 17. i 18. juna, prisustvovao i sastancima Svetskog jevrejskog kongresa i skupštini Keren Hajesoda, na koje sam isto tako bio pozvan.

Na svim sastancima, posebno u Izraelu, od mene su tražili da ih informišem o situaciji u Srbiji pre, za vreme i posle bombardovanja. U Sohnutu su pretežno pitali da li će se, posle završetka ratnog stanja, povećati broj Jevreja koji će tražiti useljenje u Izrael. Ukazao sam da postoji izvestan nesklad između onoga šta predstavnici Sohnuta govore kada objašnjavaju šta buduće

useljenike čeka i stvarne situacije posle useljenja. Rekao sam da Sohnut treba da menja svoj priručnik o pravima novouseljenih koji u pojedinim delovima nije više aktuelan jer su se neki propisi menjali, tj. da sačini uputstva usklađena sa novim propisima. Taj predlog sam ilustrirao primerima koje su mi izneli oni koji su napravili aliju, između ostalih, moja kćerka koja se sa porodicom, još pre ratnih zbivanja u Srbiji, uselili u Izrael. Kritikovao sam i sprost izraelskih vlasti u izdavanju dozvola za useljenje i ukazao na konkretne primere.

Na sastanku Svetskog jevrejskog kongresa, promenjen je već predloženi dnevni red, po kojem je trebalo da se govori o stanju u Srbiji, uz obrazloženje da će se to razmatrati na sastanku Evropskog jevrejskog kongresa u Budimpešti, 4. i 5. jula. Ipak, omogućeno mi je da, u najkraćim crtama, predočim aktuelnu situaciju. Podelio sam izveštaj kriznog štaba i kopiju pisma upućenog Svetskom jevrejskom kongresu koja je sadržavala detaljan izveštaj.

Sam sastanak je bio vrlo uzbudljiv i, na momente, dramatičan. Glavna tema bila je sukob ortodoksnih i sekularnih Jevreja u Izraelu. Tomi Lapid, poslanik Kneseta (moj dobar prijatelj, poreklom iz Novog Sada) oštro je kritikovao postupke ortodoksnih Jevreja i neke zakonske propise u Izraelu. O zbivanjima na ovom kongresu detaljno sam govorio, što je objavljeno u Biltenu, u broju 8/1999.

Učestvovao sam, po posebnom pozivu, i na kongresu Keren Hajesoda. I tu sam govorio o situaciji u Srbiji, posle čega su me mnogi pitali zašto svi Jevreji ne dođu da žive u Izraelu? Kao i na svim ranijim sastancima gde su postavljana slična pitanja, odgovorio sam da veliki broj naših Jevreja pripada starijoj generaciji i bilo bi im teško da se uklope u život u Izraelu (nepoznavanje jezika, mešoviti brakovi) te da se Srbija ne može upoređivati sa zemljama poput Etiopije, gde je politička situacija bila takva da nije omogućavala normalan život. Moje izlaganje je dobro prihvaćeno i, na kraju, poklonjen mi je šofar sa posvetom.

Posle svih sastanaka i konferencija, tražio sam od Sohnuta da obidem naše omladince i studente smeštene u Ibimu i Negevu. Obišao sam ih za dva

dana i saslušao njihove primedbe, kao i neka zapažanja rukovodilaca. Primedbe rukovodilaca odnosile su se na to da je naša mlada generacija dosta razmažena pošto su se mladi žalili na preteranu disciplinu. Sa zadovoljstvom sam konstatovao da studenti vredno uče ivrit i da su se neki opredelili da ostanu u Izraelu. Sohnut je predvideo još neke programe koje nisam mogao da prihvatim. Trebalo je da se vratim jer je bilo predviđeno da krizni štab, po završetku ratnog stanja (24. juna 1999), prestane da funkcioniše i da Izvršni odbor Saveza normalno obavlja svoje funkcije.

Po dogovoru sa Mađarskim savezom i Džointom, krizni štab je odlučio da se članovi naše zajednice do 25. juna vrata u zemlju jer bi, posle tog datuma, sami snosili troškove boravka.

Izvršni odbor je sednicu održao 3. jula u Subotici. Na njoj sam govorio o radu štaba, međunarodnim kontaktima, boravku u Izraelu, troškovima operacije "Pesah" i potrebi da se organizacijama i pojedincima koji su nam pomogli uputi zahvalnost za pomoć i visok stepen jevrejske solidarnosti.

Pre nego što se prešlo na ostale tačke dnevnog reda, koji je sadržavao Promemoriju sačinjenu od strane Saveza i pitanja obeštećenje od Nemačke, razvila se vrlo živa diskusija, u kojoj su učesnici pozitivno ocenili rad kriznog štaba i delovanje u ratnim uslovima.

Međutim, predsednik Jevrejske opštine Subotica Toma Halbror, na moje najveće iznenađenje, svoju diskusiju počeo je rečima: "Predsednik Saveza Aca Singer za vreme ratnih događaja podilazio je Slobodanu Miloševiću i režimu..." Tražio sam da Tomi to konkretno obrazloži, ali nije naveo nijedan argument za takvu ocenu. (Primitio sam da se za vreme mog izlaganja "domundavao" sa potpredsednicom svoje opštine Mirom Poljaković koja mu je nešto suflirala.)

Na tu izjavu i klevetu odgovorio sam tako što sam pročitao pismo Svetskog jevrejskog kongresa, u kojem me posebno hvale za intervju objavljen u stranoj štampi, gde sam kritikovao Miloševića, kao i za ranije kritike upućene Miloševiću u vezi sa povraćajem jevrejske imovine, što je objavljeno u Biltenu. Niko od prisutnih nije se saglasio sa "Tomijevim lupetanjem" (koliko se

sećam, ove reči koristio je Miša, reagujući na optužbe protiv mene). Svi iz štaba znali su da smo imali jedinstven kritički stav u odnosu na Miloševića i njegov režim, ne samo za vreme rata već i ranije.

Ako doživim, detaljnije ću o tome pisati u poglavlju o situaciji u opštinama, a posebno u odnosu na Savez, ali ovoga puta želim da dam samo neka objašnjenja.

Tomi Halbror je bio samo formalno predsednik Opštine jer je sa porodicom godinama živeo u Budimpešti, gde je imao firmu. Zamenik mu je bila Mira Poljaković, koja je de facto vodila opštinu. Zato sam i onda znao da ono što je izgovorio nije njegovo mišljenje, pogotovo što on nije znao šta se događa u zemlji. I ranije je imao gafove koji su bili predmet rasprava na Izvršnom odboru Saveza, pa se nisam naljutio jer sam znao da to nije njegov stav i da je preneo mišljenje Mire Poljaković. Kasnije, kada je na njenu inicijativu smenjen, meni i Hajzleru je priznao da je govorio ono šta mu je ona sugerisala.

U ovom poglavlju mojih sećanja, nastojao sam da zabeležim događaje u kojima sam učestvovao a koje, po mom mišljenju, ne bi trebalo zaboraviti. Bilo je reči i o stvarima koje, u vreme kad su se događale, nisam javno saopštavao ali, kako je od tada prošlo više od deset godina, prestala je potreba da o njima ne pišem.

X SARADNJA SA JEVREJSKIM ORGANIZACIJAMA

Osnovu za dobru saradnju sa većinom jevrejskih organizacija u svetu nasledio sam od pokojnog dr Lavoslava Kadelburga koji je 26 godina bio na čelu Saveza i kao takav bio cenjen i visoko uvažavan od svih organizacija sa kojima smo saradivali (jedno vreme bio je potpredsednik Evropskog jevrejskog kongresa). Cenila se uloga Saveza u povezivanju sa jevrejskim organizacijama u SSSR-u i zemljama istoka Evrope, a posebno to što Savez nije osudio Izrael kao "izazivača rata", kako su to učinile neke jevrejske organizacije u zemljama tadašnjeg istočnog bloka. Pored toga, upoznao sam mnoge rukovodioce tih organizacija ranije, dok sam bio član Izvršnog odbora Saveza. Znači, nisam ni ja bio nepoznat mnogima i pre nego što sam izabran za predsednika.

Od prestanka funkcije predsednika dr Kadelburga do mog izbora, predsednik Saveza bio je književnik David Albahari. Za vreme njegovog mandata, koji je prekinuo ostavkom zbog iseljenja u Kanadu, dr Kadelburg je, u svojstvu počasnog predsednika, nastavio svoju aktivnost, pomažući Albahariju u radu. Zahvaljujući svakodnevnim kontaktima sa starim i novim predsednikom, bio sam dobro upućen u celokupno poslovanje Saveza, uključujući i finansije, kao i u odnose sa jevrejskim organizacijama u svetu, a naročito sa našim dugogodišnjim sponzorima Džointom i Evropskim i Svetskim jevrejskim kongresom.

Jevrejske organizacije su, zbog situacije u Jugoslaviji, odnosno Srbiji pokazivale sve veće interesovanje za stanje kod nas. Zato su iskazale posebnu želju da Savez, na kongresima ili drugim važnijim sastancima, predstavlja predsednik. To je bila praksa u vreme kada su predsednici bili Kadelburg i Albahari, a kasnije i ja.

Na pozive za sastanke odazivao sam se samo ako je organizator bio spreman da pokrije troškove moga učešća, tako da Savez nikada nije finansirao moja putovanja. Njih je bilo mnogo: Brisel, Njujork, Vašington, London, Pariz, Oslo, Stokholm, Berlin, Jerusalim, Tel Aviv, Solun, Budimpešta, Barselona, Varšava, Krakov...

Ti sastanci bili su vođeni na engleskom jeziku koji ja ne govorim, što sam, pored starosti, naveo kao jedan od razloga zbog kojih sam bio protiv mog kandidovanja za predsednika. Uglavnom sam govorio na nemačkom, što je simultano prevedeno na engleski. Kada sam govorio srpski, moj prevodioci su bili tadašnji predsednik Zajednice JO Bosne i Hercegovine Jakica Finci i Brane Popović, iz Beograda.

Na sastancima gde nije bilo obezbeđeno simultano prevođenje, sam sam sebi obezbedio „dobrovoljne“ prevodioce. To su često bili vrlo značajni učesnici tih skupova. Najčešće, dr Izrael Singer. Rabin Jozef Burg, bivši izraelski ministar, prevodio mi je 26.11.1995. na kongresu u Oslu, kao i dr Gerhard Rigner, bivši potpredsednik Svetskog jevrejskog kongresa i njihov predstavnik u Ženevi za vreme Drugog svetskog rata (poznat kao čovek koji je prvi obavestio Svetski jevrejski kongres o postojanju Aušvica). Sa njim sam ostao u prijateljskim odnosima do njegove smrti.

(Rigner mi je rekao da se u njegovoj arhivi nalaze neke poverljive informacije koje je svojevremeno deponovao dr Lavoslav Kadelburg i da će mi ih predati kada budem u Ženevi. Nažalost, on je umro i ja nisam dobio ta dokumenta niti išta znam o njihovom sadržaju.)

Moji brojni kontakti i saradnja sa značajnim jevrejskim institucijama (Sohnut, Klejms konferencija, Keren hajesod, Bnei Brit) i nejevrejskim organizacijama koje se bave ljudskim pravima zauzeli bi mnogo mesta u ovim sećanjima.

XI DŽOINT (JOINT) I DELATNOST JEHIELA BAR HAJIMA

Kontakti i saradnja sa Džointom počeli su još pre Drugog svetskog rata, kada se Savez obratio Džointu za materijalnu pomoć za obezbeđivanje jevrejskih izbeglica iz Austrije i Nemačke pošto je Savez već potrošio svoja sredstva. Pomoć Džointa nastavljena je 1945. godine. Štaviše, u Beogradu je bio i njihov stalni predstavnik. O istorijatu pomoći i saradnji sa tom organizacijom pisao sam detaljne prikaze i o tome govorio prilikom poseta delegacije Džointa na najvišem nivou. Pomoć je u raznim vidovima nastavljena do danas. O značaju i ulozi Džointa za nas znao je gotovo svaki član ovdašnje zajednice.

Mnogo bi prostora zahtevao opis pomoći koju nam je godinama pružao Džoint, bila ona finansijska ili „u naturi“ (prehrambeni proizvodi, lekovi, odeća itd.). Zbog svega toga, zaslužio je našu većitu zahvalnost. Ta moja osećanja odnose se na organizaciju Džoint, ali ne i na delovanje nekih njenih predstavnika u Jugoslaviji. Tu, pre svih, mislim na Jehijela Bar Hajima. Neki njegovi postupci negativno su se odrazili na rad Saveza, a nisu bili od koristi ni njegovom poslodavcu u Njujorku.

Nakon što je Džoint ukinuo svoje stalno predstavništvo u Beogradu, Savez je održavao kontakte sa njegovom centralom u SAD, s tim što je Džoint odredio svog službenika zaduženog za Jugoslaviju. On je povremeno dolazio da sagleda namenski utrošak finansijskih sredstava koje je odobrio Savezu. Šira javnost, pa i neke jevrejske opštine, za njega nisu ni znale. Pokojni Kadelburg upoznao me je sa predstavnikom Džointa koji je bio pre Bar Hajima, ali se ne sećam njegovog imena (a ne sećaju ga se ni drugi članovi tadašnjeg rukovodstva Saveza koje sam pitao).

Po imenovanju Bar Hajima za predstavnika Džointa za Jugoslaviju, Kadelburg je sazvaio sastanak na kojem me je, kao člana Izvršnog odbora, upoznao sa njim pošto sam bio predviđen za budućeg predsednika Finansijske komisije, umesto Jove Brandajsa. Sećam se da je Kadelburg istakao da sam po struci bankar i da sam bio direktor jedne banke u zemlji i jedne bečke banke. Bar Hajim je reagovao rekavši da će i njegovo sedište biti u Beču, da je završio

ekonomiju na Harvardu i da je bio oficir u američkoj i izraelskoj armiji. Razgovoru je prisutvovao i Jova Brandajs, koji je prevodio.

Bez obzira na to što sam od Brandajsa preuzeo dužnost predsednika Finansijske komisije, dalje kontakte (zbog engleskog jezika) sa Bar Hajimom održavao je Brandajs, koji je ostao član Finansijske komisije, isto kao i Kadelburg, koji više nije bio predsednik Saveza, ali je i dalje bio veoma aktivan i u mnogim prilikama delovao umesto Davida Albaharija. Znam da je često imao telefonske razgovore sa funkcionerima Džointa i drugih jevrejskih organizacija u inostranstvu.

U danima raspada Jugoslavije, Kadelburg i Albahari su me ovlastili da pregovaram sa JNA o obezbeđenju aviona za evakuaciju Jevreja iz Sarajeva. Saopšteno mi je da će Džoint pokriti troškove avionskog prevoza. Sećam se da je iznenada došao Bar Hajim sa članom jevrejske zajednice Jašom Binensfeldom, iz Zagreba, gde je sa predstavnikom Armije, paralelno sa našim razgovorima, vodio pregovore o evakuaciji Jevreja iz Sarajeva i angažovanju aviona za tu svrhu. Znam da se posle razgovora sa Bar Hajimom Kadelburg jako iznervirao. Samo mi je rekao: „Bar Hajim je obična budala i ne zna gde mu je mesto...” Nisam znao sadržaj razgovora zbog kojeg se iznervirao.

Izvesno vreme posle evakuacije Bar Hajim je došao i vodio vrlo oštar i glasan dijalog sa Kadelburgom. Sadržaj razgovora opet nisam znao, ali sam zapamtio da su vrata bila zatvorena, iako je Kadelburgov običaj bio da vrata kancelarije uvek drži otvorenim. Posle odlaska Bar Hajima, Kadelburg mi je rekao da mu se ovaj izvinio po nalogu Džointa. (Jednom prilikom sam oštro kritikovao Bar Hajima zbog njegovog pisma u kojem me je indirektno vređao. Dobacio sam mu da će se jednog dana izviniti i meni kao što se svojevremeno izvinio Kadelburgu. Odgovorio je da se Kadelburg izvinio njemu a ne on Kadelburgu! Rekao sam da u to sumnjam.)

Od samog početka, pokušavao je, u prvo vreme vrlo obazrivo a kasnije sve intenzivnije, da se meša u rad Saveza. Održavao je kontakte sa pojedinim opštinama ili funkcionerima tih opština, a o razgovorima nije obavestavao Savez već smo za to saznawali od pojedinih funkcionera. Čak im je obećavao

i određena sredstva ili su neki članovi ovih opština upućivani na neke seminare i sastanke u inostranstvu a da o tome nismo bili obavešteni. Smatrao je da je kompetentan za sve što se događa u našoj zajednici.

Posle mog izbora za predsednika Saveza, Đorđe Hajzler je izabran za predsednika Finansijske komisije pa je najviše kontakata imao sa njim. Đorđe je bio poznat po velikoj toleranciji, odličnom poznavanju problema u zajednici i dobroj verziranosti u finansijska pitanja. Govorio je engleski.

Praktično, usmene i pismene kontakte sa Bar Hajjimom održavao je on, s tim što me je o svemu informisao. Često se žalio na neke Bar Hajjimove postupke i dogovarao se sa mnom i Jovom Brandajksom kako da reaguje na njih.

Reagovali smo na Bar Hajjimovo delovanje kad god smo smatrali da nije u skladu sa njegovim zadacima i ovlašćenjima. O tome najbolju sliku daje odgovor Đorđa Hajzlera (marta 2000.godine) na Bar Hajjimovo pismo, u kojem se ovaj bavio raznim problemima u Savezu, pa i onim personalnim.

Iz Đorđevog odgovora na pet kucanih strana, citiram delove koji bolje oslikavaju Bar Hajjima nego što bih ga ja opisao. Na početku pisma, Đorđe se poziva na razgovor sa njim prilikom vožnje Beograd - Novi Sad - Subotica i pitanja iz njegovog mejla od 4. februara 2000. Citiram: „Na IO smo izabrali za deputy predsednika g.Mišu Davida. On se u Savezu do sada najviše bavio pitanjima koja smatrate da su malo u senci drugih problema Saveza. Ovo smo učinili bez obzira na bolest g. Miše. Nadamo se uspešnom ishodu lečenja, a ovo je i znak pažnje i zahvalnosti za njegov svestrani i nesebični dosadašnji višegodišnji uspešan rad. Smatram to mnogo boljim rešenjem od vaše sugestije, tim pre što se radi o čoveku srednje generacije sa dubokim jevrejskim vaspitanjem.

Ne znam da li vam je poznato da je, pre poslednje izborne skupštine Saveza, g. Singer insistirao da se Miša kandiduje za predsednika - jer on nije hteo da se kandiduje po drugi put (tajnim glasanjem na Skupštini jednoglasno je izabran Singer.)“

U daljem tekstu, Hajzler ukazuje na primere istupanja Bar Hajjima u kontaktima sa članovima opština Saveza i nekim dogovorima o kojima Savez nije ni obavešten.

„Bilo bi normalno da se to čini posle razgovora sa pojedinim opštinama (tačnije u Beogradskoj) jer tu je izvor najvećeg dela problema i da sva tretirana pitanja i vi raspravite u Savezu.

Veoma sam zahvalan za vašu saradnju sa nama, posebno na razumevanju koje meni lično iskazujete, ali dozvolite da kažem da stil koji je de facto sa vaše strane nametnut iznutra razdire Savez. Na ovo vam je i ranije ukazano.“

U nastavku, Hajzler ukazuje na slučajeve kada se Bar Hajim nije bavio poslovima za koje je bio nadležan, a posebno kada se nije držao dogovora sa njim, već je odlazio na neke samo njemu poznate razgovore, pa se planirani sastanak sa njim ili sa Finansijskom komisijom nije realizovao. Navodim još neke delove pomenutog pisma.

„Dragi Jehiele, take it easy, ne mora baš svaka stvar da se rešava uz vašu asistenciju. Savezom ipak rukovode ozbiljni iiskusni ljudi (volonteri) koji vas iskreno informišu o bitnim stvarima. Mi se ne slažemo uvek u svemu, no to je valjda prirodno za jednu demokratsku organizaciju. Čim se u svaku sitnicu vi uplićete, to postaje deo intriga. Ne vašom voljom nego po prirodi stvari, jer ono što se redovnim putem čini da je nesprovodivo u Savezu, mnogima se može učiniti da će to rešiti ako vas informišu i traže vašu zaštitu, intervenciju nekog ko je finansijer Saveza pa je u tom smislu iznad Saveza.“

Pošto se osvmuo na još neke stavove koji ilustruju Bar Hajimov način delovanja, Hajzler je pismo završio rečima: „Pisali ste mi lično, isto tako vam odgovaram u svoje ime, ali pošto se radi o veoma važnim pitanjima, o vašem pismu obavestio sam i predsednika Saveza. U zadnjih nekoliko godina mislim da smo se dovoljno zblížili da mi nećete zameriti što sam ovo izneo. Verujte mi, ako se saglasite sa mnom, to će olakšati vaš težak rad u našoj zajednici, rasteretiti vas nepotrebnih problema, a isto tako olakšati rad meni i našem Savezu, što je jedina moja želja. U mojim godinama, nikakvih posebnih ambicija nemam pa dozvolite da vas, u nadi za vašim odgovorom i promenom stava i vašeg stila rada, pozdravim sa shalom.“

Ne znam da li je Đorđe ikada dobio odgovor na ovo pismo, ali Bar Hajim nije promenio stil. Naprotiv, bio je još prepotentniji i ponavljao je greške na koje mu je ukazano.

Jova Brandajs je više puta predlagao da se zvanično obratimo centrali Džointa i da ukážemo na način rada i postupke Jehijela Bar Hajjima. Isticao je da bi tako postupio Kadelburg. Međutim, ja sam bio protiv jer sam smatrao da bi tužakanje štetilo našem ugledu i da ćemo mi sa njim izaći na kraj. Štaviše, prilikom poseta delegacije Džointa (često na najvišem nivou), nisam kritikovao njegovo delovanje. Nažalost, u našoj zajednici, pa čak i u Savezu, u razgovorima više nije pominjan Džoint kao naš sponzor, već se govorilo: Bar Hajjim odobrio, rešio i sl.

Posledice toga o čemu je pisao Hajzler došle su kasnije do punog izražaja: slučaj Bijeljina, prvo uvredljivo pismo Bar Hajjima a posle toga izvinjenje itd. Mnogi su mi ukazivali da se on odvojeno sastaje i privatno druži sa jednim brojem funkcionera ili bivših funkcionera Beogradske opštine, koji su i ranije bili protiv Saveza, a imali su i ambicije da, uz pomoć Bar Hajjima, dođu na čelo Saveza. Smatrao sam da je to njihovo pravo i da ja ne treba da reagujem, iako bih od njega povremeno čuo informacije i intrige koje su mogle da potiču samo iz njegovih privatnih kontakata.

Bez obzira na Bar Hajjmove postupke i negativno delovanje, učinio sam sve da nesmetano obavlja svoje poslove jer sam smatrao da je to u interesu Džointa i naše zajednice. Na brojne primedbe na njegovo delovanje, odgovarao sam da on predstavlja Džoint i da ja na njega gledam ne kao na ličnost već kao na predstavnika te organizacije. Zbog toga sam i rizikovao kada su došle u pitanje ulazne vize za njega. Naime, stranci su ulazne vize dobijali u nekom od naših konzulata, na osnovu zvaničnog poziva odavde. Za svaku najavljenju posetu funkcionera jevrejskih organizacija, Savez ja davao službeno pozivno pismo, pa je tako i Bar Hajjim, u našem konzulatu u Parizu, dobio vizu za jednokratnu posetu.

Tražio je da mu obezbedimo da dobije stalnu vizu jer je u našem konzulatu u Parizu obavešten da takve vize postoje. U to vreme, Savez je dobijao značajnu humanitarnu pomoć u hrani, odeći i obući i za nejevrejske organizacije. Od toga smo veći deo ustupali Komeserijatu za izbeglice. Prilikom jedne posete, Bar Hajjim je zamolio da pođe sa mnom kod tadašnje ministarke Bube Morine, koja je bila na čelu Komesarijata.

Na samom početku razgovora, na moje veliko iznenađenje, Bar Hajim je pitao da li bi on mogao da dobije vizu za više ulazaka. Ministarka nije shvatila šta traži. Ja sam objasnio o čemu se radi i njen odgovor je bio: nema problema!

Sledeći put, na osnovu tog obećanja, u pozivnom pismu dostavljenom konzulatu, tražili smo da se izda viza za više ulazaka. Međutim, Bar Hajim nas je obavestio da već duže čeka na vizu i da nije dobio ni onu jednokratnu. Pozvao sam ministarku, a ona mi je odgovorila da nije mogla ništa da uradi i da treba da se direktno obratimo Ministarstvu unutrašnjih poslova.

Tražio sam prijem kod ministra Dušana Mihajlovića da bih ukazao na neke pojave antisemitizma i uzgred izneo okolnost da naš glavni donator ne može da dobije vizu. Posle nekoliko dana, pozvao me je jedan visoki funkcioner Ministarstva zbog intervencije ministra Mihajlovića, a u vezi sa vizom za Bar Hajima. Predao mi je fotokopiju iz lista koji se štampa u Londonu na srpskom i na engleskom jeziku, u izdanju Jevreja izbeglih iz Bosne, i predložio da pročitam deo iz intervjuja koji je Bar Hajim dao februara 1998. Branku Danonu, u kojem iznosi i svoju biografiju. Citat iz intervjuja: „Nakon Harvarda postao sam kapetan u vojsci SAD na službi u vojnom generalštabu NATO-a u Briselu. Doselio sam se u Izrael 1974. godine i služio rezervu u ZAHAL-u (Izraelska odbrambena vojska) kao oficir za informisanje. JOINT me je poslao u Beč 1989. godine da vodim brigu o Jevrejima koji su napustili SSSR na putu ka SAD...“

Zapitao je: da li mi je to poznato? Odgovorio sam da znam da je završio Harvard i da je kao predstavnik Džointa jedno vreme bio u Beču, a da mu je sada sedište u Parizu. Pitao me je da li slučajno znam da, prilikom dolaska u Beograd, redovno posećuje Američku ambasadu? Odgovorio sam da znam za pojedine slučajeve, ali da tome nisam pridavao posebnu pažnju s obzirom na to da je američki državljanin. Rekao sam i da ne znam da li je bio u NATO-u.

U dužem razgovoru istakao je da su, do sada, u slučajevima gde je Savez davao pozivna pisma sa mojim potpisom, svi dobili ulazne vize. Ne samo funkcioneri već i novinari i privatna lica.

U nastavku razgovora, govorio je o opasnosti od NATO-a, o neprijateljskom okruženju, o tome da naša služba ima težak zadatak. Ja sam govorio o pomoći koju nam Džoint pruža i o važnoj ulozi Bar Hajima u tome. Završio je razgovor napomenom da ću odgovor u vezi sa vizom dobiti za koji dan.

Posle nekoliko dana, posetio me je. Dugo je analizirao situaciju i, posle nekoliko komplimeneta na naš račun, rekao da me ceni kao ozbiljnog i odgovornog čoveka i da Savez treba da uputi pozivno pismo neposredno Konzulatu i da će Bar Hajim dobiti vizu. Kao i do tada - jednokratnu.

O tome sam obavestio Bar Hajima. Ukazao sam mu da sam založio svoj autoritet na najvišem nivou da bi on dobio vizu, a u sebi sam se pitao da li sam dobro postupio i šta će biti ako ga uhapsu.

Kada je doputovao, Bar Hajim je izrazio želju da poseti opštine Novi Sad i Beograd. Odgovorio sam da će sa njim ići Zoran Mevorah. Na kraju sam mu rekao da me, kada napusti zemlju i pređe granicu sa Mađarskom, pozove telefonom. Izgleda da je shvatio da brinemo o njemu i, odmah po prelasku granice, pozvao je da mi se zahvali na angažovanju.

Mislio sam da će posle ovoga slučaja, ceneći moje angažovanje, promeniti držanje. Ali, još jednom sam se prevario. Događaji koji su usledili pokazali su pravo lice Jehijela Bar Hajima („slučaj Bijeljina“).

Sohnut

Posebno smo usko saradivali sa predstavništvom Sohnuta u Budimepešti i sa njegovom centralom u Izraelu u vezi sa alijom, tj. useljenjem ili grupnim posetama naših članova Izraelu. Na njihov poziv, više puta sam odlazio u Izrael i učestvovao na sastancima posvećenim raznim pitanjima, naročito u vezi sa iseljenjem naših članova u Izrael. Dao sam i više intervjuova izraelskoj štampi. Neki funkcioneri Sohnuta često su citirali jednu od mojih izjava, koja je glasila: „Želja mi je da budem poslednji predsednik Saveza Srbije, tj. da se svi Jevreji usele u Izrael.“

Američki jevrejski komitet (AJC)

Sa organizacijom AJC Savez nije imao nikakve kontakte sve do početka septembra 1997, kada su me obavestili da će, u vreme zasedanja Organizacije ujedinjenih nacija u Njujorku, održati pojedinačne sastanke sa ministrima spoljnih poslova zemalja bivše Jugoslavije. Zamolili su me da ih obavestim o личности našeg ministra spoljnih poslova Milana Milutinovića i o problemima naše zajednice na koje bi predsednik AJC ukazao tom prilikom.

U odgovoru sam ukratko naveo da Milana Milutinovića dugo poznajem, da je on jedan od užih saradnika predsednika Miloševića, da smatram da nije antisemita i da smo zainteresovani da se na tom sastanku ukaže na problem povratka jevrejske imovine i neke pojave antisemitizma na koje vlast nedovoljno reaguje.

Posle nekoliko dana, telefonirao mi je Milutinović i zamolio da se odmah vidimo.

Bio je vrlo uzbuđen. Saopštio mi je da je AJC otkazao sastanak sa njim i pitao me koji su razlozi? Odgovorio sam da ne znam i pokazao moj faks svojevremeno upućen AJC. Rekao sam da Savez nema nikakvih posebnih kontakata sa tom organizacijom i da ne poznajem nikoga iz njenog rukovodstva. Obećao sam da ću se obratiti AJC i zamoliti da se održi otkazani sastanak jer je to u interesu naše zajednice.

Po povratku iz SAD, Milutinović me je pozvao telefonom, a posle uputio i pismo u kojem se zahvalio što je, posle moje intervencije, ipak došlo do sastanka, rekavši da je bio vrlo uspešan i da je tom prilikom pozvao predsednika AJC da poseti Beograd. Predsednik je odgovorio da zvaničnu posetu ne može učiniti na poziv vlade, već samo ako mu ja, u ime jevrejske zajednice, uputim poziv. Daljih kontakata sa AJC nismo imali.

Sledeće godine, saznao sam da su svi predsednici jevrejskih zajednica iz bivše Jugoslavije pozvani da učestvuju, u maju 1998, na kongresu AJC, ali ja poziv nisam dobio. Isto se dogodilo i 1999. Nisam mogao pretpostaviti šta je tome razlog, pogotovu što na području Srbije živi najveći broj Jevreja

(predsednici Slovenije i Makedonije dobili su pozive, a jedva da imaju po stotinu članova).

Osvećenju male sinagoge u Skoplju, čije je uređenje finansirano sredstvima AJC, prisustvovao je, u ime AJC, rabin Endrju Beker, šef odeljenja te organizacije za inostrane poslove. Tražio sam poseban razgovor sa njim. Sa mnom je bila Lidija Petrović, predsednica JO Zrenjanin, koja je prevodila. Upitao sam ga: koji je razlog da samo naš Savez ne bude pozvan na njihov kongres? Beker je počeo da se pravda da se radi o administrativnoj grešci i rekao da me poziva da učestvujem na predstojećem zasedanju. Odgovorio sam da sumnjam da se radi o grešci administracije i zamolio ga da mi navede pravi razlog. Na kraju je kazao da ću odgovor na to pitanje dobiti u Vašingtonu i da ću za sledeći sastanak dobiti pismeni poziv. Rekao sam da neću prihvatiti poziv pošto ne govorim engleski i da ću, pošto sam obavešten da simultanog prevođenja sa nemačkog nema, za sastanak odrediti nekog od funkcionera Saveza koji govori engleski. Ali, Beker je insistirao da dođem, s tim da, o trošku AJC, sa mnom pođe i Lidija Petrović kao prevodilac.

Posle nekoliko dana, primio sam pismeni poziv za mene i Lidiju. Čim smo stigli, odmah smo tražili da se sretnemo sa rabinom Bekerom. On je rekao da ću dobiti dokumenta na osnovu kojih ću moći da zaključim zbog čega nisam pozivan na kongres.

Dobio sam dva lista njihovog štampanog izveštaja „Diplomatic Outreach“ (str. 93). Tu je naveden deo razgovora sa ministrom inostranih poslova Milanom Milutinovićem, obavljen 29. septembra 1997. godine, na temu povratka jevrejske imovine oduzete za vreme okupacije i posle oslobođenja (poglavlje „Property restitution“). Citiram reči Milana Milutinovića koje se odnose na mene:

„U odnosu sa mnogim liderima, intelektualcima i mojim dobrim prijateljom Acom Singerom, rešićemo ovaj problem... Pre svega, ne radi se o velikoj imovini. Reč je o nekoliko zgrada. Završićemo to pre kraja ove godine“. Ministar je rekao da Jevreji kao zajednica nikada nisu tlačeni u Jugoslaviji. „Mnogi jugoslovenski Jevreji su prvo Srbi pa tek onda Jevreji. Srpski

nacionalni identitet je uvek bio duboko inkorporiran u toj zajednici". Primetio je i da je jedan od osnivača Jugoslavije bio Jevrejin.

Na osnovu te Milutinovićeve izjave, AJC je zaključio da sam ja Jevrejin koji je bliži Miloševiću nego jevrejskoj zajednici.

Posle prvog učešća na godišnjem sastanku Američkog jevrejskog komiteta, redovno sam bio pozivan da učestvujem, zajedno sa Lidijom Petrović, na godišnjim zasedanjima. Štaviše, imao sam poseban tretman, ne samo u specijalnom smeštaju već i u kontaktima sa najvišim rukovodiocima te organizacije. Naročito su pohvalili moj intervju dat za vreme bombardovanja Srbije („New York Times“, 10. i 11. aprila 1999).

U vezi sa Milutinovićem, treba zabeležiti još jedan slučaj, koji nema nikakve veze sa njegovim istupanjem u Americi. Posle ponovnog uspostavljanja diplomatskih odnosa sa Izraelom i imenovanja novog ambasadora Srbije u Izraelu, Milutinović me je, na moje najveće čuđenje, zamolio da se kod predsednika Miloševića založim da se dotadašnji otpravnik poslova Mirko Stefanović postavi za ambasadora u Izraelu. (Milošević je, naime, smatrao da za ambasadora treba postaviti nekog političara.) Odbio sam taj predlog s obrazloženjem da se Savez ne meša u donošenje takvih odluka, ali sam rekao da on može saopštiti predsedniku da imam pozitivno mišljenje o Mirku Stefanoviću (ovo sam svojevremeno ispričao i Mirku Stefanoviću, kome sam u šali rekao da sam ja zaslužan za to što je postao ambasador u Izraelu.)

XII „SLUČAJ BIJELJINA“, OD INSINUACIJE DO IZVINJENJA I POHVALE

Možda bi gornji naslov najsazetije mogao da formuliše istorijat događaja oko ovog „slučaja“... Velika raspoloživa dokumentacija u vezi sa događajima koji se odnose na ovaj slučaj po obimu sigurno bi popunila sadržaj knjige od stotinak stranica. Fotokopija iste dokumentacije sa prevodom na engleski jezik, dopunjeno zaključkom Izvršnog odbora Saveza od 8.8.2004. upućeni su centrali JOINT-a i Bar Hajimu pod naslovom „Bijeljina Affairs“ iz koje se vidi istorijat „slučaja Bijeljina“. Zato ću u opisu događaja citirati samo najznačajnije delove iz pomenute dokumentacije koja je pod br. SE 197, od 2.8.2004. upućena svim jevrejskim opštinama i članovima Izvršnog i Nadzornog odbora.

Na Izornoj skupštini Saveza 14. 03. 2004. van dnevnog reda, Miša Levi je postavio pitanje: da li sam nešto u ime Saveza nekome poklonio? Pokazao je ugovor o poklonu potpisan sa moje strane 12.10.1995. Tada sam rekao da se ne sećam predmeta od pre deset godina, pogotovu što je za ovakav slučaj bio zadužen zamenik predsednika Miša David, i da ću proveriti dokumentaciju kako je došlo do poklona.

Shvatio sam da je Miša Levi ovu svoju sumnju iskazao da bi uticao na ishod moje aktuelne kandidature za predsednika Saveza...

JOINT je, sa potpisom J.B.Haima, 28. juna 2004. uputio Savezu pismo koje počinje rečima: „Pišem vam sa zahtevom da mi dostavite informacije o ugovoru o donaciji nekretnina koji je zaključen u Bijeljini 10. oktobra 1995. između Saveza koga predstavlja Aca Singer i opštine Bijeljina...“ Ovde traži odgovore na 10 pitanja u vezi sa ugovorom. Od toga, i neka sasvim konfuzna pa i provokativna (kopiju pisma uputio je N. Samardžiću i J. Finciju).

Bilo mi je jasno da je Bar Hajimu ovo pitanje i ugovor „servirao“ Miša Levi u nameri da me kompromituje. Naime, bila mi je poznata želja Bar Hajima da na mesto predsednika, umesto mene, dođe njemu odgovarajuća ličnost, o čemu sam pisao u poglavlju „Odnosi sa JOINT-om i o delatnosti Bar Hajima“.

Bilo je čudno da je pismo upućeno Savezu, adresovano na mene i sekretara D. Saloma, i da su kopije upućene N. Samardžiću i J. Finciju (znači tendencija da ovo pitanje bude od šireg značaja, pa time eventualno i moja kompromitacija). Zbog toga, zajedno sa M. Grinvaldom, pristupio sam traženju dokumentacije koja se odnosi na „poklon“ za koji sam potpisao ugovor. Iz raspoložive dokumentacije se vidi da je „poklon“, po odluci Saveza, još 4. maja 1990. godine dat Skupštini opštine Bijeljina tako da sam, posle njihove urgencije, potpisao ugovor 12.10.1994. i to u Beogradu a ne u Bijeljini, kako u pismu tvrdi Bar Hajim. Tim ugovorom samo je realizovana odluka doneta mnogo ranije. Obzirom da 1990. nisam bio na funkciji predsednika Saveza, tražio sam objašnjenje i od dugogodišnjeg sekretara Saveza L. Petrović kakav je bio postupak u to vreme. Svu dokumentaciju ustupio sam N. Samardžiću, predsedniku Pravne komisije i advokatu kome je i Bar Hajim upitio kopiju pisma upućenog meni sa 10 pitanja.

U međuvremeni, Samardžić je više puta razgovarao sa Bar Hajimom koji je tražio od njega odgovore na postavljena pitanja i izrazio određenu sumnju u vezi poklona. Tražio sam da Samardžić da svoje stručno mišljenje kako bismo obavestili Izvršni odbor Saveza i JOINT. Citiram deo iz dopisa koji sam 6. jula 2004. dobio od Samardžića: „Ja ću do kraja radnog vremena napisati odgovor prema postojećoj dokumentaciji i mislim da ga treba uputiti Bar Hajimu. Vi dostavite odgovor na njegove pismo u prilogu kao odgovor Pravne komisije. Svakako da su intencije i ton pisma Bar Hajima takve da prevazilaze ton normalne komunikacije između Saveza i JOINT-a.

To što je neko servirao Bar Hajimu informaciju da je Aca Singer bez ovlašćenja otuđio imovinu u Bijeljini koja vredi 3 miliona evra i tu još ubacio sumnju da je neko na tome zaradio pare, svakako zahteva da Bar Hajim postavi to pitanje Savezu, ali ton i način na koji to postavlja impliciraju da se navedeno zaista desilo. Kako mislim da kakav god odgovor damo to neće zadovoljiti Bar Hajima već će i dalje tražiti dodatna objašnjenja, mislim da treba postupiti tako što će se dostaviti razložan jednostavan odgovor. Ako on nastavi, sa harangom, onda zakazati Izvršni odbor“.

Sve što je Samardžić predvideo u ovom dopisu, dogodilo se. Izveštaj N. Samardžića, na osnovu sadržaja i dokumentacije i datog stručnog mišljenja predstavlja celovit dokument. Zbog opširnosti istog, navodim samo najznačajnije delove.

„1. Savez je primio dopis Skupštine opštine Bijeljina od 28. 04. 1990. Dokument je nađen u dosijeu „Bijeljina“ i nije zaveden, pretpostavljam da ga je neko lično doneo iz Bijeljine.

Napomena: ovo znači da je predmet star 14 godina i to je razlog da je nemoguće rekonstruisati sve odluke i dopise... jer je moguće predat Muzeju, nema ni zakonskih ni statutarnih obaveza... da se predmeti čuvaju toliko dugo.“

Citiranim zahtevom Opštine Bijeljina traži se da se parcela gde je bila sinagoga pokloni: to pretpostavlja da je Opština znala za odluke Saveza da se ovakva imovina poklanja...

Dalje citiranim zahtevom, Opština predlaže da „Savez bez naknade prenese na Opštinu Bijeljina navedenu parcelu a da Opština obeleži postojanje sinagoge na istom mestu.“ U spisima koji su nam dostupni nalazi se i dopis Opštine Bijeljina od 12.7.1995. kojim se traži da se postupi po napred opisanom zahtevu iz 1990.

Kao odgovor na ovaj dopis Savez dostavlja 18.8.1995. godine pod brojem SE-498 mg odgovor kojim se Opština Bijeljina obaveštava da je još 4. maja 1990. godine doneta odluka da „Savez poklanja Opštini Bijeljina... zemljište ukupne površine 1123 m² te da, obzirom da se tamo nalazila sinagoga, Bijeljina se obavezuje da, po završetku objekta, postavi memorijalnu ploču kao sećanje na Jevreje i dalje, shodno navedenoj odluci koja je Opštini Bijeljina dostavljena, ista slobodno da po njoj postupi.“

Da ovo nije bio jedinstven slučaj poklona, u izveštaju N. Samardžića piše: „Prema Poslovniku Saveza... koji je bio na snazi 1990. izričito je predviđeno i to čl. 57 da imovinom takve opštine (odnosi se na ugasle jevrejske opštine) kao što je bila Bijeljina upravlja i raspolaže Savez.“

Dalje u pomenutom izveštaju piše: „Prema pisanoj izjavi gđe Luci Mevorah Petrović, u to vreme sekretara Saveza, a prema mojim saznanjima u to vreme i član Radnog i Izvršnog odbora Saveza, na osnovu ranije donetih

odluka... zgrade koje su nekada bile sinagoge kao i zemljišta na kojima su se nalazile - ne otuđuju se nego prenose bez naknade uz obavezu obeležavanja a iz pijeteta prema žrtvama.“ U pomenutom izveštaju Samardžić daje i pravno tumačenje da, po tada važećem Zakonu o eksproprijaciji, Opština Bijeljina mogla je ekspropirisati i parcelu na kojoj se nalazila sinagoga pa prema tome nije bila potrebna saglasnost Saveza.

Bar Hajim je, i posle dobijenog izveštaja, nastavio svoju „istragu“ u nastojanju da se od čitavog slučaja napravi afera u cilju moje kompromitacije. Nakon dobijenog izveštaja predsednika Pravne komisije od 7. jula 2004. doneo sam odluku da se formira ad hoc komisija u sastavu: A. Gaon, zamenik predsednika Saveza, A. Greber, potpredsednik Saveza i predsednik JO Beograd, Miloje Todorović, A. Nećak i Jakov Alba, članovi IO kojima su se na sastanku 12. jula 2004. pridružili M. Grinvald i R. Galac Popović, član Nadzornog odbora. Komisija je zaključila: “Nakon što je upoznata sa raspoloživom dokumentacijom vezanom za pismo Jehiela Bar Hajima, regionalnog direktora JOINT-a, konstatovano je:

1. Po sadržaju i tonu pismo prevazilazi normalnu komunikaciju između Saveza i JOINT-a.

2. Pismo je napisano na osnovu netačne informacije (ovde su nabrojane netačnosti u pismu Bar Hajima).

3. Po prijemu pisma od Bar Hajima, predsednik Saveza ga je ustupio Pravnoj komisiji. Isto je učinio i Bar Hajim...

4. Informisani smo da je Bar Hajim više puta kontaktirao Nebojšu Samardžića. Jednom prilikom saopštio je da je vrednost poklonjenog placa 3.000.000 evra.

5. Obzirom na napred izloženo, neophodno je da Izvršni odbor u punom sastavu i uz učešće Pravne komisije Saveza razmotri ovo pitanje i donese odluku, o čemu će obavestiti JOINT.

Pošto je Bar Hajim tih dana bio u Beogradu, meni je postavio samo pitanje: da li sam ja potpisao ugovor? Nije pokazao interesovanje da se upozna sa celokupnom dokumentacijom, što mu je nuđeno.

Novo pismo JOINT-a potpisano od strane Bar Hajima i 19. jula 2004. upućeno Savezu, po sadržaju i tonu prevazišlo je pismo od 28. juna 2004. Citiram samo neke delove: „Prošlog četvrtka, 15. jula putovao sam u Bijeljiniu. Tamo sam pogledao zemljište na kojem je nekada stajala sinagoga sefardske zajednice u tom gradu... To je zemljište koje je 1995/1996. Savez bez naknade poklonio gradu Bijeljini...

„Poklonjena imovina, koja je locirana u nezavisnoj stranoj zemlji, a za ništa zauzvrat, teško je porazila kako JOINT tako i ostale donatore Saveza. Ovaj čin je tim više poražavajući jer nije u skladu sa onim Savezom kakvog ga mi poznajemo. Kao dugogodišnji partner i podržatelj Saveza, JOINT bi želeo da sazna sledeće... (Tu postavlja niz pitanja, slično kao u prvom pismu od kojih citiram neka: zašto je ovaj poklon dat? Da li je uzeta u obzir, ako je uopšte uzeta, činjenica da je imovina iz Bjeljine locirana u stranoj zemlji koja ima svoje jevrejske organizacije? Kako treba razumeti činjenicu da nikada nije postavljena ploča ili održana ceremonija kojom je obeležena ta donacija, kako je zahtevano u ugovoru o poklonu, itd. JOINT pozdravlja činjenicu da će Izvršni odbor saveza razmotriti ovo pitanje.) Očekujemo vaše primedbe i zaključke koji se tiču ove stvari.

Pošto JOINT započinje razgovore o budžetu početkom avgusta, važno je da dobijemo vaš odgovor do kraja jula. Način na koji JOINT raspodeljuje svoja sredstva zavisi od toga kako naši partneri upravljaju imovinom koju imaju.“

Karakteristično je za ovo pismo što u prvom delu već daje ocenu da je odluka o poklonu „porazila JOINT“, dok u nastavku JOINT pozdravlja činjenicu da će Izvršni odbor razmotriti ovo pitanje. Istovremeno on preti u vezi sa budućim doprinosom JOINT-a budžetu Saveza.

U ovo je Bar Hajim uključio jevrejsku zajednicu Bosne i Hercegovine. Da je Bar Hajim to već od 28.6.2004. pokušao da učini, saznali smo na sastanku sa delegacijom jevrejske zajednice Bosne, održanom 26.8.2004, potvrdio je i J. Finci. Posebno neuobičajenu aktivnost pokazao je nakon svoje posete Bijeljini. O tome govori pismo koje je jevrejska zajednica BiH, sa

potpisom njihovog predsednika J. Fincića, 3.8.2004. uputila Savezu a koje počinje: „Dragi prijatelji, vrlo neugodno smo iznenađeni da je u oktobru 1995. i novembru 1996. Savez jevrejskih opština Jugoslavije, darovnim ugovorom, poklonio zemljište ranije sinagoge u Bijeljini... Shodno iznesenom, a kako se radi o zemljištu koje pripada zajednici jevrejskih opština BiH, pokrenut ćemo postupak o poništenju spornog ugovora o poklonu te se nadamo da ćete nam u tome bratski pomoći...“

Obzirom da je pismo stiglo uoči sednice IO Saveza koja je zakazana i održana 8. avgusta 2004, to sam nakon iste odgovorio, na šta ću se kasnije osvrnuti.

Kao što je već napisano, pre zakazane sednice, čitav materijal koji se odnosi na poklonjenih 1123 m² zemljišta, zajedno sa pismom JOINT-a i ostalom dokumentacijom, umnožen je u velikom broju primeraka i dostavljen članovima IO, Nadzornom odboru, jevrejskim opštinama i pojedincima da bi se upoznali o čemu se radi, obzirom da su se već širile glasine da je bilo nepravilnosti pa i eventualne zloupotrebe i lične koristi.

Možda bi sa proširenog sastanka Izvršnog odbora jednoglasno usvojene zaključke, formulisane u pet stavova, trebalo u celini da navedem. Međutim, zbog opširnosti opisa i istorijata slučaja, o čemu sam već pisao, ukazaću na najvažnije delove:

„1. Izvršni odbor ponovo odaje priznanje i zahvalnost JOINT-u za sve što je tokom mnogih godina, pre i posle II svetskog rata, učinio za jevrejsku zajednicu Jugoslavije i Srbije... Izvršnom odboru je jasno da JOINT ima pravo odreagovati na to na šta će se i kako raspodeljivati ta sredstva i da to kontroliše. Ovo ne znači da JOINT, odnosno njegov direktor za SCG treba da se stavlja u ulogu staratelja i kontrolora svih aktivnosti Saveza. Savez u svom radu mora biti slobodan i autonoman.

2. Izvršni odbor Saveza ne može prihvatiti sadržinu i ton pisma g. Jahiela Bar Hajima i uslovljavanje dalje pomoći JOINT-a udovoljavanjem tim zahtevima kao i korišćenje nedobronamernih informatora koji ispoljavaju slabo prikriven animozitet prema predsedniku Saveza... To nije primereno

dugogodišnjim prijateljskim odnosima JOINT-a i Saveza pa je Izvršnom odboru teško poverovati da, naročito ono što je iskazano u pismu g. Bar Hajima od 19. jula ove godine, odražava stav rukovodstva JOINT-a. Takođe mu je teško poverovati da g. Bar Hajim, posle mnogo godina delovanja na prostoru bivše Jugoslavije, tako slabo poznaje situaciju kakva je vladala u njoj u raznim periodima kao i uslove života i rada jevrejske zajednice i Saveza. Izvršni odbor ne može se osloboditi utiska da neko, služeći se g. Bar Hajimom, želi drammatizovati „slučaj Bijeljina“ i napraviti od njega skandal.

3. Izvršni odbor Saveza iskreno se nada da ovo otvoreno saopštavanje njegovih načelnih pozicija neće imati negativnih posledica na odnose sa JOINT-om. U želji da se razjasne eventualna negativna pitanja, Izvršni odbor saopštava svoje nalaze.“

Sledi detaljan opis istorijata događaja, sa potrebnim dokazima, što sve potvrđuju fotokopije priloženih dokumenata. Navodim još neke delove zaključaka o suštini problema.

„Opština Bijeljina molila je SJOJ 1990. godine, kada je još postojao, dakle pre raspada Jugoslavije, da joj pokloni zemljište uknjiženo na SJOJ, na kojem je u Drugom svetskom ratu stajala porušena sinagoga. Pošto u Bijeljini više nije bilo jevrejske opštine, to je Savez u skladu sa praksom i činio, uz uslov da se na zgradi koja će se na tom mestu podići postavi ploča za uspomenu na ubijene bijeljinske Jevreje. U to vreme predsednik Saveza bio je dr Lavoslav Kadelburg. Iz nepoznatih razloga Opština Bijeljina nije dobila zaključak SJOJ o tome, niti je zaključen ugovor pa je 1995. godine ponovila molbu na osnovu koje je sadašnji predsednik SJOJ Aca Singer, pozivajući se na zaključak iz 1990. godine, potpisao ugovor o poklonu. O svemu tome postoje dokumentacija i izjave lica upoznatih sa predmetom.

U svemu ovome Izvršni odbor Saveza nije našao nikakvu zloupotrebu, ne smatra da je iko oštećen i ne vidi potrebu da o tome vodi polemiku...

Ukoliko JOINT želi, Izvršni odbor će mu dostaviti svu raspoloživu dokumentaciju. „Slučaj Bijeljina“ pripada istoriji i ne treba ni na koji način da utiče na sadašnje odnose sa JOINT-om ili bilo kim drugim.

Na osnovu svega prethodnog, Izvršni odbor Saveza daje u slučaju Bijeljina punu podršku predsedniku Saveza Aci Singeru.

Izvršni odbor zaključuje da se ovaj dokument uputu centrali JOINT-a i g. Bar Hajimu.“

Zaključke je potpisao tadašnji zamenik predsednika A. Gaon i uputio ih JOINT-u i Bar Hajimu.

JOINT svojim dopisom Savezu, od 18. avgusta 2004, na ruke zamenika predsednika A. Gaona, piše: „Potvrđujemo sa zahvalnošću prijem vašeg pisma od 8. avgusta (ne radi se o pismu već su to zaključci IO doneti 8. avgusta) koje ste poslali u ime Saveza.“ U nastavku dopisa potpisanog od strane Stiva Švagera, tada potpredsednika JOINT-a i neposredno pretpostavljenog Bar Hajimu, ne reagujući na sadržaj vrlo preciznih zaključaka već samo delimično u vezi sa Bar Hajimom, piše:

„Jehiel Bar Hajim je takođe direktor JOINT-a za naše programe u Bosni i Hercegovini. Tamošnja jevrejska zajednica je zatražila našu i vašu pomoć da se imovina u Bijeljini povрати. Mi smo bili u punoj koordinaciji sa njima...

Ja sam molio J. Bar Hajima da nadalje odgovara na specifična pitanja (pojedine tačke) postavljena u vašoj komunikaciji povodom imovine u Bijeljini i da se sastane sa vama u cilju rešavanja ovog problema. Računamo na vašu punu saradnju...”

Pored toga što smo u zaključku predložili da ćemo, ako JOINT želi, dostaviti svu raspoloživu dokumentaciju - JOINT to nije tražio. Isto tako, Bar Hajim ni ovoga puta nije reagovao na sugestiju svoje centrale da se sastane sa nama.

Pored upućenih zaključaka Izvršnog odbora od 8. avgusta, što je dostavljeno JOINT-u, kopiju istog smo, sa propratnim pismom, dostavili i Jevrejskoj zajednici Bosne i Hercegovine kao odgovor na njihov već pomenuti dopis.

„Dragi prijatelji, naš odgovor na vaš dopis br. 251/04, od 3. 8. 2004. možemo započeti kako ste vi u vašoj prvoj rečenici napisali: vrlo neugodno smo iznenađeni sadržajem vašeg dopisa u vezi poklonjenog zemljišta gde se nalazila sinagoga u Bijeljini.“ Između ostalog, napisano je: „Po pitanju slučaja Bijeljina,

u prilogu dostavljamo zaključke Izvršnog odbora Saveza od 8.8 2004. i celokupnu dokumentaciju koja je služila kao osnov za donošenje tih zaključaka. Smatramo da je i vama vrlo dobro poznata tendencija da se od čitavog slučaja napravi eventualno afera ili skandal. Ne želimo da ulazimo u polemiku sa sadržajem vašeg dopisa. Ukoliko možete da u odnosu na opštinu Bijeljina poništite ugovor o poklonu koji je donet 1990. godine i potpisan 1995. godine, biće od koristi za vašu zajednicu, u čemu možete računati na našu pomoć.“

Nakon sednice IO na kojoj su doneti zaključci u vezu „slučaja Bijeljina“ nastavili smo potragu za eventualnom dokumentacijom koja se možda nalazi u našem muzeju. Tako je pronađeno 15 dokumenata iz 1947. i 1948. godine, iz kojih se vidi da se „razvaline bivšeg hrama i plac pored istog koje smo poklonili GNO (Gradski narodni odbor) vode u izvodima zem.ul. br 496 i 197“. Ovo je tekst iz pisma zavedenog u Savezu pod br. 967, od 24.12.1947, iz čega je jasno da je već tada zemljište poklonjeno Opštini Bijeljina.

Pored ovog dokumenta, pronađen je izveštaj Pravnog odseka Saveza koji je tada bio lociran u Zagrebu od 26.10.1948. zaveden u Savezu br.1815, od 27.10. 1948. koji se u celosti odnosi na poklon pomenute nekretnine, što su svojevremeno učinili M. Levi i M. Baruh, jedini preživeli članovi JO Bijeljina, od predratnih 338 duša koje su bile u članstvu. Citiram delove iz navedenog izveštaja:

„Na upit zašto je to poklonjeno, kojim povodom i da li u pismenoj ili usmenoj formi, dobio sam sledeće razjašnjenje: ministar drug Rodoljub Čolaković prigodom posjete godine 1945. Bijeljini dao je sugestije GNO-u da se na tim placevima sagradi dom kulture i da se apelira na jevrejsku zajednicu da te placeve pokloni.

Drugovi Mirko Levi i Moše Beraha, kao jedini preživeli Jevreji - iako danas uviđaju da nisu imali za to nikakvo ovlašćenje - poklonili su iz patriotskih pobuda, u usmenoj formi, GNO-u gornje nekretnine. Međutim, te nekretnine poklonjene su pod sledećim uslovom: zauzvrat, da GNO ogradi i uredi groblje koje je devastirao okupator.“ Gruntovno, još neke nekretnine glase na Jevrejsku opštinu u Bijeljini.“

Aktivnost Saveza po ovom pitanju pokrenuta je zbog odluke o imovini jevrejskih opština tamo gde nisu obnovljene jer nije bilo preživelih ili ih je bilo nedovoljno da bi se obnovile. Tako je imovina ovih opština prešla u vlasništvo Saveza. (Sigurno je da su prilikom donošenja odluke iz 1990. to imali u vidu Lavoslav Kadelburg i Miša David.)

Iz citiranog pisma proizlazi da se Savez složio da se još od 1948. poklon legalizuje, što se može zaključiti iz sledećeg citata: „Došli smo nadalje do zaključka da se GNO-u stavi do znanja da će darovnica s legalizacijom potpisa, koja će služiti kao instrument za prenos nekretnina, moći biti izdana samo onda ako bude uslov koji je do sada ostao neispunjen i neizvršen od strane GNO-a, tj. da se odmah pristupi radovima oko popravke groblja.“

Ovim naknadno pronađenim dokumentom i navodeći samo najvažnije delove, vidi se da je zemljište de facto poklonjeno još daleke 1947. godine, odnosno 1948, a ne 1990. kako stoji u odluci koju sam potpisao 1995, odnosno 1996. godine. Da su ovi dokumenti nađeni pre donetih zaključaka na sednici IO Saveza, sigurno bi služili kao još jedan argument u prilog već iznetih o istoriji poklona.

Kako sam već napisao, i pored zaključka IO posle kojih smo smatrali da je „slučaj Bijeljina“ zaključen, Bar Hajim nastoji da jevrejsku zajednicu Bosne uključi u slučaj i time izazove sukob između Saveza i jevrejske zajednice u Bosni. Pored već ukazane razmene pisama, došlo je do posete Savezu 26.8.2004. delegacije iz Bosne u sastavu: Jakica Finci, predsednik, Danilo Nikolić, član IO, i Ivica Čerešnješ, bivši predsednik. (Sastanak je protekao u prijateljskom tonu. Naime, sa svim članovima pomenute delegacije bio sam u dugogodišnjem prijateljstvu. Posebno sam cenio Jakicu Fincija što je, zahvaljujući pre svega njegovom pozitivnom stavu, uspešno završen sastanak o raspodeli imovine 21.10.1995. u Cirihu.)

Umesto da opisujem sastanak, citiram doslovno neke delove iz zapisnika koji daju sliku o zbivanjima i zauzetim stavovima a posebno o ulozi JOINT-a i Bar Hajima u tome...

Jakica Finci: „Poseta i razgovor treba da reše problem darovnog ugovora koji je potpisan između Saveza jevrejskih opština Jugoslavije i Skupštine

opštine Bijeljina... JOINT se uvukao u kućne odnose između zajednice Jevreja BiH i Saveza. Zemljište o kojem je reč u darovnom ugovoru je imovina JZ BiH.“

„Iz pisama dobijenih od JOINT-a (Jehiel bar Hajim), slučaj Bijeljina uznemirio je duhove, iz čega proizlazi briga kako se raspolaze sa imovinom zajednice.“

„Ceo slučaj treba spustiti na zemlju i ne dizati tenziju. Prepiska između Saveza i JOINT-a je usijavanje atmosfere koja može imati negativne posledice za jevrejsku zajednicu Srbije. Ne smemo zaoštrevati naše odnose sa JOINT-om. Ove konstatacije pobudile su našu sumnju da se iza celog slučaja nalazi Bar Hajim, koji je inicirao da se jevrejska zajednica BiH uključi u ovaj slučaj.“

U zapisniku sa sastanka detaljno je opisano moje izlaganje u vezu poklona i navedena je sva dokumentacija koja je pronađena u Muzeju, iz koje se vidi kada je imovina poklonjena i stav Saveza po ovom pitanju još 1948. godine.

U zapisniku je dato i moje objašnjenje u vezi sa primedbom Jakice Fincija: „Što se tiče originalne odluke iz 1990, do sada nije pronađena, ali je njen sadržaj citiran u našem dopisu upućenom Opštini Bijeljina 1995. godine. Dokument je u arhivi Saveza zvanično registrovan u delovodniku, prema tome je nesporno validan, obzirom da je citirana odluka iz 1990. godine, kada se nije znalo da će ovo pitanje 2004. biti aktuelno.“ U vezi sa ovim, Miroslav Grinvald je izjavio: „Tvrdim da mora da postoji odluka čim smo ga citirali u celini i pismo potpisali predsednik i ja.“

Ivica Čerešnjak je između ostalog izjavio: „Nije jasno kako se to dogodilo, ali što se tiče Ace Singera - nema odgovornosti.“

Iz navedenog zapisnika citiram reči A. Nećaka koji je prisustvovao ovom sastanku kao član IO Saveza i ad hoc komisije i bio upoznat sa događajima i pozadinom ovog slučaja: „Jakica Finci nema potpune informacije i saznanja. Cela afera je napravljena ne da biste vi dobili svoj plac već da se sruši Aca Singer. Tokom druženja na Adi za Lag baomer razgovarali smo sa Jožom Atijasom i čuli priču o angažovanju Sonje Levi oko placu i Bijeljini. Ne želimo

da kvarimo odnose sa JOINT-om. Bar Hajim je trebalo da sedne sa nama da raščistimo stvar kada je bio u Beogradu... Ovo je napad ne na Savez već na Acu... Treba staviti u zaključke da smo se složili da Aca Singer ne snosi odgovornost i da u celom slučaju nije imao nikakav interes da se ošteti druga zajednica, pogotovo što je kod potpisa ugovora Savez bio jedinstvena organizacija za celu Jugoslaviju.“

Zaključeno je, na osnovu obavljenih razgovora, da će Savez pružiti svu pomoć da jevrejska zajednica dođe do zemljišta na kojem je bila sinagoga, obzirom da se ovo zemljište gruntovno vodi na Jevrejsku opštinu Bijeljina i da Aca Singer, kao potpisnik spornog darovnog ugovora, nije imao lične koristi od navedene radnje.“

U već citiranom odgovoru JOINT-u od 18. avgusta 2004. na dostavljene zaključke ne raguje na naš predlog da, „ukoliko JOINT želi, Izvršni odbor će mu dostaviti svu raspoloživu dokumentaciju.“

Nisam bio zadovoljan sa sadržajem pomenutog pisma. Smatrao sam da se nisu dovoljno udubili u razmatranje sadržaja dostavljenih zaključaka jer na iste nisu ni pozitivno ni negativno reagovali. Bez obzira što to nisu tražili, Savez je celokupnu dokumentaciju fotokopirao i sa prevodom na engleski pripremio za dostavu JOINT-u jer smo smatrali da je to nužno kako bismo, na osnovu te dokumentacije, dobili jasniju sliku o celom predmetu i ulozi Bar Hajima.

Krajem avgusta, u redovnu finansijsku kontrolu Saveza i pojedinih jevrejskih opština došla je gospođa Kuperman, glavni finansijski revizor JOINT-a. Zato sam njoj uručio više primeraka da ih preda centrali JOINT-a, sa propratnim pismom za Stivena Švagera, neposrednog šefa Bar Hajima.

Navodim neke delove iz pisma...

„Na vaše pismo od 18. avgusta upućeno Savezu a na ruke moga zamenika A. Gaona, smatram za potrebno da dam neke primedbe i objašnjenja. Ovoga puta činim to u vidu mog ličnog obraćanja vama. Eventualno možete sa sadržajem (ako smatrate za opravdano) da upoznate i g. Majkla Šnajdera.“

U zaključcima sa sednice IO Saveza, a što je dostavljeno JOINT-u, ponudili smo da, ukoliko želite, dostavimo celokupan materijal u vezi sa

„slučajem Bijeljina“ koji je dostavljen članovima Izvršnog odbora... Verujem, da ste raspolagali sa ovim materijalom, Vaš odgovor bio bi drugačiji.

Koristim priluku da vam po gospođi Kuperman dostavim ceo prevedeni materijal. Ne očekujem da ćete u celini pročitati taj obimni materijal, zato želim da vas upozorim na neke delove koji su vidno označeni...”

Ukratko sam opisao događaje koji su počeli istupanjem Miše Levija na izbornoj skupštini Saveza 14.3.2004. i dalji nastavak, s tim da sam ukazao na dokumente označene brojevima i određene podvučene delove na koje sam ga posebno upozorio, od kojih citiram:

„U vašem pismu nas obavestavate da ste tražili da g. Bar Hajim ispita i da odgovori na specifična pitanja i da se sastane sa nama u vezi rešenja ovih pitanja. Sve ovo g. Bar Hajim mogao bi da učini da je bio dobronameran i objektivniji prilikom svog boravka u Beogradu.“

„Ovoga puta izražavam rezervu prema dobronamernosti i objektivnosti Bar Hajima, za šta imam dokaze.

Savetovano mi je još ranije od nekih članova rukovodstva Saveza da o nekim negativnim postupcima Bar Hajima ne obavestim JOINT jer su njegove pozicije u JOINT-u tako jake da bi bilo bez efekta a da bi se štetno odrazilo po našu zajednicu... Samo zato sam lično tolerisao neka istupanja Bar Hajima. Možda ne bih ni sada reagovao da iza celog slučaja ne stoji njegov lični netrpeljiv stav prema meni, za šta nema opravdanja.

Za vreme mog desetogodišnjeg angažovanja u svojstvu predsednika Saveza, Bar Hajim nije mogao da ukaže ni na jedan moj pogrešan potez u rukovođenju Savezom a posebno ne u odnosu prema JOINT-u. Štaviše, zbog nerazumnih postupaka Bar Hajima za vreme rata, primio sam lično rizik na sebe, samo zbog JOINT-a. Na kraju, izražavam moje zaprepašćenje povodom nekih stavova iz pisma upućenog 19. jula 2004. Savezu. Ne mogu da verujem da je to zvaničan stav JOINT-a, donet samo na bazi jednostranog informisanja dobijenog od Bar Hajima...Ne želim da se dalje bavim ulogom Bar Hajima u celoj ovoj montiranoj aferi. Dok je on na ovoj poziciji u JOINT-u, moraću da i dalje sa njim, makar i nevoljno kontaktiram, ali ću tražiti da se izvini Savezu

i meni, kako se svojeveremno izvinio bivšem predsedniku dr Lavoslavu Kadelburgu... Duboko sam pogođen i uvređen.“

Pismo sa celokupnim materijalom u vezi „slučaja Bijeljina“ poslao sam, kako sam već pomenuo, preko gospođe Kuperman, krajem avgusta. Međutim, nisam dobio odgovor. Zato sam se kod gospođe Kuperman interesovao da li je ona dokumentaciju i pismo predala lično Švageru. Ona je potvrdila i u poverenju ispričala da je pismo izazvalo veliko interesovanje jer je ovo prvi put da neko tako otvoreno iznosi sud o delovanju Bar Hajima i na određeni način kritikuje i ulogu JONT-a. Veruje da zbog toga do sada nisam dobio odgovor. Ne zna detalje ali ima utisak da su u vezi odgovora „neke konsultacije u toku“.

Tako sam, posle dužeg čekanja, od centrale JOINT-a, sa potpisom „executive vice president Steven Schweager“ primio pismo datirano 20. septembra 2004. Citiram najznačajnije delove pisma: „Dragi gospodine Singer, hvala na nedavnom pismu povodom predmeta Bijeljina. Dozvolite da vas uverim da JOINT ceni vašu dugogodišnju predanu službu usmerenu ka dobrobiti Jevreja u vašoj zemlji. Mi takođe visoko cenimo to što ste proteklih godina na toliko mnogo načina dokazali vaše prijateljstvo sa JDC. Poznato mi je da Jehiel Bar Hajim oseća u potpunosti isto...“

Što se tiče vaših opservacija i kritika koje se tiču Jehiela Bar Hajima, predlažem da u bliskoj budućnosti sednete sa njim licem u lice da biste otvoreno i pošteno o tome razgovarali. Jasno je da smo svi mi veoma zabrinuti za buduću dobrobit jevrejske zajednice u Srbiji i njenu imovinu, koja predstavlja primaran izvor prihoda. Uveren sam da ćete se vas dvojica sporazumeti baš kao što vam je to u prošlosti uspevalo i po mnogim drugim pitanjima.

Ostavljajući sve lične razlike po strani, naš zajednički cilj je da nastavimo da osposobljavamo jevrejsku zajednicu za život u budućnosti i za upravljanje sredstvima koja predstavljaju njen izvor prihoda. Šana tova, iskreno Stiven Švager, Cc: Amos Abaar i Jehiel Bar Hajim.“

Pomenutim pismom JOINT nije osporavao zaključke sa sednice IO, već je reagovao na diplomatski način na moje pismo koje u osnovi ponavlja optužbe protiv Bar Hajima.

U pismu JOINT-a od 18. avgusta 2004. kada je potvrđen prijem zaključaka IO od 8. avgusta, između ostalog piše: „Ja sam molio J.B.H.... da se sastane sa vama u cilju rešavanja ovog problema“. Međutim sada, u pomenutom pismu, nalaže se da se u bliskoj budućnosti sastane sa mnom.

Kao što sam već izneo, bez obzira što je Bar Hajim više puta dolazio u Beograd, nije pokazao interesovanje da se sastanemo po pitanju njegovih optužbi u „slučaju Bijeljina“.

Zato me ovoga puta nije iznenadio dolazak Bar Hajima u Beograd, sa predlogom da na inicijativu Švagera razgovaramo na temu „slučaj Bijeljina“. Poznajući Bar Hajima, umesto da sednem sa njim licem u lice, kako je predložio Švager, zamolio sam da razgovoru prisustvuju A. Lebl i A. Nećak, koji su bili upoznati sa „slučajem Bijeljina“ kao i sa delatnošću Bar Hajima, da bih imao dva svedoka razgovora - što se pokazalo kao vrlo opravdano.

Došlo je do dugog razgovora koji je vođen u vrlo tolerantnom tonu. Ja sam se dosta uzdržavao i prihvatio sam savete Lebla i Nećaka da ne treba zaoštravati odnose sa JOINT-om, pogotovu ne insistirati na iznetim optužbama. Međutim, umesto dogovorenog u ovom razgovoru, Bar Hajim je ponovo pokazao svoje pravo lice. Umesto opisa samog sastanka, citirim delove pisma koje sam 29. oktobra 2004. godine uputio Bar Hajimu, koji najbolje ilustruju šta je na sastanku dogovoreno a čega se Bar Hajim nije držao:

„Prisutni u razgovorima, koji su istovremeno i prevodili, Lebl i Nećak, kao i na osnovu moga-našeg utiska, vi ste se saglasili da kod potpisivanja ugovora o poklonu nije bilo zloupotrebe službenog položaja sa moje strane i da nisam oštetio drugu jevrejsku zajednicu... Bilo je na sastanku reči o sadržaju Vaših pisama upućenih Savezu 28. 06. i 19.7.2004, što je zbog sadržaja i tona osuđeno u zaključku sednice Izvršnog odbora Saveza...

U razgovoru ste obećali da ćete što pre uputiti jedno lepo pismo Savezu i meni (ovo su doslovno bile vaše reči). Na žalost, to niste uradili jer u vašem dopisu samo konstatujete da je vođen razgovor po inicijativu Švagera, a o zaključenom ni reči. Ja to ne mogu da prihvatim, naročito kada se imaju u vidu vaše izjave date tokom našeg razgovora. Da ih sada ne ponavljam. Na žalost,

za sada, na papiru postoje vaše optužbe i osude JOINT-a koje ste vi izneli dok, i pored obećanja, u vašem pismu nema ni reči o tome.

Predlažemo da ponovo pažljivo pročitate dostavljeni materijal o „slučaju Bijeljina“, kao i vaše beleške koje ste vodili u razgovoru sa mnom i gospodom Leblom i Nećakom. I uputite obećano pismo kako bismo, na sednici Izvršnog odbora Saveza zakazanoj za 7. novembar, to izneli i time zaključili „slučaj Bijeljina“. Ovo iz razloga što je sa oba vaša pisma i svim dokumentima upoznat i ovaj forum. Podvlačim da, na završetku moje funkcije predsednika, a možda i života, ne želim da i jedna senka padne na moj dugogodišnji koristan rad u Savezu u interesu jevrejske zajednice, što ne osporavate ni Vi a ni JOINT i što je izloženo u pismu g. Švagera koje je upućeno meni.

Mislim da nije sramota povući neke ranije izrečene stavove ako se uverite da su zasnovani na netačnim i tendencioznim informacijama. U vezi sa tim, na sastanku sami ste koristili izraz da ste uočili „da tu nešto smrdi“. Ukoliko ne dobijem od vas očekivano pismo, biću prinuđen da tražim druga rešenja. Na primer, da ovaj slučaj iznesem na Bet din ili druge kompetentne jevrejske institucije u svetu. Ovo nemojte smatrati za pretnju već za želju čoveka koji želi da sa Saveza i sebe skine optužbe iz vaših pisama.

Naime, ukoliko ne dobijem obećano pismo, ostaće na papiru samo vaše neosnovane optužbe koje ste napisali u ime JOINT-a a ne i suština razgovora vođenih sa gospodom Leblom, Nećakom i sa mnom“.

Istoga dana od Bar Hajima sam dobio odgovor - nije reagovao na kritiku upućenu na njegov račun, već je pisao o zapisnicima.

„Primio sam faks gospodine Singer i veoma bih voleo da, kao što je traženo, odgovorim na njega pre 7. novembra i to na ozbiljan, odgovoran i poštovanja dostojan način. Pomogle bi mi neke informacije koje se nalaze u vašim zapisnicima sa sastanaka održanih 1999. godine...“

Odlučio sam, bez obzira što sam bio uveren da Bar Hajim želi da, i pored već postignutog dogovora, komplikuje situaciju pre zakazane sednice, odgovorim i ponovim ono što mu je poznato iz zapisnika. „U vezi s tim ponavljam, što smo vam već više puta rekli, da do sada nismo pronašli te zapisnike...“

Dopuštam mogućnost da neke odluke nisu prošle kroz Izvršni odbor, što ne znači da organi nisu sa njima bili upoznati. Primer za to, koji vam je poznat, jesu odluke o deobnom bilansu zaključenom u Cirihu. Napominjem da ni danas, kada pišem o tim događajima, ne znam koji je zapisnik iz 1999. godine Bar Hajim tražio. Za vreme ratnog stanja i pre, sve odluke nisu zapisnički konstatovane. Nekih odluka iz posebnih razloga nema u zapisnicima.

U daljem tekstu ukazujem na dokumentaciju pronađenu u muzeju Saveza, iz kojih se vidi da je 1947. poklonjen pomenuti plac (opisana dokumentacija) i da su tadašnjii rukovodioci Saveza, danas pokojni L. Kadelburg i M. David, verovatno na pismeni zahtev Opštine Bijeljina doneli 1990. odluku o poklonu. Na osnovu te odluke, ja sam potpisao ugovor. „Niko nije imao ličnog interesa. Prema tome, ne vidim motiv za vaše dalje istraživanje pa i sumnjičenje: ovim ne branim samo postupke Saveza u prošlosti već i ličnosti koje više nisu u životu. Ostajem pri svemu što smo vam saopštili našim faksom i u razgovorima vođenim sa vama. Za nas je, posle tog razgovora, montirani slučaj Bijeljina završen.“

Na sadržaj navedenog pisma Bar Hajim nije reagovao već je 4. novembra, neposredno pre zakazane sednice Izvršnog odbora, u ime JOINT-a uputio pismo više nego ljubaznog sadržaja.

„Dragi gospodine Singer i ostali članovi Izvršnog odbora, na zahtev gospodina Singera i pred vaš sastanak zakazan za 7. novembar, zadovoljstvo mi je da vam uputim sledeću poruku:

1. JOINT kao organizacija i ja kao njen dugogodišnji predstavnik za Srbiju i Crnu Goru želeli bismo da izrazimo naše veliko poštovanje gospodinu Singeru za njegov dugogodišnji rad u jevrejskoj zajednici Srbije i za saradnju sa nama. Gospodin Singer je posebno pomogao kada je, nakon raspada Jugoslavije, trebalo podeliti sredstva koja su pripadala Savezu između opština članica...

2. U vezi poklanjanja jevrejske imovine gradu Bijeljini, činjenice su, uveren sam, sada već dobro poznate onima koji su se ovim pitanjem pažljivo pozabavili.

3. Svi se mi sa uvažavanjem odnosimo prema ugledu koji ima gospodin Singer i čvrsto smo uvereni da iz čitave ove stvari nije izvučena neka lična ili materijalna dobit.

4. JOINT veruje da su pravo i odgovornost IO Saveza da proceni činjenice i, ukoliko za tim postoji potreba, reaguje po ovom pitanju po sopstvenoj proceni i onako kako to smatra odgovarajućim.

Mi znamo da se ova pitanja ponekad mešaju sa raznim internim sukobima. Ispunjavajući svoju profesionalnu odgovornost, JOINT nastoji da ne bude uvučen u takve sukobe.“

Samo sam delimično bio zadovoljan ovim dopisom JOINT-a. Umesto traženog izvinjenja upućena je „pohvala“, što ja nisam tražio. Iznenađila me je čudna formulacija, odnosno rečenica „uvereni smo da iz čitave ove stvari nije izvučena neka lična ili materijalna dobit“. Naime, u zvaničnim dokumentima JOINT-a, u neopravdanoj kritici i u upućenim pismima, nije bilo reči da se iz ovog slučaja neko okoristio već je jedino postojala pretpostavka, kod Bar Hajima i njegovih „informatora“, da je neko imao koristi od potpisa ugovora. To je bila indirektna aluzija na mene. Bio sam zadovoljan što je indirektno priznao da „mi znamo da se ova pitanja mešaju sa raznim internim sukobima“. Time je samo potvrdio jedan od osnovnih zaključaka Saveza da je Bar Hajim koristio „nedobronamerne informatore koji ispoljavaju slabo prikriveni animozitet prema predsedniku Saveza“. Međutim, u istoj tački, netačna je konstatacija da „JOINT nastoji da ne bude uvučen u ove sukobe“. U ovom slučaju se uvukao u sukob i sa izrazitom tendencijom uperenom protiv mene u cilju dovođenja na čelo Saveza njemu odgovarajuće ličnosti.

(O takvoj tendenciji Bar Hajima pisao sam u ovom sećanju u poglavlju „Odnosi sa JOINT-om“)

Za 7. novembar, za kada je zakazana sednica Izvršnog odbora, umnožen je raspoloživi materijal. Napisao sam i kratku informaciju pod naslovom „Slučaj Bijeljina“, gde sam naveo događaje posle zaključaka donešenih na sednici Izvršnog odbora Saveza 8. avgusta 2004. godine.

Zamolio sam A. Lebla, kao dobro upućenog u čitav „slučaj Bijeljina“ da u pismenoj formi predloži zaključke - koji su na sednici jednoglasno prihvaćeni i glase:

„a) Izvršni odbor Saveza jevrejskih opština potvrđuje svoje zaključke od 8. avgusta 2004. i smatra da „slučaj Bijeljina“ treba okončati i neće se dalje baviti time, sem ako se ne pojave nova dokumenta i činjenice koje bitno menjaju dosadašnja saznanja.

b) Izvršni odbor je razmotrio sadržaj razgovora i razmenjenih pisama između Saveza i Jevrejske zajednice BiH u vezi sa „slučajem Bijeljina“ i potvrđuje spremnost da JZ BiH pruži pomoć u njenom nastojanju da postane vlasnik imovine nekadašnje Jevrejske opštine Bijeljina.

U obrazloženju ove odluke konstatuje se da centrala JOINT-a nije podržala Jehiela Bar Hajima, nije rekla kako ono što je napisao odražava njen stav niti je izrazila neslaganje sa zaključcima IO od 8. avgusta 2004. Nije bilo realno očekivati da će ga ona javno osuditi, jer to takve organizacije rade samo izuzetno. Jehielu Bar Hajimu je naloženo da se sastane sa predsednikom Saveza. Moglo se očekivati njegovo izvinjenje, što nije učinio izričito već u vidu odavanja priznanja za rad predsednika, izražavanju poštovanja prema njemu i odbijanju svake pomisli kako je smatrao da je on uradio nešto nepošteno i štetno, te željom za daljom saradnjom. Zaoštravanje odnosa sa strane Saveza prema JOINT-u bilo bi kontraproduktivno pa je otud zatvaranje celog slučaja najbolje rešenje.“

Od 14. marta 2004. kada je pokrenut „slučaj Bijeljina“ do 7. novembra 2004. godine kada je IO potvrdio zaključke donete 8. avgusta na osnovu raspoložive dokumentacije i citiranih pisama, IO je potvrdio „slučaj Bijeljina“ okončanim i zaključio da se time neće dalje baviti. Ta odluka je potvrđena na redovnoj Godišnjoj skupštini Saveza održanoj 10.7.2005. kada sam podneo detaljan izveštaj o „slučaju Bijeljina“ - od prvog istupanja M. Levija, utvrđenoj dokumentaciji za ovaj slučaj, o sadržaju pisama JOINT-u i zaključcima Izvršnog odbora 7.11. 2004. Izveštaj je jednoglasno prihvaćen od strane najvišeg foruma zajednice i time je „slučaj Bijeljina“ okončan.

Posle zaključaka sa sednice Izvršnog odbora od 7.11.2004. nije došlo do pojave nove dokumentacije i činjenica koji bitno menjaju dotadašnja saznanja, zbog čega bi se „slučaj Bijeljina“ ponovo razmatrao. Došlo je do pokušaja od strane M. Hercoga koji je „nastavio da se bavi ovim pitanjem, izgleda sa neskrivenom željom da stvori aferu po svaku cenu, za šta nema i nije bilo nikada razloga“ (izvod iz citiranog izveštaja podnešenog Skupštini). Inicijativa Hercoga je jednoglasno odbijena. Međutim, svoju neuspelu aktivnost u ovom slučaju pokušao je da realizuje u sledećoj smišljenoj akciji i konstruisanju nove afere koja je u osnovi imala istu tendenciju kao ova tj. moju kompromitaciju koja bi uticala na rezultat sledećih izbora. Istina, sada su umesto M. Levija pokretači bila druga lica.

Jedini rezultat pokretanja neosnovane afere nazvane „slučaj Bijeljina“ je to što sam doživeo „srčani udar“, što za posledicu ima stalno učešće kardiologa u mom životu.

Preživeo sam i drugu aferu koja baca svetlo na lik i učešće pokretača.

Moja želja je bila da se sve činjenice o drugoj izmišljenoj „aferi“ u nastavku ovog slučaja, objave u ovom izdanju. Međutim, ocenjeno je da objavljivanje ovog sadržaja sada ne bi bilo opravdano pošto treba primeniti „istorijsku distancu“, sa čime sam se, kao razumnim, i ja složio.

XIII AKTIVNOSTI U VREME PREKIDA DIPLOMATSKIH ODNOSA SA IZRAELOM

Vize

Prekid diplomatskih odnosa sa Izraelom uslovio je posebno angažovanje Saveza u nekim poslovima koje dotad nije obavljao. Ovo se pre svega odnosilo na dobijanje izraelskih viza. Državu Izrael je zastupala Belgijske ambasade u Beogradu, koja je bila nadležna i za izdavanje viza. Postupak dobijanja viza za članove naše zajednice bio je vrlo ubrzan i olakšan na osnovu potvrda dobijenih od Saveza tako da posledice prekida odnosa, što se tiče viza, jevrejska zajednica nije osetila.

„Pravednici“

Država Izrael, u znak zahvalnosti nejevrejima koji su za vreme rata spasili makar i jednog Jevrejina dovodeći u opasnost svoj život, proglašava „Pravednike među narodima“. Postupak za ovo priznanje obavlja posebna komisija. Odluku o proglašenju za „pravednike“ sa medaljom uručivali su „pravednicima“ ili njihovim potomcima ambasadori Izraela u zemljama gde žive „pravednici“. Čitav proces dodele priznanja i uručjenja obavljaju ambasada Izraela, Jad Vašem i posebna državna komisija Izraela.

Posle prekida diplomatskih odnosa i ukidanja diplomatskog predstavnništva Izraela u Beogradu, dovedena je u pitanje realizacija ove procedure kod nas. Nađeno je rešenje da Savez, putem Jevrejskog istorijskog muzeja, prikuplja dokumentaciju i dostavlja je Jad Vašemu da bi nadležna komisija države Izrael donela odluku o proglašenju „pravednika“. Za uručjenje medalje i odluke bio je nadležan predsednik Saveza.

Ovo ovlašćenje nastojao sam da obavim u okviru prigodne svečanosti, uz odgovarajući publicitet. Smatrao sam da je korisno da se šira javnost upozna da jevrejski narod i Izrael ne zaboravljaju da se i na taj način zahvale i oduže za hrabrost onima koji su spasavali naše sugrađane.

Od mnogih svečanih uručenja ostalo mi je u posebnom sećanju ono održano 4. maja 1996. godine, i to zbog dva slučaja... Borislav Komljenović iz Sarajeva, koji živi u Beogradu, spasao je život Benjaminu Urbahu, sinu poslednjeg aškenaskog rabina iz Sarajeva. Na ovaj svečani čin, specijalno iz Pariza, doputovao je i spašeni Benjamin Urbah. Bio je to vrlo dirljiv susret. Tom prilikom skupu se obratio i Urbah koji je govorio o svom spasiocu i podvigu porodice Komljenović.

A kada sam pozvao Rašu Nikolića da primi medalju pravедnika - za vreme rata spasao je četvoročlanu porodicu Ruben - niko se nije odazvao. Od prisutnih, iz publike se javila Rahela Levi, rođena Ruben, jedna od članova spasene porodice. Saopštila je da, verovatno, Raša zbog bolesti nije prisutan. Bilo je i ranije slučajeva kada spasilac ne prisustvuje dodeli priznanja pa se uručivanje odlagalo za sledeću svečanost. Ovoga puta smo odlučili da mu priznanje neposredno uručimo, u njegovom stanu. Tako sam 18. maja, zajedno sa Aleksandrom Gaonom, Vojislavom Radovanović (zaduženom u Muziju za „pravедnike“) i sa spašenom Rahelom Levi, posetio Rašu. Bilo je vrlo dirljivo kada se iz bolesničke postelje, sa suzama u očima, zahvaljivao što smo se potrudili da ga obiđemo i da mu uručimo to priznanje, što nije očekivao.

Posle ove posete predložio sam, što je i prihvaćeno, da „pravедnici“ i članovi njihovih porodica imaju isti tretman kao i članovi jevrejskih opština u dobijanju pomoći i, posebno, lekova iz naše humanitarne apoteke.

Posle ponovnog uspostavljanja diplomatskih odnosa, uručenja ovog priznanja obavlja Izraelska ambasada u Beogradu.

Komemoracija za Jichaka Rabina

Ubistvo Jichaka Rabina, premijera Izraela, 4. novembra 1995. koje je počinio jevrejski ekstremista, bilo je tragičan događaj i za državu Izrael i za našu jevrejsku zajednicu. Zato sam smatrao da je naša obaveza da na određeni način organizujemo sećanje ili komemoraciju za Jichaka Rabina.

Informisani smo da su državne institucije u državama koje su održavale diplomatske odnose sa Izraelom već organizovale komemoracije. Kod nas to nije bio slučaj jer nisu postojali diplomatski odnosi, a Savez ne predstavlja državu Izrael. Bez obzira na naše emocije prema Izraelu, nije logično i uobičajeno da "Savez organizuje komemoraciju za premijera druge države". Ovo su bile reči jednog našeg bivšeg diplomate od koga sam zatražio savet. Sa tim se složio i rabin Danon, koji je ranije takode radio u diplomatskoj službi. To mišljenje bivših diplomata sam prihvatio ali je trebalo naći rešenje za organizovanje komemoracije Rabinu.

Predložio sam kao možda najcelishodnije da se komemoraciji da religiozni karakter, tj. da to bude pomen za Jichaka Rabina. Smatrali smo da nas neće optužiti da održavamo komemoraciju za predsednika vlade države sa kojom nemamo diplomatske odnose. Dogovoreno je da o našoj odluci Cadik Danon obavesti Ministarstvo vera i Srpsku pravoslavnu crkvu. Istovremeno obavestena je i štampa.

Komemoracija je održana 8. novembra 1995. godine u sinagogi, u prisustvu brojnih članova zajednice i drugih građana. Pored ministra vera Dragana Dragojlovića i šefa kabineta patrijarha Pavla, Momira Lečića, na naše iznenađenje, prisustvovali su i generalni sekretar predsedništva SR Jugoslavije Vasilije Belobrković i načelnik Vojnog kabineta predsednika SR Jugoslavije general Slavoljub Sušić. Napominjem da državne ustanove nismo pozivali ni obavestavali o komemoraciji jer je to, formalno, bio religiozni skup. Po završetku komemoracije, prišla su mi oba navedena funkcionera da izraze saušesće za „težak gubitak za izraelsku državu i jevrejski narod“.

Verski obred obavili su rabin Cadik Danon i Isak Asiel. Nakon toga, rabin Danon je upoznao prisutne sa bogatom biografijom pokojnog Rabina. Pored ostalog kazao je da je bio „hrabar ratnik u oslobodilačkom ratu, državnik, političar i diplomata, a iznad svega neustrašivi borac za mir, za koji je dao i svoj život“.

Posle izlaganja rabina Danona, po dogovoru, govorio sam o aktuelnoj političkoj situaciji i značajnoj ulozi Jichaka Rabina. Citiram neke delove

izlaganja: „Vest o tragičnoj smrti Jichaka Rabina šokirala je ne samo narod Izraela i Jevreje već i druge miroljubive narode. Najznačajniji državnici, bez obzira na boje i politička opredeljenja, prisustvovali su njegovoj sahrani. Možda je najbolju ocenu o liku Jichaka Rabina dao njegov dugogodišnji saborac i partijski rival, današnji ministar spoljnih poslova i njegov naslednik na mestu premijera Šimon Peres: „Bio je najbolji u ratu i još bolji u miru.“ Jichak Rabin je bio izložen napadima desnice. Odgovorio im je rečima: „Mir se ne sklapa sa prijateljima već sa vrlo nesimpatičnim neprijateljima...“ Jevrejska zajednica Jugoslavije izražava duboku žalost zbog smrti Jichaka Rabina, dokazanog i neustrašivog borca za rešenje bliskoistočne krize... Uvereni smo da će žrtva za mir, simbolizovana kroz tragičnu smrt Jichaka Rabina, uroditi plodom i da će narod Izraela živeti u miru.“ (Bilten, br. 12/1995, tekst naslovljen „Molitva za Jichaka Rabina“)

Pismo predsednika Šimona Peresa

Iznenadilo me je kada sam primio pismo premijera Šimona Peresa, datirano 6. decembra 1995. godine. Počinje ovako: „Dragi gospodine Singer, duboko uvažavam Vaš iskren izraz podrške i saosećanja povodom tragične smrti našeg premijera Jichaka Rabina...“ (Ceo sadržaj pisma objavljen je u Biltenu br. 1/1996). Iz dela u kojem navodi zasluge pokojnog Rabina, navodim samo jednu rečenicu: „Još jedanput hvala za reči podrške i utehe. Očekujem da će se naši kontakti nastaviti u vremenima koja dolaze. Iskreno, vaš Šimon Peres.“

Pismo sam primio sredinom januara 1996, posle više od mesec dana od kako smo održali komemoraciju. Čudio sam se da je informisan o održanoj komemoraciji i o sadržaju moga izlaganja gde citiram i reči pokojnog Rabina... Setio sam se da je 8. novembra komemoraciji prisustvovao i predstavnik Sohnuta koji se tada zatekao u Beogradu, pa sam ga zamolio da kopiji moga i govora Cadika Danona uruči nadležnima u Izraelu, obzirom da je Sohnut jedina institucija Izraela koja je održavala veze sa Savezom posle prekida diplomatskih odnosa. Njihov zadatak je bio organizovanje „alije“, iseljenje u

Izrael. U toj akciji sa naše strane pružena je puna pomoć. Ovaj zadatak godinama obavlja Miroslav Grinvald (ja sam bio u vanredno dobrim pa i prijateljskim odnosima sa njihovim predstavnicima u Budimpešti).

Da je organizacija komemoracija bila zapažena i od strane izraelskog Ministarstva inostranih poslova, konstatovao sam i kasnije, prilikom susreta sa predstavnicima Ministarstva, u vreme kada još nisu uspostavljeni diplomatski odnosi Srbije i Izraela. Oni su zbog toga hvalili naš Savez - to da smo se snašli u konkretnoj složenoj situaciji.

Događaji u vezi zgrade ambasade

Nakon uspostavljanja diplomatskih odnosa između Srbije i Izraela zbio se događaj koji smatram da je nužno, makar u najkraćem, opisati iako nema veze sa do sada izloženim... Jugoslavija je bila među prvim zemljama koje su priznale postojanje države Izrael, posle čega su uspostavljeni diplomatski odnosi dve zemlje. Savez je odmah potom svoju zgradu u Zmaj-Jovinoj ustupio za potrebe poslanstva Izraela. U pomenutim prostorijama radilo je diplomatsko predstavništvo Izraela sve do prekida diplomatskih odnosa. Za vreme prekida diplomatskih odnosa, interese Izraela zastupala je Belgija koja je preuzela i brigu o zgradi. Zbog nebrige od strane Belgijske ambasade, zgrada je u velikoj meri propala. Nekoliko puta sam zbog toga razgovarao sa ambasadorom Belgije i dobio odgovor da o tome obavestio i Ministarstvo spoljnih poslova Izraela. Nakon ponovnog uspostavljanja diplomatskih odnosa, dolazili su pojedini stručni službenici Ministarstva spoljnih poslova Izraela da zajedno sa nama, uglavnom sa mnom ili sa Mišom Davidom, obidu zgradu da bi utvrdili da li će je osposobiti za ponovno otvaranje ambasade..

Bili su mišljenja da, iz bezbednosnih razloga, ne dolazi u obzir dalje korišćenje zgrade. U međuvremenu je Miša David sačinio opis oštećenja zgrade koja bi trebalo popraviti kako bi se zgrada ponovo mogla koristiti ili izdavati u zakup, ukoliko Izrael konačno saopšti da je neće koristiti. Istovremeno sačinjen je i predračun troškova za te radove.

Dolaskom visokog funkcionera izraelskog Ministarstva inostranih poslova, pozvan sam u „Hajat“ na razgovor o daljem korišćenju zgrade. Nakon što je odgovorni funkcioner u rangu ambasadora saopštio konačnu odluku da zgradu neće koristiti, Miša mu je uručio dokument, preveden na engleski, o oštećenjima zgrade i predračunom iznosa radova da se zgrada dovede u prvobitno stanje, kao kada je svojevremeno ustupljena Izraelu.

Miša je počeo da detaljno, stavku po stavku, objašnjava sadržaj predatog predračuna. Međutim, pomenuti funkcioner je bacio predračun na sto i odgovorio kratko da ne dolazi u obzir nikakvo plaćanje. Na ovo sam reagovao da Savez ne insistira da se iznos po predračunu plati već da oni osposobe zgradu, što će možda biti manje nego što je predviđeno predračunom. Smatrao sam da je u obostranom interesu da se nađe neko kompromisno rešenje.

Usledio je neočekivani odgovor: „Evo kompromisnog rešenja - mi vam poklanjamo celu zgradu bivšeg poslanstva...“ Na ove reči reagovao sam „da je zgrada uvek bila a i sada je naše vlasništvo tako da ne može da se nešto što je naše nama poklanja.“ (Kod sebe sam imao i dokument da je Savez upisan u zemljišne knjige kao vlasnik, što sam želeo da mu pokažem. Ali, on to nije hteo ni da pogleda!)

Nastojanje Miše da objasni da je njegov „kompromisni predlog“ besmislen ostalo je bez rezultata. Mada u za njega neuobičajenom tonu, odjednom je oštro reagovao: „Singer i ja poklanjamo vam hotel Hajat! Vi poklanjate nama što nije vaše, i po toj logici mi poklanjamo vama što nije naše!“

Time je neugodni razgovor završen.

Narednih dana u posetu Savezu došao je drugi funkcioner Ministarstva spoljnih poslova, sa kojim sam ranije kontaktirao. Ispričao sam mu događaj u vezi sa zgradom ambasade. Predložio je da se pismeno obratim Ministarstvu spoljnih poslova. To smo i učinili, ali na žalost nismo dobili odgovor. Kada sam kasnije o tome informisao pomenutog poznanika, koji je više puta posebno pohvalio delatnost i držanje Saveza u odnosu na Izrael, savetovao je

da tužimo vladu Izraela kako bismo dobili obeštećenje. Odgovorio sam da nikada neću potpisatu tužbu protiv Izraela, bez obzira što smo u pravu.

Napominjem da je vraćena zgrada izdata u zakup pod povoljnim uslovima Soroš fondaciji. Pošto je ugovorena visoka zakupnina, Miša David je predložio da prekinemo dalju korespondenciju sa Ministarstvom spoljnih poslova Izraela i da odustanemo od traženja obeštećenja, bez obzira što smo u pravu.

XIV NESPORAZUMI OKO BROJA JEVREJA U SRBIJI

Možda zvuči neverovatno, ali za mene je najteže bilo da odgovorim na pitanje: koliko ima Jevreja u Srbiji? Na ovo pitanje trebalo je jednostavno odgovoriti brojem dobijenim popisom, ali se postavljaju pitanja: da li po zvaničnom popisu stanovništva, da li po broju učlanjenih u jevrejske opštine, da li po kriterijumima ko se po halahi smatra Jevrejinom ili po kriterijumima zakona o useljenju u državu Izrael?

Da u najkraćem ukažem na složenost ovog na prvi pogled jednostavnog pitanja, koje je i danas a sigurno će i u budućnosti biti aktuelno. Umesto odgovora, evo nekih činjenica o mom nastojanju da se dođe do broja koji će se na određeni način verifikovati i koristiti.

Samo ukratko o istorijatu zvaničnih popisa. U popisu u Kraljevini Jugoslaviji, broj ljudi koji su se izjasnili kao Jevreji po religijskoj pripadnosti uglavnom se slagao sa statističkim podacima iskazanim od strane jevrejskih opština. Posleratni zvanični popisi prikazuju samo neznatan broj Jevreja jer se, zbog poznatih razloga, u većini nisu izjašnjavali kao Jevreji već kao Jugosloveni ili ostali.

Međutim, u publikacijama Saveza i prema podacima međunarodnih jevrejskih organizacija, za broj Jevreja u Jugoslaviji, odnosno u Srbiji korišćeni su podaci iz evidencija opština i Saveza. Istina, ni ovi podaci nisu bili realni jer su kriterijumi za prijem u članstvo po opštinama bili različiti. Skupština Saveza donela je, na moj predlog, odluku o kriterijumima za članstvo u opštinama. Reč je o istim uslovima koji važe za useljenje u Izrael (jedan deda ili jedna baba). Međutim, u realizaciji ove odluke bilo je dosta odstupanja. Nadalje, jedan broj Jevreja nije se učlanio u neku od opština tako da brojčanim podacima nisu bili obuhvaćeni.

Zvanični popis iz 2002. godine predvideo je da se građani mogu izjasniti posebno po narodnosti i posebno po religiji. Smatrao sam da će popis možda ovoga puta dati, na osnovu evidentiranih izjava, i odgovor o broju Jevreja u Srbiji. Pretpostavio sam da će posebno rubrike o narodnosti i religiji izazvati izvesne zabune jer većina naših članova nije religiozna.

Još pre popisa ukazali smo na značaj zvaničnog popisa i predlagali da se ovoga puta svaki član naše zajednice slobodno izjasni kao Jevrejin. Što se tiče verske pripadnosti, da se takođe izjasne kao Jevreji. Bezbroj puta sam ponavljao činjenicu da „ne postoji drugi narod na svetu, osim jevrejskog, koji ima samo jednu religiju, niti postoji druga religija koja ima samo jedan narod“. To znači da je logično staviti znak jednakosti između nacionalnosti i religije.

Pošto nisam bio siguran da će opštine posvetiti dovoljno pažnje i važnosti popisu, odlučio sam da, na osnovu raspoloživih adresa članova naših opština, uputim neposredno pismo svakom članu i ukažem da se u popisu izjasne da su po narodnosti i veri Jevreji, bez obzira da li su religiozni - pa čak i oni koji sebe smatraju za ateiste. Rezultati zvaničnog popisa pokazali su da se 1.158 lica izjasnilo da su Jevreji po narodnosti dok se o religijskoj pripadnosti izjasnilo 785 lica. Istovremeno, u tom periodu, u našim opštinama registrovan je 3.281 član, što je broj koji smo koristili kada smo davali podatke o broju Jevreja. Znači, po zvaničnom popisu samo se oko 35% našeg članstva, evidentiranog u opštinama i Savezu, izjasnilo da su Jevreji po narodnosti, a po verskoj pripadnosti izjasnilo se samo oko 24%. (Interesantno je navesti, po istom popisu, da se su, od svih koji su se izjasnili da su po narodnosti Srbi, čak 95 % njih izjasnili da su po veri pravoslavni mada nisam uveren da su baš svi vernici.)

Smatrao sam da su objavljeni rezultati popisa za našu zajednicu neuspeh, pogotovu ako se uporede cifre zvaničnog popisa sa brojem članova u jevrejskim opštinama. Međutim, pojedini članovi Izvršnog odbora nisu se složili sa tom ocenom. Ukazali su da su rezultati u ostalim republikama bivše Jugoslavije znatno lošiji nego kod nas. Tamo se procentualno neuporedivo manji broj izjasnio za Jevreje u odnosu na broj članova njihovih opština. Bez obzira na ovaj zaključak, smatram da je moje nastojanje bilo samo delimično uspešno. Razloge zašto se naše članstvo tako izjasnilo ne bih da komentarišem.

XV STATUT SAVEZA I IZMENE

Savez je, posle oslobođenja, sa manjim izmenama, radio po Statutu koji je važio do okupacije 1941. godine. "Veće", tj. Izvršni odbor biran je iz redova poznatih jevrejskih aktivista iz svih novoformiranih republika. Nisu postojale organizacije po republikama, već su opštine bile neposredno u članstvu Saveza. Predsednici opština Beograd, Zagreb i Sarajevo su, po svojim funkcijama, bili članovi Veća dok su ostali članovi birani od strane Konferencije, tj. Skupštine.

Posle raspada Jugoslavije, nastaloj situaciji prilagođen je i Statut. Ostao je bez značajnijih izmena, s tim što su, po funkciji, potpredsednici Saveza bili predsednici opština Beograd, Novi Sad i Subotica, a koji su po funkciji bili i članovi Izvršnog odbora. Ostali članovi Izvršnog odbora birani su iz redova afirmisanih članova zajednice bez obzira iz kojih su opština. Predsednik Saveza je posebno biran na Skupštini, kako je uvek bilo od formiranja Saveza.

Posle mog izbora za predsednika, smatrao sam da sastav Izvršnog odbora nije adekvatan za predstavljanje jevrejske zajednice jer je većina biranih članova bila iz Beograda. Predložio sam da se Izvršni odbor proširi i da predsednici svih opština budu članovi po funkciji a da se druga polovina članova bira na Skupštini, na dotadašnji način. Skupština je prihvatila taj predlog i izvršene su izmene u skladu sa predloženim. Smatram da je taj Statut bio dobar jer je na najbolji način predstavljao našu zajednicu.

Ovoga puta nisam opisao kako je došlo do izmene dotadašnjeg Statuta i donošenja tzv. „Subotičkog statuta“ (tako je nezvanično nazvan jer su u njegovoj izradu glavni akteri bili iz Subotice). Od biranih članova Izvršnog odbora jedino je A. Nećak, u ime nekog „Organizacionog odbora“, potpisao predlog novog statuta zajedno sa T. Halbrorom, iz JO Subotica. U zaključcima sa sastanka održanog 21. januara 2007, u vezi predloga za izmenu Statuta, između ostalog konstatuje se: „Izvršni odbor Saveza sačinjavaju po funkciji izabrani predsednici jevrejskih opština.“

Ova odredba našla je mesto u novom Statutu i predstavlja glavnu promenu u rukovođenju Savezom u odnosu na ranije statute. To znači da sada

poznati jevrejski javni radnici (intelektualci, pisci, ekonomisti, muzičari, pravnici...) ne mogu biti članovi Izvršnog odbora ukoliko nisu predsednici opština. Po ranijem i ovom Statutu, Savez predstavlja celu jevrejsku zajednicu Srbije pa zato i sastav tog foruma traži, pored predsednika opština, adekvatan sastav Izvršnog odbora, a to po „Subotičkom statutu“ više nije bio slučaj. Podsećam da su ranije, za članove Izvršnog odbora, birane i ličnosti koje formalno nisu predstavljali svoje opštine kao što su: Andreja Preger, David Albahari, Moše Verber, Jova Brandajs, Eta Najfeld, Miša David, Nebojša Samardžić, Aleksandar Lebl, Ruben Dajč, Hanika Gašić, Teodor Kovač, Aleksandar Gaon, Luci Petrović, Rada Petrović, Branko Šnap, Miloje Todorović, Simha Kabiljo, Aleksandar Mošić, Ruben Fuks... Svi su oni bili poznati u zajednici i van nje. Zato je rukovodstvo Saveza imalo autoritet i u zajednici i van nje.

Dotadašnji Statut Saveza predviđao je rad stalnih komisija i radnih tela za određene oblasti: finansijska, socijalna, za rad sa omladinom, za rad sa ženskim sekcijama, za praćenje pojava antisemitizma, kulturu... Putem ovih komisija aktiviran je veliki broj članova naše zajednice. Novim statutom nisu predviđena takva radna tela. Na nedostatke novog statuta, pored mene, posebno se osvrnuo i A. Lebl, ali njegove primedbe nisu uvažene.

U priloženom izveštaju vidi se da sam jasno formulisao svoju i ne samo svoju ocenu u vezi izmene Statuta: „Sigurno je da Statut nije nešto zakovano što se ne može menjati, niti je Deset božijih zapovesti, ali treba primeniti najdemokratskije principe a to nisu bili principi formulisani u Subotičkom statutu“, istakao sam tim povodom.

U nastavku ove konstatacije izrazio sam nadu da će se o tome raspravljati u predstojećem periodu uz učešće najšire javnosti, imajući u vidu interese jevrejske zajednice u celini, i na osnovu iskustva i potreba dugogodišnjeg rada Saveza i jevrejskih zajednica u svetu...

Do očekivane rasprave, barem u široj javnosti, nije došlo. Učinjene su neke izmene koje u suštini nisu menjale „Subotički statut“ u smislu da Savez na najbolji način predstavlja Jevreje u Srbiji.

PRILOG

IZVEŠTAJ PREDSEDNIKA SAVEZA ACE SINGERA

Na početku ovog izveštaja hteo bih da napomenem da mi je pre 4 dana istekao četvrti mandat na mestu predsednika SJO Srbije i da sam do sada bio najstariji predsednik jedne jevrejske organizacije u svetu, sa najdužim stažom na toj funkciji i jedini koji je preživeo Holokaust u nemačkim koncentracionim logorima.

Za predsednika Saveza izabran sam prvi put 18. jula 1994. godine. Pre toga sam dugo godina bio biran na razne funkcije u Savezu i do danas sam jedini aktivni funkcioner u Savezu koji je bio član Izvršnog odbora još pre raspada Jugoslavije. Detaljna sećanja o burnim događajima iz prošlosti napisaću za istoriju naše zajednice ako budem imao snage i zdravlja.

Neki događaji nisu još za objavljivanje, ali su zapisani i nalaze se deponovani u kasi Saveza.

Nemam ni mogućnosti ni vremena da podnesem detaljan izveštaj o svom višegodišnjem radu u svojstvu predsednika Saveza. Hteo bih da navedem neke bitne momente i da ukážem na neke događaje koji nisu izgubili aktuelnost. Takođe bih želeo da iznesem i svoja lična razmišljanja i iskustva koja će, možda, koristiti budućem rukovodstvu. U jednom periodu mog predsednikovanja, rad u Savezu se odvijao u najtežim uslovima: sankcije, inflacija, rat, bombardovanje, evakuacija, sukobi u zajednici i mnogobrojni problemi koje su nametnuli burni događaji iz 90-tih a sa kojima se trebalo suočiti.

Na pitanje koje se često postavlja koliko ima Jevreja u Srbiji, ne mogu tačno da odgovorim. Naime, po poslednjem popisu stanovništva, od 3200 članova jevrejskih opština, svega se 1158 izjasnilo da su Jevreji po narodnosti, a samo 785 da pripadaju jevrejskoj religiji. I pored svih nastojanja da izvršimo objektivnu reviziju članstva u opštinama, to nismo uspeli do danas. Bojim se da je nerealan i ovaj mali broj Jevreja koje prikazuje statistika. Stara generacija polako nestaje a mlada generacija se ne može smatrati Jevrejima čak ni po

najliberalnijem tretmanu. Rešenje ovog problema vidim u gijuru. Bojim se da će sledeći popisi biti još nepovoljniji, upoređenjem broja Jevreja po zvaničnom popisu prema broju članova opština. Imaćemo sve manje Jevreja a sve više članova opština.

Usko povezano sa ovim pitanjem je i pitanje aktivnosti u okviru Saveza i opština. Volonteri su u prošlosti bilo nosioci većine aktivnosti. Na ovo pitanje sam ukazao u svojim izveštajima na prethodnim godišnjim skupštinama: naime, sve je češća pojava da se za aktivnost u zajednici traži određena nadoknada, pozivajući se na to da su se vremena promenila.

Savez raspolaže obimnom dokumentacijom iz koje se vidi rad Saveza, kao i moje lično učešće u mnogobrojnim akcijama.

Najžalosnija tema, o kojoj najradije ne bih govorio, su unutrašnji sukobi u opštinama, a neki sukobi se žele preneti i u Savez. Ilustracije radi, naveo bih Jevrejsku opštinu Beograd. Za vreme u kojem sam bio na čelu Saveza, promenilo se 6 predsednika Opštine, Veća Opštine i jedna prinudna uprava. Razlozi su bili političke, finansijske i lične ambicije. Takva situacija je za posledicu imala i sudske sporove.

Zajednicu i mene posebno je pogodila situacija koja je nastala u JO Subotica. Ne želim da prepričavam te događaje već ću umesto toga doslovno citirati pismo koje je Savezu uputio Inicijativni odbor za demokratiju i jevrejsku tradiciju, a potpisali su ga, između ostalih, Robert Sabadoš, Nikola Novkov, Dušan Zvekić... : "Ove godine se u Subotici, zahvaljujući rukovodstvu JO Subotica na čelu sa g-đom Mirom Poljaković, dogodio presedan, ono što niko nikada od Jevreja nije radio. Najmljeni su naoružani ljudi iz privatnog obezbeđenja i to tri puta. Uvođeni su u prostorije JO Subotica, u malu i veliku sinagogu, a angažovana je i policija. Ovo je velika sramota, a neke starije članove je to podsetilo na jedno drugo doba - geto, te su prosto bili šokirani i prestrašeni..." Citiram dalje: „Nepriimereni istupi, ponašanje i rad pojedinaca iz sadašnjeg rukovodstva izazvali su revolt drugih JO, Saveza jevrejskih opština Jugoslavije, JOINT-a i g. Bar Hajima. Odnosi sa prethodno navedenim institucijama i pojedincima zategli su se do krajnjih granica i iz tog razloga mi se

vodimo kao jedna svadljiva, neprimerna i neomiljena jevrejska zajednica koja vodi računa samo o svojim interesima..." Da ne navodim dalje delove u kojima se govori o separatizmu, želji za otcepljenjem od Saveza, omalovažavanju predsednika i rukovodilaca Saveza, itd.

Tadašnja „opozicija“, potpisnici iz citiranog pisma, imali su nameru da osnuju posebnu jevrejsku opštinu u Subotici. No, bez obzira na stav tadašnjeg rukovodstva prema Savezu i meni lično, bio sam protiv formiranja posebne opštine i bilo kakvog cepanja i raslojavanja tako male jevrejske zajednice. Nažalost, tadašnje rukovodstvo JO Subotice imalo je podršku i od jednog dela rukovodstva JO Beograd i nekih istomišljenika iz još jedne jevrejske opštine. Epilog tih zbivanja je bilo izvinjenje od strane tadašnjeg rukovodstva Opštine Savezu i meni lično. Kasnije je došlo do delimičnih promena u rukovodstvu, a za predsednika JO Subotica je izabran Robert Sabadoš.

S obzirom na to da se neka pitanja aktuelizuju kada je reč o Subotici, želim da ukažem da sam za JO Suboticu, a posebno za njihovu sinagogu bio i emotivno vezan, čak i u vreme kada sam od tadašnjeg rukovodstva bio napadan i vređan. Ja sam doprineo da se odobre prva sredstva za revitalizaciju sinagoge u Subotici, posle razgovora sa g. Lauderom (za sve ovo postoji dokumentacija, što je dobro poznato i sadašnjem rukovodstvu). Moje zalaganje za obnovu sinagoge ostaće i ubuduće kada više ne budem predsednik Saveza. Žalim što se neki događaji u napred citiranim stavovima ponavljaju i što je subotičko rukovodstvo prihvatilo, isto kao što je u prošlosti činilo ranije kritikovano rukovodstvo Opštine, neke „prijatelje“ iz Beograda koji žele da realizuju lične ambicije uz pomoć JO Subotice i, možda, uz pomoć pojedinaca iz drugih opština.

Na žalost, i danas se stvaraju vrlo čudni savezi koji su svojevremeno nosili naziv „neprincipijelne koalicije“ (stariji prisutni znaju šta je to značilo i do čega je dovelo).

Smatram da sam sada, još uvek u svojstvu predsednika, svestan svoje odgovornosti za protekli period i da kao jedan od malobrojnih još uvek živih učesnika u rukovodstvu Saveza, treba da ukažem na neka aktuelizovana pitanja

u vezi sa Statutom Saveza, na koji do sada nije data argumentovana kritika. Osnovni principi važećeg statuta Saveza su u osnovi isti kao što su bili i u Statutu Saveza od 1944. godine. Statut je posmatrao Jugoslaviju kao celinu, a o republikama nije bilo ni reči i pozivao se, u osnovi, na Statut Saveza iz 1919. godine. Nakon raspada Jugoslavije, Savez je uneo male izmene u postojećem Statutu (umesto JO Beograd, Zagreb i Sarajevo koji su imali poseban tretman p.predsednika Saveza, isti tretman je dat u novom Statutu Beogradu, Novom Sadu i Subotici). Skupšina je birala IO bez obzira iz kojih su gradova bili članovi, a oni su bili iz redova poznatih jevrejskih intelektualaca i aktivista.

Osnovnu izmenu Statuta inicirao sam ja kada sam postao predsednik Saveza, tj. da pored do tada biranih članova, u Izvršnom odboru treba da budu i svi predsednici opština, po službenom položaju. Tako je došlo do realne srazmere između biranih članova Izvršnog odbora i članova po službenoj dužnosti. tj. predsednika opština.

Više puta sam, u svojim izveštajima za godišnju skupštinu, konstatovao da je Savez jedinstvena organizacija koju ne izdržavaju opštine, nego Savez dotira opštine iz svojih sredstava ili iz sredstava donatora.

Sigurno je da Statut nije nešto „zakovano“, što se ne može menjati, niti je 10 božijih zapovesti, ali treba primentiti najdemokratskije principe. A to nisu principi formulisani u tzv. „Subotičkom statutu“. No, o tome će se raspravljati u predstojećem periodu, uz učešće najšire javnosti, imajući u vidu interese jevrejske zajednice u celini na osnovu iskustva i potreba dugogodišnjeg rada Saveza i jevrejskih zajednica u svetu. Ako će se ovom važnom poslu prići bez predubedenja, sa puno tolerancije i dobrih namera, mogu se pronaći konstruktivna rešenja. Bez tih preduslova čitav proces može da izazove teške posledice, pa i raspad naše zajednice i dalju pasivizaciju članstva. Posledice bi trepeli oni koji su vezani za jevrejstvo, a posebno malobrojni članovi, preživeli Holokausta.

Činjenica je da danas završavam svoj trogodišnji mandat, odbio sam da se ponovo kandidujem iako su me na to nagovarali neki članovi, pre svega preživeli Holokausta, kao i neke jevrejske organizacije. Ova okolnost mi

omogućuje da ovoga puta otvoreno ukažem na neka pitanja, kao što sam to činio u svom dosadašnjem izlaganju, bez „kalkulacije“ i agitacije.

1. Sve manji broj članova učestvuje u radu opština, a prisutni broj članova na godišnjim skupštinama je smešno mali u odnosu na članstvo.

2. Ima sve više internih sukoba i formiranja raznih grupacija, iza čega najčešće stoje lične ambicije.

3. Pojavljuju se u članstvu pojedinci koji su do sada za jevrejsku zajednicu bili ne samo nepoznati nego raspoložu i sumnjivim dokazima o svom poreklu. Ti pojedinci najpre računaju na razne vidove pomoći od zajednice, ili su nošeni željom za afirmacijom koju svojim radom i delatnošću van jevrejske zajednice nisu uspeali da ostvare. Postoji očekivanje da će zauzimanje određenih pozicija u jevrejskoj zajednici doprineti ličnoj afirmaciji.

4. Velik broj članova naše zajednice obraćao se po mnogim pitanjima meni a ne svojoj opštini, gde na žalost nisu mogli da dobiju tražena objašnjenja ili odgovore (posebno iz Beograda).

5. Održavao sam korektne odnose sa organima vlasti (Predsednik Republike, Vlada i posebno Ministarstvo vera i druga ministarstva). Mnoga pitanja su pokrenuta i rešena.

6. Kao član vladine delegacije bio sam učesnik na Konferenciji OEBS-a posvećenoj diskriminaciji i posebno antisemitizmu, održanoj u Berlinu i Kordobi. Tamo nisam bio samo formalno prisutan, nego sam i aktivno učestvovao. Isto tako sam učestvovao na mnogobrojnim sastancima svetskih i evropskih jevrejskih organizacija, gde sam argumentovano izneo položaj i probleme naše zajednice. Za pojedine sastanke je traženo isključivo moje lično učešće.

7. Posebno dobre odnose sam, pored našeg rabina, imao sa čelnicima većine verskih organizacija. Poznato je da je, na moju inicijativu i brojne ostvarene lične kontakte, Sveti arhijerejski sinod SPC doneo značajne odluke o osudi antisemitizma, zbog čega sam oštro napadan u dve knjige antisemitiskog sadržaja u kojima se navodi da sam uspeo da ubedim 6 episkopa da donesu ovu odluku.

8. Imao sam dobre odnose sa većinom ambasada, posebno sa ambasadorima. Oni su cenili moje objektivno izlaganje o položaju jevrejske zajednice. Zahvaljujući čestim ličnim kontaktima, dobijane su besplatne vize bez čekanja, za grupe omladinaca ili članstva prilikom putovanja u Pojsku, Češku, Slovačku i na razne manifestacije. Pored toga, mojim zalaganjem dobijene su šengenske vize za pojedine naše članove za privatna putovanja.

9. Moja uloga u komplikovanoj situaciji oko obeštećenja za preživjele Holokausta poznata je velikom broju preživelih, što je delimično opisano u pismu koje je Komisija preživelih uputila ovoj skupštini.

10. Mnogi moji intervjui u domaćoj i stranoj štampi, tv stanicama i na radiju, zapaženi su i u zemlji i u inostranstvu. Ni u jednom slučaju moja izlaganja nisu bila osporavana. Štaviše, moj intervju za „New York Times“ objavljen je za vreme bombardovanja u velikom delu svetske štampe. Za njega sam dobio pismeno priznanje od Svetskog jevrejskog kongresa.

11. Ugovor za rekonstrukciju i izdavanje zgarade u Zmaj Jovinoj ulici sa Fondom za otvoreno društvo (Soroš) i posebno odnosi sa pomenutim organizacijama bili su od vanrednog značaja. Zakupnina od izdate zgrade i donacije po raznim osnovama predstavljaju deo nenamenskih donacija. Obnovljena grada u koju je uloženo preko milion dolara ostaće u vlasništvu Saveza, bez naknade za uložena sredstva.

12. Organizacija evakuacije preko 600 Jevreja u Budimpeštu, kasnije i delimično u Izrael i Austriju, bila je značajan poduhvat, a odnosi sa JOINT-om, mađarskim savezom i mađarskom ambasadam i vlastima biće posebno opisani i dokumentovani pa i objavljeni, kao i sve ostalo, a takođe i tadašnje aktivnosti tzv. „kriznog štaba“, onda kada se oceni da je to opravdano.

13. Intrige oko Bijeljine, sa optužbama na moju ličnost, gde su želeli uključiti i JOINT, završene su posebnim pismom od strane JOINT-a, upućenog Skupštini Saveza i meni, kojim su odbačene sve neopravdane optužbe. Bilo bi neskromno da ukažem na mnogobrojne akcije koje sam sprovodio i mnoge probleme koje sam rešio neposredno ili zahvaljujući Izvršnom odboru, Kriznom štabu i činjenici da su zaposleni u Savezu aktivno učestvovali u svemu

tome. Zaposleni su izloženi kritikama od strane pojedinih predstavnika jevrejskih opština. Poslovi u Savezu su često zahtevali brze reakcije. Nije bilo vremena da se sastanu određeni organi te sam ja, na osnovu statutarnog ovlašćenja koje ima predsednik i zahvaljujući skoro svakodnevnom ličnom dolasku u Savez (kao da sam bio „plaćeni profesionalac“, što je bilo poznati i svim predsednicima opština i širem članstvu) probleme rešavao sa zaposlenima.

Na kraju, ne mogu da ne spomenem, na žalost, preminule članove rukovodstva kao što su: I. Brandajs, M. David, Đ. Hajzler, koji su u svakodnevnom radu pružali dragocene savete i pomoć, naročito iz oblasti finansija, a posebno u odnosu sa bankama. Posebno sam zahvalan i ostalim, hvala bogu, živim članovima Izvršnog odbora, a naročito počasnim članovima koji su aktivno učestvovali u radu Saveza.

14. Formirano je posebno telo za revitalizaciju malih jevrejskih opština, čiji je rad bio ili prestao ili sasvim zamro. Radom tog tela rukovodili su Miša David i Simha Šutič-Kabiljo. Izdali su veći broj publikacija kao pomoć opštinama. Među prvim izdanjima bio je moj referat pod naslovom „Položaj Jevreja u Jugoslaviji“, sa skupa održanog u Srpskoj akademiji nauka.

Zahvaljujem se svima koji su učestvovali u radu Saveza u periodu mog višegodišnjeg mandata i takođe zaposlenima u Savezu bez kojih ne bi bilo moguće realizovati sav posao.

Predsednik
Aca Singer

14. mart 2007, Beograd

POGOVOR

Dok sam u rukopisu čitao sećanja Ace Singera, često mi je padala na pamet reč „mećava“. Nekako sam u toj reči, kao i naravno u slici koju ona budi, pronašao najbolji opis za način na koji se Aca Singer odnosio prema svojim obavezama dok je bio predsednik Saveza jevrejskih opština. On bi krenuo silovito, punom parom, kao mećava u koju je uvlačio potrebne saradnike, strane sagovornike, političare, predstavnike medija i druge. Svi su postajali deo te njegove razbuđene energije koja je nosila sve pred sobom dok ne bi stigla do željenog cilja.

Čitaoci će lako prepoznati tu energiju u najvećem broju zbivanja koja Aca Singer opisuje. Upravo mu je ta energija omogućavala da se uhvati u koštac sa nekim neprijatnim ili sumnjičavim sagovornikom, kao i da ostane istrajan u situacijama kada bi naša zajednica bila izložena pritiscima sa raznih strana. Čitaoci se možda neće u svemu složiti sa njegovim nastupom ili komentarima, ali Singer i ne tvrdi da je uvek u pravu. Međutim, on neće odustati od prava da brani svoj stav, kao što se u mnogim prilikama nije ustručavao da saopšti istinu bez obzira na ugled ili titulu osobe sa kojom se sporio.

Sećanja Ace Singera nisu napisana na uobičajeni, biografski ili hronološki način, već se odlučio na podelu po temama, odnosno obavezama sa kojima se Savez jevrejskih opština bavio tokom tih godina. Izabrao je, zapravo, najbolju varijantu, jer je na taj način mogao u potpunosti da se posveti svakoj temi ponaosob. Rad na nekim od tih tema – kao što je, na primer, antisemitizam – nije nikada prestajao, a bilo je i mnogo onih na kojima se radilo po nekoliko godina, uz duže i kraće prekide, i koje bi bilo nemoguće prikazati u hronološki nanizanim sećanjima.

X

Aca Singer je titulu predsednika Saveza nasledio od mene u jesen 1994. godine. Tokom naših povremenih susreta u narednih desetak godina, Aca

Singer nije prestajao da me „grdi“ zato što sam ga „gurnuo“ u grotlo vulkana. Čitajući njegova sećanja, pomislio sam da bi trebalo svi da budemo zadovoljni što je on pristao da prihvati tu ulogu, jer su posle toga usledile godine u kojima je poznavanje finansijskog sistema, kombinovano sa velikim ličnim i tragičnim životnim iskustvom, predstavljalo veliku prednost u odnosu na ono što su posedovali drugi, često znatno mlađi učesnici u radu raznih evropskih i međunarodnih jevrejskih organizacija i fondacija.

Aca Singer je vešto upravljao kormilom Saveza, uspešno izbegavajući Scile i Haribde srpske dnevne politike. On je takođe igrao značajnu ulogu u alarmiranju srpske javnosti – od najmlađih do najstarijih osoba – prilikom raznih antisemitskih dešavanja, pogotovo u svetu štampe i knjiga.

Upravo zbog svih takvih epizoda, knjiga sećanja Ace Singera se čita kao višestruko uzbudljivo akciono štivo, koje nam ne dopušta da ga ispustimo iz ruku. To poređenje uopšte nije preterano jer pamtim slične epizoda dok sam bio na čelu Saveza, početkom devedesetih godina. Bilo je situacija u kojima su se potezali pištolji; jednom prilikom su ljudska lobanja i kosti bile izložene na stolu u kancelariji Saveza; na prodaju su nudene cisterne benzina i druge stvari; ljudska tuga, ali i ljudska zloba i mržnja, ponekad se pojavljivala u najcrnjem svetlu, itd.

X

Ne, doista nije lako biti na čelu jevrejske zajednice, ma koliko velika ili mala ona bila. Jevrejski narod se još odavno navikao na to da uvek ima nekoga ko ga vodi. S druge strane, navikao se i na to da uvek ima zamerke za onoga ko ga vodi. Tačnije rečeno, dok te zajednica jednom rukom miluje, drugom te neprekidno bije. I pored toga, u sećanjima Ace Singera retko se nailazi na reči gorčine, ali se zato stalno oseća odanost jevrejskoj zajednici i svest o tome da se mnoge stvari rade za dobrobit generacija koje će tek doći, kao što su se mnoge druge stvari radile za poboljšanje života onih članova zajednice koji su prošli kroz pakao istorije u Drugom svetskom ratu.

I ovde, kao i u ostalim aspektima svoje knjige, Aca Singer ne preza od toga da stvari nazove njihovim pravim imenima, bez obzira na to da li razgovara sa predstavnicima svetovne ili verske vlasti. Uostalom, govoriti istinu jeste jedan od preduslova za dobru hroniku. Dobar hroničar zna da tekst koji se zasniva na istini predstavlja jedini način da se sačuva krhka struktura pamćenja. Sasvim sigurno se može reći da zapisi Ace Singera doprinose da ta struktura – i to ne samo kada je o našoj zajednici reč – postane i te kako čvršća.

David Albahari

SVEDOČENJA ACE SINGERA

Nalazeći se na čelu Saveza jevrejskih opština u jednom traumatičnom vremenu, vremenu tragičnog i krvavog raspada Jugoslavije, Aca Singer nam ostavlja vredna svedočanstva o problemima jevrejske zajednice u Srbiji, o susretima sa predstavnicima vlasti, događanjima u samoj zajednici... Ono što je važno jeste da su njegova svedočanstva autentična i verodostojna, Singer je svedok kome se veruje.

Jevrejska zajednica u Srbiji je malobrojna. Teško je ustanoviti tačan broj članova, zavisi od načina prebrojavanja i nekih drugih okolnosti, kreće se od hiljadu do nekoliko hiljada. Ali većini političara bilo je i te kako važno da zadobiju naklonost ove zajednice. Zašto je tako, ima više razloga. Odnos prema jevrejskoj zajednici uvek se kretao od filosemitizma do antisemitizma. Široko je rašireno uverenje kako postoji čvrsta povezanost Jevreja u svetu i da se pod njihovim uticajem odigravaju neki bitni međunarodni događaji. Naravno, to je zabluda u čijoj osnovi prepoznamo uticaj falsifikata i pamfleta poznatog pod imenom „Protokoli sionskih mudraca“. Zato se u burnim a i mračnim vremenima kakva su bila ona devedesetih tako snažno prožimaju suprotna osećanja od hvala do pokuda, od glorifikacije do najprimitivnih optužbi. Sa porastom nacionalizma pojačavaju se i ova protivrečna raspoloženja. Sa jedne strane, u zavidnim tiražima objavljuje se antisemitska literatura. Preštampanjavaju se najozloglašeniije knjige, od „Protokola“ pa do štiva objavljivanog za vreme nacističke okupacije u Srbiji, iz vremena zloglasne atnjevrejske i antimasonske izložbe održane 1941. godine u Beogradu. Sa druge strane veliča se srpsko-jevrejsko prijateljstvo u čemu posebnu ulogu dobija osnivanje Društva srpsko-jevrejskog prijateljstva, sa očevitim ciljem da se preko navodnog jevrejskog svetskog uticaja objasni „srpska stvar“ i pridobije naklonost „vladara sveta iz senke“.

Iz tih razloga sasvim je razumljivo da Singer dobar deo svojih tekstova posvećuje ovim pojavama. Zanimljivo je da se kao inicijatori nekih krupnih antisemitskih incidenata pojavljuju pripadnici državnih, takozvanih „bezbedonosnih službi“. Zašto su proizvodili antisemitizam umesto da ga sankcionišu, tek ostaje da se razjasni.

Takođe je uočljivo da su najviši srpski rukovodioci, od Miloševića do Koštunice, na rečima uvažavali predstavnike jevrejske zajednice u Srbiji, kritikujući antisemitske incidente u poverljivim razgovorima u četiri oka, međutim ništa ne preduzimajući da se takvi incidenti spreče, osujete i njihovi protagonisti kazne po zakonu. Ne samo to. Mnoga obećanja da će se rešiti neki važni zahtevi jevrejske zajednice o vraćanju imovine oduzete u toku Drugog svetskog rata a i kasnije, koji su opterećivali odnos jevrejske zajednice i države, ostali su mrtvo slovo na papiru. Aca Singer o takvim susretima i razgovorima iznosi zanimljive zabeleške. Ti zapisi mogu biti dobar putokaz budućim istoričarima da na pravi način osvetle i objasne prirodu tih odnosa, razloge takvog nedoslednog ponašanja odgovarajućih državnih organa i rukovodećih političara.

Kada se bude pisala istorija jevrejske zajednice u Srbiji, ako ikada neko prione tome poslu, devedesete godine, godine u kojima je Aca Singer najaktivnije, kao predsednik, učestvovao u radu Saveza, predstavljaće posebno, važno poglavlje.

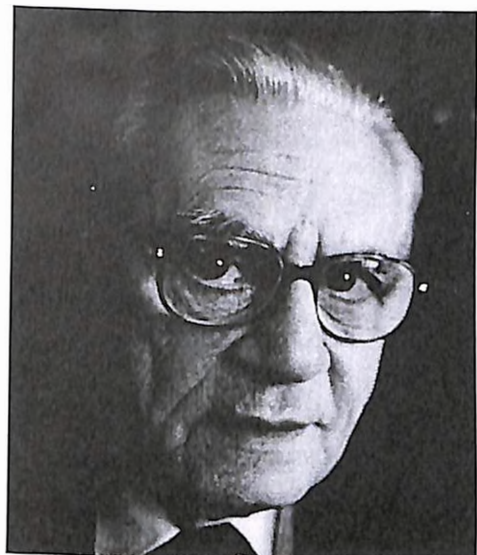
Pored spomenutih dramatičnih dešavanja, i unutar same jevrejske zajednice dolazilo je do previranja i povremenih nesporazuma, što sve nije sprečilo da se pokaže puna solidarnost u zbrinjavanju izbeglica iz zaraćenih delova Jugoslavije koja se raspadala, da se pruža pomoć starim i bespomoćnim članovima zajednice ali da se istovremeno radi i na donošenju novog Statuta i obavlja reorganizacija Saveza i opština.

Aca Singer je, spomenemo i to, održavao bliske veze sa međunarodnim jevrejskim organizacijama, o čemu takođe piše. Bio je jedan od malobrojnih predsednika neke jevrejske organizacije koji je preživeo mračne i tragične godine Holokausta kao sužanj u Aušvicu, što je, uz sve nesumnjive ljudske i

profesionalne kvalitete, doprinelo njegovom autoritetu izvan granica zemlje. Nesporazume je rešavao diplomatski, strpljivo i uporno, sa iskustvom dugogodišnjeg uspešnog bankara i profesionalca.

Zapisi koje nam ostavlja dragoceni su dokumenti o jednom složenom vremenu, jednom od najdramatičnijih perioda u savremenoj istoriji Srbije i nekadašnje Jugoslavije, čiji je neodvojivi deo bila i ostala jevrejska zajednica Srbije.

Filip DAVID

Beleške o autoru

Aca Singer rođen je 26. januara 1923. u Bačkoj Topoli.

Između dva rata, do okupacije, bio je član omladinske cionističke organizacije „Betar“. U Savezu jevrejskih opština Jugoslavije (Srbije) bio je član i predsednik Finansijske komisije, od 1987. birani član Izvršnog i Radnog odbora Saveza i od 1994. do 2007. predsednik Saveza. Od 2007. je počasni predsednik Saveza.

Godine 1993. upisan je u „Zlatnu knjigu KKL“ kao zaslužni jevrejski javni radnik.

Tokom Drugog svetskog rata bio je učesnik Narodnooslobodilačkog pokreta. Proganjan je i hapšen od strane mađarske specijalne policije. Bio je zatočen u „Žutoj kući“ u Subotici i u logorima za internirce u Bečeju i Bačkoj Topoli. Aprila 1944. deportovan je u Aušvic. Od 1951. do 1953. bio je zatočenik na Golom otoku.

Radni vek proveo je na raznim dužnostima vezanim za ekonomiju, finansije i bankarstvo. Najznačajnije su: direktor Odeljenja za seljačke radne zadruge u Zadružnom savezu Srbije, generalni sekretar Saveza seljačkih radnih zadruga Srbije, načelnik u Ministarstvu poljoprivrede, direktor sektora za kreditiranje Jugoslovenske poljoprivredne banke za Srbiju, sekretar Udruženja banaka Srbije. Bio je osnivač i glavni direktor Ljubljanske banke u Beogradu, a potom i predstavnik te banke u Frankfurtu. Radni vek završio je kao direktor Bank Winter, iz Beča, u Frankfurtu.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.163.41-94
323.1(=411.16)

СИНГЕР, Аца, 1923-

Sećanja : na vreme kada sam bio
predsednik Saveza (1994 - 2007). Deo 1 / Aca
Singer. - Zemun : Jevrejski kulturni i
humanitarni fond "Sabitaj Buki Finci", 2012.
(Beograd : Klasa). - 241 str. : autorova
slika ; 21 cm

Tiraž 500. - Str. 235-237 : Pogovor / David
Albahari. - Str. 238-240: Svedočenja Ace
Singera: recenzija / Filip David. - Beleške o
autoru: str. 241.

ISBN 978-86-89031-00-3

а) Јевреји - Србија - У успоменама
COBISS.SR-ID 188718348

...Kad se bude pisala istorija jevrejske zajednice u Srbiji,
ako ikada neko prione tom poslu,
devedesete godine, godine u kojima je Aca Singer
najaktivnije, kao predsednik, učestvovao u radu Saveza
jevrejskih opština, predstavljaće posebno, važno poglavlje...

...Nalazeći se na čelu Saveza
u jednom traumatičnom vremenu, vremenu tragičnog
i krvavog raspada Jugoslavije, Aca Singer nam ostavlja
vredna svedočanstva o problemima
jevrejske zajednice u Srbiji, o susretima sa
predstavnicima vlasti, događajima u samoj zajednici...
Ono što je važno jeste da su njegova svedočanstva
autentična i verodostojna, Singer je
svedok kome se veruje...

(iz recenzije Filipa Davida)

... Čitajući njegova sećanja, pomislio sam da bi trebalo svi da
budemo zadovoljni što je on pristao da prihvati tu ulogu,
jer su posle toga usledile godine u kojima je
poznavanje finansijskog sistema, kombinovano sa velikim ličnim i
tragičnim životnim iskustvom, predstavljalo veliku prednost
u odnosu na ono što su posedovali drugi, često znatno
mlađi učesnici u radu raznih evropskih i međunarodnih
jevrejskih organizacija i fondacija...

... Knjiga Ace Singera se čita kao višestruko uzbudljivo
akciono štivo, koje nam ne dopušta da ga ispustimo iz ruku...
u sećanjima Ace Singera retko se nailazi na reči gorčine,
ali se zato stalno oseća odanost jevrejskoj zajednici
i svest o tome da se mnoge stvari rade za dobrobit generacija
koje će tek doći, kao što su se mnoge druge stvari radile
za poboljšanje života onih članova zajednice koji su prošli
kroz pakao istorije
u Drugom svetskom ratu...

(Iz pogovora Davida Albaharija)